

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

**ATATÜRK'ÜN LAİKLİK ANLAYIŞININ
EĞİTİM SİSTEMİMİZDEKİ YANSIMALARI
(1919-1938)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Feriha ÖZKAN

Kütahya, 2006

T. C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ATATÜRK'ÜN LAİKLİK ANLAYIŞININ
EĞİTİM SİSTEMİMİZDEKİ YANSIMALARI
(1919-1938)

Danışman
DOÇ. DR. ABDULLAH İLGAZÎ

Hazırlayan
FERİHA ÖZKAN

999926012109

Kütahya - 2006

Kabul ve Onay

Feriha ÖZKAN'ın hazırladığı “Atatürk’ün Laiklik Anlayışının Eğitim Sistemimizdeki Yansımaları (1919-1938) ” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması , jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğin ilgili maddelerine göre değerlendirilip kabul edilmiştir.

.../.../ 2006

Tez Jürisi

İmza

Prof. Dr. Aygün ATTAR

Doç.Dr.Abdullah İLGAZİ (Danışman)

Yard.Doç.Dr. Necati AKSANYAR

Prof. Dr. Ahmet KARAASAN

Sosyal Bilimler Enstiüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “ Atatürk’ün Laiklik Anlayışının Eğitim Sistemimizdeki Yansımaları (1919-1938) ” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılar yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

..../..../ 2006

Feriha Özkan

ÖZGEÇMİŞ

1977 Yılında Kütahya’da dünyaya geldi. İlk orta ve lise öğrenimini Kütahya’da tamamladı.1998 yılında Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden birincilikle mezun oldu. 1998 yılında başladığı öğretmenlik mesleğinde sırasıyla Kütahya Özel Kırklar Lisesi, Bitlis Güroymak Yamaç Köyü İlköğretim Okulu, Kahramanmaraş Ekinözü Yunusemre İlköğretim Okulu, Kütahya Evliya Çelebi İlköğretim Okulu, Kütahya Derviş Paşa Kurtuluş İlköğretim Okulu’nda çalıştı. Halen, Kütahya Kılıçarslan Anadolu Lisesi’nde çalışmaktadır. Feriha Özkan, evli ve bir çocuk annesidir.

ÖZET

Laiklik en genel anlamı ile din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması demektir.Dünya tarihinde Rönesans ve Reform hareketleri ile temellendirebileceğimiz laikliğin Türk tarihindeki temelleri İslam öncesi Türk Devletlerine dayanmaktadır.Günümüz Türkiye’inde laikliğin ortaya çıkışı ise Mustafa Kemal önderliğinde başlayan Kurtuluş Savaşına dayanmaktadır.Çünkü Atatürk’ün laiklik anlayışının temelleri daha Amasya genelgesindeki “milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.” kararıyla atılmış , Erzurum ve Sivas Kongreleri bu kararı güçlendirmiştir.

Atatürk’ün laiklik anlayışı savaş sırasında bile gözardı edilmeyen eğitim sistemine devletin diğer kademelerinden daha önce yansımıştır. Geleneksel eğitim sistemini çeşitli yönlerden eleştiren Mustafa Kemal özellikle toplumumuzdaki yaygın bilgisizliğe , eğitim öğretim yöntemlerinin milli ve istikrarlı olmamasına ve tüketici insan yetiştirmesine dikkat çekerek yeni eğitim sisteminin bilimsel , milli, uygulamalı, laik ve karma olmasını önermiştir. Bu amaçla toplanan 1. Maarif Kongresi, Tevhidi Tedrisat kanunu ve Maarif Teşkilatı Hakkında Kanunla laik eğitimin yasal dayanakları tamamlanmıştır. Daha sonra yasal dayanakları tamamlanan laik eğitimin uygulanması aşamasına geçilmiştir.

Karma eğitim sayesinde laik görünüme kavuşan Türk eğitim sistemi Harf İnkılabı ile bu görünümü netleştirmiştir. Bir müddet sonra açılan Millet Mektepleri ve Halkevleri ile geniş halk kitleleri okur yazar hale getirilerek halkın kültürel seviyesi artırılmıştır. Bilimsel üretkenliğini yitiren Darülfünun ise yapılan reform ile laik bir görünüme kavuşarak modern bir üniversite haline gelmiştir. Gerek üniversite reformunda gerekse eğitimde yapılan laikleşme süreçlerinin tüm aşamalarında yurt dışından gelen uzmanların görüşlerine yer verilerek yazdıkları raporlar dikkate alınmıştır.Böylece Türk eğitim sistemi bir yandan laikleştirilmiş bir yandan da dünya devletleri ile eşdeğer hale getirilmiştir.

ABSTRACT

In its general meaning, secularism means that religion and state affairs separate from each other, thus turning on their own axes. In Turkish history, the sources of Secularism which we can base in The Renaissance and Reform in the history of the world lead to Turkish States before Islam. In today's Turkey, though, the rise of Secularism is based on The Independence War that had begun under the control of Mustafa Kemal. Because the bases of Atatürk's understanding of Secularism began to be built with the decision taken in the Amasya Notice: What will save the nation's independence is again the nation itself, and Erzurum and Sivas Congresses strengthened this decision.

Atatürk's understanding of Secularism reflected on education system, which wasn't neglected even during the war, before it did on the other departments of the state. Criticizing the traditional education system from different points of views, he wanted attention to the fact that education and teaching methods weren't either national or consistent and brought up consuming people, and suggested that the new education system should be scientific, national, applicable, secular and co-educational. The legal bases of Secular Education were completed with The First Education Congress (1. Maarif Kongresi), which had gathered with the aim of applying Atatürk's suggestion, The Law of Tevhid-i Tedrisat (the combination of teaching) and The Law about Education Organisation (Maarif Teşkilatı). Later on the step was taken towards applying the Secular Education whose legal bases had already been completed.

Turkish Education System which had reached a secular appearance by means of co-educational system made this appearance brighter with The Alphabet Revolution. A great many people having been made literate by means of National Schools and Public Houses that were founded after a certain time, the culture level of the public was augmented. The Darülfünun which had been left devoid of its scientific quality recently turned into a modern university with a new reform. Either in the case of the University Reform or in all steps of Secularization process in education, the ideas of the experts coming from abroad were given a great place and the reports written by these were taken into attention. So, Turkish Education System has been both secularized and taken into a certain situation equal with the other countries in the world.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR.....	xii
TEZ HAKKINDA.....	xiii

GİRİŞ

KAVRAMSAL AÇIDAN LAİKLİK

A.Laikliğin Anlam ve İçeriği.....	1
A.1.Laikliğin Anlamı.....	1
A.2.Laikliğin İçeriği.....	2
B.Laikliğin Tarihi Gelişimi.....	4
B.1.Laikliğin Dünya'daki Gelişimi.....	4
B.2.Laikliğin Türkiye'deki Gelişimi.....	5

I.BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN LAİKLİK ANLAYIŞININ TEMELLERİ

1.1. Amasya Genelgesi.....	9
1.1.1.Amasya Genelgesi'ni Hazırlayan gelişmeler.....	9
1.1.2.Amasya Genelgesi'nin Hazırlanması.....	16
1.1.3.Amasya Genelgesi.....	18
1.1.4. Amasya Genelgesi'nin Önemi.....	20
1.2. Erzurum Kongresi.....	22
1.2.1.Erzurum Kongresi'ni Hazırlayan Gelişmeler.....	22
1.2.2.Kongrenin Toplanması ve Kararları.....	27
1.2.3.Erzurum Kongresi'nin Önemi.....	30
1.3. Sivas Kongresi.....	32
1.3.1. Sivas Kongresi'ni Hazırlayan Gelişmeler.....	32

1.3.1 Sivas Kongresi'nin Kararları.....	33
1.3.2. Sivas Kongresi'nin Önemi.....	34
1. 4. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı.....	35
1.4.1 .İstanbul'un İşgali.....	35
1.4.2 .Meclisin Açılışı ve Yankıları.....	37
1.4. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu.....	41
1.5.1. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Esasları.....	41
1.5.2. Kuvvetler Birliği ve Meclis Hükümeti.....	47

II. BÖLÜM

LAİK EĞİTİME YÖNELİK YASAL DÜZENLEMELER.

2.1. Maarif Kongresi.....	52
2.1.1. Kongrenin Amacı.....	52
2.1.2 Kongrenin Açılışı.....	54
2.1.3. Kongrenin Çalışmaları.....	57
2.1.4. Kongrenin Yankıları.....	60
2.1.5. Kongrenin Değerlendirmesi.....	62
2.2. Tevhid-i Tedrisat Kanunu.....	66
2.2.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu Zorunlu Kılan Gelişmeler.....	66
2.2.2. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Hazırlıkları.....	71
2.2.3. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan Önce Yapılan Tartışmalar.....	76
2.2.4. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Çıkarılması ve Kanun Metni.....	80
2.2.5. Tevhid-i Tedrisat Kanun Metninin Açıklaması.....	83
2.2.6 . Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Uygulanması ve Getirdikleri.....	85
2.2.7. Tevhid-i Tedrisat Kanunu Sonrası Yapılan Tartışmalar.....	90
2.3. Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun.....	92
2.3.1. Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun Hazırlıkları.....	92
2.3.2. Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun'un Kabul Edilip Uygulanması.....	93
2.3.3. Okul Türlerine Göre Programların Düzenlenmesi.....	95

III. BÖLÜM

LAİK EĞİTİMİ AMAÇLAYAN UYGULAMALAR

3.1. Karma

Eğitim.....	99
3.1.1. Karma Eğitim Öncesi Yapılan Uygulamalar.....	99
3.1.2. Atatürk'ün Karma Eğitim Hakkındaki Düşünceleri.....	101
3.1.3 . Karma Eğitim Uygulamaları.....	104

3.2. Yazı İnkılabı.....	109
3.2.1. Türkler'in Tarihte Kullandıkları Alfabeler.....	109
3.2.2. Cumhuriyetten Önce Yazı İnkılabı Konusunda Yapılan Tartışmalar...110	
3.2.3. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yazı İnkılabı Konusunda Yapılan Tartışmalar.....	114
3.2.4. Harf İnkılabına Yönelik Yapılan Hazırlıklar.....	117
3.2.5. Yeni Türk Harfleri'nin Tanıtımı ve Yurt Gezileri	121
3.2.6. Yeni Türk Harfleri'nin Mecliste Kabulü ve Kanun Metni.....	125
3.2.7. Yeni Türk Harfleri Kanun Metninin Açıklaması.....	128
3.2.8. Yeni Türk Harfleri'nin Uygulanışı.....	129
3.2.9. Harf İnkılabı'nın Sonuçları ve Yapılan Yorumlar.....	132

3.3 Millet Mektepleri ve Yansımaları.....	136
3.3.1. Millet Mektepleri'nin Kuruluş Gayesi.....	136
3.3.2. Millet Mektepleri'nin Açılışı.....	138
3.3.3. Millet Mektepleri'nin Örgütlenmesi.....	140
3.3.4. Millet Mektepleri'nde Yapılan Çalışmalar ve Faaliyetleri.....	143
3.3.5. Millet Mekteplerin' de Eğitim Öğretim.....	146
3.3.6. Millet Mektepleri'nin Kapanışı.....	148

3.4 Üniversite Reformu.....	150
3.4.1.Reformdan Önce Darülfünun.....	150
3.4.2.Reformun Sebepleri.....	153
3.4.3.Reformun Hazırlıkları.....	157

3.4.4.Reformun Uygulanması;Darülfünun'dan Üniversiteye.....	159
3.4.5.Ankara Üniversitesi'nin Temelleri ve Doğu Üniversitesi Fıkr.....	163

3.5. Halkevleri ve Yansımaları.....	164
3.5.1. Halkevi Nedir?.....	164
3.5.2. Halkevleri'nin Açılma Sebepleri.....	167
3.5.3. Halkevleri'nin Açılışı ve Çalışmaları.....	170
3.5.4. Halkevleri'nin Kapatılışı.....	177

IV. BÖLÜM

LAİK EĞİTİMLE İLGİLİ TARTIŞMALAR

4.1. Atatürk'ün Gözlem ve Tespitleri.....	180
4.1.1.Cumhuriyetin Devraldığı Eğitim Mirası.....	180
4.1.2.Mustafa Kemal'in Geleneksel Eğitim Sistemine Dair İlk Gözlemi; “Toplumumuzda Yaygın Bir Bilgisizlik Vardır”.....	182
4.1.3 “Eğitim Öğretim Yöntemlerimiz Uygun Değildir”.....	183
4.1.4.“Çocuklarımız Üzerinde Ailenin Baskısı Vardır”	184
4.1.5. “Eğitim Sistemimiz Milli Değildir”.....	184
4.1.6. “Eğitim Politikamız İstikrarlı Değildir”.....	185
4.1.7. “Eğitim Sistemimiz Tüketici İnsan Yetiştirmektedir”.....	186
4.2. Atatürk'ün Öneri ve Talimatları.....	186
4.2.1 Misak-ı Maarif.....	186
4.2.2. “Eğitimimiz Milli Olmalıdır”.....	189
4.2.3. “Eğitimimiz Bilimsel Olmalıdır”.....	190
4.2.4. “Eğitimimiz Uygulamalı Olmalıdır”.....	191
4.2.5. “Eğitimimiz Birlik Esasına Dayanmalı ve Laik olmalıdır”.....	192
4.1.6. “Eğitimimiz Karma Olmalıdır”.....	193
4.3. Laik Eğitim Karşısında Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar.....	195
4.3.1.On Sekizinci Yüzyıla Kadar Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar.....	195

4.3.2. On Sekizinci Yüzyıldan Sonra Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar....	197
4.3.3.Kurtuluş Savaşı Döneminde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar.....	202
4.3.4.Laik Eğitime Geçiş Sürecinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar.....	203
4.4. Yabancı Eğitim Uzmanları.....	206
4.4.1. Yabancı Uzmanların Türkiye'ye Gelişi.....	206
4.4.2.Eğitim İnkıpları Döneminde Gelen Yabancı Uzmanlar.....	207
4.4.3.Resmi Görev Dışında Gelen Uzmanlar.....	211
SONUÇ.....	213
EKLER.....	217
KAYNAKÇA.....	246
DİZİN.....	265

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.ek.	Adı geçen ek
Ans.	Ansiklopedisi
A.K.D.T.Y.K.	Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
A.T.A.M.D.	Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
ATASE	Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
A.Ü.S.B.F.	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
A.T.T.B.	Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
dp.	Dipnot
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
M.M.T.T.	Millet Mektebi Teşkilatı Talimatnamesi
s.	Sayfa
S.	Sayı
T.B.M.M.A.	Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi
T.B.M.M. Z.C.	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
T.D.K.	Türk Dil Kurumu
T.D.V.	Türkiye Diyanet Vakfı
T.E.K	Teşkilat-ı Esasiye Kanunu
T.İ.B.K.Y.	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
T.İ.T.E.	Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
vd.	ve devamı
Yay.	Yayım, Yayınları, Yayınlayan

TEZ HAKKINDA

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma Cumhuriyet Türkiye'sindeki laik eğitime ait gelişmelerin ve uygulamaların Atatürk dönemindeki içeriğini ve değişimini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu araştırmada laik uygulamaların Türk eğitim sisteminin şekillenmesinde ne ölçüde etkili olduğuna ve yine batılılaşma girişimlerinin de temeli olan laik anlayışın Türk halkının sosyal kültür yapısına ve eğitim geleneğine ne şekilde yansıdığı sorularına cevap aranmaya çalışılmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Araştırmamız ,Osmanlının son dönemlerinde başlayan batılılaşma ve modernleşme çabalarının Cumhuriyet dönemindeki seyrini ve kökleri günümüze kadar uzanan bir sorunu; laiklik kavramını eğitim kurumu açısından ele alması bakımından önem arz etmektedir. Yenileşme tarihimizin önemli bir aşamasını teşkil eden ve eğitimde laikleşme girişimlerinin yasallaşma yılı olan 1924 yılı öncesindeki ve sonrasındaki tarihsel ve toplumsal gelişmeleri irdelemesi açısından araştırmamız sosyal tarih alanındaki çalışmalara örnek olmaya adaydır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılığının Atatürk dönemini kapsıyor olmasının sebebi bu tarihsel kesitin Cumhuriyet tarihinde laik eğitime ilişkin fikirlerin ve uygulamaların ana ilkelerinin şekillendiği dönem olmasıyla açıklanabilir zira daha sonraki gelişme ve değişimler hep bu ilkelerin ışığı altında gerçekleşmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızda söz konusu olan tarihsel sürecin öncesi ve sonrası gelişmelerinin yer aldığı eserlerin taranması ile işe başlayarak konu ile ilgili kitaplar ve makaleler ve süreli yayınlar okunarak bir taslak oluşturulmuştur. Konuların işlenişi sırasında kaynak araştırımı devam etmiştir. Bulunan kaynakların incelenmesi ile konu daha da netleşmiştir. Tez danışmanımızın direktifleri doğrultusunda bu araştırmalar Ankara Milli Kütüphane ,İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Anadolu Üniversitesi Kütüphanesi, Dumlupınar Üniversitesi Kütüphanesi , Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi, Vahit Paşa İl Halk Kütüphanesinde devam etmiştir. Alan taraması ve içerik analizi modeline uygun olarak bulunan kaynaklar değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Hipotezleri

Bu araştırma Atatürk'ün Laiklik Anlayışının Eğitim Sistemindeki Yansımalarını içermektedir. Çalışmaya Atatürk'ün laiklik anlayışının temellerinin hangi şartlarda oluştuğundan başlanarak konu daha temel sebeplere bağlanmak istenmiştir. Çünkü daha sonraki dönemlerde meydana gelen gerek toplumsal gerekse eğitimsel gelişmeler, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı öncesinde oluşturduğu fikir yapısının izlerini taşımaktadır. Araştırmamızda başlıca şu konulara cevap aranmıştır;

Atatürk'ün laiklik anlayışı Türk eğitim sistemimizin şekillenmesinde ne derece etkili olmuştur? Laik eğitim sisteminin sağlanmasında yapılan uygulamalar dönemin aydınları ve halk tarafından nasıl karşılanmıştır ? Beklenen hedef istenilen ölçüde gerçekleştirilmiş mi? Geleneksel eğitim sistemimiz Atatürk'ün Laiklik anlayışı doğrultusunda şekillenebilmiş mi?

TEZ METNİ

GİRİŞ

KAVRAMSAL AÇIDAN LAİKLİK

A.Laikliğin Anlam ve İçeriği

A.1.Laikliğin Anlamı

Laikliğin tanımını sadece bir cümleyle sınırlamak mümkün değildir.Bu sebeple laikliğin ne kadar geniş bir kavram olduğu aşağıdaki tanımlardan da ortaya çıkmaktadır. Laic(=laique) ,Latince laicus olan Fransızca bir kelimedir. Eski çağlarda bu söz rahip olmayan anlamında kullanılıyordu.¹

Laiklik Yunanca'da “Halk” anlamına gelen laos isminden türetilmiştir.Yunanca sıfat olarak kullanıldığında ise laikos şekline dönmüştür.Laikos eski Yunanistan'da yersiz yurtsuz yoksullara kadınlara ve esirlere verilen bir addır.İşte laiklik bu insanlara sahip çıkmak anlamını taşımaktaydı.Antik Yunan'da bulunan toplum sınıflarından en yüksek soylulara “Aristoslar”, din görevlilerinin yönetimine “klerikos”, orta sınıf halklara “Demos”, köylü ve çiftçi sınıfına “Yorgos”, yersiz yurtsuz yoksul ve kadınlara, esirlere de “Laikos” denilmekteydi.Bütün bu sınıfları kapsayan büyük topluluğa da “Ethnos” denilmekteydi. Laikosların siyasal bir güç oluşturamaması sebebiyle onlara diğer sınıflar sahip çıkmışlardır. Bu nedenle laiklik belirtilen alt sınıfların toplum hayatına eşit olarak katılımını sağlama ülküsü olarak demokrasiden de öte radikal bir eğilimdir.²

Hıristiyanlık Katolik dünyasını 2'ye ayırıyordu .Ruhaniler sınıfının temsilcisi olan kişiye “clerge” deniyordu.Bu grup da kendi arasında Regulier ve Seculier olarak ayırıyordu. Regulier toplum hayatından uzak yaşayan ömürlerini ibadetle geçiren ruhanilerdi. Seculierler ise halk içinde herkes gibi yaşayan kilise rahipleri ve bil fiil dini vazife gören ruhanilerdi. İşte “Laik” diye ruhaniler sınıfının bu iki zümresinden

¹ Suat Sinanoğlu, “ Laik Kelimesinin Etymon'u ve Anlamları”, **Laiklik 1**, İstanbul Milli Tescin Birligi Yay., 1954, s.1; Bülent Daver, **Türkiye Cumhuriyetinde Laiklik**, Ankara, A.Ü S.B.F Yay.,1955, s.3, Çetin Özek , **Türkiye' de Laiklik**, İstanbul, İst. Üniv. Yay., Baha Matbaası ,1962 ,s.1

² Bozkurt Güvenç, “ Laikliğin Tarihi Gelişimine Genel Bir Bakış”,**Eğitimde Laiklik**, Ankara, T.E.D Yay., 1990, s.4 ; Feyyat Gökçe, **Değişme Sürecinde Devlet ve Eğitim**, Ankara,Eylül Yay.,2000, s.80

hiçbirine mensup olmayan yani papaz, rahip, psikopas sıfatı taşımayan Hristiyanlara deniyordu.³ Ruhban olmamak kilise kurumu mensubu olmamak anlamındadır ve yine bu sebeple laik, ruhban olmayan ama Hristiyan olan sıradan insan demektir.⁴ “Laikos” ve “laici” terimleri Hristiyanlığın yayılmaya başladığı yıllarda din adamı sıfatı bulunmayan kimseler için kullanılan bir tabirdir.⁵ Laiklik kavramı zamanla bu anlam temelini muhafaza ederek daha derinlikli ve köklü bir başka muhteva daha kazanmaya başlanmıştır ki bunlar “dünyevileşme” ve “hür düşüncedir”.⁶ Laik kavramı 19.yüzyıl Osmanlı entelektüelleri tarafından değişik terimlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Mesela Ziya Gökalp, laik sözcüğü yerine dinsel nitelik taşımayan “Ladini” sözcüğü kullanırken Müşir Ahmet İzzet Paşa ruhbanlar sınıfı dışında kalan anlamında “La Ruhbani” sözcüğünü kullanmış fakat bu sözcükler yaygın bir kullanım alanı bulamamıştır. Ubeydullah Efendi de laiklik kelimesinin dilimize Ziya Gökalp tarafından “Ladini” şeklinde tercüme edilmesini bu kelimenin iyi anlaşılmasına bağlar ve laiklikten halk hükümeti manasının anlaşılması gerektiğini savunur.⁷

A.2. Laikliğin İçeriği

Yavuz Abadan’a göre laiklik; dinin siyaset ve devlet işlerine karıştırılmamasını ve her vatandaş için vicdan hürriyetinin sağlanmasını gerektirir. Laiklik ne dinsizlik ne de din düşmanlığıdır. Laiklik bilimsel anlamıyla sadece teokratik devlet düzenini reddetmektir. Laiklik dinsel duyguları ve inançları çeşitli çıkarlara araç yapmaya engel olmaktır. Laiklik Allah ile kul arasına hiçbir gücün hiçbir bahane ile girmemesidir.⁸ Laiklik insanların hukuki, mali ,siyasi, kültürel ve toplumsal yaşamlarında dinsel disiplin dışında olmalarıdır. Laiklik yurttaşlar arasında din mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım yapılmaması, devletin ülkedeki bütün din ve mezheplere aynı mesafede bulunmasıdır. Laiklik “Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur” yani “Cumhuriyet

³ A. Fuat Başgil , **Din ve Laiklik**, İstanbul, Kubbe Altı Neşriyat ,1998,s.161-162

⁴ Durmuş Hocaoğlu , **Laisizmden Milli Sekülerizm’ e Laiklik Sorununun Felsefi Çözümlemesi** Ankara, Selçuk Yay.,1995, s.89

⁵ Burhan Oğuz, **Tarihsel Gelişimiyle Laiklik; Dünya’da ve Türkiye’de**, İstanbul, Ergin Yay., 1996,s.7

⁶ Durmuş Hocaoğlu ,**a.g.e.**,s.88

⁷ Özer Ozankaya , **Türkiye’de Laiklik** ,İstanbul, Cem Yay.,1995, s.81; Toktamış Ateş, **Laiklik Dünya’da ve Türkiye’de** , Ankara,Ümit Yay.,1994, s.21.

⁸ Cemil Denk, **Atatürk, Laiklik ve Cumhuriyet**, Ankara, Kültür Bak.Yay.,1998, s.3-6

rejiminin varlığı ve yaşamda en doğru yol gösteren bilimdir”, diyen Atatürk’ün felsefesindeki yaşam tarzıdır.⁹

Laiklik toplumda farklı inanç kesimleriyle hiçbir dinsel inanca sahip olamayanların birlikte yaşamalarını mümkün kılan bir düşünce sistemi, her düşünce ve her inanca sahip kişilerin birbirlerine hoşgörü ile bakmaları demektir. Laiklik eğitim, hukuk ,kadın erkek ilişkileri, devletin yapısı, işlemesi, ulusal ve uluslar arası ilişkiler gibi bütün dünyevi olgularda din kurallarının değil aklın,mantığın ve pozitif bilimin kurallarının uygulamasıdır.¹⁰

Laik devlette eğitim kurumları ve eğitimin muhtevası din kurallarına göre düzenlenemez.Hiç kimse kendisinin veya kanuni temsilcilerinin isteği dışında devletin resmi olarak benimsediği bir din veya mezhebi öğrenip o yolda eğitime zorlanamaz din eğitimi ve öğrenimi kişilerin kendi isteğine bağlıdır, herkes dini inanç, vicdan ve kanaat hürriyetine sahiptir. 14. madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet dini ayin ve törenler serbesttir. Din ve ahlak eğitim öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır.¹¹

Laik devlet din ve ibadet inanma ve inanmama özgürlüklerini güvence altına alır. Kişilerin dinsel inançlarını seçmek ya da dinsel inanç beslememek bundan dolayı ayırım görmemek, ibadetle zorlanmamak konusunda serbestlik öngörür.¹² Bunun sonucunda laik devlet düşünce ve vicdan özgürlüğünü sağlayan devlettir. Laik devlet dinin ne düşmanı ne de dostudur. Kurum olarak dinin dışında ve uzağındadır. Laik devletin dini yoktur.¹³

⁹ Aynı yer,s.6

¹⁰ Hazma Eroğlu, “Laikliğin Bedeli”, **I.Uluslararası Atatürk Sempozyumu, 21-23 Eylül 1987**,Ankara,Atatürk Araştırma Merkezi Yay.,1994,s.73-74

¹¹**Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Madde 19 Fıkra;4 , Yayına Hazırlayan; Yunus Kishalı , İstanbul, Beta Yay.,1999,s.13

¹² Mümtaz Soysal, **Anayasanın Anlamı**, 7. baskı , Ankara, Gerçek Yay.,1997, s.257

¹³ Server Tanilli, **Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?** 3. Baskı, İstanbul, Amaç Yay.,1989,s.76; Bekir Özgen, **Düşünce Özgürlüğü ve Laiklik** ,İstanbul, Çınar Yay.,1995, s.52

B. Laikliğin Tarihi Gelişimi

B.1.Laikliğin Dünya'daki Gelişimi

Laiklik, ulusların modernleşmesinin etkeni olmuştur. Tarih boyunca din siyasi kavgalara alet edildiği dönemde hem dini inançlar hem de uluslar zarar görmüştür. Bu noktada laiklik, din ve mezhep kavgalarına son vermek dini vicdani özgürlüğe kavuşmak için insanlığın bulduğu bir çözüm yoludur. Uygur bir düşünce olmasına rağmen asla dinsizlik değildir. Hristiyanlık öncesi dönem dine dayalı bir yapı arz ediyordu. Bu devletlerde din ve devlet işleri birbirinin içine girmişti hatta devlet dini bir kuruluştur. Bu dönemlerde laiklik kavramından söz edilemezdi. Hristiyanlığın yayılışı ile birlikte eski çağın teokratik düzeninden bazı tavizler verildi. Zira İsa, hükümlarlığın bu dünyada olmadığını söylemişti. İşte laikliğin gerçekleşmesini isteyenler bu sözler rehberliğinde yola çıkmıştır.¹⁴

Laiklik fikrinin asıl kaynağı insanlığa yeni ufuklar açmış olan Rönesans ve Reform Hareketleri'dir. Matbaanın icadı, ucuz kağıt, fikir hayatını hareketlendirdi. Ayrıca Luter'in kurduğu Protestanlık papalığın nüfuzunu kırmak, milli bilinci kuvvetlendirmek suretiyle laikliğin doğmasına yardım etmiştir.¹⁵

18.yüzyıla kadar devlet dini karakterini korumaya devam ederek ancak 18. yüzyılın ikinci yarısında Amerika ve Fransa'da ortaya çıkan ihtilaller sonunda devletin bünyesi din ile devlet ilişkilerinin yeni bir düzene konulması üzerine değişmiştir ve laik devlet tipi meydana gelmiştir. Bunun en büyük sebebi Amerika'nın 1776 tarihli İnsan Hakları Beyannamesi ve 1789 Fransız İhtilali'nin İnsan Hakları Beyannamesi'dir.¹⁶

19.yüzyılın gerçekçilik akımları da laik düşüncenin pekişerek devletin hukuksal yapılarına girmesini sağlamıştır. Zira Fransa'da 1882-1886 yılları arasında öğretimin

¹⁴ Hüsamettin Ünsal , "Laiklik ve Atatürk'ün Laiklik Politikası", **A.T.A.M.D.**,C.5, S.15, Temmuz 1989, s.595-596

¹⁵ Cemal Avcı, "Atatürk Din ve Laiklik", **Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik** ,Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.,1999, s.58

¹⁶ Aynı yer,s.58.

laikleştirdiğini görüyoruz. 1905 senesinde çıkarılan bir kanunla da kilise devletten ayrılmıştır.¹⁷

B.2.Laikliğin Türkiye’deki Gelişimi

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin laik hukuk devleti olarak milletler arası camiada yer alması uzun bir gelişmenin sonucu olmuştur.Tarihi siyasi ve sosyal şartlar yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ni laikliğe yöneltmiştir. Laiklik fikri Türkiye’de birden bire ortaya çıkmamıştır. Safha safha gelişerek eski Türk devletlerinde bunun hazırlığı yapılmıştır.Çünkü Türkler göçebe ve savaşçı bir ulus olduğundan bağnaz olmamışlar ve çeşitli kültürleri kendi görüşleri içinde eritmişlerdir.¹⁸

İdil Ural havzasında uzun süre hakim olan Hazarlar, Müslüman, Yahudi, Hristiyan uyrukları idare etmek için dört ayrı yargıç kullanarak inanç hürriyetine ne derece riayet ettiklerini gösteriyorlardı.¹⁹

Anadolu’ da Selçuklular yumuşak bir İslam anlayışı yaymışlar, sanatta ve fikirde hoşgörülü olmuşlardır. Aslen Türk olan Uzun Hasan da taassuptan uzak bir hükümdar olarak Hristiyan olan eşi için kilise yaptırmıştır.²⁰Ayrıca büyük Türk düşünürlerinden olan Mevlana vicdanlara baskı yapmayı uygun bulmayarak hoşgörülü bir din anlayışı sergilemiştir.Aynı şekilde Yunus Emre’de barışı ve doğruluğu savunarak vicdan özgürlüğünün en güzel örneklerini şiirlerine yansıtmıştır.Hacı Bektaş-ı Veli’de yumuşak bir İslam anlayışına yer vererek aile hayatında Türk geleneklerini devam ettirmiştir.²¹Ayrıca Osmanlı Devleti kurulduğu sırada tamamen şeriat hükümlerine göre hareket eden bir devlet değildi. Türk töresinden gelen bir takım özellikleri de devam ettiriyordu.Çünkü şer’i hukuk kanunları toplumun tüm ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz

¹⁷ Hüsamettin Ünsal,**a.g.m.**,s. 595-596

¹⁸ Hamza Eroğlu, **a.g.m.**,s.77

¹⁹ Aynı yer,s.77

²⁰ İbrahim Agah Çubukçu, “ Laiklik ve Din”, **Türk Kültürü**, S.302, Yıl 26, Haziran 1988, s.355

²¹ Hazma Eroğlu, **a.g.m.**,s.77

kaliyordu.Bu durumda şer'i kanunlara aykırı olmamak şartı ile toplum yararına hizmet edecek örfi kanunlar da Osmanlı yönetiminde uygulanıyordu.²²

Osmanlı Devleti'nin Teokratik bir hüviyet kazanması, Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi ile devraldığı Şeyhülislamlık müessesesi ve halifelik makamının Osmanlı'ya geçmesi ile gerçekleşmiştir.²³

Tanzimat ve Islahat hareketleriyle laikliğe doğru bir geçiş aşaması gerçekleşmiştir.Bu aşama ilk önce dışarıdan hukuk kuralları alınıp dini hukuktan ayrılma şeklinde kendini göstermiştir.Bu yeni kanunların uygulanmasını sağlamak için de Nizamiye Mahkemeleri kurulmuştur. Tanzimat ve Islahat Fermanları, Müslüman ve Hıristiyan halkı eşit kabul edip devletin laikleşme konusunda istekli olduğunu göstermiştir.Fakat bu devrin kararlarında ve icraatında sosyal müesseselerin laikleştirilmesi konusunda çok net somut bir adım atılmamıştır.Çünkü Tanzimat'ın fikir hayatı henüz laik düşüncüyü besleyecek kadar zengin değildir.²⁴Gerek I.Meşrutiyet gerekse II.Meşrutiyet dönemlerinde devletin teokratik yapısında hiçbir değişiklik yaşanmamış devlet yapısı,hukuk sistemi,eğitim sistemi alanlarında Osmanlı Devleti laik bir düzen tesis edememiştir.²⁵

Kurtuluş Savaşının başından itibaren ise laik ve ulusal bir devlet kurma çabaları hız kazanmıştır.22 haziran 1919 tarihinde Amasya Tamimi'nde "*Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır*" denilerek ilk adım atılmış,hemen akabindeki Erzurum Kongresi Beyannamesi'nde "*Kuvayı Milliye'yi amel ve iradei milliyeyi hakim kılmak esastır.*"denilerek devam edilmiştir.Millet iradesini hakim kılacak olan T.B.M.M.,23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanarak laikliğe geçişteki en önemli adımı atmıştır.20 ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye bu konunun yasal düzenlemesini gerçekleştirmiş hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu kabul edilmişti.Böylece dinsel dayanaklı idare sistemi olan saltanat konusundaki düşünce de ortaya çıkmıştı.Zira

²² Ersoy Taşdemirci, "Atatürkçü Düşünce Sisteminde Laikliğin Yeri ve Önemi", **A.T.A.M.D.**,C.14, S.40, Mart 1998,s.9

²³ Necip Bilge, "Atatürk Devrimlerinin Temel Ögesi Laiklik", **Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik**, Ankara ,Atatürk Araştırma Merkezi Yay.,1999,s.80

²⁴ Cemal Avcı, "Atatürk Din ve Laiklik", **Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.,1999,s.60-61

²⁵ Hazma Eroğlu,**a.g.m.**,s. 80

1 Kasım 1922 tarihli 308 sayılı kanunla bu düşünce eyleme dönüşerek saltanat kaldırılmıştı.²⁶

29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilen Cumhuriyet ile artık teokratik devlet görünümü veren hilafeti kaldırma zamanı da gelmişti.3 Mart 1924 tarihli 431 numaralı kanunla bu kurum kaldırılmış, laik devlet konusundaki en önemli adım atılmıştı.Yine aynı gün kabul edilen 429 numaralı kanunla Şer’iye ve Evkaf Vekaleti kaldırılmış,430 sayılı kanunla da eğitim öğretim birliği gerçekleştirilerek laikliğe geçiş aşamaları hızlandırılmıştır. 1928 yılında “*Devletin dini İslamdır*” ibaresi anayasadan çıkartılmış ,1937 yılında ise “Laiklik” anayasaya bir terim olarak konulmuştur.²⁷

²⁶ Necip Bilge , **a.g.m.**, s.89-90

²⁷ Hazma Eroğlu , **a.g.m.**, s.80

BİRİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK ‘ÜN LAİKLİK ANLAYIŞININ TEMELLERİ

1-Amasya Genelgesi

1.1.Amasya Genelgesi’ni Hazırlayan Gelişmeler

Osmanlı Devleti’nin uzun ömrü 1.Dünya Savaşıyla sona erdi. 18 Ekim 1918’ de Filistin’de ve yine aynı günlerde Bulgar Cephesindeki İtilaf taarruzları başarılı oldu. İngilizler güneyde Suriye’yi kısa zamanda işgal ettiler .Osmanlı kuvvetleri Ekim sonlarında Halep’in kuzeyinde güçlkle bir savunma hattı tutabildiler. Irak ve Bağdat çoktan düşmüş sıra Musul’a gelmişti.26 Eylül de ise Bulgarlar mütareke istemek zorunda kalmışlardı.Böylece İtilaf kuvvetlerine Bulgaristan’ın kuzeyi açılmış Osmanlı Devleti de batıdan istila tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı.Ayrıca müttefikleri ile olan kara bağlantısı da kesilmişti.Bab-ı âli bu umutsuz durum karşısında İstanbul Hükümeti aracılığı ile A.B.D’ye başvurdu.Ateşkes ve barış antlaşması için yapılan bu başvuru basında da geniş yer buldu.²⁸

Memleketin bu durumundan sorumlu tutulan İttihat ve Terakki hükümetlerinin son sadrazamı Talat Paşa’dan 13 Ekim 1918’de Sadaret mührü alındı ,Ahmet İzzet Paşa’ya verildi.Aslında Talat Paşa 4 Ekim’de istifa niyetini Vahdettin’e açmış o da bunu uygun bulmuştu.²⁹ Ahmet İzzet Paşa kabinesinin Bahriye Nazırı Rauf Orbay’ın başkanlığındaki bir heyet İtilaf cephesi adına İngiliz Amirali Calthorpe ile Mondros’ta 30 Ekim 1918’de ateşkes antlaşmasını imzaladı.³⁰

Kasım ayı başından itibaren İtilaf devletlerinin Anadolu’daki işgalleri başladı. 3 Kasım 1918 de Musul İngilizler tarafından işgal edildi. 4 Kasım 1918 de Bir Fransız alayı Doğu Trakya’ ya gelerek Uzunköprü – Sirkeci demiryoluna el koydu. 6 Kasım 1918’de ise Dickson komutasında bir İngiliz savaş gemisinin İzmir limanına demir atması yerli Rumların eyleme geçip Aya Fatini kilisesine Yunan bayrağı çekmelerine

²⁸ Celal Bayar ,**Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş**, C.1, İstanbul, 2.baskı, Baha Matbaası, 1967,s.14

²⁹Türkgeldi’ye göre Vahdettin Talat Paşa’yı ,Veliaht Abdülmecit Efendi de Enver Paşa’yı istifaya sevk etmiş.Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp İsttiklerim**, 3.baskı, Ankara, T.T.K Yay.,1984,s.150

³⁰Sina Akşin ,**İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, C.1,İstanbul, Cem Yay.,1976,s.20, Akşine göre 1.cilde “Mutlakiyete Dönüş” adını vermek de mümkündür. Selahi R.Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye’de Eylemleri** ,Ankara, T.T.K.Yay., 1995,önsöz ; Zeki Çevik, **Milli Mücadelede Müdafaa-i Hukuktan Halk Fırkasına Geçiş** , Ankara Atatürk Araştırma Merkezi Yay.,2002,s.1

sebepe oldu. İtilaf kuvvetlerinin işgalleri çok hızlı bir şekilde yayılarak devam etti. İngiliz birlikleri 9 Kasım 1918’de hem İskenderun’a hem de Çanakkale Boğazının iki tarafına Seddül Bahir ve Kumkale’ye asker çıkarıp buraları işgal ettiler.

12 Kasım 1918’de İngiliz Generali Clark, Mustafa Kemal Paşa’nın devrettiği 2.ordu komutanı Nihat (Anılmış) Paşa’ya “Osmanlı kıtaları 14 Aralık 1918 de vaktinden önce Pozantı batısına çekileceklerdir” anlamındaki notasını veriyordu. Nihayet 13 Kasım 1918’ de İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan gemilerinin oluşturduğu 66 parçalık İtilaf donanması İstanbul önlerine gelip demirledi.³¹ İstanbul’a asker çıkarıldı ve başkent sıkı bir denetime alındı.³²

15 Mayıs 1919’ da Yunanlıların İzmir’i işgal ettikleri tarihe kadar işgal faaliyetleri şöyle devam etmiştir ; İngilizler Batum , Samsun, Merzifon, Antep, Cerablus, Maraş, Birecik, Kars, Urfa ve Konya istasyonlarını , Fransızlar ; Dört Yol, Mersin, Adana, Pozantı, Çiftehane ve Afyonkarahisar istasyonlarını işgal ettiler. İngilizler daha sonra Suriye ve Kilikya’yı Fransızlara bıraktılar. İtalyanlar ise Antalya , Kuşadası, Bodrum , Fethiye , Marmaris, Konya ve Akşehir’i işgal ettiler.³³ Bu seri işgallerdeki aceleciliğin sebebi acaba neydi? Özellikle İngilizler Şark Meselesi’nin çözümü ve Osmanlı topraklarının paylaşımı konusunda Fransız ve İtalyanları pes ettirerek lider olduğunu ispatlamış ve Paris Konferansı’nda Osmanlı Devletiyle ilgili hemen her dediğini A.B.D dahil bütün İtilaf yandaşlarına kabul ettirmişti.³⁴ İngiltere acele ediyordu çünkü Osmanlı Devleti ve bu devletin kurucu unsuru Türklerle ilgili çok önemli bir fırsat yakalamıştı. 1. Dünya Savaşı’nda Türklerin Çanakkale’ de Kutul Amare’de ki zaferleri İngiliz İmparatorluğundaki özellikle Müslüman halkların

³¹ Utkan KOCATÜRK, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolijisi** (1918-1938), Ankara, T.T.K Yay., 1983 s.7 ; İtilaf donanmasının mevcudu bazı kaynaklarda 55 parça olarak geçer. Doğu Ergil, **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, Ankara 1. Baskı Turhan Kitabevi , 1981, s.12. İstanbul’un o kara günlerini görmüş ve yaşamış biri olarak Enver Benhan ŞAPOLYO, İstanbul’a gelen itilaf donanmasında İngiliz , Fransız, İtalyan ve Yunan zırhlıları yanında A.B.D., Japon zırhlılarının olduğundan da söz etmektedir. Enver Benhan Şapolyo , **Mustafa Kemal ve Milli Mücadele’nin İç Alemi**, İstanbul, Hamle Matbaası 1967, s.10-11

³² İstanbul’a gelen İtilaf donanmasından hemen karaya çıkarak , kışlaları, otelleri, İtalyan ve Fransız okulları ve hastaneleri işgal eden müttefik kuvveti 2616 İngiliz, 540 Fransız ve 470 İtalyan askerinden oluşuyordu. Bilge Criss, **İşgal Altında İstanbul, 1918-1923**, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yay., 1993, s. 149-150.

³³ Doğu Ergil, **a.g.e.**, s.42

³⁴ Sina Akşin , **a.g.e.**, C.1 s.404-407

dikkatlerini hilafet merkezi olan İstanbul ile Türklere çevirmelerine ve bağımsızlık hayallerinin artmasına vesile olmuştu.³⁵

Müttefiklerin Anadolu'yu bölmek istediklerini çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa da³⁶ yıkılan bir devletin içinden ulusal ve bağımsız bir Türk Devleti çıkarmak fikir ve hissiyatı hakimdir. Yıllardır acılarla cepheden cepheye koşan Türk Milleti'nin sorumluluğunu adeta omuzlarına yüklenmiş gibi hissetmektedir.

Mustafa Kemal 1927 de okuduğu büyük nutkunda henüz çok yeni olan hatıralarına dayanarak o günleri şöyle anlatıyor. *“Osmanlı devletinin içinde bulunduğu grup Dünya savaşında yenilmiş Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes antlaşması imzalanmış büyük harb'in uzun yıllar boyunca millet yorgun ve fakir bir halde, milleti ve memleketi Dünya savaşına sokanlar kendi hayatları endişesine düşerek memleketten kaçmışlar. Saltanat ve hilafet makamında bulunan Vahdettin, şahsını ve yalnız tahtını emniyete alabileceğini hayal ettiği tedbirler araştırmakta, Damat Ferit Paşanın başkanlığındaki hükümet aciz haysiyetsiz, korkak, yalnız padişahın iradesine tabi ve onunla beraber şahıslarını koruyabilecek herhangi bir duruma razı...Ordunun elinden silahları ve cephesi alınmış ve alınmakta...”*³⁷

Ayrıca İtilaf devletleri, Ateşkes anlaşmasının hükümlerine uymaya lüzum görmedikleri gibi birer vesile ile İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'dadır. Adana Vilayeti Fransızlar, Urfa, Maraş, Gaziantep İngilizler tarafından işgal edilmiş, Antalya ve Konya'da İtalyan askeri ve birlikleri , Merzifon ve Samsun'da memurlar ve ajanlar faaliyet göstermektedir. Nihayet başlangıç kabul ettiğimiz tarihten 4 gün önce , 15

³⁵ Times'in 1.11.1918 günlü baş yazısında Çanakkale muharebelerinin kaybedildiği ama Türkiye'nin de ondan sonra hiçbir zaman kendine gelemediği yolunda haberler çıkmıştı.Bkz.; S. Akşin, **a.g.e.**, C.1 s,22 ;Aynı gazetenin 17 Aralık 1918 tarihli yayınında ise; “Bütün bunlar gururlu İngilizlerin yenilgiyi hazmedemediklerine ve bahaneler uydurmalarına örnektir.”şeklinde belirtilmektedir.Bkz;Aynı yer,s.22

³⁶ M Kemal Paşa , Pera Palasta Daily Milli muhabiri G. Word Price ile yaptığı röportajda “Anadolunun müttefikler tarafından Taksime uğrayacağını tamamen biliyorum.” demiştir. Bkz.Gotthard Jgeshke , **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Çev: Cemal Köprüler, T.T.K. Yay., Ankara 1991, s.98

³⁷Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk 1919-1927**,Yayına hazırlayan, Prof.Dr.Zeynep Korkmaz, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.,2005,s.1

Mayıs 1919’ da İtilaf devletlerinin uygun görmesiyle Yunan ordusu İzmir’e çıkartılmıştır.³⁸

Diğer taraftan memleketin her tarafında faaliyet gösteren Hristiyan azınlıklar, gizli açık milli emel ve maksatlarını gerçekleştirmeğe ve devletin bir an önce çökmesine çalışıyorlardı.³⁹

Osmanlı Devleti’nin bütünüyle yok olduğu bu dönemde halka kurtuluş için önerilen üç çareyi yine Mustafa Kemal şöyle özetlemiştir.

1-İngiltere’nin himayesini istemek.

2-Amerika’nın mandasını istemek.

3-Osmanlı Devleti’nin bütünlüğünü sağlamak mümkün olmadığına göre,bölgesel kurtuluş yolları aramak.⁴⁰

Mustafa Kemal anılan fikirlerin hiç birinin de kurtuluş çaresi olabileceğini düşünmüyordu.Çünkü Osmanlı Devleti artık tükenmiştir. Memleket tamamen parçalanmıştır. Padişah, halife, hükümet artık herhangi bir önem taşımamaktadır.Ortada sadece Türk’ün barındığı öz yurt Anadolu kalmıştır.Bu durum karşısında şu karara varmıştır.⁴¹ “*Milli Egemenliğe dayanan kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak.*”⁴²

İşte Mustafa Kemal bu kararını hayata geçirmek için İstanbul’dan ayrılıp milletin içine girmek ve orada çalışmak üzere Anadolu’ya gitmeye karar vermiştir.Genel Kurmay’daki arkadaşlarıyla ve bazı hükümet üyeleriyle bu konularda istişarelerde bulunmuştur. Zaten hükümet O’nun başkentte bulunmasından şüphelenmiş, bir şekilde buradan uzaklaştırmaya çalışmıştır. Nihayet Mustafa Kemal’in düşünce ve inancını uygulamasına fırsat çıkmıştır. Çünkü aynı günlerde Samsun ve çevresinde bazı aşayışsızlık olayları meydana gelmiştir, silahlı Rum Pontus çeteleri Türklere saldırıp

³⁸ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk 1919-1927**, s.1

³⁹ **Aynı yer**,s.1

⁴⁰ **Aynı yer**,s.7

⁴¹ Durmuş Yalçın ve Diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.1, 4.Basım , Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.,2005, s.162

⁴² Atatürk ,**a.g.e.**, s.9

köyleri yakmaktaydılar. Böylece İtilaf devletleri'nin müdahalesini sağlayıp Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7.maddesine uygun olarak bölgenin işgalini amaçlamaktaydılar⁴³. İtilaf devletleri temsilcileri ise gerçeği gizleyerek bölgedeki asayişsizliğin nedeni olarak Türkleri görmekteydiler.⁴⁴

Samsun'da görevli İngiliz Askeri Yetkilisi bölgedeki durumu açıklayan bir rapor göndermişti.Yüksek mütareke komisyonu bu raporu Damat Ferit Paşa'ya ileterek hükümetin Rum köylerini Türklerin saldırısından korumak kanun ve düzeni sağlamak için derhal önlem alması isteğinde bulunmuştu. İngilizler Karadeniz bölgesinde asayiş ve sükunet ortamı sağlanmadığı takdirde buraları işgale mecbur kalacaklarını hükümete bir nota ile de iletmişlerdi.⁴⁵

İtilaf Devletleri'nin şikayet ettikleri asayişsizliği düzeltmek isteyen hükümet; 1.Dünya Savaşı'na dahil olunmasına ve savaş sırasında Türk Ordusu'nun Almanların denetimine verilmesine karşı çıkmış olan ve ordu mensupları üzerinde büyük bir saygınlığı bulunan, Çanakkale Savaşları'nın kahramanını söz konusu şikayetleri ortadan kaldıracabilecek en uygun isim olarak görüyordu.⁴⁶

Mustafa Kemal'in ismini öneren Dahiliye Nazırı Vekili Mehmet Ali Bey idi. Damat Ferit birdenbire tamam diyemedi. Bu görev Mustafa Kemal'i İstanbul'dan uzaklaştırmak için bir fırsat sayılabilirdi. Harbiye Nazırı Şakir Paşa Mustafa Kemal'i çağırarak sadrazamın fikrini açıkladı. Damat Ferit Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gidip Türklerle Rumlar arasındaki durum hakkında bir rapor hazırlamasını uygun görmüştü.Mustafa Kemal bu amaçla kendisine önerilen 9. Ordu Müfettişliği'ni kabul etmişti. 30 Nisan 1919' da 9. ordu müfettişliğine atanması Padişah Vahdetin tarafından onaylanmış ve görevinin sınırlarını çizmeye ve karargâh heyetini tespite başlamıştı.⁴⁷

⁴³ Atatürk , a.g.e.,s.9

⁴⁴ Sina Akşin, a.g.e., C 1,s.242

⁴⁵ Selahattin Tansel , **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar** C.1, İstanbul, M.E.B.Yay.,1991,s.226

⁴⁶ Tevfik Bıyıkoglu, **Atatürk Anadolu'da** ,(1919-1922), Ankara ,Türkiye İş Bankası Yay., 1959 ,s.49

⁴⁷ Lord Kinross, **Atatürk, Bir Millet'in Yeniden Doğuşu**, Çev;Necdet Sander, 8. Baskı , İstanbul, Sander Yay., 1981, s.301

7 Mayıs 1919 tarihli talimatla verilen yetki ve görevler kamuoyuna açıklanarak, yetki alanına giren askeri ve sivil makamlara iletilmişti. Bu tarihi belge “9. Ordu Müfettişliğine Verilecek Talimat Suretidir”. başlığını taşıyordu.⁴⁸

Mustafa Kemal 16 Mayıs 1919’ da Bandırma vapuru ile İstanbul’dan hareket etmiş 19 Mayıs’ta Samsun’a çıkmıştır.⁴⁹ Türk ulusunun yeniden doğuşunu müjdeleyen bu girişim, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna bir başlangıç ve hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihte Samsun İngiliz kontrolü altındaydı. Sokaklarda İtilaf devletlerinden destek alan Pontuscu çeteler geziyordu⁵⁰.

Havza Rum çetelerinin en çok ilgi duyduğu yerlerden biriydi. Halk Rum çetelerin saldırıları karşısında diken üstündeydi. Mustafa Kemal şehrin ileri gelenlerini karargâhta toplamış düşmanın niyetinin Türk halkını diri diri toprağa gömmek olduğunu son bir gayretle kurtulmanın mümkün olduğunu belirtmiştir. Toplantıdan direniş kararı çıkmış buna temel oluşturmak üzere Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti’nin şubesi açılmıştır. Şehir merkezinde halkın katılımı ile bir miting düzenlenmiş, yurdun kurtarılması genelgelerle İzmir’in ve arkasından diğer Anadolu illerinin işgâle uğramasının ileride yaşanacak tehlikeyi daha açık olarak ortaya çıkardığını buna karşı sürekli ve kararlı tepkilerinin gösterilmesi gerektiğini mitingler yapılmasını, gerekli yerlere telgraf çekilmesini, birlik ve beraberlik içinde kenetlenilmesini istemiştir.⁵¹

25 Mayıs’tan 12 Haziran’a kadar Havza’da kalan Mustafa Kemal burada kaldığı dönemde İstanbul’daki fikirlerini sistemleştirmiş , mücadelenin stratejisini tespit etmiştir. Buna göre yapılacak olan mücadele 4 önemli sorunun çözümüne yönelik olmuştur. Birinci konu, ulusal varlığa vurulan darbelere karşı milletin etkin bir biçimde harekete geçirilmesini temin etmektir. Bunun için çıkarılan genelgelere yurdun bir çok

⁴⁸ 9. Ordu birlikleri Müfettişliğine ait görev hakkında bkz: **Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1922) Tarihleri Arasına Ait 106 Belge** , Ankara Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., No:1 , 1982 s.19-24 ; Fait Reşit Unat , “Mustafa Kemal Paşaya 9. Ordu Kıtat-ı Müfettişi Sıfatıyla Verilen Vazife ve Selahiyetlere Dair Bazı Vesikalar I” **Tarih Vesikaları Dergisi**, C.II, S.12, Nisan 1943, s.401-409; Durmuş Yalçın ve Diğerleri ,**a.g.e.**, s.164,165, Mustafa Kemal bu geniş yetkilerinin kendisine veriliş gerekçesini Nutuk’ta anlatıyor. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa Kemal, **a.g.e.**, s.7

⁴⁹ Daha geniş bilgi için bkz: Abdullah İlgazi, “19 Mayıs’ın Önemi”, **Atatürk Haftası Armağanı (10 Kasım 2002)** , Ankara, ATASE Yay., 2002, s.225

⁵⁰ Selahattin Tansel, **a.g.e.**, C.1, s.236

⁵¹ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s.166-167

yerinde uyularak mitingler düzenlenmiş, protesto telgrafları çekilmiş, halkın desteğinin kazanılması sağlanmaya çalışılmıştır.⁵²

İkinci konu ordunun milli harekete desteğinin sağlanması ve bunun sürekli olmasıydı. Mustafa Kemal Samsun’a çıkıştan hemen sonra askeri birliklerle görüşerek milli varlığımızın bu önemli unsurunu düzenlemeye başlamıştır. Aslında ülke genelinde düzenlenen mitingler ve protestolarda da ordu mensuplarının rolü çok fazlaydı. Zaten Kuvay-ı Milliye’nin de yönetimi genellikle subayların elinde bulunuyordu.⁵³

Üçüncü konu düşman işgaline karşı kurulmuş milli cemiyetleri bir tek amaç etrafında toplamaktır. Yani Anadolu’da ve Rumeli’de kurulan direniş örgütlerinin birlikteliği sağlanmalıydı. Partiler üstü bir politika izlenecek bu teşkilatlanmayı sağlamak kolay bir iş değildi. Mustafa Kemal 18 Haziran’da Edirne’de bulunan Cafer Tayyar Paşa’ya gönderdiği telgrafta “*Trakya ve Anadolu milli teşkilatlarının birleştirilmesi ve milli sedayı gür bir sesle cihana duyurmak*” gerektiğini belirtmiştir. Böylece milli hareketin birleştirilmesine çalışılmıştır.⁵⁴

Dördüncü konu İstanbul ile ilişkilerin devam etmesi ve geleceğiydi. Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkışından sonraki planları İstanbul hükümetini şüphelendiriyordu. Öte yandan işgal kuvvetleri de onun çalışmalarını aynı dikkatle izlemekteydiler. Zira Mustafa Kemal’in geri çağırılması için Osmanlı yönetimine başvurmuşlardı.⁵⁵ Bu başvuru üzerine 8 Haziran’da Harbiye Nezareti Mustafa Kemal’i geri çağırdı. Galiplerin her zaman haklı sayılacaklarına ve istediklerini yapmada özgür olduklarına inanan saray, sadrazamı ve İstanbul hükümeti ile millet egemenliğini ve iradesini her şeyden ve herkesten üstün gören görüş ve düşünce arasındaki çatışma bu olaydan sonra net bir şekilde ortaya çıkmıştı. Amasya’ya geldiğinde ise artık “*İstanbul’un Anadolu’ya hakim değil tabi olmak zorunda*”olduğunu vurgulamıştır.⁵⁶

⁵² **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1**, s.166-167

⁵³ Selahi Sonyel ,a.g.e., s.18

⁵⁴ **Aynı yer**, s.18

⁵⁵ **Aynı yer**, s.18

⁵⁶ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.1, s.168

1.1.2.Amasya Genelgesi'nin Hazırlanması

Mustafa Kemal Paşa Samsun'dan itibaren müfettişlik yetkilerini bir koz olarak kullanmış,bu tavırları İstanbul ile ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştu ve İstanbul'a geri çağırılmıştı.Mustafa Kemal Paşa da zaman kazanmak için bahaneler ileri sürmüştü ve onları oyalamaya çalışmıştı.Elbette bunun bir çözüm olmadığını biliyordu. Anadolu'daki görevinde kalarak siyasal gelecek açısından sağlam bir zemin hazırlaması gerekiyordu.Aksi halde sonuç çok acı olabilirdi .⁵⁷

Ordu komutanları ise uzun zamandan beri Mustafa Kemal ile irtibatlarını sıklaştırmışlar ,yapılması kaçınılmaz olan toplantının bir an evvel yapılması için Amasya'da toplantı yapmaya karar vermişlerdi.Bu kararın asıl sebebi ise düşmana karşı direnme tedbirleri almak ve Anadolu'da fiili bir yönetim kurmaktı.Ankara'dan Mustafa Kemal Paşa'ya Rauf Bey'in Ankara'ya geldiği şeklinde haber gelmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa 10 Haziran'da çektiği telgrafta bir an önce yola çıkmalarını istedikten sonra toplantıya 3.Kolordu Komutanı Refet Bey'in ve Samsun Mutasarrıfı Hamit Bey'in de davet edileceğini ifade etmişti.⁵⁸

Bu haberleşmeye binaen yola çıkan heyet 18 Haziran'da Havza'ya ulaşabilmiş fakat o sırada Havza'da Fransızların bulunmasından dolayı oraya gitmemiş, Amasya'da Mustafa Kemal ile görüşme yolları aramıştı. Mustafa Kemal'in heyeti Amasya'ya daveti üzerine de oraya doğru yola çıkmışlardı. Nihayet 19 Haziran 1919'da Rauf Bey Ali Fuat ve beraberindekiler Amasya'ya gelmişlerdi.⁵⁹ Heyeti Mustafa Kemal başta olmak üzere bütün Amasyalılar büyük bir alkışla karşılamıştı.Mustafa Kemal Paşa, “Sizleri zahmete soktuk fakat ; buluşmamız çok iyi oldu.” diyerek her birinin ellerini candan sıkmış,ve Saraydüzü'ndeki karargaha gitmişlerdi. Heyetin burada biraz

⁵⁷ Mehmet Kılıç, **Amasya Genelgesi ve Protokolü**, Amasya Valiliği Kültür Yay., Amasya 2004 , s.80-85

⁵⁸ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.31.

⁵⁹ Amasya'ya gelen heyette Ali Fuad Paşa(20. kolordu komutanı), Rauf Bey (Eski Bahriye Nazırı ve Hamidiye kahramanı) İbrahim Süreyya Bey ,(Eski İzmit Mutasarrıfı),Yüz başı Osman Bey (General Osman Tufan) bulunuyordu. Bkz. Mahmut Goloğlu , **Sivas Kongresi.**,Ankara Başnur Matbaası, 1969, s.8

dinlenmesinden sonra akşam yemeğinde bir araya gelerek durum değerlendirmesi yapmışlardı.⁶⁰

Yapılan uzun görüşmelerin konusunu , vatanın kurtarılması ve milletin geleceği oluşturmaktaydı. Böylesine önemli bir konunun sistemleştirilmesi elbette zordu.Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın birçok mülki ve askeri şahıslarla yapmış olduğu görüşmeler bu işin çözümünü kolaylaştırmıştı.Yapılan bu ilk görüşmelerin akabinde son derece önemli kararlar alınmıştı.Buna göre ; madem ki padişah ve hükümet milletin haklarını savunacak durumda değildir o halde “*Milletin istiklalini yine milletin azmi ve kararı kurtaracaktır*”.Bu işleri yürütmesi için milli bir heyet oluşturulacak ve Sivas'ta bir kongre tertip edilecekti.⁶¹

Bu esas üzerinde fikir birliği sağlanınca sırada , alınan bu kararların tartışılması vardı.Bu sebeple önce Kazım Karabekir Paşa, Hamit Bey, Refet Bey Cemal Paşa, vs. o günkü Mili Mücadele taraftarı kişilerin görüşlerinin alınması için taslak onların görüşlerine sunulacaktı Vakit çok sınırlıydı. Heyet derhal çalışmaya başlamıştı İlk görüşme sonuçlarını ilgililere iletmek için Mersinli Cemal Paşa ile Ali Fuat Paşa'nın,Kazım Karabekir ile de Mustafa Kemal Paşa'nın fikir alışverişinde bulunması kararlaştırılmıştı.⁶² Mersinli Cemal Paşa ile yapılan görüşmelerin sonucunda tam fikir birliği sağlanmıştı. Kazım Karabekir Paşa ise Erzurum Kongresi sonucunda bir milli güç oluşturulmadan önce yapılacak ciddi girişimlerin Mustafa Kemal Paşa'yı yıpratacağı endişesiyle taslağın iki maddesini sakıncalı bulmuştu.⁶³ Birisi Bolşevikliğin

⁶⁰ Bu yemek ve aynı akşam yapılan konuşmaların ayrıntısı için bkz: Ali Fuat Cebesoy ,**Mili Mücadele Hatıraları**, Temel Yay., İstanbul, 1993 s.71

⁶¹ Ali Fuat Cebesoy, **a.g.e.**, s.71-72

⁶² Ali Fuat Cebesoy, **a.g.e.**, s.72

⁶³ Kazım Karabekir Paşa Sivas'ta bir genel kongreden önce Erzurum'da Vilayat-ı Şarkiye Kongresi'nin toplanmasını ve bu toplantı için Mustafa Kemal ve Rauf Orbay'ın Erzurum'a gelmelerini istemişti .Fakat Sivas'ta bütün ülkeyi içine alan bir kongrenin toplanacağı haberinin Amasya genelgesi ile açıklanması Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir'in arasında fikir ayrılığına yol açmıştı. Mustafa Kemal'e göre vatani doğu batı olarak ayırmak doğru değildir,vatan bir bütün olarak değerlendirilmeli ve kurtuluş için genel çareler bulunmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz: **A.F.Cebesoy,a.g.e.,s.73** Buna karşılık Kazım Karabekir'e göre ise milli bir kongrede direniş kararı alınmadan henüz Kafkasya'da İngiliz hakimiyeti varken bu hareketlere girişmek “ sergüzeştçilikten başka bir şey” olamazdı.Erzurum Kongresi olduğu takdirde kararları millete verdirmek mümkün olamazdı. Bundan başka , “Anadoluda birkaç kumandanın ihtilali ”şeklinde çirkin bir görüş yayılacaktı. İçeride emir ve kumanda bir milleti yer yer aleyhimize ayaklanmaya sevk edecekti . Ayrıntılı bilgi için bkz: Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimizin Esasları**, Kazım Karabekir Paşa'nın Hatıratı,Hazırlayan Nihat Uzman,İstanbul, Yelken Matbaası, 1981 s.47-49

kurtuluş için çözüm yolu olabileceği diğeri ise ,Sivas'ta bir genel kongre toplanacağı kararı idi.

Mustafa Kemal ise Anadolu'nun her kesiminden seçilen temsilcilerden meydana gelen bir kongrenin bütün yurdu kapsayacağı endişesi içinde olmakla beraber yine de faydalı olacağını ancak Erzurum Kongresi'nin ardından asıl kongrenin Sivas'ta toplanacağı şartına binaen Karabekir'in itirazına olumlu cevap vermişti ve heyetle birlikte bir müddet sonra hareket edeceğini kendisine iletmişti.⁶⁴

Amasya'da bulunan heyet 21 Haziran'da son kez toplanmış ve taslak üzerinde son tartışmalarını yapmıştı. Artık yapılacak iş;hazırlanan tamimin imzalanmasıydı. Bütün bu hazırlıklardan sonra Mustafa Kemal Paşa , *“Hamdolsun işlerimiz tamamlandı.Burada bulunmayıp da kararlarımıza iştirakini temin eylediğimiz arkadaşlarla da muhabere ederek mutabakat-ı efkar hasıl olduğunu gördük.Öyle ise şimdi kararlarımızı imzalayabiliriz”* diyerek hazırlanan tamimi imzalamış sonra da Rauf Bey ile Ali Fuat Paşa imzalamıştı.⁶⁵

1.1.3.Amasya Genelgesi

Kinross'un “Bağımsızlık bildirisi”⁶⁶ Cebesoy'un “Mukaddes İttifak” ⁶⁷dediği Amasya Tamimi'ne son şekli verilerek yayınlanmıştı. Bu tamimin aslı şu maddelerden oluşuyordu.

1-*“Vatanın tamamıyeti ve milletin istiklali tehlikelidir.Hükümet-i merkeziye İtilaf Devletlerinin tesir ve murakabesi altında bulunduğundan deruhte ettiği mesuliyetin icabatını ifa etmemektedir.Bu hal milletimizi madun tanuttırıyor.Milletin istiklalaini ,yine milletin azim ve kararı kurtracaktır.Milletin hal ve vaziyetini derpiş etmek ve sadayı hukkunu cihana işittirmek için her türlü tesir ve murakabeden azade bir heyeti milliyenin vüudu elzemdir.Bunun için bil muhabere her tarafta vaki olan teklif ve arzu-yu milli üzerine bil vücuah ,Sivas'ta milli bir kongrenin serian in 'ikadı tekerrür*

⁶⁴ Cebesoy ,a.g.e.,s.75

⁶⁵ Aynı yer,s.75

⁶⁶ Kinross,a.g.e.,s.210

⁶⁷ Cebesoy,a.g.e.,s.76

*etmiştir.Bu maksatla tekml vilayat-ı Osmaniyanın her livasından fırka ihtilafatı dikkat nazarına alınmaksızın muktedir ve milletin itimadına mahzar üç zatın süratle yola çıkarılması icab etmektedir.Her ihtimale karşı bunun bir milli sır halinde tutularak dağdağaya mahal verilmemesi ve lüzum görülen mahallerde seyahatin mütenekkiren icrası”.*⁶⁸

2-“Doğu vilayetleri namına 10 temmuz’da Erzurum’da toplanması mukarrer kongre için mezkur vilayetlerin “Müdafaa-i Hukuk-u Milliye “ve “Reddi İlhak cemiyetlerinden müntehap azalar zaten Erzurum’a müteveccihen yola çıkarılmışlardır.O vakte kadar vilayat-ı sairemizin murahhaslarıda Sivas’a vasıl olabileceklerinden Erzurum Kongresi’nin azası tensip edeceği zamanda umumi toplantıya iştirak etmek üzere Sivas’a hareket edecektir.”

3- “Yukarıdaki mevada göre murahhaslar Müdafaa-i hukuk ve Reddi ilhak cemiyetleri ve belediyeler tarafından ve sair suretlerle intihap edilecektir.”

4-“Bu mukarreratın tatbikatına 3.Ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşa ,Esbak bahriye nazırı Hüseyin Rauf Bey, 15.kolordu komutanı Kazım Karabekir Paşa 13.Kolordu kumandan vekili Cevdet ve 3. kolordu kumandanı Miralay Refet bey ,Canik Mutasarrıfı Hamit Bey ,2.Ordu Müfettişi Ferik Cemal Paşa 12. kolordu kumandanı Miralay Selahattin Bey 20. kolordu kumandanı Ali Fuad Paşa ,Bursa’da 17. kolordu kumandanı Miralay Bekir Sami Bey Edirne ‘de 1.Ordu kumandanı Albay Cafer Tayyar Bey ve diğer bazı askeri ve mülki zevat çalışacaktır.Bundan başka Sadr-ı Esbak Sadrazam müşir Ahmet İzzet Paşa ,Nafia Nazırı Ferit bey ve ayan azasından Ahmet Rızabey gibi zevatın fikir ve mütalaaları alınacaktır.”⁶⁹

5-“Müdafaa-i Hukuk-u Milliye” ve “Reddi İlhak”cemiyetlerinin verecekleri telgrafları yalnız telgrafhanelerde kabul edilerek çekilmemesi posta ve telgraf umum

⁶⁸ Cebesoy ,a.g.e.,s.73-74

⁶⁹ Aynı yer,s.73-74 ;Amasya Genelgesi maddelerinin sadeleşmiş şekli için bkz: Yücel Özkaya, “Mustafa Kemal Paşa Anadolu’da”, **Milli Mücadele Tarihi**, Hazırlayan;Berna Türkdogan , Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.,2002,s.150

müdürlüğünden tamim edilmiştir.Bu husus suret-i kat'iyede reddedilerek muhaberatın temin edilecek ve temin edilinceye kadar tezahürata devam olunacaktır”.

6-“Teşkilat-ı askeri ve mülki hiçbir suretle ilga edilmeyecektir. Kumanda hiçbir surette terk ve ahara tevdi olunmayacaktır.Vatanın herhangi bir tarafında yeniden vaki olacak düşman işgal hareketını umum orduyu alakadar edecek ve hasıl olan vaziyete nazaran müdafaa-i memlekete müstereken tevessül olunacaktır.Bu sebeple kumandanlar derhal birbirlerini haberdar edeceklerdir.esliha ve mühimmat katiyen elden çıkarılmayacaktır”.⁷⁰

1.1.3.Amasya Genelgesi’nin Önemi

Amasya Tamimi’nin milli mücadele tarihi açısından fevkalade önemi vardır.Daha önce yurdun değişik bölgelerinde düşmana karşı bölgesel direnişler mevcut olmasına rağmen bunlar münferit çıkışlar şeklindeydi.⁷¹ Oysaki bu tamimle bu bölünmüşlük yerine milli ve topyekün bir direnişin başlatıldığı duyuruluyordu.

Amasya Tamimi düşüncenin belge ile eyleme dönüştürülmesiydi. Bu belge Türk Tarihi açısından orjinallik önemine sahipti. Çünkü söz konusu düşünce, Türk Milletinin alışık olmadığı milli iradeyi kullanarak onu yaygınlaştırma gayretiydi.⁷²

Mustafa Kemal’in Samsun’a çıktığı andan itibaren yapmaya çalıştığı işlerin temelinde milli iradeyi geleceğe taşıma planı vardı .Bunun için yaptıklarıyla Türk milleti adına söz söyleme selahiyetini kullanmaya hazır bir lider rolüne layık olduğunu kanıtlamaktaydı.Halkta gördüğü duyduğu milli düşünce ve eğilimleri teşkilatlandırmak suretiyle geldiği Amasya’da hazırlanan bu tamim tam anlamıyla milli egemenlik milli bağımsızlık yolunda ufuk açıcı özelliklere sahipti.⁷³

⁷⁰ Cebesoy ,a.g.e.,s.73-74

⁷¹ Cebesoy,a.g.e.,s.76

⁷² Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, s.169-170

⁷³ Aynı yer,s.169-170

Amasya Tamimi aslen altı madde halinde hazırlanmış olmasına rağmen o günkü şartlar gereği daha da özetlenerek halka açıklanmıştı. “*Vatanın tamamiyeti ve milletin istiklali tehlikelidir*” şeklinde başlayan tamimin birinci maddesinde içinde bulunan şartlara göre durum değerlendirilmesi yapılmış⁷⁴ yani bir anlamda yapılacak işlerin gerekçesi anlatılmak istenmişti.⁷⁵

Bunun için çözüm yolu olarak da “*Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır*”.denilmiştir.Dolayısıyla iradeyi milletin eline vermedikçe bu durumun devam edeceği ifade edilmişti.⁷⁶

Milli egemenlik anlayışını simgeleyen bu ifade aynı zamanda 1921 yılından itibaren yapılan anayasaların temel düşünce yapısını oluşturduğu gibi aynı zamanda “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” kuralının da çıkış noktası idi.⁷⁷ Bu temel felsefe ile gelecekte yeni bir Türk devletinin kurulacağını ve bu yeni devletin rejiminin de Cumhuriyet olacağı ima edilmiş oluyordu. Bütün bu düşüncelerin protokol metninde kalmaması için de zaman kaybetmeden Sivas’ta genel bir kongrenin acilen toplanması da karara bağlanmış oluyordu.⁷⁸

Yani milli mücadelenin plan ve programı tamimin birinci maddesinde yerini almıştı.Tamimin dikkate değer en önemli özelliklerinden birisi de aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya gönderilme sebeplerinden olan Mondros Ateşkesi’nin uygulanmasına da karşı çıkılmasıydı.⁷⁹

Amasya Tamimi Milli Mücadele açısından bir dönüm noktasıdır.Türk’ün makus talihinin yenilmesi gerektiği hususunda karara varmış olan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları “ilk kez milli direniş ilkelerini bir protokol halinde Türk yurdunun

⁷⁴Ercüment Kuran, “Milli Mücadelede Amasya Tamimi’nin Önemi”, **Milli Mücadele’de 1.Amasya Sempozyumu**, 20-22 Haziran 1986, Amasya Valiliği Yay., 1986,s.46-47

⁷⁵ Hülya Baykal, “**Atatürk ve Amasya**”, Sempozyum Konuşması ,**Atatürk ve Amasya Sempozyumu 22 Haziran 1990**,Amasya Valiliği Yay., Amasya, 1992,s.25

⁷⁶ Hülya Baykal,**a.g.m.s.**, 25

⁷⁷ Hülya Baykal,**a.g.m.s.**,25

⁷⁸ İsmet Giritli , “Amasya Tamimi ve Atatürkçülük”, **Milli Mücadele’de 1.Amasya Sempozyumu**, 20-22 Haziran 1986,Amasya Valiliği Yay., 1986,s.27; Baykal, **a.g.m.**,s.25

⁷⁹ Ercüment Kuran, **a.g.e.**,s.47

bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü sağlamak için işbirliği” yapmaya yemin etmişlerdi.⁸⁰

Bu dönüm noktasının özelliklerini Bayram Kodaman şu şekilde ifade etmektedir.Amasya Genelgesi ile ;

1-“İmparatorluktan vazgeçilerek milli devlete doğru gidiş başlıyordu.

2-Ümmet bırakılıyor millet esas alınıyordu.

3-Padişah iradesi yerine milli irade devri açılıyordu.

4-Kozmopolitlik bırakılıyor,milli şahsiyet aranılıyordu.”⁸¹

Sonuç olarak Amasya Tamimi yalnız vatanı kurtarmayı hedef almamıştı.Aynı zamanda millileşmenin de ilk ifadeleri açıklanmış ve bunların hayata geçirilmesi için halkla beraber zafer kazanılincaya kadar birlik beraberlik tohumları ekilmeye çalışılmış oluyordu.⁸²

1.2.Erzurum Kongresi

1.2.1.Erzurum Kongresi’ni Hazırlayan Gelişmeler

Türk Milli Mücadelesi 20.yüzyılın emperyalist emellerine karşı ilk ciddi sivil başkaldırı özelliği taşımaktadır. Burada kullanılan “sivil başkaldırı” deyiimi önemlidir, çünkü, geçen yüzyılın başlarında bu sadece A.B.D.’de kullanılan bir kavramdı⁸³ ve Avrupa kıtası henüz bu kavramı tanımıyordu.19.Yüzyılın sömürgeciliği haklı ve gerekli⁸⁴gören “Avrupa Merkezli Dünya Anlayışı”,eski dünyada batılı büyük güçlerin çatışmasına yol açmış fakat bu çatışma Avrupa kıtasına yayıldığı için 1.Dünya Savaşı olarak adlandırılmıştı. Zira batılılara göre dünya demek Avrupa kıtası demekti .Avrupa

⁸⁰ Sonyel ,**Türk Kurtuluş Savaşı, a.g.e.**, s.80-81

⁸¹ Bayram Kodaman ,“İstiklal Beyannamesi’nin İlanı İçin Neden Amasya Seçilmiştir”, **67.yılında Amasya Tamimi**, Hazırlayan; Hüseyin Menç, Amasya Belediyesi Yay., Amasya 1986,s.103

⁸² Aynı yer,s,103

⁸³ “sivil direniş” deyiimi ilk defe Henry David Thoreau tarafından kullanılmıştır. Thoreau’nun ünlü eserinin Türkçe özeti için bkz Robert B.Dovns, **Dünyayı Değiştiren Kitaplar**, çev.Erol Güngör İstanbul, ÖtükenYay.,1980, s.108- 126

⁸⁴Bu hususta bkz: Erol Güngör, **İslam’ın Bugünkü Meseleleri**, İstanbul , 10.Baskı, Ötüken Neşriyat, 1980

dışında kalan yerler ise asla milli irade veya milli bağımsızlık kavramlarını canlandırabilecek yetenekte olamazlardı.⁸⁵

Bu sebeple, 1. Dünya Savaşı'nın galipleri eski dünyayı biçimlendirme hakkını kendilerine ait tartışılmaz bir hak olarak görüyorlardı, toprakları ve sosyal dokuları yeniden biçimlendirilen yerlerin direnişte bulunabilecekleri ihtimalini akıllarına bile getirmiyorlardı.⁸⁶ Ancak, yine Avrupa kaynaklı "ulusal irade" ve "ulusçuluk" kavramları, hem de tam olarak Avrupa'daki anlamlarıyla 19. yüzyıldaki yenileşme süreci sırasında Osmanlı-Türk aydınları için oldukça tesirli yer etmiş bulunuyordu.⁸⁷

Avrupa dışında kalan yerlerin haritalarını kendi iradelerine göre şekillendirmeye çalışan "büyük güçler", oldukça yerleşmiş bir devlet ve imparatorluk teşkilatı geleneğinin de etkisiyle, "Avrupa'nın Hasta Adamı" olarak kabul edilen Türklerin, batı sömürgeciliğine karşı "sivil direniş" in ilk örneğini vermeye başlayacaklarını fark ettiklerinde artık geç kalmışlardı ;Türklerin başlattığı "ulusal direnişin" durdurulmasının mümkün olmadığı anlaşılmıştı. Bu tebliğde söz konusu olan sivil direnişin gerçekleştirilmesinde atılan adımlar takip edilerek "halkın katılımı" süreci gerçekleştirilmeye çalışılacaktı.⁸⁸

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasını takip eden günlerde, galiplerin;özellikle Osmanlı Devleti'ne dönük politikalarında savaş sırasında yapılan gizli anlaşmaların belirleyici bir rol oynadığı şüphesizdir. Fakat burada asıl ilginç olan, bu gizli anlaşmalardan haberdar olunmasına rağmen, durumu yeterince kavrayamayan İstanbul hükümetlerinin oluşturmaya çalıştığı politikalarındaki başarısızlıklardır. Aslında, daha savaşın devam ettiği dönemlerde Bolşeviklerin yaptıkları açıklamalar bu konuda İttihatçı hükümetin dikkatini celbetmiş, durum kısa bir bir telgrafla kolordu

⁸⁵ Nuri Yavuz, "Erzurum Kongresinin Milli Mücadeledeki Önemi", **Erzurum ve Sivas Kongreleri Sempozyumu,27-29 Mayıs2002** ,Ankara, Gazi Üniversitesi A.İ.İ.T Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay., 2003, s.93

⁸⁶ Bu konuda çeşitli ve bol örnekler için Bkz: Seha L. Meray-Osman Olcay, **Sevr Anlaşması'na Doğru**, Ankara, A.Ü.S.B.F. Yay., Gerek Dörtler Konseyi'nde ve gerekse On'lar Konseyinde yapılan görüşmelerde bu mantık çok açık biçimde görülmektedir, işgal edilen ve geleceği tartışılan coğrafyada yaşayan insanların iradeleri asla dikkate alınmamıştır.

⁸⁷ Bu konuda bkz.: Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İstanbul, İletişimYay.,1996.

⁸⁸ Nuri Yavuz ,**a.g.m.**, s.93

kumandanlıklarına bildirilmişti. Mütarekenin, özellikle 7. maddenin hayata geçirilmesinden doğabilecek sorunlar konusunda bazı işaretler burada verilmektedir. Özellikle imparatorluğun doğu illerine ilişkin tasarıları, Harbiye Nezareti'nden yayılan endişelerle hükümete de sirayet ettiği ve bir takım tedbirler alınması gerektiğine ilişkin görüşlerin ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir.⁸⁹

Esasında Mondros ateşkes Antlaşmasının 24. maddesinde "Vilayat-ı Sitte" olarak adlandırılan bölgede bir karışıklık çıkması halinde buralarda bir Ermenistan kurulabileceği ihtimali ortaya çıkınca bölgede yaşayan Türkler çok üzüntüye kapıldılar. Daha Aralık 1918 başlarında, doğu illeri mebusları "Mecliste bir grup halinde" toplanmak ihtiyacı hissetmişlerdi menfaatleri için ve Türk milleti adına hareket etmek üzere bir grup halinde bulunmaya karar vermişler, yedi maddelik bir program tasarısı kaleme almışlardı⁹⁰ Nitekim bu tedbirlere bağlı olarak 4 Aralık 1918'de merkezi İstanbul'da bulunan "Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaayı Hukuku Millîyye Cemiyeti" kuruldu ve 10 Mart 1919 tarihinde cemiyetin Erzurum'da da bir şubesi oluşturuldu.⁹¹

Başlangıçta bölgesel bir Ermenistan Devleti'nin oluşturulmasına engel olmak gibi bölgesel bir kurtuluş amaçlanmış ,sonradan Kuzeydoğu Karadeniz bölgesinde Rumlar'ın Pontus devleti kurma faaliyetlerinin engellenmesi düşüncesi ile bu amaç kısmen genişletilerek bölgedeki Kürt aşiretleri üzerinde İngiltere'nin yürüttüğü "Ayrılkçı Kürtçü" propagandaların önünün alınarak millî birlik ve bütünlüğün sağlanması hedeflenmiştir.Bu dönemde bölge açısından ilk tehdit , Vilayat-ı Sitte'de bir Ermeni Devleti kurulması idi.

⁸⁹ Nuri Yavuz , **a.g.m.**, s.93

⁹⁰Tayip Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken**, Birinci Kitap, Ankara,Türkiye İş Bankası Yay.,1959, s.28.

⁹¹Bkz : Cevat Dursunoğlu, **Millî Mücadele'de Erzurum**, Ankara, Kaynak Yay., 1946, s.17. Cemiyet'in kurucu üyelerinin bir kısmı şunlardır ; Reis : Eski Bitlis Valisi Harputlu Nedim Bey, Süleyman Nazif, Diyarbakırlı İsmail Hakkı, Diyarbakır Mebusu Feyzi, Sivas Mebusu Rasim, Abdulluttalip (Öker), Diyarbakırlı Cavit (Eğın) C. Dursunoğlu, **a.g.e.**, s.17-18; Erzurum Şubesi ise çoğu cemiyetin Erzurum Şubesinin kurucuları aşağıdaki isimlerden oluşuyordu ; Reis : Hoca Raif Efendi, Üyeler:hacı Hafız Mehmet Efendi, Hacı Mehmet Efendi, Albayrak Müdürü Necati Bey, Dursunbey Zade Cevat Bey, Dava Vekili Hüseyin Avni Bey, Mütakait Binbaşı Süleyman Efendi, Evrak Müdürü İsaki Maksut Efendi, Sait Zade Mesut Bey, Namık Efendi Zade Ahmet Bey, Kırbaş Zade Fevzi bey, Nedim Bey, C. Dursunoğlu, **a.g.e.**, s.157.

Bölgeyi yakından ilgilendiren ikinci önemli tehdit ise, Yunanistan ve İtilaf Devletlerinin destekledikleri Rumların Kuzeydoğu Karadeniz Bölgesi'nde Trabzon merkezli bir "Pontus Devleti" kurma düşüncesi ve faaliyetleri idi.

Doğu Anadolu bakımından üçüncü önemli tehdit ise, başlangıçta Rusya tarafından ; bu dönemde ise Musul petroleri sebebi ile İngiltere tarafından organize edilen "Ayrılıkçı Kürtçülük Hareketleri" idi.⁹²

Bilindiği gibi, Atatürk Nutuk'un başında "vaziyet ve manzara-i umumiye"yi anlatırken bölgeye yönelik bu üç tehdit hakkında ayrıntılı ve belgeli bilgiler vermektedir. Hem Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin merkezi İstanbul , hem de cemiyetin Erzurum şubesinin açıklamalarından örnekler vererek "Ermenistan" tehdidine dikkat çekmektedir: *"...Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'ni vücuda getiren sebep ve endişe, Vilayat-ı Şarkiye'nin Ermenistan'a verilmesi ihtimali oluyor... Binaenaleyh cemiyet, aynı esbap ve vesaitle mücehhez olarak hukuk-ı milliye ve tarihiyeyi müdafaaaya çalışıyor..."* Mustafa Kemal aynı yerde "Pontus" tehdidi ile ilgili olarak da şunları söylemektedir:

*"... Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz sahillehnde teşekkül etmiş ve İstanbul'daki merkeze merbut Pontus Cemiyeti suhuletle ve muvaffakiyetle çalışıyor... Karadeniz'e sahil olan mıntikalarda da, bir Rum Pontus hükümeti vücuda getirileceği korkusu vardı, İslam ahaliyi, Rumların boyunduruğu altında bırakmayıp, hakk-ı beka ve mevcudiyetlerini muhafaza gayesiyle, Trabzon'da da bazı zevat ayrıca bir cemiyet teşkil eylemişlerdi..."*⁹³

Atatürk, Ayrılıkçı Kürtçü Hareketleri ise; *"Vücuda gelmeğe başlayan bu teşekküllerden başka, memleket dahilinde daha birtakım teşebbüsler ve teşekküller de vukua gelmişti. Ezcümle Diyarbekir, Bitlis, Elaziz vilayetlerinde, İstanbul'dan idare*

⁹² Aynı yer,s.157

⁹³ Atatürk,Nutuk,s.1-4

olunan Kürt Teali Cemiyeti vardı. Bu cemiyetin maksadı, ecnebi taht-ı himayesinde, bir Kürt hükümeti vücuda getirmektir..." şeklinde açıklamaktadır.⁹⁴

Bölgedeki Türk varlığını tehdit eden çalışmalar ve hassas durum, o sırada merkezi Erzurum'da bulunan 15. Kolordu'nun Komutanı Kazım Karabekir Paşa tarafından da ifade edilmekteydi. Kazım Karabekir, 30 Temmuz 1919'da "Mustafa Kemal Paşa ile Refet Bey'in hükümet kararlarına aykırı faaliyetlerden dolayı hemen yakalanarak İstanbul'a gönderilmelerini" isteyen Harbiye Nazırı Nazım imzalı bir yazıya 1 Ağustos 1919'da verdiği cevapta İstanbul Hükümeti'nin dikkatini şu şekilde çekmeye çalışıyordu:⁹⁵

*"...Pontus hükümeti teşkili hülyasıyla Trabzon ve Samsun havalisine muhacir sıfatıyla akın akın silahlı Rum çeteleri çıktığı ve Ermenilerin Büyük Ermenistan hayalini besledikleri ve hudutlarımıza kadar her türlü kötülüğü yapmakta ve Sivas'a diye feryada devam ettikleri ve itilaf mensuplarının da bunlara gizli açık her türlü yardımda bulundukları herkesçe bilinmekte... bilhassa tehlikeyi pek yakın gören ve namus ile hayatın korunması endişesi ile çırpınan bu muntka halkında pek haklı olarak Ermeni ve Rumların, İzmir gibi buraları da işgal edeceği ve bütün Müslümanların ayaklar altında çiğneneceği kanaati oluşturmuştur..."*⁹⁶

Bütün bu tehditlerin, uluslar arası siyasi alanda hukukileştirilmesi çabaları ve fiiliyata geçiş bahane olacak durum yaratma çabaları da tüm hızı ile devam ediyordu. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasını müteakiben 200 kişilik bir İngiliz müfrezesi Samsun'a çıkmış, İngilizler ayrıca Urfa'yı, İtalyanlar Antalya'yı işgal etmişlerdi. Bu durumda özellikle Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinin süratle organize edilmesi, burada oluşan millî direniş örgütlerinin bir çatı altında birleştirilmesi şarttı.⁹⁷

⁹⁴ Atatürk, **Nutuk**, s.1-4

⁹⁵ Atatürk, **nutuk**, s.50

⁹⁶ Nutuk Belge 42 yi işaret etmektedir.

⁹⁷ Nuri Yavuz, "Erzurum Kongresi'nin Milli Mücadeledeki Yeri ve Önemi ", **Erzurum ve Sivas Kongreleri Sempozyumu, 27-29 Mayıs 2002**, Ankara, Gazi Üniversitesi A.İ.İ.T. Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay., 2003, s.103

19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, oradan 25 Mayıs'ta Havza'ya, 12 Haziran tarihinde de Amasya'ya varmıştı. 22 Haziran 1919 tarihinde Amasya Tamimi'ni yayınlayan Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta bir kongrenin toplanması talimatını bütün valiliklere ve komutanlıklara duyurmuştu. Ancak daha önce Erzurum'da buna benzer bir kongrenin hazırlıklarının yapıldığının öğrenilmesi üzerine 3 Temmuz'da Erzurum'a gelen Mustafa Kemal Paşa, burada 23 Temmuz - 7 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan Erzurum Kongresi'nin yapılmasını sağlamış ve vatanın kurtuluşu için önemli kararlar alınmıştır.

Kongre'ye katılan delegelere ilişkin verilen rakamlar arasında farklılıklara rastlanmakla beraber⁹⁸ Elazığ, Mardin ve Diyarbakır delegeleri seçilmiş olmalarına rağmen Kongreye katılmaları anılan vilayetlerin valileri tarafından engellendiği için katılamamışlar, bunların dışında 50'nin üzerinde (53-63 arasında değişen rakamlar) delege şark vilayetlerini temsilen toplantılara katılmışlardır.⁹⁹

1.2.2.Kongre'nin Toplanması ve Kararları

Kongre, anılan gün toplandı ve Mustafa Kemal Paşa Kongre Başkanlığına, Rauf Bey de II. Başkanlığa oy birliği ile seçildiler. 23 Temmuz -7 Ağustos 1919 tarihleri arasında faaliyetlerini sürdüren Kongre toplam 13 toplantı yaptı ve oldukça önemli kararlar aldı. Mustafa Kemal Paşa Kongre'yi açış konuşmasında memleketin ve bölgenin durumunu geniş bir şekilde izah etti.¹⁰⁰ İkinci günden itibaren Nizamname

⁹⁸ Dursunoğlu , Kongreye 54 delegenin bulunduğunu ; ayrıca Elazığ'dan 5, Mardin'den 3 delegenin seçilmekle beraber kongreye çeşitli sebeplerden ötürü katılamadıklarını, Diyarbakır'dan katılacak delegelerin ise seçilmiş olmasına rağmen şehirden ayrılmalarına vali mani olduğu için katılamadıklarını belirtmektedir. C. Dursunoğlu, **a.g.e.**, s. 109-112. Buna karşılık Mahzar Müfit Kansu 57 delegenin adını kaydetmektedir. M. M. Kansu, **Erzurumdan Ölümüne Kadar Atatürk ile Beraber**, C.1, 2.Basım, Ankara ,T.T.K. Yay.,1986, s.78-80. Ali İhsan Başgöl ise kongreye katılanların bir kısmının kongre beyannamesini imzalamadıklarını belirterek toplam 63 isim zikretmektedir. Bkz: Ali İhsan Başgöl, **Anadolu ve Rumelide Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası**, C. 1, Ankara,T.B.M.M.Kültür Sanat Yay.,1993,s.32-36. Eserde ileri sürülen bu rakamın kaynakları bulunmamaktadır.

⁹⁹ Nuri Yavuz, **a.g.m.**,s.103

¹⁰⁰ Konuşmanın metni oldukça derli toplu biçimde yayınlanmıştır.Bkz : M. K. Atatürk , **Nutuk**, 1919-1927,Yayına Hazırlayan;Zeynep Korkmaz, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2005,s.45-50

üzerinde yoğun münakaşalar cereyan etmeye başladı.¹⁰¹ Münakaşaların ağırlık noktasını ise, "...teşkilatta kaza idare heyetlerinde kaymakamların reislik ve askerlik şube reislerinin ikinci reislik;vilayetlerde valilerin reislik ve ahz-ı asker daire reislerinin ikinci reislik vazifelerini görmelerini teklif oluşturunuyordu..."¹⁰² Bu mesele halledildikten sonra, Kongre beyannamesinin tartışılması ve yayınlanması için sürdürülen tartışmalar bir sonuca bağlandı ve 7 Ağustos günü Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı şu kapanış konuşmasıyla nihayet buldu :

"Muhterem Efendiler, Milletimizin kurtuluş umudu ile çırpındığı en heyecanlı bir zamanda fedakar heyet-i muhteremeniz her türlü zahmetlere katlanarak burada Erzurum'da toplandı, hassas ve necîb bir ruh ve salabetli bir iman ile vatan ve milletimizin kurtuluşuna ait esaslı kararlar aldı, özellikle bütün cihana karşı milletimizin mevcudiyetini gösterdi...(Kongremizin) vatan ve milletimize ve devlet-i ebed müddetimize mesud akibetler temenni ederim." Kongre sonunda bir Heyet-i Temsiliye oluşturuldu ve Başkanlığına da Mustafa Kemal Paşa seçildi.¹⁰³

Yayınlanan beynamede on madde olarak sıralanan kararlarda şu bilgilere temas ediliyordu :¹⁰⁴

1- Trabzon Vilayeti ve Canik Sancağı ile Doğu Anadolu vilayetleri (Erzurum, Elaziz, Diyarbakır, Van, Bitlis, Sivas) ve bu bölgedeki müstakil livalar, hiçbir sebep ve bahane ile birbirlerinden ve Osmanlı topluluğundan ayrılmaz bir bütündür. Mutlulukta ve felakette ortaklığı kabul eder ve aynı amacı hedef edinirler. Bölgedeki tüm

¹⁰¹ Bu münakaşalar kongre tutanaklarından takip edilebilir. Bkz. : M. Fahrettin Kırzioğlu,**Bütünöyle Erzurum Kongresi**, Ziraat Bankası Yayınları, Ankara-1993; Aynı şekilde;konuya ilişkin münakaşaların perde arkası için bkz.: C. Dursunoğlu, **a.g.e.**, s.113 vd.

¹⁰² C. Dursunoğlu, **a.g.e.**, s.113 vd. Dursunoğlu kendisinin de dahil olduğu bazı kongre üyelerinin Müdafaa-yı Hukuk hareketinin sivil bir mahiyet taşıması gerektiği ve bir devlet organizasyonuna dönüşmesini uygun görmediklerini ifade etmektedir.Çünkü kongrenin sivil bir nitelik taşıması etkileri açısından daha önemlidir.

¹⁰³ Konuşmanın tamamı için bkz.: **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.1,Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. 1997, s.5, Heyet-i Temsiliye; Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, İzzet Bey, Raif Efendi, Servet Bey, Şeyh Fevzi Efendi, Bekir Sami Bey, SadullahEfendi ve Hacı Musa Bey olmak üzere dokuz kişiden meydana geliyordu. M. K. Atatürk, **Nutuk**, s.47

¹⁰⁴ Mahmut Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, Nüve Matbaası, Ankara ,1969,s.109-111

Müslümanlar birbirlerine karşı fedakarlık duyguları ile dolu, soysal ve siyasal durumlarına saygılı öz kardeşirler.

2- Osmanlı Devleti'nin bütünlüğü ve milletin geleceğinin temini, saltanat ve hilafet makamlarının korunması için millî kuvvetleri etken ve millî iradeyi egemen kılmak esastır.

3- Tüm işgal ve müdahaleler Rumluk, Ermenilik teşkili amacına yönelme sayılacağından;

4- Hükümetin buraları bırakmak veya buralarla ilişkisini kesmek zorunda kalması ihtimaline karşı saltanat ve hilafete bağlılığı ve millî hakları koruyucu tedbirler ve kararlar alınmıştır.

5- Ülkedeki gayrimüslimlerin, kanunlarla temin edilmiş haklarına tamamıyla uyarız. Can ve ırzlarının korunması, aslında dinimizin, milli geleneklerimizin ve yasalarımızın gereği olduğundan, bu esas kongremizin genel kanısı ile de sağlamaştırılmıştır.

6- İtilaf Devletlerinden ; Mondros mütarekesinin imzalandığı 30 Ekim 1918 günündeki sınırlarımız içinde kalan her bölgedeki gibi, Doğu illerinde, büyük çoğunluğu Müslüman olan ve kültürel, ekonomik üstünlüğü Müslümanlara ait bulunan, birbirlerinden ayrılmaları imkansız öz kardeş, dindaş ve vatandaşlarımızın oturduğu memleketlerimizin bölünmesi düşüncesinden vazgeçerek, varlığımıza ve tarihî, ırkî, dinî haklarımıza saygı gösterilmesi ve bu suretle hak ve adalete dayanan bir karar verilmesi beklenir.

7- Milletimiz "insanî ve asrî" amaçları yüceltir. Fen, sanayi ve ekonomi bakımından eksikliklerimizin olduğunu kabul eder. Bundan ötürü; devlet ve milletimizin dahilî ve haricî istiklali, vatanımızın bütünlüğü saklı kalmak üzere, altıncı maddede açıklanmış olan sınırlar içinde, milliyet esaslarına uygun ve memleketimizi işgal isteği olmadan herhangi devletin fenne, sanayiye, ekonomiye ait yardımlarından memnun oluruz. İnsanlığın esenliği ve toplumun huzuru adına, böyle insancıl ve adaletli kuralları kapsayan bir barışın kısa sürede kararlaştırılması en büyük millî arzumuzdur.¹⁰⁵

8- Milletlerin geleceklerini kendileri belirlediği çağda İstanbul Hükümetinin de millet iradesine boyun eğmesi zorunludur. Çünkü, millî iradeye dayanmayan hükümetlerin

¹⁰⁵ Bu metin için Bkz :Mahmut Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, s.109-111. Metnin aslı için bkz: Zekai Güner-Orhan Kabataş, **Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,1990,s.81-83.

kendi başlarına verdikleri kararlara milletçe uyulmadığı gibi, bu kararların dışarıda da itibarı olmadığı ve olmayacağı şimdiye kadarki olaylar ve sonuçlarıyla ispatlanmıştır. Bu sebeple, milletin içinde bulunduğu korkulu durumdan ve kuşkudan kurtulma çarelerine başvurmasına gerek kalmadan hükümetimizin hemen Meclis-i Mebusan'ı toplanması ve bu şekilde milletin ve memleketin kaderi hakkında alacağı bütün kararları millî meclisin denetiminden geçirmesi zorunludur.¹⁰⁶

9- Vatanımızın karşılaştığı üzücü olaylar ve yine millî vicdandan doğan cemiyetlerin anlaşma ve birleşmeleri ile meydana gelen kitle bu sefer Doğu Anadolu Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti adında bir topluluk haline getirilmiştir. Bu cemiyet her türlü particilik akımının dışındadır. Bütün Müslüman vatandaşlar bu derneğin tabii üyesidirler.

10- Kongre tarafından seçilen bir Heyet-i Temsiliye kabul edilmiş ve köylerden il merkezlerine kadar olan millî kuruluşlar birleştirilerek sağlamlaştırılmıştır.¹⁰⁷

1.2.3.Erzurum Kongresi'nin Önemi

Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin Erzurum Kongresi ile oluştuğu söylenebilir. Zira Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da doğmuş, Erzurum'da hayat bulmuştur. Millî Mücadele hareketi için de aynı şey söylenebilir. Milli mücadele Erzurum'da doğmuş, burada büyümüş ve buradan bütün Anadolu'ya yayılmıştır. Mustafa Kemal Paşa 7 Ağustos 1919'da Kongre'nin kapanışında yaptığı konuşmada *"...Tarih bu kongremizi ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir..."* diyerek Erzurum Kongresi'nin önemini belirtmiştir.¹⁰⁸

Erzurum Kongresi'nin yapılması temel sebebi, Mondros Mütarekesi'nin 24. maddesine dayanarak Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde Rumluk ve Ermenilik iddialarının gerçekleştirilebileceği, yani; bu bölgelerde Pontus ve Ermenistan Devletleri'nin kurulabileceği ihtimalinin artık düşünceden fiile çıkmış olmasıdır.

¹⁰⁶ Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.109-111

¹⁰⁷ Mahmut Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, s.109-111. Metnin aslı için bkz: Zekai Güner-Orhan Kabataş, **Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını**, s.81-83.

¹⁰⁸ Nuri Yavuz "Erzurum Kongresinin Milli Mücadeledeki Yeri ve Önemi" **Erzurum ve Sivas Kongreleri Sempozyumu**, 27-29 Mayıs 2002, Ankara, Gazi Üniversitesi A.İ.İ.T. Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay.,2003,s.106

Sonuçta bu bölgenin geleceğinden duyulan endişe önce Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasına daha sonra da bu tehdit ve tehlike karşısında milletin teşkilatlanmasına ve önlemler alınmasına sebep olmuştur.¹⁰⁹

Başlangıçta, sadece mahalli bir kongre olarak tasavvur edilen Erzurum Kongresi, Mustafa Kemal Paşa'nın bir "ferd-i millet" olarak kongreye katılması ile nitelik değiştirmiş ve bu kongre sonucunda bütün memleketin geleceğini ilgilendiren kararlar almıştır. Nitekim, Erzurum Kongresi'nden sonra Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti İstanbul'dan tamamen ayrı bir kuruluş olarak çalışmaya başlamış ve tüzüğünü de bu doğrultuda değiştirmiştir.

Programın temel fikri “kayıtsız şartsız istiklal, kayıtsız şartsız millî hakimiyet” idi. Kongrede Türk vatanın sınırları belirtilerek, bir bütün olduğu ve parçalanamayacağı ilan edilmekle sömürgeci devletlere de Türklüğün ana vatanının işgal edilemeyeceği anlatılmaya çalışılmıştır. Temsil Heyeti'nin, gerektiğinde bir hükümet olarak görev yapacağını açıklanmakla millî devletin yürütme organı olma gayreti ortaya çıkmaktaydı.¹¹⁰

Millî Mücadelenin genel gidişatı içinde tam manasıyla bir başlangıç anlamı taşıyan Erzurum Kongresi, "sivil bir teşkilat" olarak yapılanmış ve seçimle oluşan kurulların başına yine Mustafa Kemal Paşa'yı seçmiştir. Bu süreç incelendiğinde, milletin varlığını ve bağımsızlığını korumak için, "millî iradeye dayalı bir millî mücadele hareketi"nin doğduğunu ve liderini bulduğunu göstermektedir. Bundan dolayı kongrenin dile getirdiği istekler , meşru zeminlerde, halkın katılımıyla alınmış kararlardır ve Türk Ulusal Mücadelesi'nin demokratik özelliğini de ortaya koymaktadır.¹¹¹

¹⁰⁹ Aynı yer,s,106

¹¹⁰ Aynı yer,s,106

¹¹¹ Aynı yer, s,106

1.3.Sivas Kongresi ve Önemi

1.3.1.Sivas Kongresi'ni Hazırlayan Gelişmeler

Amasya Tamimi'nde Sivas'ta yurdun bütününi kapsayan bir kongre toplanması kararlaştırılmıştı. Bu yüzden kongre hazırlıkları daha Haziran ayı içerisinde başlamıştı. Trakya ve Anadolu'da kurulan Redd-i İlhak ve Müdafaa-ı Hukuk ismini taşıyan millî kuruluşlar, komutanlar, kimi mülkî amirler, halkın her kesiminden vatansever kişiler bu kongreye temsilcilerini göndermek ve katılmak için çok istekliydi. Amasya Tamimi'nde geçen "millî kongre" terimi , Türk milletinin geleceğe dönük bütün düşüncelerini, beklentilerini, hayallerini bir noktada birleştirmektedir.¹¹²

Bu kongre, Doğu ve Batı illerinin, Trakya'nın yani bütün bir vatanın birliğinin, dirliğinin konuşulacağı bir zemin olacaktı. Erzurum Kongresi'nin kararları da burada bütün millete mal edilecekti. Fakat, bu gelişmelerden tedirgin olan İstanbul Hükümeti'nin olumsuz tutumu, engelleme çabaları çalışmaları geciktirmiştir. Diğer taraftan Anadolu'da başta İngiltere olmak üzere Amerikan, İtalyan. Fransız subayları, memurları ve yardım kuruluşları adı altında çalışan istihbarat görevlileri yani dış kaynaklı güçler değişik amaçlar için çalışmaktaydılar.¹¹³ Ortak amaçları Türk milleti ve vatanını parçalamaktı. Fakat bütün olumsuzluklar ve engelleme girişimlerine rağmen 4 Eylül 1919'da Sivas Kongresi toplanmıştır. Toplantının ilk günlerinde çok faydalı net sonuçlar alınamamış, aralarında Rauf Bey'in de bulunduğu küçük bir grup kongreye Mustafa Kemal'i Başkan seçmek istememişlerse de başarılı olamamışlardır. Daha sonra da kongrenin İttihatçılıkla ilgisi olmadığı, kongrenin siyasetle uğraşp uğraşmayacağı yolunda çözüme ulaşmaya tartışmalar yapılmıştır.¹¹⁴

Bu tartışmalar çözümlendikten sonra manda ve himaye meselesine dair uzun tartışmalar başlamıştır. Emperyalist devletlerin Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Wilson Prensiplerini kendi istediklerine göre kullandıkları bir çözüm olan

¹¹²Selahi R.Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi 'nin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara T.T.K. Yay., 1995, s.32

¹¹³ Selahi R.Sonyel, **a.g.e.**, s.32

¹¹⁴ Kadir Kasalak, **Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi**, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yay., Ankara, 1993, s.12

mandacılık;"henüz bağımsız yaşama yeteneğine sahip olamayan ülkelerin bu yeteneğe erişinceye kadar Cemiyet-i Akvam tarafından belirlenecek bir devlet tarafından yönetilmesi" anlamına geliyordu.¹¹⁵ Bu yöntemle galip devletler emperyalist emellerini hayata geçirmiş olacaktı. İşte Sivas Kongresi'nde bazı aydınlar tek kurtuluş yolunun Amerikan mandası altına girmek olduğunu iddia etmişlerdi. Daha çok mensubu olduğu millete inanmamaktan, ona dayanmamaktan kaynaklanan mandacılık tartışmaları, Mustafa Kemal'in basiretli tutumu ve güçlü liderlik anlayışı sayesinde Amerikan Senatosu'na bir mektup yazmak suretiyle sonuçlandırılmıştır.¹¹⁶

1.3.2.Sivas Kongresi'nin Kararları

Erzurum Kongresi beyannamesinin esas alındığı Sivas Kongresi, 11 Eylül'de çalışmalarını bitirmiş ve aşağıdaki kararları almıştır.

- 1-Türkiye'nin sınırları Mondros Mütarekesi ile belirlenmiştir. Bu sınırlar içindeki bölgeler bölünmez bir bütündür.
- 2-Osmanlı topraklarının bütünlüğünü, hilafet ve saltanatın güvenliğini sağlamak için millî güçlerin etken ve millî egemenliğin üstün kılınması şarttır.
- 3-Ülkeyi parçalama, üzerinde Rum ve Ermeni devletleri kurma çabaları karşısında hep birlikte savunma yapılacaktır.
- 4-Hıristiyan azınlıkların her türlü imkan ve güvenliği sağlandığından bunlara siyasî egemenliğimizi ve sosyal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilemez. Vatanın bölünmesi yolundaki hiçbir öneri kabul edilemez.
- 5-Milletin kendi geleceğini belirleyebilmesi ve hükümetin başıboş kalmasının önlenmesi için Meclis-i Mebusan'ın derhal toplanması gerekir.
- 6-Ulusal direnişi gerçekleştirmek için kurulan cemiyetler tek çatı altında toplanmış ve adı "Anadolu ve Rumeli Müda-faa-ı Hukuk Cemiyeti" olmuştur".¹¹⁷

Erzurum Kongresi ile Sivas Kongresi arasında bazı farklar vardır. Bunların başlıcaları şunlardır:

¹¹⁵ Aynı yer, s.12

¹¹⁶ Aynı yer, s.14

¹¹⁷ Mahmut Goloğlu, **Sivas Kongresi** , Başnur Matbaası, Ankara, 1969, s.82-84

- 1-Cemiyetin adı değişerek "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti" olmuştur.
- 2-"Heyet-i Temsiliye, bütün Doğu Anadolu 'yu temsil eder" ibaresi yerine "Heyet-i Temsiliye, bütün vatanı temsil eder" ibaresi yer almıştır.
- 3-"Her türlü işgal ve müdahaleyi Rum ve Ermeni devleti kurmak amacını yapmış sayacağımızdan, topyekün savunma ve direnme esası kabul edilmiştir" yerine "Her türlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa Rum ve Ermeni devleti kurmak amacını güden hareketlerin reddi hususlarında topyekün savunma ve direnme esasına karar verilmiştir" denilmiştir.
- 4- Erzurum'da alınan kararda yer alan "Osmanlı Hükümeti'nin yabancı devletlerin bir baskısı karşısında buraları yani Doğu illerini bırakmak ve ilgilenmemek zorunda kaldığı anlaşıldığı takdirde alınacak idarî, siyasî, askerî tedbirlerin tayin ve tesbiti yani geçici idare kurma sorunu Sivas Kongresi'nde "buraları" yerine "vatanımızın herhangi bir parçasını bırakmak ve ilgilenmemek" şeklinde daha geniş ve genel bir ifade ile değiştirilmiştir.¹¹⁸

1.3.3.Sivas Kongresi'nin Önemi

4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında çalışmalarının sürdüren Sivas Kongresi'nin en önemli faaliyeti, Türk milletinin direnişinin "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti" adı ve çatısı altında meşru bir örgütlenmeyi burada gerçekleştirmiş olmasıdır. Millî örgütlenme ile, bütün vatana yayılmış, fikri ayrılıklar engellenmeye çalışılmıştır. Bu kongrede Temsil Heyeti'ne Erzurum tarafından seçilenlere ek olarak altı üye; Kara Vasıf, Mazhar Müfit, Ömer Mümtaz, Hüsrev Sami, Hakkı Behiç, Ratıpzade Mustafa da seçilmiştir. Bunlara Temsil heyeti'nin seçtiği Refet Bey de dahil edilerek üye sayısı onaltıya yükselmiştir.¹¹⁹

Temsil Heyeti milletin siyasî iradesini oluşturmuştur. Erzurum'da ve daha sonra Sivas'ta yapılan Kongreler, yurt dışında da geniş yankılar uyandırmış, Batı basını özellikle Sivas Kongresi'nden sonra Anadolu'daki bu yeni hareketin ciddiye alınması

¹¹⁸ Mahmut Goloğlu.a.g.e., s.84

¹¹⁹ Mahmut Goloğlu.a.g.e., s.,110

gerektiğini zira bu hareketin mensuplarının yetenekli önderler idaresinde millî bir program üzerine bir araya geldiğini belirtmiştir.¹²⁰

Sivas Kongresi'ne İstanbul Hükümeti'nin tepkisi sert olmuştur. Bir taraftan idari yasaklarla ve kongreyi basıp üyelerini tutuklama emirleri vermiş, diğer taraftan millî mücadeleyi ve mensuplarını basite alan taraftar gazetecilerin yazılarıyla gerçekleri örtmeye, milliyetçileri sindirmeye çalışmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal de, millî iradeyi görmekten ve anlamaktan mahrum , İngiliz manda ve himayesine sığınmış olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İngiliz Muhipler Cemiyeti, Kızıl Hançerliler, Nigahbancılar gibi, ulusun isteklerine yabancı kuruluşlar tarafından desteklenen Damat Ferit ve taraftarlarına karşı tedbirler almıştır. Zira kongreyi basmaya, kendisini tutuklamakla görevlendirilen ve İngiliz istihbaratçı Noel tarafından yönlendirilen Elazığ Valisi Ali Galip'in planını boşa çıkarmıştır. O'nun vaktinde aldığı tedbirlerle Ali Galip ve yandaşları kaçarak , birliklerini dağıtmak zorunda kalmışlardır.¹²¹

Kongre çalışmaları devam ederken İstanbul Hükümeti ve taraftarlarının artan saldırıları, Sivas Kongresi'nden daha da güçlü çıkan Anadolu hareketinin karşı tedbirleriyle durdurulmuş ve Mustafa Kemal'in önderliğini güçlendirmesi ile sonuçlanmıştır.¹²²

1. 4. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı

1.4.1. İstanbul'un İşgali

Batı ve Güney Cepheleri'nde işgalcilere karşı Türk milletinin ciddi direnişe geçmesi ile ünlerinin sarsıldığını düşünen itilaf Devletleri yeni tedbirler almaya yönelmişlerdir. Maraş'taki yenilgilerden de şüphelenen itilaf devletleri Londra'da bir araya gelmişler ve Maraş'ta Ermeni Kırımı iddiasından yola çıkarak, Anadolu'da Mustafa Kemal liderliğinde başlayan millî mücadeleyi durdurmak konusunu gündeme

¹²⁰ Komisyon(Durmuş Yalçın ve diğerleri), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, .s.177

¹²¹ **Aynı yer**, s.177

¹²² Komisyon(Durmuş Yalçın ve diğerleri).**a.g.e.**, s.178

getirmişlerdir. Maraş'taki Ermeni Kırımı, Türk düşmanı olarak bilinen Lloyd George'un ortaya attığı asılsız bir iddiaydı. Lloyd George'un konuyu bu şekilde ifşa etmesinin nedeni Fransa ve İtalya'ya daha önce kabul ettiremediği İstanbul'un işgali düşüncesini onaylatmaktı. Nitekim amacına ulaşmış bir müddet sonra, asılsız Ermeni Kırımı iddiası bir kenara bırakılmış Londra Konferansı'nın gündemine, İstanbul'un işgali konusu yerleşmiştir.¹²³

İngiliz Dış işleri Bakanı Lord Curzon, Maraş olaylarını, Türklerin müttefiklere meydan okuması olarak değerlendırıyordu. Konferansta, İstanbul'un derhal işgal edilmesi Güneydoğu Anadolu'daki direniş hareketlerinde rolü olduğu düşünülen Mustafa Kemal'in Osmanlı Devleti'nden istenmesi, bu bölgedeki olaylar devam edecek olursa, barış hükümlerinin daha da ağırlaştırılması kararı alınmıştır.¹²⁴ Bunun yanında Osmanlı Devleti'ne yaptıkları baskılar sonucunda 3 Mart 1920'de Ali Rıza Paşa'yı istifa etmek zorunda bırakmışlardır. İngilizler ise Türk Ocağı binasını basarak aydınlara gözdağı vermek ve sindirmek istemişlerdir. Birinci Londra Konferansı'nda işgal güçleri yayınladıkları bildiri ile işgalin geçici olduğunu, saltanatın gücünü artırmak istediklerini, taşrada isyan çıktığı takdirde İstanbul'un Türklerden alınacağını ve herkesin İstanbul'un emrine girmesi gerektiğini vurgulamışlardır. İtilaf Devletlerinin ard arda gerçekleştirdikleri iki olay Anadolu'da olduğu kadar İstanbul'da da en geçerli fermanın, Mustafa Kemal'in fermanı olduğunu ispatlamıştır. Bu olaylar, Yunanlıların Anadolu'ya sürülmesi ve İstanbul'un işgaliydi.¹²⁵

İstanbul'un işgali Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandırmış, yeni durum ve şartların oluşmasına sebep olmuş ve yeni, millî,bağımsız devlet kurma düşüncesini kuvvetlendirmiştir. Mustafa Kemal'in tahminleri bir kez daha doğru çıkmıştır. Artık her vatansever O'nun etrafında toplanmaya başlamıştır. Hamdi Efendi adlı bir telgrafçıdan İstanbul'un İşgal edildiği haberini alan Mustafa Kemal, işgal olayını her tarafa duyurmuş, işgali protesto etmiş ve bunlarla da kalmayarak gerekli tedbirler de aldırılmıştır.¹²⁶

¹²³ Seha L.Meray, Osman Olcay ,**Sevr Anlaşmasına Doğru**, Ankara ,A.Ü.S.B.F.Yay.,1981, s.7

¹²⁴ Seha L.Meray, Osman Olcay ,**a.g.e.**, s.7

¹²⁵ Kinross,**a.g.e.**, s.325

¹²⁶ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**,C.1,s.190-191

1.4.2. Meclisin Açılışı ve Yankıları

İstanbul'un işgali ile Millî Mücadele yeni bir döneme girmiştir. Artık, İstanbul'daki tutsak padişah ve hükümetten hiçbir şey beklenemezdi. İtilaf Devletleri böylece milleti de etkileyerek direniş gücünü kıracaklarını düşünüyorlardı. Fakat Türk milletinin önünde bu milletin karakterini, ruh yapısını çok iyi bilen bir önder vardı. Zira, Mustafa Kemal, yeni durumu çok iyi tahlil etmiş, Türk milletinin tarihinde yeni bir dönem başlatacak hamlelerde bulunmuştur.¹²⁷

19 Mart 1920'de vilayetlere, livalara, kolordu komutanlarına gönderdiği bildirisinde olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara'da toplanmasını ve dağılmış Meclis-i Mebusanın'dan Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise dahil olabileceklerini duyurmuştur. Ayrıca, seçimlerin yapılarak, on beş gün içinde milletvekillerinin Ankara'da bulunmalarını istemiştir. Bu tamimden sonra, milletvekili seçilebilme şartlarına haiz kişiler arasından vakit kaybetmeden seçimler yapılmıştır. İstanbul'un işgalinden sonra kapatılan Meclis-i Mebusan'daki milletvekilleri de çeşitli yollarla Ankara'ya gelmeye başlamışlardır. Bu arada Damat Ferit, 5 Nisan 1920'de dördüncü defa sadrazam olarak atanmıştır. Yeni İstanbul Hükümeti, Ankara'da meclisin toplanmasına engel olmak için isyanları körüklemiştir. Mustafa Kemal bir yandan yeni meclisin açılışı hazırlıklarıyla meşgul olurken, diğer yandan Balıkesir'de, Bolu'da, Düzce'de, Beypazarı'nda çıkartılan ayaklanmaları bastırmaya çalışmıştır.¹²⁸

Meclisin açılması önceden planlandığı gibi gerçekleşmemiştir. Ankara'da meclisin toplanabileceği büyüklükte bir bina da yoktu. İttihat ve Terakki Klübü olarak başlanan ve fakat bitirilemeyen binanın eksiklikleri tamamlanarak meclis binası haline dönüştürülmüştür. Millî ve dinî unsurların çoğunlukta olduğu bir programla 23 Nisan 1920'de, Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Saat 13.45'te en yaşlı üye Sinop Milletvekili Şerif Bey'in, *"Bu yüce meclisin en yaşlı başkanı sıfatıyla ve Allah'ın izniyle milletimizin iç ve dış tam istiklal dahilinde mukadderatını doğrudan üstlendiğim ve*

¹²⁷ Aynı yer, s.190-191

¹²⁸ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C. 1, s.190-191

idare etmeye başladığımı bütün dünyaya ilan ederek Büyük Millet Meclisi'ni açıyorum" sözleriyle çalışmalarına başlamıştır.¹²⁹

24 Nisan'da Mustafa Kemal, üç oturumluk uzun bir konuşma yapmıştır. Meclisin açılışına kadar yaşanan olayları anlatmış, Osmanlı Devleti'nin izlediği iç ve dış politikayı eleştirmiş ve T.B.M.M.nin takip edeceği siyaseti de şöyle özetlemiştir. *"Milletimizin kuvvetli, mesut ve istikrarlı yaşayabilmesi için devletin tamamen millî bir siyaset takip etmesi ve bu siyasetin iç teşkilatımıza tamamen uyması ve dayanması lazımdır."*¹³⁰

Meclisin ilk işi hükümet teşkil edilmesi olmuştur. Son derece kritik bir konu olan bu meseleyi büyük bir titizlikle yürütmek gerekmiştir. Çünkü bütün olanlara rağmen İstanbul'da bir hükümetin varlığına inananların sayısı az değildi. Fakat bu problemi de Mustafa Kemal kolaylıkla çözmüş ve O'nun verdiği bir önerge ile şu konular kabul edilmiştir:

1-*"Hükümet teşkili gereklidir.*

2-*Geçici kaydıyla bir hükümet başkanı tanımak mümkün değildir.*

3-*Mecliste toplanmış millî iradeyi fîilen vatanın mukadderatına el koymuş olarak tanımak esas prensiptir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde bir kuvvet yoktur.*

4-*Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkilerini kendisinde toplar. Meclisten ayrılacak bir heyet meclise vekil olarak hükümet işlerini görür. Meclis reisi bu heyetin de reisidir."*¹³¹

24 Nisan'da yapılan seçimle meclis başkanlığına Mustafa Kemal seçilmiş, 25 Nisan'da ise Büyük Millet Meclisi, milleti birlik ve beraberliğe çağıran ve düşman propagandasına kapılınılmaması gerektiğini vurgulayan bir beyanname yayınlamıştır.¹³²

¹²⁹ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt-ı Ceridesi**, Devre I, C.1, s.1

¹³⁰ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt-ı Ceridesi**, Devre I, C.1, s.8-30

¹³¹ Padişah ve Halife baskı ve hakareten kurtulduğu zaman meclisin düzenleyeceği kanunlara göre vaziyetini alır. **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.1, s.191

¹³² **T.B.M.M.Z.C.**, Devre I, C.1, s.60

Aynı gün altı kişilik "Geçici icra Heyeti" seçerek bilfiil hükümet işlerini yürütmeye el koymuştur. 29 Nisan 1920'de,"Hıyanet-i Vataniye" kanununu kabul ederek meclise, saldırıyı sözle bile olsa vatan hainliği sayacağını ve ölümle cezalandıracağını duyurmuştur.¹³³ Bu kanunun kabulünden hemen sonra, "İstanbul ile resmî haberleşmenin kesilmesi, İstanbul'dan gelecek her türlü evrakın geriye gönderilmesi ve gayr-i meşru İstanbul Hükümeti'nin yaptığı işlemlerin yok sayılacağına dair" bir karar alınmıştır. 30 Nisan'da T.B M M'nin açılışı Avrupalı devletlere de duyurulmuştur.¹³⁴

Mayıs'ta T.B.M.M. Hükümeti kurulmuş ve bu yeni hükümet "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" adıyla anılmıştır. Hükümetin 11 Bakanı 9 üyesi 3 Mayıs'ta, 2 üyesi de ertesi gün seçilmişti. Bu hükümette Genelkurmay Başkanlığı da bakanlıklardan birisiydi.¹³⁵

İlk hükümet programı son derece kısa tutulmuştu. Çünkü milletin geleceğinin tehlikeye düştüğü bir sırada göreceli, karışık, uzun süren uğraşlardan kaçınmak gerekmektedir. Dış politika hedefi, Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmek ve memleketi işgal eden devletlerin bunu kabulünü sağlamaktı. İç politikada millî birlik ve dayanışma korunacak, askerî alanda düzensiz Kuva-yı Milliye birlikleri muntazam bir askerî teşkilata dönüştürülecekti.¹³⁶

Meclisin öncelikle kabul ettiği kanunlardan birisi de Nisab-ı Müzakere Kanunu'ydu. Bu kanunla meclisin toplanma, karar alma, ara seçimler, harcırahlar, tahsisat, mebusluk ve memuriyet, mebusların devamları gibi çeşitli sorunlarına açıklık getirilmiştir. 18 sayılı bu kanuna göre; müzakere için yeter sayı her seçim bölgesinin beş üye seçtiği farzedilerek toplam rakamın yarısından bir fazlasıydı. 66 seçim çevresi olduğu için bu rakam 166' ya ulaşıyordu. Yine, senede iki ay izinsiz meclise devam

¹³³ **T.B.M.M.Z.C., Devre I,C.1,s.60**

¹³⁴ Tansel,**a.g.e.**, s.93

¹³⁵ İlk Hükümetin üyeleri Şu kişilerden oluşuyordu;Müdafaayı Milliye Vekili Fevzi Paşa,Hariciye Vekili Bekir Sami Bey,Maliye vekili Hakkı Behiç Bey,İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey,Adliye vekili Celal Arif Bey, Maarif Vekili Rıza Nur,Sıhhat Ve İctimai Muavenet Vekili Dr. Adnan Bey,Erkan-ı Harbiye Umumi Vekili İsmet Bey,Şer'îye Vekili Mustafa Fehmi Efendi.Bkz,**Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I,s.193**

¹³⁶Dursun Ali Akbulut "T.B.M.M' nin Açılması", **Milli Mücadele Tarihi, Makaleler**, Yayına Hazırlayan.Berna Türkdoğan, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2002, s.301-302

etmeyenler meclis kararıyla istifa etmiş sayılacaklardı. Heyet-i Vekile azalığı, sefirlik, ordu, kolordu komutanlıkları hariç diğer memuriyetler ile mebusluk aynı kişide toplanamayacaktı.¹³⁷

Kendine özgü bir rejim olan bu idare sistemine "Meclis Hükümeti Sistemi" de denilmektedir. Meclis "kuvvetler birliği" prensibini kabul etmişti.Yurdun büyük sorunlarını çözmek ancak böyle bir yöntemle mümkün olabilirdi. Böylece hem zaman kazanılacak, hem de yasama-yürütme kuvvetleri arasında çelişmelerden kaçınılacaktı. "Nazır" kelimesi kullanılmıyor, bakanlar, meclisin "vekili" olarak hükümet işlerini yürütüyorlardı. Milletvekillerinden her zaman en şiddetli biçimde hesap soruluyor, meclis istemediği zaman işten uzaklaştırılıyor ve yerine yenisi seçilebiliyordu.¹³⁸

Meclis başkanı aynı zamanda hem hükümetin, hem de devletin başkanıydı. Mustafa Kemal'in meclis başkanı sıfatı ile bakanlar kuruluna başkanlık etmesi 20 Ocak 1921 tarihli anayasanın kabulüne kadar devam etmiştir.¹³⁹ T.B.M.M. İstanbul'dan gelebilen Meclis-i Mebusan üyeleri ile yeniden seçilen vekillerden oluşmuştu. Adı, açılışından önceki yazışmalarda "Büyük Millet Meclisi" olarak anılmıştı. 23 Nisan 1920'de, 1 numaralı kararında adını "Türkiye Büyük Millet Meclisi" deyimiyle içeriye ve dışarıya duyurmuştur.¹⁴⁰

T.B.M.M. üyeleri iki dereceli seçimle seçilmiş milletvekillerinden mürekkepti. Her meslek grubundan üyeler ilk T.B.M.M'ni oluşturmuşlardı. Yasama-yargı-yürütme yetki ve görevleri mecliste toplanmıştı. Kuvvetler birliği esası kabul edilmişti. Milletvekilleri aynı zamanda elçi, komutan, vali görevlerini de yerine göre üstlenebiliyorlardı. İstiklal Mahkemeleri'ne üye olabiliyorlardı. Kararları meclis başkanı onaylıyordu. Meclis, vatan ve milletin geleceğini kurtarıncaya kadar işbaşındaydı. Süreklilik ve kuruculuk niteliği vardı. Çünkü bu meclis 1921 Anayasası'nı yapmıştı. Meclis, yenilikçi bir özellik taşımaktaydı.¹⁴¹ Nitekim, Osmanlı saltanatını yıkmıştı.

¹³⁷ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s.193

¹³⁸ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s.193

¹³⁹ Mustafa Kemal Atatürk,**Nutuk**, 1919-1927-s.299-301

¹⁴⁰ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi C.1**.s.198

¹⁴¹ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**,s.198

Meclis, halkçı bir özellik taşıyordu. Zira meclisin varlık sebebi zaten Türk halkıydı. Mustafa Kemal'in ülküsü de idarenin tamamen halkın eline verilmesiydi. İşte bu meclis, bugünkü, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atmıştır.¹⁴²

Mecliste hükümete yasal bir görünüm vermek için, meclis içinden seçilen bir komisyon Anayasayı hazırlamakla görevlendirildi. Bu iş ancak dokuz ayda bitebildi. Çünkü sistemin içindeki bazı sorunlar sert tartışmalara kadar gidebilen uzun incelemeleri gerektiriyordu. Hakimiyet bir yandan milletin dolayısıyla meclisin, öte yandan Osmanlı Hanedanı'nın elinde bulunuyordu. Mustafa Kemal saltanat konusundaki tartışmaları bir kenara bırakarak hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu esasını meclise kabul ettirdi.¹⁴³

1.5. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

1.5.1. Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Esasları

1921 Anayasası ilk başta adı ile dikkati çekmektedir: Teşkilât-ı Esasiye Kanunu. Bu tarihe kadar Osmanlı anayasa tarihinde kullanılan deyim “Kanun-ı Esasî” idi. Yeni bir anayasa yapma ihtiyacını duyan BMM'nin ise, Kanun-ı Esasî yürürlükteyken kendi anayasasına aynı adı vermesi abes olurdu.¹⁴⁴

Ayrıca Kanun-ı Esasî, bir ana kanun ya da anayasa olarak bu tür metinlerden beklenen kuralları getirmişti. 1920'deki meclis kurucuları ise geçiş döneminin yarattığı zorlukları ve sadece bunları çözmek üzere bir yeni anayasal metin hazırlığı içindeydiler. Bunu yaparken de tutumlu ve ölçülü olmaları gerekirdi. İşte “Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu” deyimini, sırf ana kuruluşu içermesi bakımından da daha uygundu. Öte yandan bu kelimenin çok yakın tarihten gelen bir kaynağı da vardı. Kars'taki Cenub-i Garbî Kafkas Hükümeti tarafından ilan edilen ve bu yönetimin temelini oluşturan yasanın adı “Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu” idi. 20 Ocak 1921 tarihli ve 85

¹⁴² Aynı yer, s.198

¹⁴³ Aynı yer, s.198

¹⁴⁴ Bülent Tanör, *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, İstanbul, Der Yay., 1996, s.253

sayılı yasayla kabul olunan Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu (TEK) 23 madde ve bir de “Madde-i Münferide” den oluşan kısa bir çerçeve anayasa görünümündeydi. Bunun başlıca sebepleri, Kanun-ı Esasi’nin TEK ile çelişmeyen hükümlerinin yürürlükte kabul edilmesi, çeşitli fikirlerin yarıştığı Meclis’te bir “geçiş dönemi” nin en azından ortak noktalarının saptanmaya çalışılması ile ilgilidir.¹⁴⁵

Gerçek bir anayasa görünümünden uzak bulunan TEK, kişi hak ve özgürlükleri ile yargılama gibi temel anayasa konularını da düzenlememiştir. Bir geçiş döneminin temel ihtiyaçları için hazırlanan kısa bir anayasa olmasına rağmen TEK, Cumhuriyet tarihi açısından kalıcı ve hatta silinmez izler bırakmış, daha sonraki anayasaları da etkilemiştir. Bunların başında, inkılapçı anlayış ve egemenlik anlayışı gelmektedir, İktidarın düzenlenişi açısından da kuvvetler birliği ve meclis hükümeti sistemi 1960’lara kadar iz bırakmıştır.. Nihayet TEK, kurduğu sistemin geleceği konusunda da düzenlemeler getirmiştir. Osmanlı Devletinin varolduğu tarihte,onun toprakları üzerinde çıkarılan TEK, “Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi Tarafından idare olunur”¹⁴⁶ (md 3) derken yeni bir devletten, “Türkiye Devleti” nden bahsetmektedir.

¹⁴⁵ Aynı yer,s.253

¹⁴⁶ M.Kemal.Atatürk, **Nutuk,1919-1927**; Eserde Teşkilat-ı esasiye kanununun Temel maddeleri sayfa 382 ve 383 de verilmektedir.madde “1- *Hakimiyet Kayıtsız şartsız Milletindir.Yönetim şekli halkın Mukadderatını bizzat ve fiili olarak yönetmesi ilkesine dayanır. 2 — Yürütme kuvveti ve yasama yetkisi, milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve toplanır.*

3 — *Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tara&ndan idare edilir ve hükümeti «Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti» adını taşır.*

4 — *Büyük Millet Meclisi, iller halkınca seçilmiş üyelerden oluşur.*

5 — *Büyük Millet Meclisi'nin seçimi iki yılda bir yapılır. Seçilen üyelerin üyelik süresi iki yıldır ve yeniden seçilmek mümkündür. Eski Meclis, yeni Meclis toplanuncaya kadar göreve devam eder. Yeni seçimlerin yapılmasına imkan görülmediği takdirde, görev süresi yalnız bir yıl uzatılabilir. Büyük Millet Meclisi üye-lerinden herbiri, yalnız kendini seçen ilin ayrıca vekili olmayıp aynı zamanda bütün milletin vekilidir.*

6 — *Büyük Millet Meclisi'nin Genel Kurulu, Kasım basında, davetsiz toplanır.*

7 — *Şeriat hükümlerinin uygulanması, bütün kanunların yürürlüğe kon-ması, değiştirilmesi, yürürlükten kaldırılması, antlaşma ve barış imzalanması ve vatan savunmasıyla ilgili savaş ilanı gibi temel haklar Büyük Millet Meclisi'ne aittir. Kanun ve tüzüklerin düzenlenmesinde, halk için en yararlı ve zamanın ihtiyacına en elverişli fıkıh ve hukuk hükümleriyle, örf ve adetler ve teamüller esas olarak alınır. Bakanlar Kurulu'nun görev ve sorumluluğu özel kanunla belirtilir.*

8 — *Büyük Millet Meclisi, hükümeti oluşturan bakanlıkları, 'özel kanun gereğince seçtiği bakanlar vasıtasıyla yönetir. Meclis, yürütme ile ilgili işlerde ba-kanlara görev tayin eder; gerekirse bunları değiştirir.*

9 — *Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından seçilen başkan, bir seçim dönemi süresince Büyük Millet Meclisi Başkanıdır. Bu sıfatla Meclis adına imza atmaya ve Bakanlar Kurulu kararlarını onaylamaya yetkilidir. Bakanlar Kurulu üyeleri içlerinden birini kendilerine başkan seçer. Ancak Büyük Millet Meclisi Başkanı, Bakanlar Kurulu'nun da tabii başkanıdır.*

10 — *Teşkilat-ı Esasiye'nin bu maddelere aykırı düşmeyen hükümleri eskisi gibi yürürlüktedir.Bizce, yukarıda saydığım temel maddelere aykırı hareket etme imkan ve yetkisinin*

Aynı topraklarda bir başka devlet kurulduğunu ilan etmek TEK'nin en yenilikçi özelliklerinden biridir. Gerçi Osmanlı Devleti 30 Ekim 1922 tarihli BMM kararıyla resmen son bulmuş olacaktır.¹⁴⁷ Ancak, bundan hemen sonraki bir başka karar bu son bulmanın daha 1921 yılında gerçekleşmiş olduğunu ortaya koymaktadır: “*O zamandan beri eski Osmanlı İmparatorluğu tarihe intikal edip yerine yeni ve Milli bir Türkiye Devleti (...) kaim olmuştur.*”¹⁴⁸

Devletin adının “Türk Devleti” değil de, “Türkiye Devleti” olmasının sebebi vardır. Ulusal Kurtuluş Savaşı esas olarak Türk milliyetçilerinin etkilerini taşımakla birlikte, Türk olan ve olmayan grupların antiemperyalist birliğini ortaya koyuyordu, Erzurum ve Sivas Kongreleri belgeleri başta olmak üzere pek çok tarihsel kaynaktan bu birlik, bazen “İslam ekseriyeti”, “bilcümle anasırı (unsurlar) İslamiye” gibi terimlerle de ifade olunmuş, bunların aynı anlama geldiği vurgulanmıştı. Bu bakımdan “Türkiye Devleti” ibaresi, etnik kökeni, dili ve kültürü ne olursa olsun, Misak-ı Milli sınırları içinde yaşayan insanların siyasal birleşmesi olan yeni devleti bütün kapsayıcılığıyla ifade ediyordu.¹⁴⁹

“1918 Kasım ayı başında Kars İslam Şurâsı ile Elviye-i Selase’den başlayan iktidarlaşma olayı devletleşmeye dönüşerek, ilkin Cenub-i Garb-i Karkas Hükümeti, Muvakkate-i Milliyesi’ne, sonra da “Hükümet-i Cumhuriyesi” ne hayat vermişti.” Bu küçük devletin anayasası durumundaki “Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu” 8. ve 9. maddelerinde Türkiye (Türkiya) Devleti’nden söz ediyor ve mini devletin kaderini kendisinininkiyle birleştiriyordu. Oysa o tarihte bu adı taşıyan bir devlet yoktu ; Mustafa Kemal Paşa daha Anadolu’ya dahi geçmiş değildi. Varolan Devlet-i Osmaniye idi ki, kastedilen de bu değildi. Türkiye Devleti terimi büyük bir önsezi ile kullanılmıştı ve Anadolu topraklarında kurulması arzulanan devleti kastetmekteydi. İşte, iki yıl sonra gerçekleşen de buydu. BMM İcra Vekilleri Heyeti ile Encümen-i Mahsus’un Teşkilât-ı

bulunmadığım yüksek şahsiyetlerinin dikkatlerine önemle arz ederim. 351 Meclis Başkanlığı ile başlayan haberleşmenin, gerektirdiği işlemlerin yürütülmesi Bakanlar Kurulu’na bırakılmıştır”

¹⁴⁷ Osmanlı İmparatorluğu’nun İnkıraz Bulup Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Teşekkül Ettiğine Dair Heyeti Umumiye Kararı, No: 307, A. Ş. Gözübüyük , S. Kili, **Türk Anayasa Metinleri**, Ankara ,Türkiye İş Bankası Yay.,1985,s. 98

¹⁴⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hukuku Hakimiyet ve Hükümrininin Mümessili Hakikisi olduğuna Dair Heyeti Umumiye Kararı, No: 308, 1-2 Kasım 1922 ,**aynı kaynak**, s. 99-100

¹⁴⁹ Bkz: Bülent Tanör, **Türkiye’de Yerel Kongre İktidarları**, Ankara,Yapı Kredi Yay. ,1998 s. 110-114

Esâsiye Kanunu lâyhalarında “Türkiye Devleti” ibaresi bulunmuyordu. Daha da etkileyici bir tabir kılınmış, “Türkiye halk hükümeti” denmişti. Bu da yeni devletin halkçılık özelliklerini ortaya koyuyordu. “Türkiye Devleti” deyimi TEK’e Rıza Nur’un önerisi üzerine girmişti. Fakat en çok Kars’taki devletçiliğin cumhuriyet ilanındaki kıdeminin yanısıra, hem Ankara’da kurulan rejime hem de Anayasa’ya örnek teşkil ettiği söylenebilir¹⁵⁰

TEK’in bir başka yenilikçi özelliği de egemenlik hakkı konusundadır. 1876 sisteminde monarşik egemenlik anlayışı korunmuştu. 1909 değişiklikleri öncesinde ve sırasında “hâkimiyet-i milliye” ilkesi, meclis kararları başta olmak üzere bir takım siyasal belgelerle dile gelmiş, egemenlik hakkı padişah ile millet arasında paylaşılır olmuştu. ne var ki, II. Meşrutiyet anayasal metinlerinde, millet egemenliğini açıkça kabul edilmiş değildi.¹⁵¹

İşte, TEK’nin “Hakimiyet bilâ kaydü şart milletindir” diye başlayan 1. maddesi, egemenlik hakkını monarşik yapıdan alıp kayıtsız şartsız bir şekilde millete vermesi bakımından, Osmanlı-Türk anayasa tarihinde çok önemli bir dönüm noktasıdır. O tarihten bu yana ulusal egemenlik ilkesi anayasamızın temel taşıdır. 1921’de bir anayasa ile egemenlik hakkının kayıtsız şartsız millete ait olduğunun ilan edilmesi, monarşik egemenliğin ve Osmanlı-Türk soyuna ait sayılan saltanat hakkının da reddi demektir.¹⁵² TEK’te, Madde-i Münferide ve Nisab-ı Müzakere Kanunuyla saltanat ve hilafet kurumlarıyla ilgili yapılan dolaylı yorum dışında, bunlarla ilgili bir düzenleme ve tanıma bulunmamaktadır. Böylece, egemenliğin millete ait olması, saltanat ve hilafetin yok sayılması anlamına gelmekteydi. Ancak, bu gerçeğin adının konabilmesi için Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasını beklemek gerekecektir. Kurtuluştan sonra çıkarılan bir Heyet-i Umumiye kararında ise bu durum şöyle dile getirilmiştir:

“Türk Milleti saray ve Babîlî’nin ihanetini gördüğü zaman Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu ısdar ederek onun birinci maddesi ile Hakimiyeti Padişah’tan alıp bizzat Millete ve ikinci maddesi ile icrai ve teşruu kuvvetleri onun yed-i kudretine vermiştir.

¹⁵⁰Bülent Tanör, a.g.e.s.110-114

¹⁵¹Bülent Tanör, **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, s.256

¹⁵² Aynı yer s.256

*Yedinci madde ile de harp ilânı, sulh akdi gibi bütün hukuk-ı hükümrânîyi milletin nefsinde cem eylemiştir. Binaenaleyne, o zamandan beri eski Osmanlı İmparatorluğu tarihe intikal edip yerine yeni ve Milli bir Türkiye Devleti, yine o zamandan beri padişahlık merfu (kaldırılmış) olup yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi kaim olmuştur.*¹⁵³

Aslında, egemenlik hakkını millete veren TEK değildir. 1918-1920 döneminde milletin kendisi bu egemenliği eline almıştır. Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesinden önceki tarihlerde ya da bu tarihten sonraki önderliğin etkisi dışında kalan yerel bölgesel kongre hareketleri milli irade adına ortaya çıkmışlar, milletin ya da bölge halkının siyasal kaderini belirleme hakkını kendilerinde bulmuşlardı. Mustafa Kemal eksenli ulusal önderlik hareketi de Amasya Tamimi ile başlamak üzere, daha sonra Erzurum ve Sivas Kongreleri kararlarıyla millet egemenliği ilkesini kesin bir dille vurgulamıştır. “Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır” şeklinde Amasya Tamimi'nin (md.3) ardından Erzurum ve Sivas Kongreleri Beyannameleri (md.2) “İrade-i milliyeyi hâkim kılmak” bu ilkeyi taze tutmaya yetmişti¹⁵⁴

Egemenlik hakkının kullanılışı bakımından da 1921 Anayasa'nın getirdiği sıradışı bir düzenleme vardır. Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu bildiren hüküm (md.1) şöyle devam etmektedir: “İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir” (dayalıdır).¹⁵⁵

Bu hüküm ve özellikle buradaki “bizzat ve bilfiil idare” vurgulamaları, doğrudan demokrasiyi hatırlatacak türden değildir. Egemenlik hakkının sahipliği konusundaki köklü değişimden sonra, bu hakkın kullanışı bakımından da yepyeni bir anlayış ortaya çıkmaktadır. Bu yorumu besleyen ve birbirini tamamlayan iki prensip üzerinde durmak gereklidir. Birincisi, Mustafa Kemal'in önderliğinin öncesinde ya da dışında oluşan yerel bölgesel kongreler ile bu önderliğin damgasını taşıyan bölgesel ve ulusal kongrelerde bölge halkları ya da millet, Osmanlı Devleti kurumlarına rağmen

¹⁵³ Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hukuku hakimiyet ve Hükümrâninin Mümessili Hakikisi Olduğuna Dair Heyeti Umumiye Kararı, Karar No: 308. 1-2 Kasım 1922 ,A. Ş. Gözübüyük, S. Kili, **Türk Anayasa Metinleri**, s. 99

¹⁵⁴ Bülent Tanör, **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, s.257

¹⁵⁵ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**. C.1, s.155

seçtikleri kongre delegeleri eliyle “mukadderatlarını bizzat ve bilfiil elde etme” ye başlamışlardır.1921 Anayasası bu durumu önceden saptamış sayılabilir.¹⁵⁶

İkinci önemli husus doğrudan doğruya 1921 Anayasası’ndan çıkmaktadır. TEK, ileride ele alınacağı gibi, “ Vilayet ve Nahiye Şuraları” öngörmektedir. Fakat bunlar da doğrudan demokrasi değil, yerel demokrasi kurumlarıdır. Ayrıca bunların “Muhtariyeti” (özerklik) tanınmış olmakla birlikte, bu özerklik yalnızca idari alanla sınırlıdır, “halkın mukadderatı” nı ilgilendiren siyasal bir yönü yoktur. Fakat, yerel temsili kurumlar eliyle vilayet ve nahiyeler halkının yönetime katılma hakkının hiçbir Osmanlı-Türk anayasasında bu kadar uzun tartışılmadığı düşünülürse, TEK’nin 1. maddesindeki hükmün ne kadar önemli olduğu düşünülebilir.¹⁵⁷ Ancak gerçek şudur ki, TEK doğrudan ya da yarı doğrudan demokrasiyi değil, temsili demokrasiyi benimsemiştir: “ Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur.”(md 3). Anayasa görüşmeleri sırasında önerilen referandum ve halkın kanun teklifi kabul görmemiştir. Meclisin feshi konusuna değinilmemesi de sadece kuvvetler birliği ve meclis hükümeti sisteminin seçilmiş olmasından değil, aynı zamanda temsil anlayışından dolayıdır¹⁵⁸

1921 Anayasası döneminde, egemenliğin BMM tarafından temsil olunduğunu bildiren bir başka hukuk metni, BMM’nin 1-2 Kasım1922 tarihli ve 308 sayılı Heyet-i Umumiye kararıdır. Bu karar, daha başlığından “*Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hukuk-ı Hakimiyet ve Hükümrinin Mümessil-i Hakikisi Olduğuna Dair Heyet-i Umumiye Kararı*”, BMM’nin milletin egemenlik ve idare hakkının “mümessil-i hakikisi” (gerçek temsilcisi) olduğunu ifade etmiştir. Karar metninde de “*Türkiye halkı’nın Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu ile egemenlik ve hükümranlığını TBMM’nin manevi kişiliğinde “ temsile ve bilfiil istimali”* (fiilen kullanmaya) karar verdiği” yazılıdır.¹⁵⁹ Demek oluyor ki “halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi”, BMM aracılığı ile bu görevin gerçekleşeceği anlamını taşıyordu.

¹⁵⁶ Aynı yer,s,257

¹⁵⁷ Aynı yer,s,257

¹⁵⁸ Bülent Tanör; *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*,s.258

¹⁵⁹ A.Ş.Gözübüyük ,S.Kili, *Türk Anayasa Metinleri*, s. 99-100

TEK, milli egemenlik anlayışıyla birlikte halkçılık ilkesini kendine düşünsel temel seçmiştir. Bu ilke özellikle halk idaresi ya da demokratik yönetim anlamında kullanılmaktaydı. BMM'nin yanısıra ,yönetim kurumları niteliğindeki “şûralar”da temel örgütlerden birisiydi. 1921 Anayasası'na başlangıcını oluşturan Halkçılık Programı ile rejimin adı “Türkiye Halk Hükümeti” olarak konmuştu.¹⁶⁰ Mustafa Kemal de Halkçılık Programı'ndan itibaren “halk idaresi” ve “halkçılık” deyimlerini “Cumhuriyet” sözcüğü yerine kullanılmıştı¹⁶¹ Halkçılık, laik bir egemenlik kanunu demekti ve Mustafa Kemal tarafından “hükümetlerin halkın eline geçmesi” şeklinde açıklanıyordu.¹⁶²

1.5.2.Kuvvetler Birliği ve Meclis Hükümeti

TEK, “İcra kudreti ve teşri selahiyeti milletin yegane ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nde tecelli ve temerküz eder” (md 2) hükmüyle kuvvetler birliği ilkesini açık olarak benimsemektedir.¹⁶³

Böylece BMM, kuruculuk ve yasama yetkilerine ek olarak yürütme yetkisini de üzerine almıştır. “Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti 'Büyük Millet Meclisi hükümeti' unvanını taşır” diyen 3. madde hükmü de bunu güçlendirir. Zira “İdare olunur” ibaresinin yürütme ve idare işlemlerini de içine aldığı açıktır. Yürütme işlerini millet adına görmek için oluşturulan kurul bile Meclis bağlantılı bir adla isimlendirilmiştir: “Büyük Millet Meclisi Hükümeti.”¹⁶⁴

Ayrıca BMM, yasaları yürütme işini de kendi üstünde kabul etmeye devam etmiştir. Hemen bütün kanunlarda, “İşbu kanunun icrasında BMM memurdur” hükmüne rastlanır.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Aynı yer, s.258

¹⁶¹ İsmail Arar, *Atatürk'ün Halkçılık Programı ve Halkçılık İlkesinin Tarihçesi*, İstanbul Baha Matbaası, 1963. s. 11

¹⁶² Taner Timur, *Türk Devrimi*, Ankara, AÜSBF Yay., 1968, s. 107

¹⁶³ Bülent Tanör, *a.g.e.* s.259

¹⁶⁴ Aynı yer s.259

¹⁶⁵ İlhan Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları*, Ankara Mars Matbaası 1965, s.66

TEK, antlaşma yapma yetkisini kullanırken de kuvvetler birliği ve meclis hükümeti sistemine uygun davranmıştır. Şöyle ki, “muahede ve sulh akdi (...)gibi hukuk-ı esâsiye Büyük Millet Meclisi’ne aittir” (md.7). “Muahede akdi” terimi ilk antlaşma hazırlığından antlaşmanın yürürlüğe girmesine kadar olan bütün aşamaları (görüşme, imza ve onaylama) içine alır. TEK bütün bu yetkileri BMM’de toplamıştır. Bu dönemde antlaşmaların görüşülmesine, BMM daima kendi üyeleri arasından seçtiği görevlileri memur etmiştir. Antlaşmaların hemen hemen hepsi BMM tarafından kanunla “kabul ve tasdik” olunmuştur. Nadiren temsilcilerin akdetmiş olduğu antlaşmalar da yine BMM tarafından akdedilmiş kabul edilmiştir. Çünkü sistemin (kuvvetler birliği ve meclis hükümeti) gereği budur. Meclis tarafında ve meclis içinden seçilen temsilcilerin iradesi olarak kabul edilmektedir.¹⁶⁶

Yargı konusu TEK tarafından ele alınmamıştır. Bunun tek ve küçük istisnası, nahiye şûralarının ve idare heyetlerinin “kaza” (yargısal) yetkilerinden de söz eden, ama bunların neler olduğunu açıklamayan maddesidir (md.20) Nahiye şûraları gibi bu hükmün de uygulama alanı bulmadığı belirtilmelidir. Bu durumda belirtilen sorunun cevabını anayasada değil, uygulamada aramak daha yerinde olmaktadır.¹⁶⁷

1921 Anayasası ve milli mücadele döneminde yargı yetkisini de meclise ait sayan bir görüş egemendi. İstiklal Mahkemeleri’nin teşkili de buna dayanıyordu. Üyeleri meclis tarafından ve mebuslar arasından seçilen bu mahkemeler, kuvvetler birliği ve meclis hükümeti programının bir gereği olarak sunulmuştu. Nitekim, İstiklâl Mahkemelerinin kurulmasına ilişkin kanunun (no: 21) tasarısı ile ilgili Müdafai Milliye Encümeni kayıtlarında, bu mercilerin kurulması “Halkın doğrudan doğruya Meclisimizce bilimum unsuruna vaziyet edilerek Meclisimizin kuvvei icraiye itibariyle olan alakasını temin” gerekçesine isnad ediliyordu. Benzeri görüşler mebuslarca da ifade edilmişti.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Bülent Tanör, **a.g.e.**, s.261

¹⁶⁷ Tahsin Bekir Balta, “ Türkiye’de Yasama-Yürütme Münasebeti” , **İncelemeler**, Ankara AÜSBF Yay., 1960, s.8.

¹⁶⁸ **Aynı yer** s.8

Görülüyor ki TEK, daha sonraki 1924 Anayasası'nın meclis görüşmelerinde bir üyelerden Ahmet Ağaoğlu Bey'in kullanacağı deyimlerle, "Birinci Büyük Millet Meclis'ne diktatörlük hukukunu kendisi bizzat ilan etmiş bulunuyordu."¹⁶⁹

Burada kafaları karıştıran iki nokta bulunmaktaydı. Bu ihtiyaç nereden kaynaklanmaktadır? Meclisin yetkileri gerçekten sınırsız mıdır? Kuvvetler birliği ve meclis hükümeti sistemlerinin kabul edilmesinde, fikri yakınlıkların büyük payı vardı: Fransız Devrimi, Rousseau, vb. Fakat, bu seçimi doğuran pratik sebepler de aynı o kadar önemlidir. Öncelikle, bu ilkelerin kabulü ulusal kurtuluş potansiyelini bir tek kurum altında birleştirerek "enerji tasarrufu" sağlıyor ve başarı şansını güçlendiriyordu. Zira Güçler birliği yepyeni bir devletin kurulmasına doğru da elverişli bir basamaktı. Bütün yetkiler bir kez BMM'de toplanınca, artık ne padişaha, ne onun hükümetlerine ne de eski devlete gerek kalacaktı. Kuvvetler birliği ve meclis hükümeti sistemi, bir yandan özgürlük için savaşınlara ulusal-siyasal birlik olanağını sağlarken öbür yandan da saltanatın yıkımını temin edecek hukuk zeminini oluşturunuyordu.¹⁷⁰

Meclise bunca yetki verilmesinin başka bazı politik sebepleri de vardı. Bunlar, meclisteki gruplara göre değişiyordu. Mustafa Kemal ve yakın arkadaşları meclisin üstünlüğünü savunuyorlari; çünkü bu yolla padişahın yerini alabilecek bir yürütme organı başkanına da gerek kalmıyordu. "Padişahlık kaymakamlığına" na gerek olmadığının vurgulanması buna örnekti. "Musafa Kemal'in gücünü azaltıp, baskıcı bir lider olmasından duydukları endişeyi giderme imkanı buluyorlardı."¹⁷¹

BMM'nin yetkilerinin gerçekten sınırsız olmadığı konusuna gelince, öncelikle Meclis herşeyden önce bir varlık nedeni ve amacı ile sınırlıdır. Birinci BMM açısından duruma bakıldığında bu sınırlılık süre açısından önemli bir sonuç oluşturur. Bu sebeple 2. maddenin 1. fıkrası amacın gerçekleşmesi şartına bağlanmıştır , meclisin görevi

¹⁶⁹A.Ş. Gözübüyük-Z, Sezgin, **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri** , A.Ü.S.B.F. Yay., Ankara,1957, s.367

¹⁷⁰ Mümtaz Soysal, **Anayasaya Giriş**, 2. Basım, Ankara AÜSBF Yay., 1969, s.161-163

¹⁷¹S. J. Shaw/E. K. Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C.2, İstanbul , e Yay., 1983 s.417-418.

kadardır. Bu amaca ulaşıldığına meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile karar verilerek yeni seçimlere gidilecektir (Madde-i Münferide).¹⁷²

Ayrıca BMM birtakım üstün hukuk kural ve usullerine de uygun davranmak zorundadır. TEK'e göre, kanunlar yapılırken fıkıh ve hukuk hükümleri ile usul kuralları dikkate alınır (md.7).Bu hüküm meclis görüşmelerinde metne eklenmiştir ve asıl kaynağı da 1909 Anayasa değişikliklerinde (md.118) bulunmaktadır. Sonuç olarak 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ,güçler birliği ve meclis hükümeti ilkelerinin sağladığı pratik yararlar açısından sınırlıdır denilebilir ¹⁷³

¹⁷² **Nutuk**, s.384

¹⁷³ Bülent Tanör, **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**,s.263

İKİNCİ BÖLÜM

EĞİTİME YÖNELİK YASAL DÜZENLEMELER

2.1.Maarif Kongresi

2.1.1.Kongrenin Amacı

Eğitime millî bir gidişat yönü vermek amacıyla, 1921 yazında Ankara'da bir Maarif Kongresi toplanacağına ilişkin haberlere aynı yılın başından itibaren rastlanmaktadır. Mayıs ayı sonunda Hakimiyet-i Milliye'de şöyle bir haber vardı: *"Temmuzun 15'inde Ankara'da Maarif Kongresi inikad edecektir. Kongreye, Ankara'ya yakın olan merkezlerin hepsi ve uzak olanlardan üç ila dördü iştirak edecektir. Her merkezin maarif, darülmuaallimîn, sultanî müdürleri, darülmuaallimîn olmayan yerlerde tedrisat-ı iptidaiye müfettişi, sultanî olmayan yerlerin îdadî müdürü kongreye geleceklerdir. Kongre azası (üyeleri) tahriren (yazı olarak) berveçhi ati (aşağıdaki) suallerin cevabını vereceklerdir".*¹⁷⁴

Ayrıca *"İhsaî (istatistikî) malumat, nüfusun anasıra (unsurlara) göre taksimi, mekteplerin miktarı ve dereceleri, mektep binaları, muallimlerin adedi, muallimlerin dereceleri, talebenin aded ve dereceleri, talebe velilerinin tuttukları iş, ünas mekatibi (kız mektepleri) ve miktarı ile dereceleri, ünas mekatib-i taliyesine (orta derece. ..) karşı halktaki telakki. Meşrutiyetten beri memleketin maarifinde tedenni veya inkişaf suretiyle vaki olan tahavvül, mekatib-i hususiye ve ecnebiye, ziraat ve sanayi mekteplerinin hali, sibyan mektepleri, evkaf-ı münderise (izi kalmamış vakıflar), maarifçe bunlardan edilecek istifade, mahallî maarifin inkişafı için düşünülen hususat, iktisadî malumat, mahallî istihsalat hakkında malumat, bu istihsala O mekteplerimize tanıtmaq için yerli mütehassısların olup olmadığı, medenî, ziraî, sanaî nokta-i nazardan meselenin tetkiki ve hangileri inhitat etmek üzere olduğu, masarîf-ı mecburenin mekteplerden gayri ne gibi yerlerde kullanıldığı, son beş sene zarfında bu kısım varidatın mekteplere geçen*

¹⁷⁴ Yahya Akyüz, "Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi" **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul , Milli Eğitim Basım evi ,1983 s.89

kısmı, hisse-i maarifin mahalline sarfedilip edilmediği"¹⁷⁵ kongrenin konusu olarak gazetelerde yer almaktadır.

Gazetede verilen bilgiye göre Kongre, 12 gün devam edecek ve yukarıdaki konularda verilen yazılı raporlar incelendikten sonra eğitim teşkilatı, öğretim programı ve kitaplar hakkında münakaşalar yapılacaktır ve kararlar verilecektir.

Yukarıdaki haberin hemen akabinde Hakîmiyet-i Milliye, "Maarif Kongresi" başlıklı önemli bir başyazı yayınlamıştır:

*"... Cephelerdeki muvaffakiyeti ne zaman cephe gerilerindeki muvaffakiyetle itmam edersek (tamamlarsak), cephelerde bir senedir kurulan ordunun himmetini ne zaman cephe gerisinde mücehhez (donatılma) bir muallim ordusunun müsmir (verimli) faaliyetiyle ikmal ödersek o zaman bekamıza (baki kalma) ait istihzaratı (hazırlıkları) tevzin eylemiş (denkleştirmiş) oluruz. Milletleri muzaffer eden iki esaslı unsur, asker, ve muallimdir. 1870 musafferiyetini kazanmış olan mareşal Moltke'yi tebrik ettikleri vakit, Alman kumandanı, bu zaferi Prusya muallimleri kazandılar' demişti. İnönü kahramanı İsmet Paşa' nın. kudret-i askeriyesini düşünürken, ta iptidai tahsilinden itibaren o kudreti yavaş yavaş besleyen ve münkesif eden (açığa çıkaran) amilleri, yedi yaşındaki çocuktan böyle bir askerlik dehası yetiştiren hocaları hatırlamamak nasıl mümkün olur"*¹⁷⁶

Gazete daha sonra İzmir'de Yunanlıların bir üniversite açma girişimine ilişkin şunları yazmaktadır : "Venizelos'un askerleri iki sene evvel İzmir'e ayak bastıkları vakit Girit'li başvekilin Maarif Nazırı şehirde bir Darülfünun tesisine çalışıyordu. Bunun için lazımgelen proje, hazırlandı, muallimler tedarik edildi, bütçe yapıldı. Eğer Venizelos düşmeseydi, bizim için efzunların (Yunan askerleri) suikastı derecesinde mühlik (öldürücü) olan bu kaleyi belki şimdiye kadar kurulmuş ve meş'um (uğursuz) kapılarını açmış görecektik. Türkiye'yi nüfuz muntıkalarına, istismar muntıkalarına ayıran ecnebi devletlerin benimsedikleri yerlerde bir an evvel mektep açmak veya açılmış mektepleri kapatmak için gösterdikleri takayyüd (uğraşma, çalışma) malumdur. Bunlar gösterir ki,

¹⁷⁵Yahya Akyüz burada 31 Mayıs 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 2.sayfasını kaynak olarak vermiştir.

¹⁷⁶ Yahya Akyüz ,a.g.m.,s.91

*memleketleri fethetmenin usulü bir degil ikidir: ordu ve mektep! Ne vakit mektep orduya yardım etmez, ne vakit ordu zaferini mektep fütuhâtı takip etmezse, mutlaka o zafer boşa gitmiş, o fetih akamete uğramıştır. Eğer vaktiyle yeniçerilerin ta Viyana'ya kadar yürüyüp raptettiği ülkeleri mektep ve maarif kudretiyle de teshire (zapta) çalışsaydık, oralardan belki bu kadar seri (çabuk) dönmezdik."*¹⁷⁷

Yukarıda belirtilen düşüncelerin ışığında, Maarif Kongresi 3 Haziran 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde şöyle değerlendirilmekteydi “Anadolu’da irfan faaliyetinin şayan-ı dikkat bir hadisesi olan Maarif kongresine fevkalade ehemmiyet atfediyoruz. Bu kongre, Türk hayat-ı hükümetinde ilk defa olarak mektep ve tahsil namına mevcudumuzun neden ibaret olduğunu öğretecek, mektep ve tahsil için mesaimizin istikametini tayin edecektir (...) Maarif Kongresi Anadolu irfanı İçin adeta bir pusula vazifesini görecektir”.¹⁷⁸

2.1.2.Kongrenin Açılışı

Maarif Kongresi 15 Temmuz 1921 Cuma günü öğleden sonra Ankara Darülmuallemî konferans salonunda açılmıştı. Kongrenin açılış günü bazı yazılı kaynaklarda 16 Temmuz olarak gösterilmektedir.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Aynı yer, s.91

¹⁷⁸ Yahya Akyüz , **a.g.m.**, s.91; Bu bilgi **Hakimiyet-i Milliye** gazetesinin 3 Haziran 1921 tarihli yayınının 1.sayafasında da yer almaktadır.

¹⁷⁹ Yahya Akyüz Aynı Kaynakta yer alan makalesinde Bu konudaki tartışmalara şöyle açıklık getiriyor; “Maarif Kongresi, kararlaştırıldığı gibi 15 Temmuz 1921’de mi, yoksa 16 Temmuz 1921’de mi açıldı? Sonradan yazılan ciddi ve çeşitli kaynaklarda her iki tarihle de karşılaşılıyor. H. Raşit Öymen, Kongrenin bir gün ertelenme ile 16 Temmuz Cuma günü öğleden sonra eski Darülmuallemî salonunda açıldığını, Maarif Vekaleti yayınlarında da basılı olarak görülen 15 Temmuz çağrı gününün gerçek toplantı günü olmadığını ve yanlış olduğunu, Kongrenin 16 Temmuz Cuma günü saat 14’te açıldığını iddia etmektedir.” Ona göre, Mustafa Kemal, meşhur konuşmasını, Kongrenin açılış günü olan 16 Temmuz Cuma günü yapmıştır Bkz. H. R. Öymen, “Cumhuriyet Eğitimine Geçişte Atatürk’ün Etkisi,” **Atatürk Konferansları** 1973-1974, Ankara TTK Yay., 1977, s. 163-238. R. Özalp, A. Ataüenal’da Öymen’e dayanarak 16 Temmuz’u Kongrenin açılış günü olarak vermektedirler. Bkz; **Türk Millî Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı**, İstanbul, M.E.B. Yay., 1977, s. 31. Fakat kongrenin 16 Temmuzda açılmadığına dair Yahya Akyüz çeşitli bilgilere yer vermektedir;

1. Yahya Akyüz’e göre, Öymen’in ileri sürdüğü "16 Temmuz Cuma" tarihi tutarlı değildir, çünkü 16 Temmuz Cumartesi gününe rastlamaktadır....

2. Ayrıca kongrenin açılışı ile ilgili ilk haberler, **Hakimiyet-i Milliye** gazetesinde 17 Temmuz Pazar günü sayfa 2’de şu büyük başlık altında yer bulmuştur:

"Evvelki gün Maarif Kongresi açıldı". O tarihe göre "evvelki gün" 15 Temmuz Cuma anlamına gelir. Fakat bu büyük başlığın altında daha küçük punto ile dizilmiş şu alt başlık var: "Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin mühim nutuklarıyla Maarif Kongresi dün küşad olunmuştur". Bu ve öteki bazı ait

Kaynakların büyük çoğunluğunun belirttiğine göre Maarif Kongresi 15 Temmuz'da açılmıştı. Kongreyi TBMM başkanı Mustafa Kemal bir konuşma ile açtı. Kongrede o gün 180 kişi bulunuyordu. Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey tarafından bu üyeler Mustafa Kemal'e tanıtıldı. Mustafa Kemal teker teker her öğretmeninin elini sıktı ve takdim töreni bitince, Türk Eğitim Tarihinde çok büyük önem taşıyan bir konuşma yaptı. O zaman olduğu gibi şimdi de değerini yitirmeyen bu tarihi konuşma önce, Hakimiyet-i Milliye'nin 17 Temmuz 1921 tarihli sayısında sonra da daha muntazam ve kesin halde 21 Temmuz 1921 tarihli sayısında yayınlandı.¹⁸⁰

Mustafa Kemal'in yaptığı açış konuşmasına cevaben Sivas Maarif Müdürü Osman Nuri Bey, bir konuşma yapmıştır; "... Anadolu Türklüğünü büyük fikrin manevî bayrağı altında toplamak bizim en büyük emelimizdir. Biz hiçbir mahrumiyetten müşteki değiliz. Çektiklerimiz ve çekeceklerimiz şahsî ve meslekî emellerin fevkinde olan memleket için bir borçtur. Biz birçok mahrumiyetler içinde kalsak yine vazifemize kemal-i huzur-u kalb ile seve seve devam edeceğiz. Milletimizin mazisine ait ezeli

başlıklardan sonra haberler normal punto ile dizilmiş ve ilk cümle şöyle: "Maarif Kongresi 16 Temmuz Cuma günü Darülmuallimin Konferans salonunda, BMM **Reisi** Muhteremi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından küşad olundu."

Akyüz'e göre gazetede önce "evvelki gün", sonra "dün" ve "16 Temmuz Cuma günü" biçimindeki ifadeler şaşırtıcıdır. Bu tutarsız terimlerin kullanılması gerekçesini şu şekilde yorumlamaktadır. "Hakimiyet-i Milliye, Cumartesi günleri çıkmadığı için, 15 Temmuz Cuma günü Kongre açılışıyla ilgili haberi muhabir Cumartesi günü kaleme almış ve yazısının başlığını "Dün...." biçiminde koymuştur. Oysa, 17 Temmuz Pazar tarihini taşıyacak gazetenin basımı sırasında bunu "Evvelki gün..." diye düzeltmek gerekmiş ve bu düzeltme yazının ilk ve büyük puntolu başlığında yapmıştır. Fakat alt başlığın sonlarında yer alan "dün" kelimesi farkedilememiş ve düzeltilmeden kalmıştır. "16 Temmuz Cuma" biçimindeki tutarsız yazılış da, muhabirin günü doğru yazıp aynı tarihte yayınlamamasından ileri gelmiştir. Muhtemelen Öymen, Kongrenin açılışı 15 Temmuz diye duyurulduğu halde, sonraları **Hakimiyet-i Milliye'de** "16 Temmuz Cuma günü" açıldığını okuyunca, bir erteleme olduğu kanısına varmış ve bu tutarsız tarihi doğru kabul etmiştir. Böylece Öymen'in iddiasının kaynağı; Gazetenin "16 Temmuz Cuma günü" şeklindeki tutarsız ifadeleri olsa gerektir."

3. Yahya Aktüz'e göre **Hakimiyet-i Milliye**, 21 Temmuz 1921 Perşembe tarihli sayısında Mustafa Kemal'in açış konuşmasını ikinci kez vermiş ve O'nun Kongreyi "geçen Cuma küşad buyurduğunu" yazmıştır. Atıf yapılan gün 15 Temmuz 1921 Cuma'dır.

4. Aynı şekilde Ankara'da çıkan bir diğer gazete, **Öğüt**, 16 Temmuz Cumartesi tarihli sayısında (s. 2), "Maarif Kongresi dün öğleden sonra açıldı" diye yazmıştır ki, bu da açılışın 15 Temmuz Cuma günü gerçekleştiğini ispatlamaktadır.

5. Yahya Aktüz'e göre **Muallimler Mecmuası** (23 Mart 1923, Sayı 7, s. 133'te) şu ifadeleri kullanmaktadır: "**Yeni Gün** refikimizin Ankara'da çıkan 17 Temmuz 1337 (1921) tarihli nüshasında 15 Temmuz 1337 (1921) Cuma günü Ankara'da toplanan Maarif Kongresinin..." Burada da 15 Temmuz kongrenin açılış günü olarak verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için Bkz, Hayha Akyüz, **a.g.m.**, s.91

¹⁸⁰ Yahya Akyüz, **a.g.m.**, s.91. Ayrıca açılış konuşmasının metni bu makalede aynen yer almaktadır ayrıntılı bilgi için bakınız: **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.2, s.19; A. Bekir Palazoğlu, **Atatürk'ün Eğitimle İlgili Düşünceleri**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, 1999, s.310

*büyüklüğüne olduğu gibi istikbaline ait ebedî büyüklüğüne de eminiz. Bize bu emniyeti veren sebeplerden biri de mektepleri-mizdeki tecrübelerimiz ve çocuklarımızda gördüğümüz harikulade istidattır (...) Milletin evladını seciye, iman ve aşk-ı millî ile mücehhez olarak yetiştirmeye" çalışırken bugünkü sözlerinizi daima hatırlayacağımıza itimat buyurunuz."*¹⁸¹

Daha sonra, o günlerde yıllık kongrelerini yapan İstanbul Muallimler Cemiyeti'nin Kongreyle ilgili olarak gönderdiği yazı okunmuştur. Bu yazıda cemiyet, *"Türk harikalarının mihrak-ı intişarı olan Ankara'mızda toplanarak maarif siyasetinde bir devrin tulüunu tebşir edecek heyetinizi hürmet ve hasretle selamlarız"* demektedir, işgal altındaki bir kentten geldiği düşünüldüğünde bu yazının önemi daha iyi tayin edilmektedir.¹⁸²

Kongre mensupları adına Hamdullah Suphi, 18 Temmuz tarihinde, İstanbul Muallimler Cemiyeti'ne şu cevabı vermiştir: *"... Harp cephesinde millî varlığın halası için kahramanlarımız kanlarını mebzul bir surette akıtırken arkada muallimler aynı maksat için diğer bir sahada mücadele ediyorlar. Bu mücadelede, bin kere aziz İstanbulumuz'da çalışan kardeşlerimizin daima bizimle beraber olmaların-dan bir saniye şüphe etmedik. Sizi bizden ayıran sebepler sizin ve bizim ihtiyarlarımızdan hariç olan sebeplerdir ve bu ayrılış yalnız şeklidir, daima hür insanlar olarak yaşamalanna; çalıştığımız yavrularımızı terbiye eder, yetiştirirken, uzak, yakın memleketin her köşesinde muallimi sevkeden ana kuvvet birdir: Millî imanuz ve aşk-ı istihlasımız (kurtuluş aşkımız)."*¹⁸³

İstanbul öğretmenlerinin yazısı okunduktan sonra Mustafa Kemal Kongreye başarılar dileyerek oradan ayrılmış, Maarif Vekili Hamdullah Suphi bir konuşma yaparak bu kongrenin daha sonraki yıllarda toplanacak olanlar için bir başlangıç

¹⁸¹ Osman Nuri Bey'in Nutku ;Ahmet Bekir Palazoğlu, **Başöğretmen Atatürk, 1919-1928**, C.1, Ankara,Milli Eğitim Bakanlığı,Eğitim Araçları ve Donatım Daire Başkanlığı Yay.,1991,s.42

¹⁸² İstanbul Muallimler Cemiyeti'nin Tezkeresi için bkz: Ahmet Bekir Palazoğlu,**a.g.e.**, s.42

¹⁸³ Yahya Akyüz ,**aynı eser**, s. 94. Burada **Muallimler Mecmuasının** 23 Mart 1923, S. 7, s.133-134 numaralı yayınından alıntılar yapılarak konuya açıklık getirilmiştir.

olduğunu açıklamıştır.¹⁸⁴ Ayrıca kongreye sunulan raporların şu kişilerden mürekkebe bir komisyonda incelenmesini teklif etmiştir: “*İstanbul Darülfünunu müderrislerinden İsmail Hakkı, Mehmet Emin Beylerle, ilk tedrisat müdürü Ahmet Edip, Orta tedrisat müdürü Kazım Nami, Ankara Darülmuaallimat Terbiye ve Ruhیات muallimi Nafi Atuf Bey.*” Hakimiyet-i Milliye'nin verdiği bilgiye göre , Maarif Vekilinin konuşmasından sonra Kongre katılımcılarına çay, pasta, reçel ikram olunmuştur. Çaydan sonra, Vekalet binası avlusunda grup grup fotoğraflar çekilmiştir.Hakimiyet-i Milliye, Kongre'nin açılışına dair olmak üzere “iki cephe” başlıklı bir başyazı ayırmıştır (18 Temmuz 1921).¹⁸⁵

2.1.3. Kongrenin Çalışmaları

Maarif Kongresi'nin çalışmaları hakkında Hakimiyet-i Milliye gazetesi bazı bilgiler yayınlamıştır. 18 Temmuz 1921 Pazartesi tarihli yayınında şöyle geçmektedir:¹⁸⁶ “*Dün Maarif Köngresi ikinci içtimai saat üçte Darülmuaallimîn binasındaki konferans salonunda Maarif Vekili muhteremi Hamdullah Suphi Beyefendinin başkanlığında aktedilmiştir.*”

Kongre, Maarif Vekaleti tarafından halk mektepleri hakkında düzenlenen projeyi tartışmıştır. Maarif Vekaleti adına projeyi İlköğretim müdürü Ahmet Edip Bey açıklamış. Bu projeye göre ilköğretim dört seneden ibaret olup bu dört seneye sonra ek olarak bir sınıf daha ilave olunmuştur. Ahmet Edip Bey bu layihanın düzenlenmesindeki maksadı açıklamış ve çocuklanmızı günlük hayatta başarılı olacak kabiliyette yetiştirmek için bu yolda bir program düzenlenmesi gereğini anlatmıştır.¹⁸⁷

Daha sonra üyeler söz alarak görüş bildirmişlerdir. Bunlardan Akşehir İdadisi Müdürü Hayrettin İlhan Bey, o zamana kadar uygulanan İlköğretim programlarının uygulanır olmadığını dile getirmiştir.Köylünün ve halkın altı senelik İlköğretime tahammülü olmadığını, buralarda okutulan birçok derslere gerek görmediği için mahalle

¹⁸⁴ Ahmet Bekir Palazoğlu, **a.g.e.**, s.43

¹⁸⁵ **Aynı yer**, s.94

¹⁸⁶ Yahya Akyüz, **a.g.m.**, s.96; **Hakimiyet-i Milliye** Gazetesi 18 Temmuz 1921 Pazartesi

¹⁸⁷ **Aynı yer**, s.96

mekteplerini yaşattığını, halk eğitimi için böyle yüksek programlar değil, bilakis köylünün ihtiyacı olan lisan, din hesap gibi dersleri okutmanın yeterli olduğunu eğitimin yayılmasının ancak bu suretle mümkün olduğunu açıklamıştır.¹⁸⁸

Başka bir çok öğretmen, özellikle de Eskişehir Darülmuallemi Müdürü Ekrem Bey, köylü ile şehirli vatandaşların ihtiyaçlarının farklı olması nedeniyle ilkokul programlarının da farklı düzenlenmesi lüzumunu açıklamıştır. "*Layihada en ziyade itiraz edilen nokta layihaya dahil edilen meslek derslerinin ne suretle gösterileceği idi. Ahmet Edip Bey, bütün meslekî derslerin iptidaî mekteplerinde tamamiyle gösterilmesinin tabîî mümkün olmadığını fakat iptidaî mekteplerinde yalnız her nevi sanat ve iş için bir kabiliyet hazırlamak söz konusu olduğunu anlattı. Müzakere oldukça hararetli bir surette cereyan etmiş ve öğretmenler şayan-ı takdir bir surette hüür olarak fikirlerini açıklamışlardır.*" En son konuşan Ankara Darülmuallemi Müdiresi Şahur Hanım, kız okullarına, kızların daha iyi ev hanımı olabilmeleri için gerekli pratik uğraşların konulması gerektiğini bildirmiştir.¹⁸⁹

Maarif Kongresi, 19 Temmuz Salı günü toplantının 3.gününde orta öğretim konusunu ele almıştır. Fakat kaynaklarda bu konuda çok fazla bilgi yer almamaktadır. Hakimiyet-i Milliye 20 Temmuz 1921 tarihli yayınında toplantıda önce Orta tedrisat müdürü Kazım Nami Bey'in açıklama yaptığını, sonra tartışmalara geçildiğini bildirmektedir. Öğüt Gazetesi de 19 Temmuz 1921 tarihli yayınında orta dereceli okul programlarının özellikle de idadi teşkilatının asıl tartışma konusunu oluşturduğunu yazmaktadır.¹⁹⁰

Kongrenin 21 Temmuz Perşembe günü 4. ve son toplantısını yaptığı anlaşılıyor. Hakimiyet-i Milliye gazetesi gerek bu toplantıyı, gerek önceki toplantıları konu alan uzun bir yazı yayınlamıştır. Gazete, "*ilk celseden beri tedrisat-ı iptidaiye ve taliye münakaşalarına 250'den fazla muallime ve muallim iştirak etmiştir*" diyerek yazıya

¹⁸⁸ Aynı yer,s.96

¹⁸⁹ Aynı yer,s.96

¹⁹⁰ Yahya Akyüz,a.g.e.s,97

başlıyorsa da,daha önce de belirtildiği gibi ilk açılışta Kongrede 180 üye hazır bulunuyordu.¹⁹¹

Hakimiyet-i Milliye, çalışmaları su şekilde açıklamıştır:"*Her iki derece tedrisatın hedefi, programı hakkında vaki olan müzakerelerde bir vahdet-i nazar (görüş birliği) mevcudiyeti tahakkuk etmiştir. Bütün müderrisler ve muallimlerin, Vekaletin tedrisatı sadeleştirmek amelîleştirmek ve mahallileştirmek hususundaki düşüncesiyle tam bir beraberlik içinde oldukları ortaya çıkmıştır. Darülfünun Fenni Terbiye müderrisi İsmail Hakkı Bey ile âli dersler muallimlerinden Cemal Hüsnü Bey'in izahatı Kongre azası üzerinde amacın açıklık kazanması açısından çok müsait bir tesir yapmıştır. Ders intihap ve tevziinde muhtelif teklifler serdedilmişse de kesin kararların alınması memleketin en maruf şahsiyetlerinden oluşan bir özel komisyona terkedilmiştir.*"¹⁹²

Kapanış konuşmasını Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey yapmıştır. Konuşmasında memleketin iktisadî bakımdan iki büyük parçaya ayrıldığını ve yakın zamanlara gelinceye kadar Doğu illerinden Anadolu merkezine kadar Ermeniler'in, Akdeniz kıyılarından yine ülkenin ortasına kadar Rumlar'ın mali baskısının hissedildiğini hatırlatmış ve maarif siyasetimizin milletin çoğunluğunu teşkil eden çiftçi ve işçi sınıfını herşeyden önce dikkate alması gerektiğini ve yeni hedefin bu umdeye dayandığını söylemiştir. Çiftçi ve işçi sınıfına mensup çocukların aile yaşamlarına göre bir terbiye almaları ve bu seviyeyi yükseltecek gündelik bilgileri elde etmeleri harici düşmanlardan çok içerdeki unsurlarla mücadelede edilmesini, bunu başaramadığımız takdirde bütün emeklerin boşa çıkacağını, yüzbinlerce şehit çocuğunun babalarının herkesten evvel öğretmenler olduğunu ve bunları kimseye el uzatmayacak şekilde yetiştirerek, onları kendi ellerinin emeğiyle kendi ekmeklerini kazanabilecek duruma getirmenin vazifelerinin esasını teşkil ettiğini belirtmiştir.¹⁹³

¹⁹¹ Mustafa Ergün ,*Atatürk Devri Türk Eğitimi* adlı eserinde kongreye katılan kişilerin 180 kişi olduğunu bildirmektedir.*Atatürk Devri Türk Eğitimi* ,2.Baskı,Ankara,Ocak Yayınları ,1997,s.17

¹⁹² Yahya Akyüz,*a.g.m.s*,97

¹⁹³ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*,2.Baskı, Ankara, Ocak Yay.,1997,s.18

Vekil, ayrıca, millî eğitimin, milliyet aşkının telkininde kusur edilmemesini terbiye-i milliyeyi dinden hariç düşünmenin çok büyük bir yanlış olduğunu, dinin, milliyeti teşkil eden unsurlar arasında dil kadar mühim tutulması gerektiğini söylemiştir.¹⁹⁴

Mesleki eğitim hakkında bazı açıklamalar yaptıktan sonra, İngilizler, Japonlar, Amerikan, İsveç gibi milletlerin aynı şekilde eğitimde belirtilen yolu takip ettiklerini ve Anadolu'daki Amerikan Okulları'nın, gayr-i Türk unsurların çocuklarını marangoz, demirci, tenekeci, boyacı, terzi gibi eğitilmiş bir esnaf olarak yetiştirdiklerini ve, aynı tedbirleri kendi çocuklarımız için alamadığımız takdirde bunların Anadolu ekonomisine sahip olacaklarını ve öğretmenlere bu yolda çalışmaları gerektiğini söylemiştir. Vekil, *"ellerinde sanatları, kalplerinde aşk-ı milliyetleri ve faziletleri olan yeni nesillerin muhakkak büsbütün kurtulacak olan ana yurdunda mesut bir istikbale nail olmalarına kanaat-ı katiye ile intizar ettiğini"* de belirtmiştir. Vekil, en geç bir yıl sonra böyle bir kongre toplanması ve öğretmenlere başarı dilekleriyle kongreyi kapatmıştır.¹⁹⁵

Böylece kongre, önceden planlandığından çok daha kısa bir süre çalışarak son bulmuştur. Bunda, cephenin her geçen gün daha da alevlenmesi ve savaşın Ankara'ya yaklaşması etken olmuştur.¹⁹⁶

2.1.4. Kongrenin Yankıları

Kongrenin Yurt dışındaki yankıları konusunda Hakimiyet-i Milliye gazetesi Anadolu mücadelesine isyan ve onun lideri Mustafa Kemal'e "asi general" diyen batılı devlet adamlarının Ankara'daki Maarif Kongresi toplandığını öğrendikleri zaman haksız ithamlardan utanacaklarını yazmıştır. İsmail Habib Bey ise gazetenin yorumu konusunda şunları yazıyor. *"Lloyd George bu kongrenin küşadını haber aldıysa şüphesiz kaşlarını çatarak şöyle söylenmiştir:" "Türklerin hiç yoktan ordular*

¹⁹⁴ Yahya Akyüz, **a.g.m.**,s.98

¹⁹⁵ **Aynı yer**,s.98

¹⁹⁶ **Aynı yer**,s.98

çıkarmasından değil, orduları kanlı bir harple uğraşırken onların böyle bir kongre açmalarından ürkiyorum. ”¹⁹⁷

Kongrenin yurt içinde de önemli yankıları olmuştur. TBMM ‘deki medreseli grup Maarif vekiline karşı tam bir saldırıya geçmiş Maarif Kongresi olayı, Hamdullah Suphi Bey için için kendi söylemi ile “en belalı işlerden biri” olmuştur.¹⁹⁸

Meclis’te Bitlis milletvekili olan Yusuf Ziya Bey şunları söylemiştir: "*Harbin en had (yoğun) bir devrinde, top tarakkaları (gürültüleri) içinde Vekil-i muhterem bir muallimler kongresi toplamışlardı. Bu muallimler ve muallimeler kongresi, bu mahlut (karışık) kongre on bin lira masrafa mal olmuş. Bir on bin lira da gelenlerin zararlarını hesabedersek yirmi bin lira masrafa mal olmuştur. Rica ederim, bunun temin ettiği fayda nedir? Bunun temin ettiği fayda, Vekil-i muhtereme arz-ı tazimattan ibaretse rica ederim, milletin 20-30 bin lirası bir arz-ı tazimat için feda edilemez. Bu millete yazıktır.*"¹⁹⁹

Yine Mecliste Balıkesir milletvekili Hasan Basri Bey şu iddialarda bulunmuştur: "*Memleketimizin, milletimizin an'anat ve hissiyatına hiç muvafık olmayan ve hatta İstanbul Maarif Nezareti'nin hile cesaret edemediği muhtelit (kadın-erkek karışık) bir şekilde yaptıkları bu kongre halkın en samimî hissiyatını incitmiş, evliya-yı etfaî (öğrenci ana-babalarını) derin derin düşündürmüştür (doğru! sesleri). Halbuki maarif müessesesi herşeyden evvel halkın ruhuna ve terbiye-i içtimaiyeye uygun bir hattı hareket ittihaz ettiğini halka göstermek ve bu suretle mekteplere karşı muttasıl bürudeti (sürekli olan soğukluğu) izale etmek (gidermek) vazifesiyle mükellef idi. Maarif Vekaleti ise tamamiyle buna aykırı harekette bulundu ve halkın mekteplere karşı olan nefretini izaleden ziyade teşdid etti (şiddetlendirdi)... Hamdullah Suphi Beyefendinin maarife vermek istedikleri istikamet Anadolu ruhuna katiyen muvafık bir şey değildir. Bilakis taban tabana zıttır ve bu halin devamı maarifin buhranını daha ziyade teşditten*

¹⁹⁷ Yahya Akyüz, **a.g.m.**, s.99

¹⁹⁸ Akyüz, **a.g.m.** s.99

¹⁹⁹ **T.B.M.M. Zabıt-ı Ceridesi**, 10 Kasım 1921, C.14, s.165

başka bir netice vermemiştir. Halkçılık davasında bulunan Maarif Vekili muhtereminin maalesef efali (yaptıkları) akvaline (sözlerine) mugayir (aykırı) tecelli etti."²⁰⁰

Karahisar-i Sahip millet vekili Mehmet Şükrü Bey de, kadın ve erkek Öğretmenlerin birlikte katıldıkları bu kongrenin "kadınlığı tahkir" demek olduğunu ileri sürmüştür.²⁰¹

Mecliste, yapılan güven oylamasında Hamdullah Suphi az çoğunluktaki bir oyla Bakanlıkta kalmışsa da 12 Kasım 1921'de bu kez kendisi çekilmeyi uygun bulmuştur.²⁰²

Meclisteki medreseli milletvekilleri, kadın ve erkek öğretmenler bir arada oturdukları için kongrenin açılmasında bakanlığa yardımcı olan Türkiye Muallime ve Muallim Dernekleri Birliğini'de Mustafa Kemal'e şikayet etmişlerdir. Bu önemli olayı İsmail Habib şöyle yazmaktadır. "*Gazi, kuruluşun o sırada Reisi bulunan Mazhar Müfit Beyi çağırtır, hiddetle çıkışır: "Hanımların da iştirak ettiği birlik içtimamda siz ne yapmışsınız? der. Mazhar Müfit Bey, hiç beklemediği bu hitap karşısında şaşırır. Şikayetçi mebus hocalar durumdan memnundurlar. Fakat Gazi devam eder: "Evet, siz içtimada ne yapmışsınız? Gelen muallim hanımlar ayrı, erkek muallimler de ayrı oturmuşlar. Halbuki karmakarışık oturmaları lazımdı. Bir daha öyle hareket etmeyiniz!"*. Mustafa Kemal'in bu tutumu karşısında şaşkına dönen mebus hocalar kafalarını önlerine eğerek sessizce oradan ayrılırlar".²⁰³

2.1.5. Kongrenin Değerlendirilmesi

Yahya Akyüz'e göre Maarif Kongresi, önceden kararlaştırıldığı kadar bir süre çalışmadığı gibi, gündemindeki konuların hepsini inceleyememiş, incelenen konular da

²⁰⁰ Aynı ceride, 12 Kasım 1921 C.14 ,s.192,

²⁰¹ Aynı ceride ,12 Kasım 1921 C.14 ,s.170

²⁰² Yahya Akyüz,a.g.m.,s.100

²⁰³ Yahya Akyüz bu konuyu İsmail Habib'in Muallimlik nedir ? adlı makalesinden almıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız : Adana Mıntıkası **Maarif Mecmuası** ,30 Nisan 1928, Sayı 14 s.15

yeterli bir derinlikte ele alınamamıştır. Bunun temel nedeni her geçen gün savaşın az ötede alevlenmekte olmasıdır.²⁰⁴

Maarif Kongresi'nin asıl önemi, savaşın en ateşli olduğu sırasında Ankara'da öğretmenlerin bir araya getirilmesi ve eğitimin amaçlarının tartışılması cesaretinin gösterilmesidir. Zira Yunan ordusu Anadolu içlerine doğru ilerlemektedir. 1921 yazında da Eskişehir'i ele geçirmiştir Türk ordusu kuruluş döneminde ve yeterli güçte değildir. Mustafa Kemal Paşa ordumuzu planlı bir şekilde Sakarya Nehri gerisine çekmektedir. Durum çok kritik olduğu herkesçe bilinmektedir Ankara'da durum çok kritiktir. Kayseri'ye doğru göç başlamıştır. İşte böyle hassas ve kritik bir dönemde ülke gayet normal şartlar içerisinde imiş gibi 15-21 Temmuz 1921 tarihinde Maarif Kongresi toplanmıştır.²⁰⁵

Mustafa Kemal'in tarihi açış konuşmasında yeni kurulmakta olan devletin eğitim ilkelerini ortaya koyması umutlulara güç, karamsarlara umut ve düşmanlara şaşkınlık vermiştir. Bu konuşma, geleceğe sarsılmaz bir güvenle bakan ve bu güveni tüm milletine aşılayan Atatürk'ün liderlik özelliklerini de ortaya koymaktadır. Ayrıca, O'nun, kongre sonrasında bazı çevrelere karşı kadın öğretmenlerle ilgili takındığı tavır, savaştan sonra kadın hakları sorununu da çözeceğinin bir işaretidir. Bu konuşma, Atatürk'ün, eğitimsizlikle mücadeleyi düşmanla çarpışmaktan farksız gördüğünü de ortaya koymuştur.²⁰⁶

Kongrenin açılışına ayırdığı başyazıda Hakimiyet-i Milliye, “*Mustafa Kemal, Yunan taarruzunun en ateşli zamanında öğretmen ordusunun gelecekteki görevi ile meşgul oluyor, bu asil ve yüce örnek, Türk tarihinin misli ender bulunan kıymetli*

²⁰⁴ Yahya Akyüz, **a.g.m.**, s.100

²⁰⁵ Burhan Göksel, “Atatürk'ün Eğitim Konusundaki Görüşleri ve Misak Maarif”, **A.T.A.M.D.C.1,S.3**, (Temmuz 1985) s.931; Burhan Göksel, “Atatürk'ün Milli Eğitim Politikası ve Misak-ı Maarif”, **1.Uluslararası Atatürk Sempozyumu 21-23 Eylül 1987**, Ankara, Atatürk Araştırma merkezi Yay., 1994 s.382-383.

²⁰⁶ Yahya Akyüz , **a.g.m.**, s.101

hatıralarından biri olacaktır" diyordu. Şüphesiz bu, dünya tarihinde de benzeri bulunmayan bir örnektir.²⁰⁷

İlk Kongredeki konuşmadan, bazı bölümler Türk Millî Eğitim Sistemi'nin temel taşlarını ortaya koymaktadır.²⁰⁸

Ankara'nın, Büyük Millet Meclisinin açılmasından dolayı onura sahip olduğu, Türkiye Millî Maarifini kuracak kongrenin açılmasına ev sahipliği yapmasıyla bir kez daha onurlandığını belirten Mustafa Kemal bu "eğitim topluluğuna" yüce meclis düzeyinde değer vermektedir. *"Asırlardan beri idaredeki büyük ihmalin, devlet bünyesinde açtığı yaraları tedavi için bundan böyle en büyük gayretlerin eğitim alanında olması"* gerektiğini vurgulamış; *"Gerçi elimizdeki tüm imkanları henüz ülkemizi istila eden düşmana karşı kullanmaya mecbur isek de ülkenin eğitimi için elverişli koşullar ele geçirilmeden önceki savaş günlerinde bile, çok dikkat ve itina ile işlenmiş bir millî eğitim programı vücuda getirmeye"* mecbur olduğumuzu belirtmiştir.²⁰⁹

Şimdiye kadar izlenen öğretim yöntemlerinin milletimizin gerilemesinde etkili olduğu, bu nedenle bir millî eğitim programından söz ederken eski devrin hurafelerinden ve benliğimize hiç uymayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelen tüm tesirlerden tamamen uzak, millî seciye ve tarihimize uygun bir kültüre sahip olması gereği belirtilmiş, çocuklarımızı ve gençlerimizi yetiştirirken onlara yabancı unsurlarla mücadele gereği ve milliyet fikri, telkin edilmelidir denmiştir.²¹⁰

Yine özetle, Mustafa Kemal, bu kongrede önceden çizilmiş olan eski yollarda yürümek ve tartışmak değil, değinilen esaslara göre yeni usuller, metotlar oluşturma

²⁰⁷ Yahya Akyüz , a.g.m.s.,101

²⁰⁸ **Atatürk'ün Millî Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları**, Ankara,T.D.K.Yay., 1970. s. 7-10.

²⁰⁹ Burhan Göksel, "Atatürk'ün Eğitim Konusundaki Görüşleri",s.931,Turhan Oğuzkan, "Atatürkçü Eğitim Politikası ve Milli Eğitim" **Atatürkçülük**, 2.Kitap, İstanbul MEB.Yay., 2001, s.117-118.

²¹⁰ Ahmet Bekir Palazoğlu ,**Atatürk'ün Eğitimle İlgili Düşünceleri**, Ankara, M.E.B.Yay.,1999,s.138-139 İlhan Başgöz,**Türkiyenin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Ankara ,Kültür Bakanlığı Yay.,1995,s.274-275 Turhan Feyzioğlu, "Atatürk ve Milli Eğitim", **Atatürkçü Düşünce** , Ankara,Atatürk Araştırma Merkezi Yay. ,s.673-674

lüzumunu, bu sebeple de kurtuluşumuzun, değerli öncüleri öğretmenler hakkındaki saygı duygularını belirtmekte ve silah kadar kafamızla da savaşmak gereğini açıklamaktadır.²¹¹

Türk çocuğunun yetişmesinde uygulanacak eğitim programlarının milli esaslara dayanması konusuna da değinen Atatürk, bu konuda daima ısrarlı olmuştur.²¹²

Mustafa Kemal 1.Maarif Kongresinde eğitimin ulusal olması ifadesiyle şunları anlatmak istemektedir ve şöyle demektedir “..... *milli Terbiye programından söz ederken eski devrin hurafelerinden fikri niteliklerimizle hiçbir ilgisi olmayan yabancı fikirlerden doğudan ve batıdan gelen bütün etkilerden uzak milli tarih seviyemize uygun bir kültür kastediyorum*” Mustafa Kemal’in “Milli terbiye” ifadesindeki amaç Türk milletinin sosyal ve hayati ihtiyaçlarıyla çevrenin koşulları ve yüzyılın ihtiyaçlarının tamamen uygun olmasıdır.²¹³

“1921 kongresi eğitimin ulusallaştırılması yolunda eğitim ordusunun örgütlü ve güçlü adımıdır.”²¹⁴ Düşman silahlarının Ankara yakınlarında duyulmakta olduğu günlerdeki bu kongre, Türkiye'nin aynı zamanda çağdaşlaşmayı da sürdüreceğinin bir göstergesiydi. Daha da önemlisi, Türk milletinin geleceğine ve eninde sonunda özgürlüğüne kavuşacağına olan inancın da bir göstergesiydi. Zira eğitim demek, gelecek demekti, ve Türk milletinin varlığına göz dikmiş düşmanların hala Türkleri yok edebilmek için birleştirilmiş çabalarını sürdürdükleri günlerde Türk eğitimcileri,

²¹¹ İhsan Doğramacı, “Atatürk ve Eğitim”, **A.T.A.M.D.**, C.1, S.3, 1985 s.656

²¹² Hasan Güneş, “Atatürkçü Düşünce sisteminde Eğitim politikası”, **Eğitim Araştırmaları Dergisi**, Kış-2003, S.10, s.1-2; Burhan Göksel. **a.g.m.**, s.932

²¹³ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, C.2, Ankara ,Atatürk Araştırma Merkezi Yay.,1997,s.19-20; İlhan Başgöz ,**a.g.e.**,s.274-275; Ayten Sezer, “Atatürk Dönemi Eğitim Politikası”, **Türk Yurdu** C.20, S.160,Aralık 2000, s.114 ; Seçil Akgün, M. Uluğtekin , “ Türk Eğitim Sorunu içinde Misak-ı Maarif ” **ODTÜ Atatürk’ün Ölümsüzlüğünün 50.yıl Dönümü Uluslararası Sempozyumu**, 10-11-12 Kasım 1988 , Ankara ,ODTÜ Yay.,1991, s.16

²¹⁴ 1921 Maarif Kongresinin Önemi ile ilgili olarak bakılabilecek diğer kaynaklar şöyle sıralanabilir; Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, 2.Baskı, Ocak Yay. Ankara 1997, s.17-18; Cavit Binbaşıoğlu, **Türkiyede Eğitim Bilimleri Tarihi**, İstanbul, M.E.B.Yay. 1995, s.174 ; İlknur Polat, “Atatürk ve Milli Eğitim”, Ankara Üniv. T.İ.T.E.Dergisi **Atatürk Yolu**, Yıl 2, S. 3,s.444; Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi Başlangıçtan 2001’e**, 8.Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001, s. 292-293; Mehmet Kayıran, “Atatürkçü Düşünce Işığında Çağdaş Eğitim”, **A.T.A.M.D.**, C.14 ,S.42 ,Kasım 1998,s.789 ; A.Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Ankara,T.T.K Basımevi, 1977, s.174 ; Turhan Feyzioğlu, **a.g.m.**, s.673-674

yetişecek nesillerin eğitimini, yani geleceğini planlamak, programlamak için bir araya gelmişlerdi.²¹⁵

Vakit geçirmeden, Türk milletinin içinde bulunduğu “düşünsel tutsaklık ve durağanlıktan” kurtaracak önlemleri saptamak için yapılan bu kongrede kararlaştırılan ilkelere canlılık kazandırmak bir zorunluluktur. Atatürk, bu zorunluluğu devlet adamlarına, eğitimcilere, halka duyurmak ve Türk ulusunu biran önce aydınlığa kavuşturmak için başlattığı çabayı durmaksızın sürdürdü.²¹⁶

2.2.Tevhid-i Tedrisat Kanunu

2.2.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nu Zorunlu Kılan Gelişmeler

Osmanlı Devleti, Batılılaşma sürecine girdikten sonra kendi eski kurumlarına dokunmadan, onların yanına Batılı kurumları kurup desteklemeye başladı. Bu tür uygulamalara hemen her alanda rastlanıyordu.Devletin eski askerî teşkilatını yıkmadan, onların yanı sıra Batı rneğinde subaylar yetiştirmeye, ordular kurmaya başladılar. Ancak Batı tipi ordu kurulmasına yeniçeriler kanlı şekilde karşı çıktıklarından dolayı, bu teşkilat kaldırılmak zorunda kalındı.²¹⁷

Hukuk alanında ise bir taraftan Fransız Ceza ve Muhakeme Usulleri Yasası, ticaret yasaları çevrilip uygulanıyor; bir yandan kısas, diyet gibi şer’î hukuk kuralları kaldırılmıyor ama yanı sıra "Mecelle" hazırlatılıyordu. Bir taraftan Hukuk okulları Batı yasalarına göre hkimler çıkıyor, diğer bir taraftan da Mekteb-i Kudat ve medreseler fıkhıya göre hükümler verecek kadılar yetiştiriyordu.²¹⁸

Eğitim alanında bu ikilik çok daha çeşitli şekillerde ortaya çıkıyordu. Askerî okular tarzında kurulan Avrupalı tarzda eğitim kurumları iyice yerleştikten sonra, XIX.

²¹⁵ Turhan Feyzioğlu,**a.g.m.**, s.673-674

²¹⁶ Seçil Akgün ; M.Uluğtekin, **a.g.m.**, s.16

²¹⁷ Mustafa Ergün ,**Atatürk Devri Türk Eğitimi**,s.53

²¹⁸ Mustafa Ergün, **Aynı yer**,s.53

yüzyılın ortalarına doğru Avrupa örneğinde ilk sivil okullar da kurulmaya başlamıştı İlk kurulan Batı tipi okullar, Fransız örneğine göre teşkilatlanmış Osmanlı devlet dairelerine memur yetiştirmeye yönelikti.²¹⁹

1845'ten itibaren de Osmanlı eğitim sistemi, Batı eğitim sistemlerine göre ilk, orta ve yüksek öğretim kademeleri olarak teşkilatlanmaya başlamış; sıbyan mekteplerini ilköğretim düzeyi kabul edip, orta ve yüksek öğretim kademelerini teşkilatlandırma çalışmalarına başlamıştı. Medreseler, bu hareketlere engel olma anlamında karşı çıkmadı. Zira gerektiğinde doğal müttefikleri olan Yeniçeri Ocağı ortadan kalkmış, onun yerine Batı örneğine göre yetişmiş, kendilerinin karşısında bir ordu vardı. Hükûmet ise kendilerini değil, Batı tipi kurumları destekliyordu. Esasen medreseler de kendi çaplarında en zayıf dönemlerini yaşıyorlardı.²²⁰

Şerafettin Turan'a göre medreseler; *“Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme devirlerinde canlılığını korumuş, XVI. yüzyıldan itibaren yeniliklere kapılarını kapatmıştı”*. Böylece medreseler şeriatın öğretici ve uygulayıcılarını yetiştiren birer meslek okulu durumuna gelmişti. Dünyevi ilimleri okumadan medreseyi bitiren kadı ve müfettişlerin meslekî hayatlarında karşılaştıkları bazı basit sorunları bile halledemediği zamanlar olmuştur.²²¹

²¹⁹ Eğitimdeki ikiliğin zararları ve medrese eğitiminin içine düştüğü durum, çeşitli yazarlar tarafından belirtilmiştir. Bkz: Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi Başlangıçtan 2001'e**, 8. Baskı, İstanbul, Alfa Yay., 2001 s.299; Şerafettin Yamaner, **Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yay. 1999 s.129; Burhan Göksel, “Atatürk’ün Eğitim Konusundaki Görüşleri” s.937; Ayten Sezer, “Atatürk Dönemi Eğitim Politikası”, **Türk Yurdu**, C.20, S.160, Aralık 2000, s.114,115; Menendi Erdem, “Bir Eğitim Lideri Olarak Atatürk”, A.T.A.M.D., C.14, S.40 Mart 1998, Ankara, s.341; Cavit Binbaşıoğlu, **Türkiyede Eğitim Bilimleri Tarihi**, s.184 ; Ahmet Çiftçi, “Cumhuriyet Eğitiminin Yasal Dayanakları”, **Atatürk Döneminden Günümüze Cumhuriyetin Eğitim Felsefesi ve Uygulamaları Sempozyumu Bildirileri**, (Ankara: 16-17 Mart 2006), Ankara, Gazi Üniversitesi Yayını ,2006, s.190; A. Afet İnan, a.g.e.s.179; Macit Gökberk, “Aydınlanma Felsefesi Devrimler ve Atatürk”, **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, 2. Baskı. İstanbul, Eczacıbaşı Vakfı Yay., 1986, s.306 ; Turhan Oğuzkan, “Atatürkçü Eğitim Politikası ve Milli Eğitim”, **Atatürkçülük**, 2. Kitap, İstanbul, M.E.B. Yay., 2001, s.115-116; Turhan Feyzioğlu; "Atatürk ve Fikir Hayatı", Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi 11, Ankara, Yüksek Öğretim Kurulu Yay., 1986, s. 110; Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, 9. Baskı, İstanbul 1984, s. 151-153

²²⁰ Mustafa Ergün, a.g.e.s.54, Medreselerdeki eğitim durumu ile ilgili olarak bkz: İlhan Tekeli, “Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, İletişim Yay., 1983, s. 650-672

²²¹ Şerafettin Turan, “Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi)”, **Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara 1972, s.72

Osmanlı hükûmetleri de başlangıçta doğrudan doğruya güçsüz durumdaki medreseleri hedef almamış, ilk ve ortaöğretim düzeyinde düzenlemeler yapmıştı. İlköğretim düzeyinde önce Sıbyan Mektepleri yenilenmek istenmiş, bu mümkün olmayınca, Devlet "ibtidai" adlı ilkokullar kurup modern ders araç ve gereçleriyle modern öğretim tekniklerini bu okullarda uygulamaya başlamıştır. Şahıs ve derneklerin kurduğu bu tip özel ibtidailer de desteklemiştir. Sıbyan mektebi taraftarları bu modern girişimlere karşı çıkıp modern ders araçlarını, sıraları kırıp yakmakla kalmayıp yalnız Türkiye'de değil, Kırım, Kazan, Azerbaycan ve Batı Türkistan'daki "usul-ü cedîd" hareketi üzerinde de başarılı oldu. Batı tipi öğretmenler, devlet tarafından kurulan öğretmen okullarında yetiştirilmesine rağmen köy ve mahalle imamlarıyla eşlerinin yönetimindeki sıbyan mekteplerine, mahalle mekteplerine de dokunulmadı. Aslında bunların pek çoğu vakıf kuruluşları olduğu için, devlet bunları doğrudan kapatmaya da cesaret edemiyordu.²²²

Medreselerin de vakıf kuruluşları oldukları için, devletin bunlardan desteğini çekmesine rağmen, yaşamaya devam ettiği görüldü. II. Abdülhamit döneminde medreselere kayıtlı öğrencilerin askerlikten muaf sayılması, çok sayıda kişinin medreselere hücum etmesine sebep olmuş; bu da medreselere olan ilgiyi arttırmış, ama bir yandan da onların çöküşünü hızlandırmış, reform çabalarını engellemiştir. Ama medreseler hem ortaöğretim hem de yüksek öğretim düzeyindeki eğitim kurumları olarak modern tipteki rüşdiyelerin, idadilerin, sultanilerin, yüksek okullar ve Dârülfünun'un yanibaşında yaşamaya, öğretim yapmaya, öğrenci yetiştirmeye devam etmişlerdir. Üstelik medreseden yetişenlerle modern kurumlardan yetişenler az çok birbirlerine zıt hayat görüşlerinde kişiler olmuşlardır. "Alaylı" ve "mektepli" subayların birbirlerine düşmanlığında olduğu gibi, medreseden yetişenlerle mektepten yetişenler de birbirlerine düşman olmuşlardır. Mektep programlarında din derslerinin ve ibadetlerin zorunlu olması, bazı bilim dallarının dinin süzgecinden geçirilmesi, İslâm inançlarına aykırı konular anlatılmamasına rağmen bu düşmanlık engellenememiştir.²²³

²²² Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s.72

²²³ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s.72

Cumhuriyet hükûmeti kurulduğunda ise, Osmanlı Tanzimat ve Meşrûtiyet dönemlerinin sonucu olan mektep-medrese ikiliği aynen devam ediyordu.²²⁴

İkinci Meşrûtiyetten itibaren medreselerde girişilen yenişesme çabaları, bu ikiliği bozma yolunda bir şey yapamamıştı. Daha öncesinde Tanzimatın İlanı sırasında öğretimde birlik sağlanmak istenmiş ama başarılı olunamamıştı.²²⁵

Ayrıca Avrupa örneğine göre kurulmuş okullar arasında da birlik bulunmuyordu. İlk önce yüksek askerî okullar kendi liselerini ("askerî idadiler") ve ortaokullarını ("askerî rüşdiyeler") oluşturmuşlardı. Bunun dışında her bakanlık kendi ihtiyacı olan kalifiye elemanlarını kendi kurdukları öğretim kurumlarında yetiştiriyorlardı. “*Ülkedeki eğitim kurumları Harbiye Nezâreti, Maarif-i Umûmiyye Nezâreti, Evkaf Nezâreti, Şer’iyye Nezâreti ("Ders Nezâreti"), Ziraat, Ticaret, Orman ve Maadin vs.. Nezaretler tarafından idare ediliyordu*”²²⁶

İkinci Meşrûtiyet döneminde askerî rüşdiyelerin Maarif Nezâreti’ne devredilmesi ve bozulmak üzere olan medrese ve sıbyan mektepleri vakıflarının Maarife devredilmesi gibi "Tevhid-i Tedrisat"ın bazı girişimleri sağlanmıştı ama, medrese-mektep ikiliği ve eğitim kurumlarının organizasyon bozukluğu ortadan kaldırılamamıştı.²²⁷

Sonuçta XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde; Osmanlı içerisinde, duygu ve düşünce bakımından değişik insan tipleri yetiştiren üç farklı eğitim sistemi, Türk milletinin kültürel yapısına ve sosyal hayatına hakim olmuştu²²⁸:

- 1- Dini öğretim kurumları: Sıbyan mektepleri ve medreseler...., programlarını daha çok Kuran , Arapça öğretimi ve dini içerikli dersler teşkil etmektedir.
- 2- Genel öğretim kurumları ve meslek okulları: Rüşdiye, İdadi, Tıbbiye, Harbiye, Mülkiye, Muallim mektepleri ... gibi adlarla anılan bu okullar, 1868 yılında İstanbul'da açılan ve Fransızca eğitim ve öğretim yapan Galatasaray Lisesi ile başladı. Bu okullar günümüzdeki çağdaş okulların da temelini oluşturmuşlardır.

²²⁴ Mustafa Ergün ,a.g.e.,s.55

²²⁵ Necdet Sakaoğlu ,Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi, İstanbul, İletişim Yay., 1992, s.23

²²⁶ Mustafa Ergün, a.g.e., s.56

²²⁷ Mustafa Ergün ,a.g.e., s.56

²²⁸ Turan, a.g.m., s.80

3- Yabancı okullar. Bu kanalda eğitim ve öğretim yapan misyoner okulları, kolejler, azınlık okulları sayılabilir. Başlıcaları; Robert Koleji (1863), İzmir Amerikan Kız Koleji, Tarsus Amerikan Koleji, Notre Dame de Sion, Saint- Michel (1868), Saint- Joseph, Saint Benoit(1783) ve 37 kentte 73 Fransız okulu, 19 ilde 27 Amerikan Okulu, İstanbul'da 83 İngiliz, 44 Rus, 24 İtalyan okulu, Elazığ'da 83 Yabancı okul, Anadolu'da 2228 Rum okulunda 188577 öğrenci öğrenim görüyordu. Bu okullar, Alman, Amerikan, Fransız, Rum, İtalyan kültürlerini, yaşamlarını, Türk insanına aşlamayı temel görev olarak kabul ediyorlardı. Bu okullarda Türklük bilinci aşlamak imkansızdı. Türk vatandaş sömürge kültürüne göre yetiştiriliyordu. “19 Mayıs 1919'da Amerikan Mandası mı?, İngiliz Himayesi mi ? konusunu tartışanlar hatta savunanlar işte bu misyoner okulları mezunları idi”.²²⁹

1 Mart 1922'de "Üçüncü Toplanma Yılı"nı açarken, Atatürk eğitim alanında şimdiye kadar uygulanan bu reform hareketlerini şöyle eleştiriyordu:

*"Efendiler! Asırlardan beri milletimizi idare eden hükümetler tamim-i maarif arzusunu izhar edegelmışlerdir. Ancak bu arzularına vusul için şarkı ve garbı taklitten kurtulamadıklarından netice milletin cehilden kurtulamamasına müncer olmuştur.”*²³⁰

Yine aynı anlamda yaptığı konuşmada *"Bu hususta istikamet yanlış ise ve koskoca bir millet emniyet ve itimat ettiği hitaplardan: Mukaddes kitaplardan istişhad ederek rehber olduklarını iddia edenlerin sözlerine inanarak yürürlerse ve bu yürüyüş istikameti kendilerini mahv ve izmihlale düşürürse, kabahat bu istikameti takip eden nesih, haluk, fedakar, rehberlerine itimat eden zavallı halktan ziyade, rehberlere ait değil midir?"*²³¹

İşte; Millî Mücadele yıllarına gelindiğinde; bir süre sonra büyük bir zafer sonucu kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin devralacağı eğitim öğretim mirası böyle bir

²²⁹ Halil İbrahim Şahin, “Öğretim Birliği Üzerine”, **Atatürkçü Düşünce Dergisi**, S.92, Mart 2002, Ankara, s.2

²³⁰ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. I, s. 236-260.

²³¹ **Atatürk'ün ve Söylev Demeçleri**, C.II, s. 196.

görünüm arz ediyordu. Atatürk; Türkiye'nin, yalnız okullar açmak, programlar ve yöntemleri düzenlemekle gerçek bir eğitim devrimi gerçekleştirmiş sayılamayacağına karar vermişti. Bu devrim ancak, eğitim ve öğretimin tek elden ve tek esasa göre yönetilmesiyle, medreselerin kaldırılması ve bütün eğitim kurumlarının "Milli Eğitim Bakanlığı"na bağlanmasıyla mümkün olabilirdi.²³²

2.2.2. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Hazırlıkları

Kurtuluş Savaşı'nın gelişimine bakmak, bu savaş sırasında bile eğitim sorunun elden bırakılmadığını kavramak için yeterlidir. Atatürk'ün bu savaştan beklediği hedef, bağımsız ve ulusal çağdaş yeni bir Türk devleti kurmaktır. Ulusal bir devletin örgütleri de ulusal olmalıydı. Bu noktadan hareket eden Atatürk, eğitimin ulusallaşmasını birinci hedef olarak tayin etmişti. Zaten eğitimin önemini kavrayıp yakından ilgilenmeye daha Harp akademisindeyken başlamış, akademi bitirdikten sonra atandığı Suriye'de kurduğu Vatan Cemiyeti'nin eğitim bölümü başkanlığını görevini üzerine almıştı.²³³

Türkiye'de eğitimin geçirdiği devreleri gayet yakından izlemiş olduğundan, yeni Türkiye'nin hem kuruluşu, hem de çağdaş ülkelere yetişebilmesi için eğitim ve öğrenimden beklentisinin büyüklüğüne kesin karar vermişti. Zira tasavvur ettiği çağdaş ulusu, çağdaş ve özgür düşünceli bireylerin oluşturması gerekiyordu. Bu da ancak ulusal ve laik bir eğitimle gerçekleştirilebilirdi. Savaşın tüm güçlüklerine ve imkansızlıklarına rağmen, eğitim için tüm olanakların kullanılmasına çaba sarfetti.²³⁴

23 Nisan 1920 de kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisinde ilk Bakanlar Kurulu'na Rıza Nur Bey "Umur-u Maarif Vekili" seçildi. 5 Mayıs günü seçimi izleyen demecinde Millî Eğitime verilecek önemi dile getirmekte fakat, savaş yüzünden, o an için mümkün olan imkanlarla idare edileceğine değinmekteydi. "*Kurtuluş Savaşının en yoğun, çarpışmalarının Ankara'ya birkaç saat ötede sürdüğü o günlerde, 9 Mayıs'ta*

²³² Mehmet Kayıran, **a.g.m.**, s.797

²³³ Seçil Akgün, "Tevhidi Tedrisat", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1983, s.37

²³⁴ Seçil Akgün, **a.g.m.**, s.37

*okunan Hükümet Programında yine eğitimden söz ediliyordu.” Eğitimin ulusallaştırılmasının sağlanabilmesi amacıyla bir de "Hars" (Kültür) Dairesi kurulmuştu.*²³⁵

Ülkenin belirli bir eğitim programından yoksun olması ve bunun öncelikle saptanması gerektiğinden, Sakarya Savaşı’nın hemen öncesi olmasına rağmen, 15 Temmuz 1921 de Ankara’da ilk "Maarif Kongresi" toplandı. Atatürk, çok önem verdiği bu kongrede yaptığı konuşmada²³⁶ yüzyıllardır devlet yönetimindeki boşvermişliğin sonucunu onarmada en büyük gayretin irfan yolunda harcanması gereğini, ülke birliğinde millî eğitime dayanak olacak temelin henüz yetersiz olduğunu söylüyordu. Milli Eğitim programının bir an önce hazırlanıp bu temelin oluşturulması zorunluğunu belirtip o güne kadar izlenen eğitim programlarının ülkenin gerilemesine en büyük sebep olduğuna dikkati çekiyordu. *"Millî Eğitim programında eski devrin boş inançlarından ve fikir doğrultusundan yoksun yabancı fikirlerle doğudan ve batıdan gelen bütün etkilerden uzaklaşarak ulusal ruh ve tarihimize uyumda bir kültür amaçladığını”, herhangi bir yabancı kültürünse o zamana kadar yaşanmış kötü sonuçları yineliyebileceğini belirtmişti. "Kültür (Haraset-i Fikriye) üzerinde bulunan yerle uyarlıdır. O yerse ulusun ruhudur"* diyerek, bundan sonra izlenecek millî eğitim siyasetinin eskiden izlenen yolu bırakıp yenisinin belirlenmesi olduğunu açıklamıştı. O da tüm ülkeyi kendi şartlarına uygun Millî Eğitimde birleştirmektir.²³⁷

Türk milletini çağdaşlaştırmak, laikleştirmek isteyen Atatürk, amaçladıklarının pek çoğunun laik bir eğitim sistemi üzerine bina edilebileceğini düşünüyor, devrimlerin eğitilmiş halk üzerinde daha köklü ve etkili olabileceğini savunuyordu. Türk halkının eğitim yoksunluğunun farkındaydı. Bu yoksunluğu giderebilmek için halk arasında birlik-beraberlik sağlanması da şarttı.²³⁸ Geçmişte yaşanan deneyimler, ikili eğitim düzeniyle bu ilkenin sağlanamayacağını ortaya koymuştu. Eskinin yanına yeni düzen

²³⁵ Aynı yer s.38

²³⁶ 1921 Maarif Kongresi’nin açılışı sırasında Mustafa Kemal’in yaptığı konuşmanın metni için bakınız: Ahmet Bekir Palazoğlu, *Atatürk’ün Eğitimle İlgili Düşünceleri*, s.311-315; Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s.56-57; Yahya Akyüz, “ Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, s.91-93, ;Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C.2, s.19-20, *Atatürk’ün Eğitim ile İlgili Düşünce ve Buyrukları*, s.7-10

²³⁷ Seçil Akgün , *a.g.m.*, s.39

²³⁸ Aynı yer, s.39

getirildiğinde, iki düzenin kurumları ve mensupları arasında anlaşmazlıklar oluşmuştu. Birinin diğerine hakimiyeti söz konusu olmuş, eskiye alışa gelmişler veya eski düzenle bazı ayrıcalıklar, çıkarlar sağlamış olanlar, sürekli yeniliklere karşı çıkmışlardı. Mevcut ikilem ortadan kalkınca ulusal birlik daha kolay gerçekleşebilecek, yetişecek kuşaklar ulusal görüş ve beraberlik çerçevesinde eski, devrini tamamlamış medrese eğitiminin “hasta bilgilerinden” sıyrılacaklardı.²³⁹

Atatürk'ün ilkelerini gerçekleştirmede en büyük yardımcısı Türk öğretmenleri olacaktır. Kurtuluş savaşını bir engel olarak görmeden yurt içinde geziler yaptı. Öğretmenlerle konuşarak onlara ulusal eğitimin yararlarını anlattı. Beklentilerini gösterdi. Bu beklentilerin temelini, Türk halkının kendine özgü ulusal eğitimi oluşturacaktı. Zira, 7 Aralık 1922'de Halk Fırkası'nı oluşturacağını basın yolu ile açıklarken, halkla görüşmelerinden de yararlanarak oluşturduğu programını “9um-de” olarak tanıtırken, medreselerin kaldırılması düşüncesini de ilk kez açık olarak belirtmekteydi. "Tevhid-i Tedrisat'a derhal teşebbüs edileceği" bu maddeler arasında yer almaktaydı.²⁴⁰

Atatürk, 1922 yılında Meclisin 3. toplanma yılını açış konuşmasında bu gerçeği Meclis kürsüsünden duyurmaktaydı:

*"Hükümetin en önemli görevi, eğitim işleridir. Bunda başarı sağlamak için öyle bir program izlemek zorundayız ki o program ülkeyi bugünkü haliyle toplumsal gereksinmeleriyle, çevre koşullarıyla ve yüzyılın gereksinmeleriyle uyum haline getirsin"*²⁴¹

Sıraladığı gelişmelerin de ancak hayali düşüncelerden uzak, gerçekçi görüşlerle sağlanabileceğini belirterek yüzyıllardır ülke yöneticilerinin eğitim ve öğrenimin genelleşmesini istediklerini fakat ya “Doğu ya da Batı taklitçiliğine bağlı kaldıklarından” amaçlarını gerçekleştiremediklerini belirterek ilkökul eğitiminin köyler

²³⁹ Aynı yer,s.39

²⁴⁰ Konuşmanın tamamı için bkz: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.2, s.50-52 ; A.Bekir Palazoğlu; Atatürk'ün Eğitimle İlgili Düşünceleri,s.315

²⁴¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.1,s,236-260; A.Bekir Palazoğlu; Atatürk'ün Eğitimle İlgili Düşünceleri,s.321

düzeyinde yaygınlaştırılmasına, ayrıca kızların da eğitilmelerinin gereğine dikkatleri çekmişti.²⁴²

Aynı yıl, 27 Ekim'de Bursa'da öğretmenlerle yaptığı bir konuşmada ülkede eğitimin iki başlıktan kurtarılmasına yönelik bir açıklama yapmıştı: "*Milleti millet yapan kuvvetler vardır, ilerleten geliştiren kuvvetler vardır. Fikir kuvvetleri ve toplumsal kuvvetler. Fikirler, anlamsız, mantıksız safsatalarla dolu olurlarsa, o fikirler hastalıklıdır. Sosyal yaşama akıldan ve mantıktan yoksun, yararsız ve zararlı birtakım göreneklerle dolu olursa, bu yaşama sayılamaz*" diyerek ülkeyi kurtarmak isteyenlere özveri ve iyi niyetin yanısıra bilgi sahibi olmanın da en önemli koşul olduğunu, bunun içinse bilgi gerektiğini açıklıyordu. Kuşkusuz, burada yine medrese eğitiminin boşluğunu anlatmaya çalışarak, öğretmen ve yazarlardan millete devletin yıkılışının gerçek sebeplerini anlatmalarını beklediğini söyleyerek onların da eski karanlık eğitim yöntemlerinden iyice ayrılmasını istiyordu. Eğitimde kesinlikle başarıya ulaşma gereğini, ulusun kurtuluşunun bu yolda olduğunu, başarı için de herkesin tek vücut gibi belirli bir programda çalışması gereğini vurguluyordu. Yine buradaki konuşmasında "*Katiyen bilmeliyiz ki parça halinde yaşayan milletler zayıftır marizdir*" diyerek ikili öğretim hakkındaki düşüncesini açıklıyordu.²⁴³

Bütün bu sözlerin özellikle öğretmen grubuna söylendiği dikkate alınınca, Atatürk'ün belirlediği bir gerçek olduğunu görürüz: Bu gerçek de eğitim ve öğretimde kesinlikle birliğin sağlanmasıdır.²⁴⁴

Ancak, dini eğitim ve öğrenimde ısrar ederek , dinsel kurumları benimseyen çevre, hem halk arasında hem de mecliste vardı. Fakat getirilmek istenen ilkeler ve toplum düzeni, her bakımdan milli nitelikteydi. Dinsel etkiler, millilik sınırlarını ister istemez aşmakta, dinsel sınırlar içinde bir takım kurallar getirmekteydi. Uğrunda bunca savaş yapılan kan dökülen ulusal bağımsızlık içinse bundan daha büyük bir engel olamazdı.

²⁴² Seçil Akgün ,a.g.m., s.40

²⁴³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri ,C.2,s.49

²⁴⁴ Seçil Akgün ,a.g.m., s.40

Ülke içinde her bakımdan ikiliğin kaldırılıp toplumun uygarlık düzeyine ulaştırılması gerekliydi.²⁴⁵

Oysaki Rıza Nur, Millî Eğitim Bakanı olarak yaptığı ilk konuşmasında, çocuklara verilecek eğitimin "dini ve millî" olacağını belirtiyor,yeni devletin ikinci Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi, 1921 Eğitim Kongresinde Milli Eğitimi dinden hariç tutmanın büyük bir yanılğı olduğunu" vurguluyordu. "Dinsel tabanlı"eğitim veya "millî" eğitim söz konusu olduğunda Meclis içinde büyük tartışmalar oluyordu Birçok aydın, dinsel eğitimle millî eğitimin aynı programda birlikte yürütülebileceği fikrine katılıyordu. Bunlardan ünlü yazarlar, örneğin Ahmet Cevdet; gazetesi İkdam'da bu görüşe sık sık yer veriyordu. Rıza Nur ve Hamdullah Suphi Beylerden, yani Meclisin ilk iki Millî Eğitim Bakanından sonra, üçüncü bakan, Mehmet Vehbi (Bulak) Bey de onlardan farklı düşünmediğini, medreselerin zararlarının bunca yıl belgelenmediği için uğraşmış olunmasına rağmen, bu kurumlarda düzenlemeler düşünüyordu.²⁴⁶

Mustafa Kemal ise 1923 yılı başlarında İzmir'de halkla bir konuşmasında, kendisine medrese ve vakıfların ne olacağına ilişkin bir soru yöneltildiğinde, bu sorun ne zaman ortaya çıksa, karşı koyan bir gurup bulunduğunu, bu kimselere karşı koymalarını hangi hak ve yetki ile yaptıklarını sormak gerektiğini söyleyerek medrese eğitimi ve Arapça öğrenmek gereğinin doğurduğu güçlüklerden söz ediyor "*Milletimizin, memleketimizin eğitimi bir olmalıdır. Bütün memleket evladı, kadın-erkek, oradan çıkmalıdır*"demekteydi.²⁴⁷

Aynı yıl, 1 Mart'ta Türkiye; Büyük Millet Meclisinin dördüncü toplanma yılını açarken"*Efendiler, evlad-ı memleketin müştereken ve mütcaviyen iktisaba mecbur oldukları ulum ve funun vardır. Ali meslek ve ihtisas erbabının tefrik olunabileceği derecatı tahsile kadar, terbiye ve tedriste vahdet, heyet-i içtimaiyemizin terakkisi ve*

²⁴⁵ Seçil Akgün ,**a.g.m.**, s.40

²⁴⁶ H.Raşit Öymen, "Cumhuriyet Eğitimine Geçişte Atatürk'ün etkisi",**Atatürk Konferansları**,1973-1974,Ankara,T.T.K.Yayını 1975,s.178; Akgün **a.g.e.**s.41

²⁴⁷İhsan Sungu, "Tevhid-i Tedrisat", **Belleten**,2-(7-8),1938 ,s.243 ; Seçil Akgün ,**a.g.m.**,s.41; Mustafa Ergün,**a.g.e.**s.56 ; Turhan Oğuzkan, "Atatürkçü Eğitim Politikası ve Milli Eğitim",**Atatürkçülük** 2.Kitap,s.120 ;Turhan Feyzioğlu, **a.g.m.**s.683 ; Tuncer Aşkan, "Öğretim Birliği Yasası Tevhid-i Tedrisat Kanunu(3Mart 1924)",**Öğretmen Dünyası**, S.231 ,Mart 1999, s.9

tealisi nokta-i nazarından çok mühimdir. Bu sebeple Şer'iye Vekaleti'yle Maarif Vekaleti'nin bu huhusta tevhid-i fikir ve mesai eylemcsi temenniye şayandır” demiştir.²⁴⁸

Böylece ülke çocuklarının birlikte olmak zorunda oldukları eğitim ve öğrenim olduğu, yüksek meslek sahiplerinin ayrılabilceği eğitim derecesine kadar öğrenim birliğinin ülkenin ilerlemesi için büyük önem taşıdığını, bu nedenle "Şeriye Vekaleti ile Maarif Vekaletinin" iş birliğine varmasını gerektiğini söylemişti.²⁴⁹

Kurtuluş Savaşının olumlu sonucunun belirmesi, yapılacak köklü devrimler için büyük güvenceydi. Bu sebeple, Atatürk'e göre eğitimin birleştirilmesinin ele alınması zamanı gelmek üzereydi ve bu birliğe verilecek karar, daha güvenle belirtiliyordu. Yine 1923 yılındaki, bütçe görüşmeleri sırasında. Millî Eğitim Bakanı İsmail Sefa (Uzler) Bey, her neslin görevinin yeni nesli geleceğin gereksinmelerine göre;hazırlamak olduğunu, eğitim çalışmalarının eğitim, öğrenim ve uzmanlık alanlarına dikkat edilerek yürütülmesini belirtip "*İlk gayemiz millî ve asri terbiyeyi vatanımızın en uzak köşelerine kadar dağıtmak ve yaymaktır*"²⁵⁰diyerek, Cumhuriyetin, ilk eğitim genelgesinde, Tevhid-i Tedrisatın kabul edileceğini, bu fikirleriyle açıklıyordu.Cumhuriyetin duyurulmasından sonra, bütün yenileşme tasarıları hız kazandı.29-Aralık 1923 de bakanlıkça millî eğitim müdürlüklerine gönderilen genelgede şöyle deniyordu: "*Terbiye usullerine yeni bir yön yermek zorundayız. Bir ülkenin terbiyesi kendi varlığının koşullarını sınırlayan vasıtalar*dır."²⁵¹

2.2.3. Tevhid-i Tedrisat Kanunundan Önce Yapılan Tartışmalar

Medreselerin, okulların ayrı yerlerce yönetilmesi , ayrıca kendi yönetimlerine sahip azınlık okullarının bu dağınıklıkları devam etikçe, ülkede gerçek bir eğitim düzeni

²⁴⁸ Konuşmanın Tam Metni için bkz: T.B.M.M Zabıt-ı Ceridesi Devre1,C.28, 1923,s,11-13; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. C.1,s.318; A.Bekir Palazoğlu,Atatürk'ün Eğitimle İlgili Düşünceleri, s.333-338

²⁴⁹Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. C.1,s.318; Mehmet Kayıran, a.g.m., s.797; Tuncer Aşkan, a.g.m., s.7

²⁵⁰H.Raşit Öymen,a.g.m., s.210

²⁵¹H.Raşit.Öymen,a.g.m., s.234 ; Seçil Akgün, "Tevhidi Tedrisat", Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, M.E.B Yay.,1983, s.42

oluşturulamayacağı keşinleşmişti. Eğitim -öğretimin birleştirilmesi ortamı, uzun çabalar sonunda nihayet hazırды. Ancak, Halifelik ve ülkenin dini yapısı Cumhuriyetin duyurulmasına rağmen süregelen bir gerçektir. Halife var oldukça, ülkede tüm dinsel kurumlar da etkin olmakla kalmıyor, bir de ülkede iki başlı bir yönetim oluşuyordu: Bir devlet başkanı, bir de dinsel başkan kavramları görölüyordu. Din ile milletin eş anlamlı olduğunu öne sürerek dinsel ve millî eğitimin birlikte yürütölmesine yönelik birtakım istekler de devam ediyordu. Bu görüşler, basında da çıkıyor, İkdam'da Ahmet Cevdet, "Tedrisat-i diniye, Tedrisat-i milliye ile birlikte sevk edilebilir" yazısıyla bu görüşü savunanlara aracı oluyordu.²⁵²

Halifelik ile Şer'iye ve Evkaf Vekaletlerinin kaldırılmasına ilişkin tasarılarla birlikte gerçekleştirilmesi düşünölen eğitim ve öğretimin birleştirilmesi kararlılığını daha da kuvvetlendirmek isteyen Atatürk, 1924 Şubatı başında İzmir'de Darülfünun Emmini İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) Bey'in eğitimin "millî veya dini" olmasına ilişkin görüşünü öğrenmek istemişti. İsmail Hakkı Bey'in cevabı şöyleydi: "*Din, sosyal bir örgüttür. Gerçekte yaşamaktadır. Fakat Devlet onu okullarda öğretmek zorunda değildir. Devlet, terbiyesini layikleştirmelidir*" Halkın bu laikliğe tepkisinin ne olacağı sorusu üzerine de "*Türk milleti layik terbiye esasını çok iyi kabul edecektir. Çünkü dünyanın en müsbet kafalı bir milletidir*" demişti.²⁵³

Atatürk, yine aynı günlerde, İzmir'de bazı gazete baş yazarları ile bir söyleşi yapmıştı. Onlardan "*Türk basınının ülkenin gerçek iradesinin dayanağı Cumhuriyet çevresinde bir fikir kalesi oluşturarak Türk aydınlarının aynı emelde toplanmış olduklarını dünyaya göstermede yardım ve birliklerini*" istemişti. 15 Şubat'ta da İzmir Harb Oyunlarında, ordu ileri gelenleriyle yaptığı konuşmasında, ordu kumandanlarının ülkenin yararlarını her zaman gözeteceklerine dair inancını dile getirmişti. Mustafa Kemal böylece, bu çok önemli adımlardan önce, ülkenin iki büyük gücünün, ordu ve basının desteğini yanına almak istemişti.²⁵⁴

²⁵² Seçil Akgün, **a.g.m.**, s.42

²⁵³ Osman Ergin , **Türkiye Maarif Tarihi** ,C.5, İstanbul,Eser Neşriyat Dağıtım,1975, s.1359

²⁵⁴ Seçil Akgün ,**a.g.m.**, s.43

Beklenen değişiklikler, basında büyük ölçüde ele alındı. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi "İhtilalin Mübrem Mantığı" başlıklı yazıda, inkılabı ayrıntılarıyla ele alıyordu. Kişisel çıkarlar sebebiyle baştakilerin halkın çıkarlarını nasıl yok saydığı anlatılıyor, devrimi engelleyici etkenlerin bir bir çıkarılıp atılması gerektiği savunuluyordu. Tanin ise kaldırılması düşünülen örgütlere karşı Meclisteki görüşmelere geniş yer veriyor, Hüseyin Cahit, başyazısında devleti Şer'îye Vekili'nin fetvalarıyla yönetmenin imkansızlığını vurgulayıp yapılması düşünülenlerden "kati ve elzem adım" olarak bahsediyordu.²⁵⁵

Uygulamaya geçilme zamanının geldiğini ise Atatürk, 1 Mart günü, Türkiye Büyük Millet Meclisi açılış konuşmasında açıklıyordu; ülkenin çoğunluğunda uygulanması düşünülen eğitim ve öğrenimin birleştirilmesi esasını bir an bile geciktirmeden uygulamak gerektiğini, bu yoldaki gecikmenin zararlarını ve seriliğin sağlayacağı ciddi ve derin sonuçların bilinmesinin ivedi kararına neden olduğunu söyleyerek Türkiye'nin eğitim ve öğretim politikasının her derecesinde tam ve hiçbir kuşkuyla yer vermeyen bir açıklıkla belirtilip uygulanmasının gerekli olduğunu, bu politikanın her anlamıyla milli bir kapsamada olması gerektiğini belirtiyordu.²⁵⁶

Atatürk'ün çözümünü Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bıraktığı öneriler, 2 Mart günü Halk Fırkası'nın grup toplantısında tartışıldı ve aynı gün 3 Mart'ta Meclise sunulacak 3 ayrı yasa tasarısı hakkında görüş birliğine varıldı.²⁵⁷

Yasa tasarısının Meclis'e sunulmasından bir gün önce de, İzmir basın konferansında Halifeliğin kaldırılmasını şüpheyle karşılayan Hüseyin Cahit, Tanin'deki yazısında eğitim konusuna daha ciddi bir yaklaşımla bakarak "Tevhid-i Tedrisat'ın dinin dünya işlerinden ayrılmasından ibaret olduğunu", ülke içinse başka kurtuluş çaresi olmadığını belirterek şimdiye kadar ülke kurtuluşu için Türk ıslahatçılarının bu kadar net ve emin adımlar atmadığını yazıyordu.²⁵⁸

²⁵⁵ Seçil Akgün, **a.g.m.**, s.43

²⁵⁶ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. I, s.347

²⁵⁷ **Nutuk 1919-1927**, s.573-574, Sakaoğlu, **a.g.e.**, s.22

²⁵⁸ Seçil Akgün, **a.g.m.**, s.44

Sorunla yalnız Ankara ve İstanbul basını ilgilenmiyor, Anadolu gazetelerinde de kamuoyu bu konuda bilgilendiriliyordu. Örneğin, Konya'da Babalık Gazetesinde Mehmet Muhlis, "Fikri Bir ihtilal Arifesinde" başlıklı yazısıyla, devrimin ana hatlarıyla tanıtımını yapıyor ve gerekliliğini belirtiyordu.

Yine 2 Mart günü, Ahmet Emin (Yalman) ise Vatan Gazetesinde "Türk Milleti Artık Kabus İçinde Yaşayamaz" başlıklı yazısında *"Terbiye ve adalette birlik ve gereksinmelere göre özgürce hareket sağlamasıyla, ülkemizde çağdaş" anlamıyla İlk kez devlet kavramı kurulacaktır. Uygarlık ailesi dışında kalmamız Müslüman olmamızın değil, devlet makinesi içinde teokrasiyi yaşatmak, Türkiye'nin özgür gelişmesinin gerektirdiklerini kabulden çekinmenizdendir. Eğitimde birlik, tüm vatandaşları yüksek örneklerle doğru yetiştirmek, her tür ihtisası yüksek ihtisas okullarına bırakmaktır."* diyordu.²⁵⁹

Muallim ve Muallimler Derneği'nin düzenlediği eğitim konferanslarında da Tevhid-i Tedrisat ince ayrıntılarıyla tartışıldı. Bu konferanslardan birinde konuşan Kâzım Karabekir Paşa, sürekli bir mücadele olan iktisat mücâdelesinde gerekli cesareti ancak eğitim birliğinin sağlayabileceğini; eğitimde birlik olması için de yönetimde birlik olması gerektiğini, bu sebeple de eğitimde merkezileşmeye gidilmesi gerektiğini belirterek, şöyle demiştir: *"Bir milletin terbiye-i bedeniye, terbiye-i fikriye ve ahlâkiyesinin birliği, düşünce birliğini vücuda getirir."*²⁶⁰

Gene bu konferansların birinde konuşan eski Eğitim Bakanlarından Hamdullah Suphi, "mektep düşmanı" sıbyan ve medrese taraftarlarının yeni eğitime ve öğretmenlere karşı halk üzerine olumsuz kamuoyu oluşturmaya devam ettiklerini, ailenin okul eğitimine müdahil olamayacağını belirterek şöyle diyordu; *"Ben bir tek maarif biliyorum; o da devlet Maarifidir. İstikamet bir, emir bir, hedef bir, maişet ve terakki bir olmalıdır."*²⁶¹

Hamdullah Suphi'ye göre çocuk devletin istediği biçimde yetişmeliydi. Bazıları ise ilk ve ortaöğretimin "maarif mekteplerinde" yapılmasını, ama yüksek öğretimde

²⁵⁹ Seçil Akgün, **a.g.m.**, s.44

²⁶⁰ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.57

²⁶¹ **Aynı yer**, s.57

Maarif Vekâleti'nin yanısıra “Meşihat ve Evkaf” Müdürlükleri'nin de söz sahibi olması gerektiğini savunuyorlardı.²⁶² "Vahdet-i tedris" çoğu kimselerce telakki ediliyordu. Bazıları bunu eğitim programlarında birlik gibi görerek, bu dalda pedagojik tartışmalara giriyorlardı. Oysa programlar yörelere göre değişiklik gösterebilirdi. Önemli olan bütün yurttan bir tek eğitimin, ulusal eğitimin işlerlik kazanması idi.²⁶³

2.2.4.Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Çıkarılması ve Kanun Metni

Daha öncede bahsedildiği gibi M. Kemâl, 1 Mart 1924'te TBMM'ni açış konuşmasında öğretimin birleştirilmesi konusunda şöyle demiştir:

*“Milletin kamuoyunda tespit olunan eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ilkesinin bir an yitirmeksizin uygulanması gereğini görmüş bulunuyoruz. Bu yolda gecikmenin zararları ve bu yolda istekle atılmanın ciddî ve derin verimleri hızlı kararnıza belirme sebebi olmalıdır. Üniversitenin varlık ve gelişmelerine ve yüksek bir üniversitenin milletin genel eğitiminde, medenî gelişmesinde sahip olduğu kesin etkilere özellikle dikkati çekerim. Türkiye'nin eğitim ve öğretim politikasını her derecesinde, tam bir açıklık ile ve hiçbir tereddüde yer vermeyen aydınlık ile ifade etmek ve uygulamak gerektir. Bu politika, her anlamıyla millî bir nitelikte görülebilir.”*²⁶⁴

Ertesi gün yapılan Cumhuriyet Halk Fırkası toplantısında da Meclis'e sunulacak Şer'iye ve Evkaf Vekâletleri'nin kaldırılması ve Tevhid-i Tedrisat Kânûnu görüşüldü. Son yasa taslağı madde madde görüşülerek, gerekli değişiklikler yapıp kabul edildi.²⁶⁵ 3 Mart 1924 tarihinde ise TBMM, Şer'iye ve Evkaf Vekaletlerini kaldıran yasayı kabul ettikten sonra, Tevhid-i Tedrisat yasasını görüşmeye başladı.²⁶⁶

²⁶² Mustafa Ergün ,a.g.e.,s.57-58

²⁶³ İhsan Sungu, “Tevhid-i Tedrisat” ,**Belleten**,2-(7-8),1938 s.424

²⁶⁴ Konuşmanın metni için bkz: **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri** ,C. I, s.347; Sadeleştirerek yapılan ve burada belirtilen konuşma metni için bakınız: A.Bekir Palazoğlu, a.g.e., s.349; GalipKaragözoğlu, “Atatürk'ün Eğitim Savaşı”,**1.Uluslararası Atatürk Sempozyumu 21-23 Eylül 1987**, Ankara Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1994 , s.333

²⁶⁵ **Nutuk**,s.573-574;Sakaoğlu, a.g.e., s.22

²⁶⁶ Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ilgili olarak bakılabilecek kaynaklardan bazıları şunlardır: Talip Alpaylı, “Öğretim Birliği Yasası”, **Atatürkçü Düşünce Dergisi**, C. 6, . (27 Nisan 1999) ,Ankara ,s.60; Nevin Balta, “3 Mart 1924 Yasaları” , **Atatürk Düşünce Dergisi**, C.3 s. 35 ; Ankara, 1997,s. 30-32; Beyza Bilgin, “Tevhidi Tedrisat Kanunu ve Din Eğitimi”, **A.T.A.M.D.**, C.12 ,S.35,Ankara,1996, s.527-529 ;

Tevhid-i Tedrisat, yani öğretimin birleştirilmesi yasa tasarısı Saruhan Mebusu Vasıf (Çınar) Bey ve 57 arkadaşının imzasıyla gündeme getirildi²⁶⁷:

Yüksek Başkanlığa

“ Bir devletin genel eğitim ve kültür politikasında, milletin duygu ve düşünce bakımından birliğini sağlamak için öğretim birliği en doğru, en bilimsel, en çağdaş ve her yerde yararları ve güzellikleri görülmüş bir ilkedir. 1255 (1839) Gülhane Fermanından sonra açılan Tanzimat Döneminde, yıkılmış Osmanlı Saltanatı öğretim birliğine başlamak istemişse de bunu başaramamış ve aksine bu konuda bir ikilik bile meydana gelmiştir. Bu ikilik eğitim ve öğretim birliği açısından birçok zararlı sonuçlar doğurdu. Bir millet bireyleri ancak bir eğitim görebilir, iki türlü eğitim bir ülkede iki türlü insan yetiştirir. Bu ise, duygu ve düşünce birliği ile dayanışma amaçlarını tamamen yok eder.

*Kanun teklifimizin kabulü durumunda Türkiye Cumhuriyeti'nde bütün bilim (irfan) kurumlarının bağlı olacakları tek makam Millî Eğitim Bakanlığı olacaktır. Böylece, bütün okullarda bundan böyle Cumhuriyetin irfan politikasından sorumlu ve öğretimimizi duygu ve düşünce birliği çerçevesinde ilerletmekle görevli olan Millî Eğitim Bakanlığı, olumlu ve birleşik bir eğitim politikası uygulayacaktır. Teklifimizin bugün hemen ve ivedilikle görüşülerek kanunlaşmasını yüksek heyetten rica ederiz”*²⁶⁸

Meclis görüşmelerinde genel kanı, eğitim ve öğretimin Millî Eğitim Bakanlığının sorumluluğuna bırakılmasıydı. Tartışmalar, çoğunlukla “eğitim bütçeliyle ziraat, mühendislik” gibi ihtisas okullarının bakanlığa bağlanıp bağlanmaması konusundaydı. İlk ve orta öğrenim, daha sonra da yüksek öğrenim konuları tartışılırken en büyük itirazlar, ihtisas okullarının konuşulduğu 5 .maddeyle ilgiliydi.²⁶⁹

Kütahya Mebusu Recep Bey, ilk ve orta öğrenimin Millî Eğitime bağlanmasını teklif etti: *"Bugün bir hukukçu, bir elektrik mühendisi, bir bayındırlık uzmanı hiçbir*

Mahmud Adem, **Devrim Yasaları Odağında Öğretim Birliği**, İstanbul, Çağdaş Eğitim Vakfı Yay., Yayın no:4, 2001

²⁶⁷ **Türkiyeyi Laikleştiren Yasalar** (3 Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları), Hazırlayan, Sadeleştiren Reşat Genç, Giriş Reşat Kaynar Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2005, s.19

²⁶⁸ **Türkiye’yi Laikleştiren Yasalar**, s.20

²⁶⁹ Seçil Akgün ,**a.g.m.s.46**

zaman, ileri öğrenimine çağdaş ve normal bir şekilde orta öğrenim görmemiş olanlar tarafından yüksek okulda kabul edilemez. Bunun için ilk ve orta öğrenim, millî eğitime bağlanmalıdır" diyordu.²⁷⁰

Trabzon Mebusu Muhtar Bey de Tevhid-i Tedrisat'a herkesin onay verdiğini, ancak, ilk, orta ve yüksek öğrenimin dikkatle ele alınmasını. Erkan-ı Harbiye, Mühendislik, Bahriye okulları gibi ihtisas okullarının ise Millî Eğitim Bakanlığı dışında bırakılmasını öngörüyordu. Saruhan Mebusu Vasıf Bey, Tevhidi Tedrisatın bütün olarak düşünülmesi gerektiğini, yüksek okullara hukuki kimlik verildiğini, Darülfünun'un bile muhtar olduğunu belirtiyor, Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey de Tevhid-i Tedrisatın ilk ve orta öğrenimde olması gerektiğini savunuyordu.²⁷¹

Görüşmeler sonunda, sunuş şekli "Müdafaa-i Milliye, iktisat, Sıhhiye, Muavenet-i içtimaiye Vekaletleri ve vilayetler tarafından idare edilen bilcümle mekteplerin mercii Maarif Vekaleti olacaktır" olan 5 inci maddenin düzeltilmesinden sonra yasa T.B.M.M.'ce onaylandı.²⁷²

3 Mart 1924 Tarih ve 430 Kanun Numarası ile kabul edilmiş olan Tevhid-i Tedrisat Yasası şöyleydi:

"Madde: 1 — Türkiye dahilindeki bütün müessesat-ı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekaletine merbuttur.

Madde 2 — Şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekaletine devru rabt edilmiştir.

Madde: 3 — Şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti bütçesinde mekatip ve medarise tahsis olunan mebalig maarif bütçesine nakil edilecektir.

Madde: 4 — Maarif Vekaleti Yüksek diniyat mütehassısları yetiştirmek üzere darülfünunda bir ilahiyat fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidmet-i diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşad edilecektir.

²⁷⁰ Aynı yer, s.46

²⁷¹ Aynı yer, s.46

²⁷² Seçil Akgün, T.B.M.M. Zabıt-ı Ceridesi, 3 Mart 1924, Devre2, s.27; Türkiye'yi Laikleştiren Yasalar, s.20

Madde: 5 — Bu kanunun neşir tarihinden itibaren Terbiye-i Müdafaa-i Milliye'ye merbut olan askeri rüştiye ve idadilerle Sıhhiye Vekaletine merbut olan darüleytamlar bütçeleri ve heyet-i talimiyeleri ile beraber Maarif Vekaletine rabt olunmuştur. Mezkur rüştiye ve idadilerde bulunan heyeti talimiyelerin ciheti irtibatları atiyen aid olacağı vekaletler arasında tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya mensup olan muallimler orduya münasebetlerini muhafaza edeceklerdir.

Madde: 6 — İşbu kanun tarih-i neşrinden itibaren muteberdir.

Madde: 7 — İşbu kanunun icra-i ahkamına icra Vekilleri Heyeti, memurdur.” ²⁷³

2.2.5. Tevhid-i Tedrisat Kanun Metninin Açıklaması

Madde 1 - Türkiye dahilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekaletine merbuttur.(Mad: 1):Türkiye'deki tüm bilim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır Böylece tümüyle dinsel eğitim verilen mahalle mektepleri ve medreseler kapatılarak, ilkokul programından Kuran dersleri, ortaokul ve lise programından da din, Arapça ve Farsça dersleri çıkarılmış, milli eğitimimiz dogmatik yapıdan uzaklaştırılmıştır.

Ayrıca yabancı dilde öğretim yaparak, genellikle sömürge ülkelerinde yaygın olan ve tümüyle yabancı kültürleri Türk insanına aşlamayı amaçlayan “misyoner okulları”, Milli Eğitim Bakanlığı'nın gözetimi ve denetimi altına girmiştir. Bu azınlık okullarının ders programına da tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi, Türkçe dersleri konulmuştur.²⁷⁴

Madde 2 - Şer'iye ve Evkaf Vekaleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekaletine devir ve raptedilmiştir.(Mad 2):

²⁷³ Kanun Metninin Sadeleştirilmiş şekli için bkz Reşat Genç, **a.g.e.**, s.23-27; Seçil Akgün, **a.g.m.**,s.46; Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.59;Durmuş Yalçın ve Diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi** II, s.109;Tuncer Aşkan, **a.g.m.**, s.9 ; Şerafettin Yamaner, **a.g.e.**, s.129 ; Hilmi Gürses, “Atatürk ve Milli Eğitim”, **1.Uluslararası Atatürk Sempozyumu 21-23 Eylül 1987**, Ankara ,Atatürk Araştırma Merkezi. Yay., 1994, s.370-371

²⁷⁴ Prof Dr. Mahmut Adem, “Öğretim Birliği Yasası Neden Uygulanmıyor?”, **Cumhuriyet**, 03.03.1999

“Şer’iye ve Evkaf Bakanlığı ya da özel vakıflarca yönetilen tüm medrese ve okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır”.²⁷⁵

Madde 3 - *Şer'iye ve Evkaf Vekaleti bütçesinde mekatip ve medarise tahsis olunan mebalîğ Maarif bütçesine nakledilecektir.*(Mad3): Şeriye ve Evkaf bakanlığı bütçesinde, mektepler ve medreselere ayrılan paranın Maarif bakanlığı bütçesine nakledilmesi karar bağlanmıştır.

Madde 4 - *Maarif Vekaleti yüksek diniyat mütehasşısıları yetiştirilmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifası vazîfesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşat edecektir.*(Mad. 4) :Milli Eğitim Bakanlığı, din uzmanları yetiştirmek üzere üniversitede bir İlahiyat Fakültesi ile imam hatiplik gibi dinsel hizmetlerin yerine getirilmesiyle görevli memurların yetişmesi için ayrı okullar açacaktır.²⁷⁶

Madde 5 - *Bu kanunun neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisatı umumiye ile müştegil olup şimdiye kadar Müdafaa-i Milliye'ye merbut olan askeri rüşti ve idadilerle Sıhhiye Vekaletine merbut olan darüleytamlar, bütçeleri ve heyeti talimiyeleri ile beraber Maarif Vekaletine raptolunmuştur. Mezkûr rüşti ve idadilerde bulunan heyeti talimiyelerin ciheti irtibatları atıyen ait olduğu vekaletler arasında tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya mensup olan muallimler orduya nispetlerini muhafaza edecektir.*(Mad 5): Müdafa-i Milliye Vekaletine bağlı olan ortaokul ve liseler ile (askeri rüşti ve idadiler), Sağlık Bakanlığına bağlı olan Darül Eytamlar’ın bütçeleri ve öğretim kadrolarının Maarif Vekaleti’ne bağlanması sağlanmıştır.²⁷⁷

²⁷⁵ Aynı yer,

²⁷⁶ Aynı yer,

²⁷⁷ Hasan Üner, “Tevhid-i Tedrisat,Gerekçe ve Uygulama”, **Öğretim Birliği’nin 75. Yılı, Eğitim Bilimlerinin Dünü, Bugünü ve Yarını, Sempozyum Bildirileri ve Panel Tartışmaları** (3-4 Mart 1999 , Ankara), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları,1999, Yayın no: 184, s.79

2.2.6. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Uygulanması ve Getirdikleri

Bu yasanın Meclisten çıkmasından sonra, yasanın uygulanmasıyla ilgili olarak Maarif Vekili Vasıf Bey görevlendirildi. Bakan, bu konu ile ilgili olarak verdiği demeçte şöyle diyordu:

*“ Memlekette medenî ve asrî bir Kemâli temin edecek bir terbiye ve maarif siyasetini Meclis-i Âlinin son mukarreratı tespit ve irae etmiştir. Bu kararları vuzuh ve sarahatle tatbik etmek ve bütün Maarif mes'elelerini, tedrisatı, umumi terbiye cereyanlarını Cumhuriyetin ruh-u esasiyesine mutabık bir surette inkişaf ettirmek faaliyetinin layetegayyer bir hedefi olacaktır. Türkiye'de bundan sonra bir tek terbiye, bir tek mektep, bir tek tedris olacaktır.”*²⁷⁸

Yukarıdaki maddelerde belirtildiği gibi Tevhid-i Tedrisat Kanunu, ülkedeki bütün eğitim ve öğretim kurumlarını; mahalle mektepleri ve medreseleri, Tanzimat Dönemi'nin meyvesi olan yeni okulları (idadiler ve sultaniler) ve yabancı dilde öğrenim veren kolejler ve azınlık okullarını Eğitim Bakanlığı'na bağlayarak eğitim ve öğretimde birliği sağlamıştır.²⁷⁹

Kanunun maddelerinde, bu kanunla birlikte medreselerin de kapandığına dair bir açıklama bulunmuyordu. Çünkü o sıralarda medreselerdeki ve okullarda din eğitimi aleyhine söz söylenebilecek bir ortam o an için henüz oluşmamıştı. Ancak, bütün eğitim ve öğretim kurumlarının Eğitim Bakanlığına bağlanması, din uzmanları ve halkın din hizmetlerini ifa edecek imam ve hatiplerin yetiştirilmesi için ayrı okulların açılacağına bu kanunla hükme bağlanmış olması, medreselerin bu alandaki görevlerini elinden alıyordu. Dolayısıyla, kanunda açık olarak belirtilmemiş olsa da, bu durum devletin denetim ve kontrolüne alınan medreselerin kapanacağına dair bir işaretti.²⁸⁰

²⁷⁸ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.60, Yazar burada Hakimiyet-i Milliye'nin 9 Mart 1924 Tarihli ve Maarif Vekili Vasıf Bey'in Beyanatı adlı yazıyı dipnot olarak belirtmiştir.

²⁷⁹ İlhan Başgöz, **a.g.e.**, s.78

²⁸⁰ Şerafettin Yamaner, **a.g.e.**, s.13 ; Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi** ,C.1,İstanbul, Eser Matbaası, 1977, s.118, İlhan Başgöz ,**a.g.e.**, s.78

Yusuf Akçura gibi bazı düşünürler, medreseleri kapatmamayı, adlarını "Hakimiyet-i Milliye Medreseleri" olarak değiştirip yenileşmeye tabi tutmayı, fakir çocukları toplayarak buralardan devrimi gerçekleştirecek din adamları yetiştirmeyi önermişlerdir. Ama M. Kemal bu "Devrim Medreseleri" fikrini benimsememiş, medreselerin kapatılması konusunda ısrar etmiştir.²⁸¹

Yukarıda belirtildiği gibi, içinde medreselerin kapatıldığına dair bir kayıt bulunmayan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nün kabulünden kısa bir süre sonra Eğitim Bakanı Vasıf Bey, "Eğitim Bakanlığı'nın elindeki ilkokulların hiçbirinde meslek dersleri okutulamayacağı, bunun öğretimin birleştirilmesine aykırı olacağı" gerekçesiyle medreseleri kaldırmıştır.²⁸²

Maarif Vekili, 13 Mart 1924 tarihinde gazetelerde çıkan demeçlerinde, kapatılma emrini verdiği "medrese"lerin son durumunu hakkında bilgi veriyordu, bakanın verdiği bilgilere göre yönetmeliği, programı ve kadrosu olan 29 "Dârülhilâfe Medresesi" vardı. Bu medreseler "ibtidai", "ibtidai hariç" ve "dahil" adlı hazırlık kısımlarıyla "sahn" bölümlerinden oluşuyordu. Öğrencilerin yarıdan fazlası hazırlık bölümünde kayıtlı idiler. Bakan, dünyanın her tarafında ilköğretimin yalnız Bakanlık okullarında yapıldığını belirterek, bu nedenle medreselerin ibtidai bölümlerini ilga ettiğini açıklıyordu.²⁸³

Kapatıldıkları 1924 yılında ülkede 479 medrese ve 18.000²⁸⁴ medrese öğrencisi vardı. Bunlardan ancak 6.000'i gerçekten öğrenci idi.²⁸⁵ Geri kalanlar kayıtlarını yaptırıp, askerlikten muaf olma gibi hakları elde ettikten sonra, bir daha okulun semtine

²⁸¹ Vasıf Bey, 17 Nisan 1924 tarihinde Bakanlık bütçesi görüşülürken Meclis'te yaptığı konuşmada medrese konusu tartışılmış ama bu tartışmalı konuşmada Vasıf Bey tarafından medreselerin kapandığına ya da kapanacağına dair bir söz edilmemiştir. Vasıf Bey'in 22 Kasım 1924 günü Meclis'te yaptığı diğer bir konuşmada ise, görevi başladığı zaman "Medreseleri ve Medaris-i İlmiye'yi" lağvettiğim ve aynı zamanda Darülfünun Medreselerini de İmam Hatip mektepleri olarak ipka (halini bozmayıp adını değiştirmek yerinde bırakmak) ettiğini söylemiştir. Bkz: Seçil, Akgün, **a.g.m.**, s.47

²⁸² Seçil Akgün, "Tevhidi Tedrisat", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul, Meb.Yay.1983, s.47; Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.61; Tuncer Aşkan, **a.g.m.**, s.9

²⁸³ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.61,

²⁸⁴ Mustafa Ergün Tarafından Medreselerdeki öğrenci sayısını 16245 olarak belirtmiştir.

²⁸⁵ Bu Sayılar Değerlendirilirken 1923-1924 yılında ülkede ortaokullar ve liselerde 7000 in biraz üzerinde Yüksek öğretimde ise yaklaşık 3000 kadar öğrenci Bulunduğu mesleki ve teknik öğretim kurumlarındaki öğrencilerin bu sayılara dahil olmadığı ancak 1927 yılında dahi mevcut mesleki ve teknik öğretim kurumlarında 2000 kadar öğrencinin bulunduğu Başgöz ve Howard tarafından belirtilmiştir.

bile uğramayanlardan oluşuyordu. Bu medreselerin hocaları da bulunmuyordu. Her medrese başına ortalama bir ya da birbuçuk hoca düşüyordu. Medrese binalarında inceleme yapan bir kurul ise, bunlardan hiçbirinin okul binası olarak kullanılamayacağı hakkında rapor düzenlemiştir.²⁸⁶

Hazırlık kısımları kapatılan Dârülhilâfe medreseleri yerine İmam-Hatip okulları kuruldu. Programlarını da Bakanlığın hazırladığı bu İmam-Hatip okulları, başlangıçta 29 tane idi.²⁸⁷ Giderek her ders yılında sayıları biraz daha azalan bu okullar, 1928 yılında Anayasaya Laiklik ilkesinin girmesinden sonra devletten aldıkları maddi yardımı da kaybettiler. Memlekette devletten ayrı büyük bir din örgütü ve onun mali kaynakları da olmadığından dolayı 1930-1931 yıllarında İmam Hatip okullarının tamamı kapatılmıştır. Dârülhilâfe medreselerinin "ibtidai dahil" ve "hariç" sınıflarının öğrencileri de liseler ve ilköğretmen okullarına nakledilmiştir.²⁸⁸

Medreseler kapatıldıktan sonra, Medrese-i Süleymaniye yerine İstanbul Dârülfünunu'nda bir İlâhiyat Fakültesi kurulmuştu. Açıldığında 224 öğrencisi olan İlâhiyat Fakültesi'nin öğrenci sayısı 1934 yılında 20 ye düşer. O yıl yapılan Üniversite Reformu ile İlâhiyat Fakültesi kapatılarak İslam İncelemeleri Enstitüsü adında bir enstitü kurulur.²⁸⁹

Bakan'ın büyük bir sevinç ve heyecan duyarak imza ettiği "medreselerin bir anda ve tamamen kapatılması emri" ülkenin her tarafında uygulanmaya başlandı. "Yenigün" gazetesinin, Bakan'a tehdit mektupları geldiği şeklindeki haberini doğrulayan Vasıf Bey, kapatılan medreselerin yerine yatılı ilkokullar yaptırılacağını söylüyordu. Bu arada Adalet Vekili Necati Bey'in şer'î mahkemeleri lağvetmesi üzerine, Vasıf Bey de Mekteb-i Kuzat'ı kapatıyordu.²⁹⁰

²⁸⁶ İlhan Başgöz ve Howard A. Wilson, **Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk**, Dost Yay., Ankara Ajans Türk Matbaası,1968,s.82 ; Turhan Oğuzkan,**a.g.m.**,s.121 ;Ayten Sezer ,**a.g.m.**,s.115 ; Turhan Feyzioğlu, **a.g.m.**, s.683 ; Şerafettin Yamaner,**a.g.e.**, s.132

²⁸⁷ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.61 ; Seçil Akgün ,**a.g.m.**, s.47,

²⁸⁸ İlhan Başgöz,**a.g.e.**, s.79

²⁸⁹ İlhan Başgöz, **a.g.e.**, s.79; Abdülbaki Mert ve Çınar Bahçacı (Yayına Hazırlayan),**Türkiyede Din Eğitimi**, Ankara,Türk Demokrasi Vakfı Yay.,1995,s.32-33

²⁹⁰ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.62

Osman Kafadar'a göre, dini terbiyenin geleneksel kurumları olan medrese ve kuruluştaki önemli rolleri olan ulemeden esas amaca ulaşmakta siyaseten araç olarak faydalanılmış, şartlar oluşunca da dini eğitim ve medrese ile birlikte ulema da toplumu yeniden kurma projesinde tasfiye edilmiştir. Gerçekten de Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile yeni devletin siyasal ve kültürel yapılanmasında İslamcılık tamamen devre dışı bırakılmış oluyordu. Böylece modernleşmeye giden yolda İslamcılarının üzerinde durduğu İslami değerlerle Batı bilimi ve kurumları arasında kurulması düşünülen uzlaşma yerine, Türkçülük akımının batılılaşma akımıyla örtüşen yanları merkezinde batılı kurumların ithali tercih edilmiştir. Türkiye'de sadece Müslüman vatandaşların olmadığı, Müslüman olmayan Türk vatandaşlarının da dinsel gereksinimleri ve vicdan özgürlüğü olduğu düşünülerek ; ilk, orta ve liselerde din dersleri de kaldırılmıştır.²⁹¹

Türk okulları gibi azınlık okullarının da Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanması sağlandı, Dinsel ve siyasal amaçla eğitim yasaklandı. Zaten, bu okullarda ayrıcalık tanınmayacağını Atatürk, daha 1923 yılında, 29 Ekim'de görüştüğü Fransız gazetecisi Maurice Pernot'ya açıklamıştı. Azınlık okullarında okul kitaplarından aziz resimleri çıkarılırken okul binalarındaki haçların da indirilmesi istendi. Dinsel semboller, yalnız okul kiliselerinde bulundurulacak, bu kurallara uymayan okullar kapatılacaktı.²⁹²

Tevhid-i Tedrisat Kânûnu'na göre askerî idadiler "lise"ye çevrildi. Buradaki öğretmen subaylardan bazılarının da lise öğretmeni olarak istihdamları gerçekleştirildi. Ama askerî okullar 22 Nisan 1925 tarih ve 637 sayılı bir kanunla tekrar Millî Savunma Bakanlığı'na bağlandılar. Gene bu yasa, aşağı yukarı 7.000 yetim çocuğu barındıran Dârüleytamları da Bakanlığa bağladı. Bunların durumu, bakan kişiye "Olmasalar, daha iyi olurdu!" dediyecek kadar kötü idi. Bakan, buradakilerin hepsinin demirci veya kunduracı olamayacaklarını, yetenekli olanların sonuna kadar okutulacağını belirtiyordu.²⁹³

²⁹¹ İhsan Sungu, **Belleten**, C.2,(7-8),1938,s.430;Seçil Akgün, **a.g.m.**, s.47

²⁹² Seçil Akgün **a.g.m.**, s.48 Ayrıntılı bilgi için tezin 4. bölümünde yer alan Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları adlı başlığa bakınız.

²⁹³ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.65

Bu suretle Fransa'da; Devrimin yapıldığı 1789 dan ancak bir asır sonra, 1882'de gerçekleştirilen laik eğitim Türk devrimi ile içice gerçekleşti. Batıl inanç, itikat, hurafe ve muzır fikir kaynaklarının kurutulması da 3 Mart Yasası'nı izledi. Süregeldiği takdirde laik devlet şeklinde engel olabilecek hem de her zaman gericiliğin ortaya çıkmasına olanak bırakabilecek tekkeler ve zaviyeler, onların da ısığında gelişen türbeler, tarikatlar; şeyhlik, müritlik, dervişlik, çecelebilik, babalık, falcılık, büyücülük üfürükçülük de kaldırıldı. Yine bu yasadaki kuvvet alarak gerçekleşen Kur'ân-ın Türkçeye çevirilmesi yanısıra, Atatürk'ün sonradan engellenen bir girişimi de Arapça ezan ve duaların Türkçeleştirilmeleri idi.²⁹⁴

Tevhid-i Tedrisat yasasının diğer bir özelliği de genel eğitimin verilmesinde en büyük sorun olan ve dinsel olduğu düşünülerek kaldırılamayan Arap harflerinden oluşan alfabenin kaldırılıp yerine Latin harflerine dayalı yeni Türk harflerinin kabulü için en önemli adımı atacak ortamı sağlamış olmasıdır.²⁹⁵

Seçil Akgün'e göre Tevhid-i Tedrisat yasasının Türk eğitim yöntemine getirdiği esasları şu şekilde özetlenebilir;

- a. Bakanlıktan ayrı olarak din eğitimi veren okullar, yani medreseler kaldırılıyor.
- b. Devletin resmi okullarında dinsel eğitim, yani ilk okullardan Kur'an dersleri, orta ve liselerden din dersleri, Arapça ve Farsça kaldırılıyor.²⁹⁶
- c. Kolej ve yabancı okullardaki düzenlemelerle din derslerinin öğrencilere verilmesi ve dinsel işaretler kaldırılıyordu.
- d. Azınlık okullarının programlarına tarih, coğrafya, yurt bilgisi gibi Türkçe ve kültür eğitimi alınarak bu okulların millî eğitime bağlılığının denetlenmesi sağlanmaya çalışılıyordu.²⁹⁷

²⁹⁴ Tuncer Aşkan, **a.g.m.**, s.9

²⁹⁵ Seçil Akgün, **a.g.m.**, s.48; Tuncer Aşkan, **a.g.m.**, s.9,

²⁹⁶ Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi** adlı eserinde (C.5s,1702-1707)Okullardan din dersinin tümüyle çıkarılmasının gençlik üzerinde sarsıntılara yol açtığını bunu fark eden Milli Eğitim Bakanlığının Şubat 1943'te 2.Milli Eğitim Şurasını Laik Türk İnkılabının İlkelerinin belirlenmesi için topladığını yazmaktadır, Aynı bilgi için Bkz: Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.300

²⁹⁷ Seçil Akgün, **a.g.e.**, s.47

Şerafettin Turan'a göre Öğretim birliği ile çağdaş eğitim, millî ve laik öğretim programlarının yenileşmesi hedef alınarak eskimiş kurumların önü kesilmiştir. Böylece din, devlet işlerine müdahale edemeyecekti. Ayrıca Cumhuriyet nesillerinin hurafelerden ve millî karakterle bağdaşmayan fikirlerden uzak, millî bir eğitim sistemiyle yetişerek kültür birliğinin oluşması için zemin hazırlanmıştır.²⁹⁸

2.2.7. Tevhid-i Tedrisat Kanunu Sonrası Yapılan Tartışmalar

Atatürk Tevhid-i Tedrisat Kanunun kabulünden sonra her fırsatta ve yurt gezilerinde yaptığı konuşmalarda eğitim ve öğretim birliğine verdiği önemi belirtiyordu.²⁹⁹ 1925 yılında yaptığı yurt gezisinde bu konu ile ilgili olarak;

*“Büyük millet, dünya medeniyet ailesinde saygın yer sahibi olmaya layık Türk milleti, evladlarına vereceği eğitimi okul ve medrese adında birbirinden büsbütün başka iki cins kuruma bölmeye bugünkü günde katlanabilir miydi? Eğitim ve öğretimde birlik olmadıkça aynı fikirde, aynı zihniyette fertlerden oluşmuş bir millet yapmaya imkan aramak boş şeylerle uğraşmak olmaz mıydı?”*³⁰⁰ demiştir.

Buna rağmen, medreselerin kapatılmasıyla çıkarları bozulan ya da eskiyi tekrar canlandırmak isteyen bazı kişiler genelde medreseliler, bir yurt gezisinde Atatürk'ün yanına bir heyet göndererek, medreselerin tekrar açılmasını rica ettiklerinde³⁰¹ Atatürk, bunlara, ülkenin ve ulusun gerilik nedenlerini açıkladıktan sonra *"Mektep*

²⁹⁸ Şerafettin Turan, **a.g.m.**,s.79

²⁹⁹ Memendi Erdem, “Bir Eğitim Lideri Olarak Atatürk”,**A.T.A.M.D.**, C.14, S.40, Mart1998, s.313

³⁰⁰ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.2, .s.230; Utkan Kocatürk(Yayına hazırlayan), **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1999, s.121; Şerafettin Yamaner, **a.g.e.**, s.112

³⁰¹ Menendi Erdem, Bu heyetin Atatürk'e dilekçe ile başvurduğunu belirtmiştir.Bu olay Mustafa Kemal'in açılış için gittiği Rize'de gerçekleşmiştir.Rize ve Pazar Müftüleri tarafından kendisine medreselerin açılmasını isteyen bir dilekçe sunulmuş bunun üzerine Mustafa Kemal bu isteklerine çok sinirlenmiş ve metinde yer alan konuşmayı yapmıştır. Ardından da o sırada yanında bulunan valiye dönerek *“Bu adamlar burasını İran gibi mi yapmak istiyorlar,İranlılardan ibret almadılar mı?Bunlara bu ciheti anlatın”* dedi.Daha sonra Giresun'a geçen Mustafa Kemal ,yolda bu olayı ve Rize Lisesi'nin geliştirilmesi ile ilgili şifreli bir telgrafı Baş Vekil İsmet Paşa'ya göndermiştir.Şifreli telgraf için bkz: Ahmet Bekir Palazoğlu, **Başöğretmen Atatürk,1919-1928**, C.1,s.366

*istemiyorsunuz, oysa ki ulus mektep istiyor. Bırakın artık bu zavallı ulus, bu yurt evladi yetişsin. Medreseler açılmayacaktır. Ulusa mektep lazım” demiştir.*³⁰²

Bu arada medreselerin kapatılması gerek Meclis'te, gerekse bazı basın organlarında sert eleştirilere maruz kalıyordu. 1925 yılında Muallimler Birliği'nde bir konuşma yapan İsmet Paşa, bu yasaı hazırlayıp kabul ederken bunun yanlış yorumlanacağını, dinsizlik suçlamalarıyla itham edileceklerini, halkın tahrik edileceğini ve bunun gibi tepkilerin geleceğini bildiklerini söylüyordu.³⁰³

Bu hareket asla dinsizlik değildi. Aslında en saf ve gerçek din, bu yolla ortaya çıkacaktı. Bu hususta itiraz edecek sesler dikkate alınmayacak, hedefe varmak için her câhilâne itiraz ve girişim ortadan kaldırılacaktı. Kânûnun yetkileri tam uygulanacak, hiç bir engel karşısında durulmayacaktı. İsmet Paşa, “*Türk milletinin eline büyük bir fırsat geçtiğini gelecekte gene savaş olacağını, onun için kafaları geçmişin demir çemberi içinde kilitlemeyeceklerini*” açıklıyordu.³⁰⁴

Bu arada medreselerin kapatılması Türk basınında da bütün şiddeti ile tartışılmaya devam ediyor; Bakan da sık sık verdiği demeçlerle, ne kadar kararlı olduklarını net bir şekilde izah ediyordu. Çıkan yayınlarda medreselerin aslında tâ ki Tanzimat döneminde kapatılmaları gerektiği, kapatılmanın geciktiğini; medreseleri yenileştirmenin en doğru yolunun, onları "mektep" yapmak olduğunu ileri sürülüyordu.³⁰⁵

Bu arada Maarif Bakanlığı, İkinci Meşrûtiyet döneminde Hakkı Paşa'nın sadrazamlığı, Hayri Bey'in de Şeyhülislâm ve Evkâf Bakan'ı olduğu dönemde hazırlayıp kabul ettikleri bir yasaı tekrar gündeme taşıdı. Bu yasa, cami ve mescid dışındaki vakıf bina ve arsalarının satılarak bedellerinin hayır kurumlarına harcanmasını tasarlıyordu. Bakanlık bu eski maddelere şunları da eklemişti:³⁰⁶

“ Medreseler, Maarife devrolunmuştur.

³⁰² Şerafettin Yamaner, **a.g.e.**, s.112 ; Menendi Erdem, **a.g.m.**, s.311

³⁰³ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.63

³⁰⁴ **Aynı yer**, s 63

³⁰⁵ **Aynı yer**, s 64

³⁰⁶ **Aynı yer**, s 64

Medrese binalarından okula elverişli olanlar, derhal okul haline getirilecektir; okula uygun olmayanlar derhal satılarak paralarıyla okul yaptırılacaktır.

Bu işleri vilayetler yapacaktır.”

Bakanlık, Mustafa Kemâl'in yaptığı konuşmalarda özellikle öğretmenler üzerinde durmasına dayanarak, maarif ve okul müdürlüklerine bir genelge yayınlamıştır. Bu genelgede saltanatın yüzyıllardır zehirli istibdadı ve taassubu ile memleketi savaş alanına çevirdiği, öğretmenlerin artık gerici görüşlerin faaliyetlerine izin vermemeleri; bütün öğretmenlerin cehalete, taassuba ve bunların dayanakları olan zümre ve kuruluşlara karşı bilinçli bir "cihâd" yapmaları gerektiğini belirterek şöyle diyordu.³⁰⁷

"Çocuklarımızda rivayaya, taassuba, sahtekârlığa karşı derin bir nefret uyandırmak ve onları en medeni bir ilm-i ahlâk mefkuresiyle techiz ederek Türkiye Cunnhuriyetinin fedakâr, faziletli, milliyetçi ve teceddücü vatandaşlarını yetiştirmek vazifesiyle mükellefsiniz."

Vasıf Bey'den sonra Bakanlığa gelen Şükrü (Saraçoğlu) Bey de, milli eğitim Müdürlüklerine gönderdiği genelgede Türk milletinin yüzyılların eskimiş düşüncelerinden sıyrılarak çağdaş milletler arasında yer alması gerektiğini, bunun için taassuba, cehalete, miskinete ve geçmişe karşı cihât açtıklarını dile getiriyordu.³⁰⁸

2.3.Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun

2.3.1. Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun Hazırlıkları

Milli Eğitim sistemimizi, gelişen toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek ve kültürel özelliklerimizi geliştirecek, sosyal ve ekonomik kalkınmamızı destekleyecek ve hızlandıracak bir görünüme kavuşturmak Milli Eğitim Bakanlığı'nın asli görevi kabul edilmiştir.Bu görevi üstlenen dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati, göreve geldikten kısa bir süre sonra, 9 Şubat 1926'da düzenlediği basın toplantısı ile, bakanlığın merkez

³⁰⁷ Konuşmanın tam metni için Mustafa Ergün, Hakimiyet-i Milliye'nin 5 Kasım1924 Tarihli yayınına kaynak olarak göstermiştir.

³⁰⁸ Mustafa Ergün ,**a.g.e.**, s.65

teşkilatı ve bu teşkilatın idare ettiği eğitim kurumları hakkında açıklamalı bilgiler verdi. Bu bilgiler, bakanlığın durumunu ve hedeflerini içermektedir.³⁰⁹

Halkın eğitim kurumlarından en üst düzeyde yararlanmasını amaçlayan Mustafa Necati, bu amaca binaen bazı önlemler alınmasını , yeni bir örgütlenmeye gidilmesi gerektiğini belirtiyordu. Eğitim sorunlarının tamamının, hemen çözülmesinin mümkün olmadığını bildiğinden hedeflerini; "acil tedbirler" ve "zaman içerisinde daha derin incelemeler sonucunda hazırlanacak tedbirler" olarak iki kısma ayırdı. Eğitim konusundaki köklü yenileştirmenin bir "Maarifi Umumiye Kanunu" ile sağlanabileceğini, bunun için de gelişmiş ülkelerin eğitim sistemlerinin incelenerek, karşılaştırmalar yapılması gerektiğini savundu. İlk etapta yapabileceklerini ise şu şekilde sıraladı:³¹⁰

Merkez teşkilatının takviyesi, Terbiye-i Umumiye Heyeti ve Lisan Heyeti teşkili, mevcut müesseselerimizin çoğaltılması, muallimlerimizin gönderilmesi, Vekaletin vilayet eğitimin; genişletmesi, genel eğitimimizde etkili olup da, şimdiye kadar hükümetin ciddi kontrolünden uzak kalmış kurumların, ciddi bir kontrole tabi tutulması., Köy Mektepleri, Köy Muallim Mektepleri, Orta ve Yüksek Muallim Mektepleri tesisi, Mıntika Eminliği oluşturulması.Mustafa Necati'nin, hemen yapılması mümkün işler olarak düşündüğü bu konular, 22 Mart 1926 tarihli Maarif Kanunu'nun da temelini teşkil ediyordu.³¹¹

2.3.2. Maarif Teşkilatı Hakkında Kanunun Kabul Edilip Uygulanması

21 Aralık 1925 tarihinde Maarif Vekili olan Mustafa Necati, 9 Şubat 1926 tarihine kadar geçen yaklaşık 50 günlük süre içerisinde, bakanlığın genel durumunu

³⁰⁹ **Cumhurbaşkanları,Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri**,C.1,Ankara,Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yay.,1946, s.345-354

³¹⁰ **Aynı yer**, s.345-354

³¹¹ **Aynı yer**,s.348,349 ; M.Rauf İnan, "Mustafa Necati",**Cumhuriyet Döneminde Eğitim**,İstanbul,Milli Eğitim Basımevi, 1983, s.659-675;M.Rauf İnan, **Mustafa Necati**, Ankara,Türkiye İş Bankası Yay., 1980, s.62

inceleyerek yapılabilecekleri tespit etmişti. Böylece 1926 yılı, eğitim örgütünde bir planlama ve düzenleme yılı oldu.³¹²

Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun da Mustafa Necati'nin başkanlığı döneminde hazırlanıp, 22 Mart 1926 tarihinde ve 789 sayılı kanun olarak kabul edilmişti Kanunun birinci ve ikinci maddesine göre ; Türk diliyle ve bütün bilimsel sorunlarla ilgilenecek bir "dil heyeti", eğitim ve öğretim işlerine bakacak "Milli Talim ve Terbiye Heyeti" kuruldu. Bu dairede en fazla on uzman bulunabilecekti.³¹³

Böylece, bakanlık bünyesinde, devamlı araştırma ve düzenleme birimlerinin bulundurulması amaçlanıyordu.³¹⁴

Aynı kanunla "*Maarif vekaleti veya diğer bir vekalet tarafından açılmış veya lüzumuna göre açılacak okullarla, bilumum özel okulların derecelerinin tayini Maarif Vekaletine aittir. Diğer vekaletlere bağlı ortaöğretim derecesinde ki okulların programları, ilgili vekalet ile Maarif Vekaleti tarafından ortak yapılır. Yükseköğretim okullarının programları Maarif Vekaleti'nin görüşü alınmak şartıyla- ait olduğu vekalet tarafından düzenlenir ve Maarif Vekaleti'ne onaylatılır.*"denilerek maarif vekaleti daha etkin hale getirilmiş ve daha önemlisi "*Türkiye'de hiçbir okul Maarif Vekaletinin ruhsat ve onayı olmaksızın açılmaz. Vekaletler, muayyen tahsil dereceleri haricinde, kendi memur ve mensupları için muvakkat kurs ve talimgâhlar açabilirler.*"³¹⁵ denilmek suretiyle ülkenin bütün eğitim kurumlarının laik eğitim sistemine göre açılması planı bizzat maarif vekaletince kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Aynı kanunla taşra teşkilatı da yeniden düzenlendi, ülke 13 eğitim bölgesine ayrılarak "Maarif eminlikleri" kuruldu ve buralarda "Maarif eminleri" görevlendirildi.³¹⁶

³¹² Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, s.45

³¹³ **Milli Eğitimle İlgili Kanunlar**, C.1, Ankara, MEB Yay., 1953, s.3

³¹⁴ Ahmet Hamdi Özer, "Talim Terbiye Kurulu ve İşleri", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1983, s.160

³¹⁵ **Milli Eğitimle İlgili Kanunlar**, s.3; **Maarifle İlgili Kanunlar**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940, s.19

³¹⁶ Kemal Güçlüol, "Milli Eğitimde Teşkilatlanma", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1983, s.149

Eğitim örgütü bakımından, bir veya birkaç ilden meydana gelen "Maarif eminlikleri"nin oluşturulmasındaki temel amaç, taşra teşkilatlarının denetime alınması ve etkili bir eğitim yönetimi oluşturulmasıydı. Çünkü Maarif Eminleri, kendi bölgelerindeki ilköğretim öğretmen ve müfettişlerini ve ilgili diğer memurları atayabilmekte, ortaöğretimi denetleyebilmekteydiler. Bir anlamda, eğitim alanında merkezi yönetim etkinleştirilirken, diğer yandan da, yerel eğitim örgütlerini yetkilendirerek, sorunlara etkili ve çabuk çözüm oluşturulması amaçlandı.³¹⁷

2.3.3. Okul Türlerine Göre Programların Düzenlenmesi

Mustafa Necati, 20 Mart 1926 tarihli Meclis oturumunda Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun³¹⁸ görüşülürken yaptığı konuşmada, eğitim programlarından da bahsetti. Son 15-20 senede eğitim programlarının sürekli değiştiğini, bu programları esaslı ve düzgün bir hale getirmek gerektiğini açıkladı. Fakat 1926 yılı için sadece, öğretmen okulları ve ilkokulların programını hazırlayabileceklerini söyledi. Zira O'na göre, öğretmen yetiştiren kurumlar düzenlenip yenilendiğinde, gerçek öğretmenler yetişecek ve ancak o zaman ülkede öğretim hayatı tam anlamıyla başlayacaktı.³¹⁹

Diğer taraftan Mustafa Necati, süratle yapılagelen devrimlerin halk tarafından özümsebilmesi için ilköğretim programlarının da yenilenmesini zaruri bir girişim olarak telakki ediyordu Zira Mustafa Necati, ilkokullarda eğitim görmesi gereken çocuk sayısının 1,5 milyon olarak verirken, bunların ancak 350-360 bininin eğitim görmekte olduğunu söyledi.³²⁰ Yine burada şehir merkezlerindeki okulların beş yıllık bir temel eğitim vermesine karşılık, köy ilkokullarında ise ancak üç yıllık bir temel eğitim verilebileceğini çünkü köy çocuklarının, köy işlerinde çalışmak durumunda kaldıklarından uzun süreli bir temel eğitimde devam sorunları yaşadıklarını belirtti. Ayrıca köylerin dağınık yerleşmesi ve öğretmen probleminin de, uzun süreli bir temel eğitimi imkansız kıldığını açıkladı. Bu nedenle köy çocuklarının eğitim programı

³¹⁷ Aynı yer, s.150

³¹⁸ Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun için tezin ekler kısmına bakınız.

³¹⁹ T.B.M.M.Zabit-ı Ceridesi, DevreII, (20 Mart 1926), C.23, s.268-269

³²⁰ Aynı yer, s.268-269

en az üç yıl olmak üzere düzenlendi. Köy çocuklarına özel bir yaklaşımla, bazen günde 2-3 saat eğitilmesi, mekteplerin bazen 6 ay tatil edilmesi yoluyla, ihtiyaca göre bir eğitim verileceği açıklandı.³²¹

Nitekim, 1926 yılına ait "Maarif Teşkilatına Dair kanunun" beşinci maddesi bu düşünceler doğrultusunda düzenlenmişti: Kanuna göre, ilk mektepler: 1. Şehir ve kasaba gündüz, 2. Şehir ve kasaba yatı, 3. Köy gündüz, 4. Köy yatı mektepleri olarak teşkilatlandırılmıştı.³²²

Gündüz ilk mektepleri, vilayetlerin özel idare gelirleri ile açılır. Şehir ve kasaba yatı mekteplerini muhtaç ve kimsesiz çocuklara mahsus olmak üzere Maarif Vekaleti açardı. Bu çeşit mektepler, aranan şartları yerine getirmek yoluyla, Vekaletin izni ile mahalli idareler ve belediyeler tarafından da açılabilirdi. Köy yatı mektepleri, mektebi olmayan köylerin çocuklarına mahsustu. Bu mektepler gerek genel, gerek özel bütçelerle idare olunabilirdi. Bilumum köy mektepleri idare ve talim heyetleri, çocukları köy hayatından ayırmayacak bir talim ve terbiye usulünü uygulamakla sorumluydu. Köy mekteplerinin öğretim süresi ise en az üç yıldır.³²³

Aynı konunun altıncı maddesine göre de: "İlköğretim okulları Maarif Vekaletinin izni ile açılırdı. Bunların programları ile öğretim şekillerinin belirlenmesi ve kontrolü Maarif Vekaletine aitti. İlköğretim çağındaki çocuklar, meslek okullarına gidemezlerdi, ilköğretim çağını geçirmiş ve hiç öğretim görmemiş çocukları kabul eden müesseseler, bunlara ilk tahsili de buralarda vermeye mecburdurlardı."³²⁴ denilmişti.

Maarif Teşkilatına Dair Kanun'da, orta dereceli okullar programı ise şu şekilde düzenlenmişti: 1. Liseler, 2. Ortaokullar 3. İlk muallim okulları, 4. Köy muallim

³²¹ "Köy çocuklarına ayrı bir tahsil vermek lazımdır. Bunların babaları çocuksuz yaşayamıyorlar. Çocuğu çiftinde, tarlasmda çalıştırmaya mecburdur. Onun içindir ki köy mekteplerinde tahsil müddetini üç sene yaptık. Bu üç sene zarfında çocuklar, şehirde okudukları gibi okumayacaklardır. Bazen günde 2-3 saat okuyacaktır. Mektepleri bazen altı ay tatil olacak ve çocuklar babalarının cvlerinde kalacaklardır. İhtiyaca göre onlara terbiye vereceğiz., amacımız budur" Aynı yer, s.268-269.

³²² **Maarifle İlgili Kanunlar**, s.19-20

³²³ **Milli Eğitimle İlgili Kanunlar**, s.3-4; **Maarifle İlgili Kanunlar**, s.19-20

³²⁴ **Milli Eğitimle İlgili Kanunlar**, s.4; Sadeleştirilmemiş haliyle kanun maddesi için bkz: **Maarifle İlgili Kanunlar**, s.20

okullarıdır.Bu okullardan başka, yüksek ve orta muallim okulları vardır. Yüksek muallim okulu, lise muallimlerini, orta muallim okulu, orta okullarla ilk ve köy muallim mekteplerini muallimlerini ve ilköğretim müfettişleri ile tatbikat müdürlerini yetiştirilirdi.³²⁵

Yine aynı kanunla öğretmen okulu mezunlarının göreve geldikten sonra yapacakları mecburi hizmetler ,öğretmenlerin ve idarecilerin alacakları ücretler,öğretmenlerin askerlik sürelerinin kıdemlerine eklenmesi,ülkede yapılacak okul binalarının kütüphanelerin müzelerin ancak bakanlığın hazırladığı projelerle yapılabileceği,maarif hizmetlerinde asıl olanın muallimlik olduğu da karara bağlanmıştır.³²⁶

³²⁵ Aynı yerler,s.4,s.20

³²⁶ Maarifle İlgili Kanunlar,s.19-23

3.BÖLÜM

LAİK EĞİTİMİ AMAÇLAYAN UYGULAMALAR

3.1. Karma Eğitim

3.1.1. Karma Eğitim Öncesi Yapılan Uygulamalar

Osmanlı Devleti boyunca kızlar sadece ilk eğitim görebildiği için karma eğitim bir sorun olmamıştır. Daha sonra kurulan Avrupai tarzda okullar da erkekler ve kızlar için ayrı ayrı yapılyordu. Kız İdadisi, Kız Rüştıyesi, Kız Sultanisi, Dârülfünun-u İnas gibi kızlara özel okullar vardı.³²⁷ Kızlarla erkeklerin karma olarak, bir arada eğitim görmeleri mümkün değildi, ortaöğretim düzeyindeki kızların ve erkeklerin okul ve sınıfları ayrı ayrı idi.³²⁸

Kız okullarının bahçeleri yüksek duvarlarla çevrilmiş, erkeklerin onları görmesi önlenmeye çalışılmıştır. Bu okullara kesin zorunluluk olmadıkça erkek öğretmenler verilmemiş, kadın öğretmen bulunamayınca da çok yaşlı veya yakışıklı olmayan öğretmenlerin verilmesine dikkat edilmiştir. Ders saatlerinin dışında erkek öğretmenlerin kızlarla beraber bulunması da yasaklanmıştır. Kız okullarında erkek öğretmenlere özel yerler ayrılmış, ders zili çalana kadar onlar burada beklemişler, ders zili çalınca bir kadın "mubassırla" beraber sınıfa gitmelerine musade edilmiş, dersten çıkar çıkmaz da gene bu "mubassırla" beraber sınıftan ayrılmaları sağlanmıştır.³²⁹

Osmanlı Devleti'nde kadınların toplum hayatına karışmak için yaptıkları ilk girişimler Balkan Savaşı'ndan sonra görülmeye başlamıştır. Cepheye giden erkeklerden

³²⁷ Tanzimat döneminde çıkarılan "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" Kız çocukların eğitimden yararlanması için kapıyı hafifçe aralamıştı buna rağmen toplumun baskısı belli yaşa gelmiş kızların erkeklerden saklanması zorunluluğu kadın öğretmen bulmadaki güçlükler kızların eğitiminin yaygınlaşmasını güçleştiriyordu. 1870 yılında kız okullarına öğretmen yetiştirmek üzere bir kız öğretmen okulu açılması kararlaştırıldı. Bu iyi niyetli çabanın ne kadar sınırlı bir sonuç verdiğini anlamak için 1874 de öğretmen okulu dahil kızlar için açılmış orta dereceli okul sayısının sadece 10 ve bütün devlet sınırları içinde bu okullarda okuyan kız öğrenci sayısının 294 ten ibaret olduğunu belirtmek yeterlidir. Bkz: Turhan Feyzioğlu, "Atatürk ve Milli Eğitim", **Atatürkçü Düşünce**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1992, s.685

³²⁸ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.80

³²⁹ İlhan Başgöz, **a.g.e.**, s.104

boşalan işyerlerinden bazılarını kadınlar doldurup, hastanelerde ve ordu ile ilgili diğer sosyal yardım işlerinde kadınlar istihdam edimeye başlamıştır.³³⁰

Milli Mücadele yıllarında, İstanbul'da 20-25 kişilik bilinçli bir kız öğrenci grubu, üniversitede erkek öğrencilerle birlikte, eşit şartlarda öğrenim görme hakkını elde etmek için çaba sarfettiler. Ayrı dershanelerde ve erkeklerden daha yetersiz bir eğitim görmeyi reddettiler Bu o gün için ilerici ve çağdaş bir girişimdi. Üniversite yönetim kurulu, bu kız öğrencilerin ısrarlı istekleri üzerine; önce Fen ve Edebiyat Fakültesinde, 1921-22'de Hukuk Fakültesinde, 1922-23'de de Tıp Fakültesinde "Karma Eğitim" başlatmaya mecbur oldu.³³¹

1924 yılında, Tekirdağ'da Kız Lisesi bulunmaması dolayısıyla, kızların erkek lisesine kaydolmak istemeleri, Türk orta öğreniminde de kızlarla erkeklerin beraber okumaları sorununu ortaya çıkarmıştır.Okul müdürü, bu sorunu nasıl çözeceğini Bakanlığa sormuş, bakanlık da bir yandan konuyu "yatılı olmayan liselerde karma eğitimin öğretim, sosyoloji, psikoloji ve ahlâk açılarından yararı" yönünden bilimsel bir araştırmaya tâbi tutmuş, bir yandan da bu hususta halkın desteğini oluşturmaya başlamıştır.³³²

Bakanlık müsteşarı Köprülüzâde M. Fuat Bey, üniversitelerde karma eğitimin çözüldüğünü, ilköğretimde de karma olabileceğini, ama liselerde karma eğitimin sakıncalı olduğunu savunmuştur. Ortaöğretim düzeyinde karma eğitimin Avrupa'da bile henüz kabul edilmediğini açıklamıştır.³³³

Dârülfünun Emîni İsmail Hakkı Bey ise "coéducation" (karma eğitim)in akıl ve mantık yolu ile, fizyoloji,psikoloji ile çözümlenemeyeceğini; bunun, bir milletin tarihi, sosyal yapısı ve medeniyeti ile ilgili bir ahlâk olayı olduğunu savunmuştur. İsmail Hakkı Bey, karma eğitimin ilkokuldaki çocukların karıştırılması demek olmadığını; kişilik ve karakter dönemindeki, meslek seçme ve uzmanlaşma dönemindeki kız ve

³³⁰ İlhan Başgöz, **a.g.e.**, s. 104

³³¹ Turhan Feyzioğlu, **a.g.m.**, s.685

³³² Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.81

³³³ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.81

erkek öğrencilerin aynı eğitim ve öğretim teknikleriyle, aynı kurumlar içinde ortak eğitimi olduğunu vurgulamaktaydı.³³⁴

Bu bağlamda karma eğitim, 1871'den sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde gündeme gelmiştir. Daha sonra Avrupa'nın protestan ülkelerinde de uygulanmaya başlanmıştır. Karma eğitimi feminizm akımı teşvik etmiştir.³³⁵

Bilinçli vatandaşların karma eğitimi, Türkiye'de ilkönce üniversite düzeyinde gerçekleştirilmişti. Ortaöğretim düzeyinde karma eğitim kararını ise hükûmet görevlileri verecekti. Ama Türk İnkılâbı "ani ve iradî bir inkılâp" olduğu için, bu kararı da aniden vermek gerekti.³³⁶

3.1.2. Atatürk'ün Karma Eğitim Hakkında Düşünceleri

Toplumların şekillendirilmesinde işe aileden başlamak en etkili yöntem olarak düşünülmektedir. Ailede ise annenin çocukların eğitimindeki önemi babadan daha güçlüdür. Batı kültürleri incelendiği zaman görülecektir ki kadınları iyi yetiştirilmiş milletler sosyal yapısı bakımından daha sağlamdır. Yeni Türk toplumunun yeniden şekillendirilmesinde Türk kadınlarının rolünü çok iyi bilen Atatürk, eğitim sistemimizde kadın eğitimine çok önem vermiştir.³³⁷ Atatürk'e göre: "*Bir toplum aynı hedefe bütün kadınları ve erkekleriyle beraber yürümezse o toplumun ilerlemesine bilimsel açıdan imkan ve ihtimal yoktur.*"³³⁸

“ *Bir toplumun hayatta başarılı olması için, başarılı olabilmenin erektirdiği bütün sebep ve şartlara sahip olması gereklidir. Bu nedenledir ki yeni Türkiye Cumhuriyeti için bilim ve teknik lazım ise bunları aynı derecede hem erkek ve hem de kadınlarımızın öğrenmeleri şarttır*”³³⁹ demiştir.

³³⁴ Aynı yer, s.82

³³⁵ Mustafa Ergün, a.g.e., s. 82

³³⁶ Mustafa Ergün, a.g.e., s. 82

³³⁷ Burhan Göksel, “Atatürk'ün Eğitim Savaşı”, s.334

³³⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.2 s.154-155; Akil Aksan, Atatürk Der ki; Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1981, s.60

³³⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.2, s.153; Burhan Göksel, “Atatürk'ün Eğitim Savaşı”, s.334

Atatürk, kadınlarımızın ve kızlarımızın erkekler gibi eğitimin her kademesinden yararlanmaları için büyük bir çaba göstermiştir. O, eğitim ve öğretimde cinsiyet farkının kaldırılmasını, her iki cinsin de eğitim hakları ve olanaklarından birlikte ve eşit olarak faydalanmalarının sağlanmasını amaç edinmiştir.³⁴⁰ Atatürk'e göre kadınlarını eğitmeyen bir toplumun yükselmesi mümkün değildi. *"Bir toplumun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmının göklere yükselmesinin imkansız olduğu"* gerçeğini her fırsatta hatırlatmayı görev sayıyordu.³⁴¹

1 Mart 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış konuşmasında Atatürk, Kurtuluş Savaşının en telaşlı döneminde kadınlarımızın eğitimi konusuna da değinebilecek gücü gösterebilmiş ve konuda, alabileceği bütün tepkilere rağmen, düşüncelerinin ilk işaretini şu konuşmasında vermiştir;³⁴²

*"...kadınlarımızın aynı derece-i tahsilden geçerek yetişmelerine atf-ı ehemmiyet olunacaktır... Efendiler! Yetiyecek çocuklanmıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin istiklâlîne, kendi benliğine, ananat-ı millîyesine düşman olan bütün anasırla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir..."*³⁴³

Atatürk bütün yurt gezilerinde ve T.B.M.M. konuşmalarında kadınların eğitimi konusunu ele almış ve 1920'li yılların ilk dönemlerinden itibaren toplumu bu konuda bilgilendirmek için her vesileyi değerlendirmek istemiştir. Zira yine Meclis kürsüsünden milletin temsilcilerine ve millete şöyle seslenecektir: *"...milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir Bugünün gereklerinden biri de kadınlarımızın her bakımdan yükselmelerini temindir. Binaenaleyh, kadınlarımız da alim ve mütefennin olacaklar*

³⁴⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.2, s.90 ;İhsan Doğramacı, " Atatürk ve Eğitim", A.T.A.M.D., C.1,S.3, Temmuz 1985,s.659

³⁴¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.2 s.226

³⁴² Emel Doğramacı, "Atatürk ve Kadın Hakları", Atatürkçü Düşünce ,Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.,1992,s.904

³⁴³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.1,s.245-246 ;Emel Doğramacı, a.g.m.,s.904, A.Bekir Palazoğlu, Atatürk'ün Eğitimle İlgili Düşünceleri,s.317

*erkeklerin geçtikleri bütün derecat-ı tahsilden geçeceklerdir. Sonra kadınlar hayat-ı içtimaiyede erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri olacaktır...”*³⁴⁴.

Atatürk daima Türk toplumunu Batı uygarlığına taşıyabilmek için yeni kuşakları yetiştirecek olan Türk kadınının da erkeklerle aynı koşullarda yetişmiş olmasını arzulamıştır³⁴⁵ ve “...bir sosyal toplumun bir organı çalışırken diğer organı çalışmazsa o toplum felçlidir demiştir”.³⁴⁶

Aradan daha bir yıl geçmeden 31 Ocak 1923 yılında İzmir konuşmasında da Atatürk bu düşüncesinin desteklercesine şöyle demektedir“...bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allah'ın emrettiği şey, Müslim ve Müslimelerin beraber olarak ilim ve irfan kazanmalarıdır. Kadın ve erkek ilim ve irfanı aramak, nerede bulursa oraya gitmek ve onunla cihazlanmak mecburiyetindedir... Türk toplum hayatında kadınlar ilmen, irfanen ve diğer hususlarda erkeklerden kesinlikle geri kalmamışlardır. Belki daha ileri gitmişlerdir...”³⁴⁷. O halde Türk eğitim sisteminde erkek ve kız öğrencilerin bütün öğrenim basamaklarında eşit eğitim ve öğretim görmeleri fikri hemen uygulanmaya başlamalıdır.³⁴⁸

Bu konudaki düşüncelerini Atatürk, 30 Ağustos 1925'te Kastamonu'da yaptığı tarihî konuşmasında açıklamıştır. Karma eğitimin Türk eğitim sisteminin temel ilkelerinden birisi olması gerektiğini açık ve seçik bir biçimde vurgulayarak, uygulamaya geçişi sağlayacak nitelikteki konuşmasında şöyle demiştir. “Bir sosyal

³⁴⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,C.2,s.90

³⁴⁵ Atatürk'ü eğitim seferberliğine ve kadınların eğitilmesi işine iten gerçeği rakamlarla ifade etmek konusunda Emel Doğramacı Tedrisat Mecmuası'nın 1913 yılının Mayıs ayında yayınlanan 26. sayısındaki şu istatistiki bilgiyi kaynak olarak göstermektedir;

“Osmanlı Devletinde Eğitim Nazırlığının yönetiminde bulunan orta dereceli okul sayısı, 23'ü yatılı olmak üzere, 94; yüksekokul ise, sadece 17'dir. okulların durumu ise; sadece erkek çocukların devam edebildiği ilkokul sayısı 3083," sadece kız çocukların devam edebildiği ilkokul sayısı 388, yabancı eğitim görenlerin (azınlık ve diğer okullar) sayısı ise, 56'dır. ilkokulda eğitim yapan toplam öğretmen sayısı ise 6913'dür. Ancak, bu yekünün 983'ünü hanım öğretmenler oluşturmakta, geri kalan 5950'sini de erkek öğretmenler meydana getirmektedir”. Bkz,Emel Doğramacı a.g.e.s.,905

³⁴⁶ Burhan Gökse, “Atatürk'ün Eğitim Konusundaki Görüşleri ve Misak-ı Maarif”, A.T.A.M.D.,C.1, S.3, Temmuz 1985,s.956

³⁴⁷ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,C.2,S,90

³⁴⁸ Galip Karagözoğlu, “ Atatürk'ün Eğitim Savaşı”,1.Uluslararası Atatürk Sempozyumu,21-23 Eylül 1987,Ankara ,Atatürk.Araştırma Merkezi Yayını,1994,s.335

*topluluk, bir millet, erkek ve kadın denilen iki tür insandan oluşur. Kabil midir ki bir kitlenin .bir parçasını geliştirelim, diğerine müsamaha edelim de kitlenin bütünü ilerle tilebilmiş olsun. Mümkün müdür ki bir insan topluluğun yarışı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça, diğer bölümü gök yüzüne yükselebilsin. Şüphe yok, gelişmenin adımları dediğim gibi iki cins tarafından beraber arkadaşça atılmalı ve gelişme ve yenilik alanında birlikte, kesin bir tavır alınmalıdır. Ancak böyle olursa inkılap başarılı olacaktır."*³⁴⁹ Böylelikle ilk defa, Türk Eğitim Sistemi'ne karma eğitim bir ilke olarak girmiş ve yerleşmiştir.³⁵⁰

3.1.3. Karma Eğitim Uygulamaları

Cumhuriyetin ilk Eğitim Bakanı İsmail Safa (Özler)'de, 1923 yılında yaptığı bir konuşmada, Cumhuriyet rejiminin kadın hakları konusunda titiz davranacağını ve her iki cinse hem okulda, hem de toplum hayatında eşit haklar verileceği fikrini vurgulamıştır. Şöyle demiştir:

*"Kızlarla erkekler arasında gençlik noktasından, öğrenim noktasından Eğitim Bakanlığı hiçbir fark düşünmemiştir ve düşünmeyecektir. Genç kızlarımızla genç erkeklerimiz aynı sistem içinde yetişeceklerdir. Kız ve erkek aynı yolda gidecektir."*³⁵¹

1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun'la, Cumhuriyetin kadın hakları hususundaki ilkeleri kanun haline dönüşmüştür. "Harp Okulları"nın dışında, kalan okullar kadınlara da kapılarını açmıştır. İş hayatında, kadınla erkeğe eşit ücret ilkesi kabul edilmiştir. Hakim, doktor, öğretmen, kimyager, mühendis okulları ve üniversitenin bütün fakülteleri kız öğrenci kayıtlarına başlamışlardır. Atatürk, himaye ettiği bir kızı uçak pilotu yetiştirmek suretiyle, kadınların güçsüzlüğü ve yeteneksizliği önyargısını kendisi kırmak istemiştir. Cumhuriyet daha ilk on yılı içinde, kadınlara

³⁴⁹Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.2, s.226;Ahmet Bekir Palazoğlu, Başöğretmen Atatürk (1919-1928),C.1,s.215

³⁵⁰Galip Karagözoğlu,a.g.m.,s.335

³⁵¹Turhan Oğuzkan, "Orta Dereceli Genel Öğretim Kurumlarının Gelişmesi", Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yay.,1983,s,291 ; İlhan Başgöz,a.g.e.,s.104

verilen haklar konusunda birçok Batı devletini geride bırakmıştır.Cumhuriyet rejiminin bu anlayışı karma eğitimi kolaylaştırmıştır.³⁵²

Okulların karma olmasında ikinci bir neden de mali güçlükler olmuştur, İstanbul'da üç liseden ve Anadolu'da birkaç kız öğretmen okulundan başka, Türkiye'de kızların okuyacağı orta eğitim kurumları yoktu. özellikle subayların ve memurların kalabalık bulunduğu şehirlerden, 1925 yılında başlayıp, daima artarak, bakanlığa baskı yapıyordu. Eğitim Bakanlığı'ndan kızlar için okul açılması isteniyordu. Bakanlığın bütçesi ise erkeklere yetecek okulları açmaya bile yetmiyordu. Bir de kızlara ayrı okul yapmanın imkanı yoktu.³⁵³

Bir çözüm yolu bulabilmek için, Eğitim Bakanlığı 1926 da toplanan 3.Heyet-i İlmiye'de alınan kararlar³⁵⁴ doğrultusunda, 1927 yılında, karma eğitim öngören bir tasarı hazırlar. Karma eğitimi işler hale getirmek isteyen bu tasarı Talim ve Terbiye Dairesi'nde uzun tartışmalara sebep olmuştur. Zira Talim Terbiye karma eğitime karşıdır. Sonunda üç orta okulun seçilerek karma eğitimin denenmesine karar verildi. Ama bu üç okul, kızları okutmak isteyen ana babalardan gelen baskıyı karşılamaktan çok uzaktır.³⁵⁵Talim Terbiye dairesince incelenen tasarı Bakan Mustafa Necati'ye

³⁵² İlhan Başgöz, **a.g.e.**,s.105;Turhan Oğuzkan, **a.g.e.**,s.291

³⁵³ İlhan Başgöz, **a.g.e.**,s.116; Şerafettin Turan,**a.g.e.**,s.116

³⁵⁴ 3. Heyet-i İlmiye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Reşat Özalp-Aydoğan Ataüinal , “Milli Eğitimde Kongreler ve Şuralar”,**Cumhuriyet Döneminde Eğitim** , İstanbul , M.E.B. Yay.,1983,s.115; Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, s.79 ; Necdet Sakaoğlu,**Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.,2003,s.177

3. Heyet-i İlmiye 26 Aralık 1925 – 8 Ocak 1926 tarihleri arasında Maarif Vekili *Necati Bey* başkanlığında. Bakanlık ileri gelenlerinden, önemli liselerin müdürlerinden ve müfettişlerden oluşan 19 kişilik bir heyet halinde toplanmıştır.12 oturum olarak yapılan toplantılarda, şu konular görüşülmüştür;“* Devlet ve vilayet bütçelerinden maarife ayrılan paraları en verimli bir şekilde kullanmak;* Okulları, okumak için başvuran bütün çocukları alabilecek şekilde genişletecek önlemleri almak;* Liselerin azaltılması, belirli merkezlerde liseler yapılması ve yavaş yavaş çoğaltılması;

* Öğretmen okulları ve meslek okullarının belirli merkezlerde toplanması ve kuvvetlendirilmesi;

* Yatsız ortaokullarda karma eğitim yaptırılması;

* Stajyer öğretmenlere verilecek meslek eğitimi;

* Öğretmenlerin terfileri için yasal temeller konulması;

*Eğitim ve öğretim işleriyle meşgul olacak bir "*Millî Talim ve Terbiye Dairesi*" kurmak.Bkz: Mustafa Ergün,**a.g.e.**,s.79-80

³⁵⁵ İlhan Başgöz,**a.g.e.**,s.105

sunulduğunda Bakan Mustafa Necati Sorumluluğu üzerine alarak o yıl mevcut 70 kadar okulun hepsinde karma eğitim kararını verir.³⁵⁶

1927 yılında Türkiye'nin bütün okulları karma eğitim uygulanmaya başladı. İstanbul, Bursa ve Edirne gibi Osmanlı'ya başkentlik etmiş büyük şehirlerin dışında, özellikle Anadolu'da, Anadolu kültüründe ve toplumsal yaşamında erkekler ve kadınlar arasında kaç göç olmadığı için, karma eğitim sorun olmamıştır.³⁵⁷

Cumhuriyetin ilanından sonra, kız ve erkek farkı gözetmeksizin ilköğretimin parasız ve zorunlu olduğu Anayasa kararına bağlandı. Orta öğretimde önce kız okullarının sayısı artırıldı ve 1935'de ortaokul ve liselerin çoğunda karma eğitime geçildi.³⁵⁸

Üniversite ve yüksekokullarda da "Karma Eğitim" yaygınlaşınca, İstanbul'da belli bazı aile çevrelerinin kız çocuklarının sahip olduğu eğitim ve öğretim hakkı, ülkenin her tarafındaki kız çocuklarına da sağlanmış oldu.³⁵⁹ 1927-28 öğretim yılında 71 ortaokuldan 23'ünde karma öğrenime geçilmiştir. 1935-38 ders yılında ise 5 erkek, 10 kız ve 85 karma olmak üzere ortaokul sayısı 100'e ulaşmıştır.³⁶⁰

³⁵⁶ İlhan Başgöz, **a.g.e.**, s. 105; Turhan Oğuzkan, **a.g.m.**, s. 291

³⁵⁷ Şerafettin Yamaner, **a.g.e.**, s. 117; İlhan Başgöz, **a.g.e.**, s. 106

³⁵⁸ Eğitim Özgürlüğünün ve karma eğitimin Türk kadınlarına sağladığı olanaklar konusunda Özer Ozankaya, **Cumhuriyet Çınarı** adlı Eserinde çarpıcı sonuçlardan bahsetmektedir; 1923'de 6 ve daha yukarı yaşlardaki kadın nüfusun yalnızca binde 4'ü okur yazar iken bu oran 1927'de % 4.6'ya çıkmış, 1935'de 20 katı bir düzeye, % 9.8'e, 1950'de ise 50 katına, yani % 19.4'e ulaşmıştır; 1990'da bu oran % 70'i bulmuştur . Bugün yurdumuzdaki bir milyonu aşkın yüksek öğrenimli bilimsel ve teknik elemanlarla serbest meslek sahiplerinin % 29.4'ü, yani yaklaşık üçte biri kadındır. Türk ulusu ilk kadın hukukçusuna 22 Ağustos 1924'de kavuşmuştu. 29 Nisan 1929'da Nezahat ve Beyhan hanımlar ilk Türk kadın yargıçlar olarak göreve atanmışlardı. 20 Temmuz 1926'da da ilk kadın dişi diplomasını almıştı: Şaziye Yusuf Hanım. İlk kadın hükümet tabibinin atanması 13 Kasım 1932 tarihindedir: Dr. Müfide Kazım. İlk kadın dışişleri memurumuz da 12 Aralık 1932'de göreve atanan Adile Maksudi Arsal (sonra Ayda) hanım oldu. Bugün Türkiye'de yüksek öğrenim görmüş nüfusun % 25.2'si, yani her dört yüksek öğrenimli yurttaştan biri kadındır. Yüksek öğrenim kurumlarına devam etmekte olan öğrencilerin de %35'e yakını bayan öğrencidir. Bunların kimi öğrenim dallarına dağılışı oranı ise şöyledir: Eğitim bilimleri öğrenimi yapanların % 45'i, tıp ve bağlı alanlarda öğrenimi yapanların % 40.3'ü, temel Bilimler öğrenimi yapanların % 45'i, mimarlık öğrenimi yapanların % 52.2'si ve güzel sanatlar öğrenimi yapanların % 53.1'i bayan öğrencidir. Bilgi için Bkz: Özer Ozankaya, **Cumhuriyet Çınarı**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1997, s. 381

³⁵⁹ Şerafettin Yamaner, **a.g.e.**, s. 117

³⁶⁰ Galip Karagözoğlu, "Atatürk İnkılabının Yerleşmesinde ve Gerçekleşmesinde Eğitimin Rolü ve yeri", **Atatürkçülük II**. Kitap, İstanbul, MEB, Yay., 2001, s. 138

Böylece o ders yılı Türkiye'nin bütün ortaokulları karma eğitimi uygulamaya başladı. Bakanlık okullara yolladığı bir genelgeyle, karma eğitimden kaynaklanabilecek her olayın, aynen ve saklanmadan bakanlığa bildirilmesini istemiştir. Ama ders yılı sonunda toplanan raporlarda görülmüştür ki, kız erkek ilişkilerinde istenmeyen olaylar daha çok karma eğitimi uygulamak istemeyen okullarda ortaya çıkmıştır. Karma eğitim uygulanan okullarda, bir iki önemsiz olay dışında, kız erkek öğrencilerin ilişkileri iyidir, düzenlidir. Bunun üzerine karma eğitim, bütün orta eğitim kurumlarında yürürlüğe girmiş, ortaokulu bitiren kız öğrenciler, liselere de erkekler ile beraber devam etmeye başlamışlardır.³⁶¹

1930 yılında toplanan "Maarif Eminleri" kongresinde karma eğitime karşı tepki gösterildiği görülmüştür. Talim Terbiye Kurulu üyelerinin etkisi ile bazı delegeler karma eğitime karşı çıkmışlar, ama bu görüşlerinde çoğunluğu sağlayamamışlardır. Başlayan devrim yürümüş ve karma eğitim Türk eğitiminin temel ilkelerinden biri halini almıştır.³⁶²

Tablo 1:Cinsiyete Göre İlköğretimde Gelişim Oranları³⁶³

Yıllar	Okul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma Alan		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız
1923-24	4894	10238	9021	1217	341941	273107	62954		-	-
1933-34	6383	15123	10320	4803	591169	385247	205922	26680	18417	8263
1943-44	12182	22387	15865	6522	995999	680384	315615	76663	56157	20506

³⁶¹ İlhan Başgöz, a.g.e., s.106

³⁶² İlhan Başgöz, a.g.e., s.106

³⁶³ Milli Eğitim Dergisi, S., 160 Güz, 2003

Tablo 2. Cinsiyete Göre Ortaokullardaki Gelişim Oranları³⁶⁴

		Öğretmen			Öğrenci			Diploma Alan		
Yıllar	Okul	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız
1923-24	72	796	-	-	5905		-	-		
1933-34	201	2136	1620	516	42332	31038	11294	5116	3980	1136
1943-44	245	3851	2224	1627	75319	53314	22005	14486	10608	3878

Tablo3. Cinsiyete Göre Liselerdeki Gelişim Oranları³⁶⁵

		Öğretmen			Öğrenci			Diploma Alan		
Yıllar	Okul	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız
1923-24	23	513	-	-	1241	-	-	-	-	-
1933-34	72	945	740	205	9563	7326	2237	1379	1067	312
1943-44	80	1694	1105	586	28906	22876	6030	5383	4122	1261

³⁶⁴ Milli Eğitim Dergisi, S.,160 Güz,2003³⁶⁵ Milli Eğitim Dergisi, S.,160, Güz,2003

3.2. Yazı İnkılabı

3.2.1. Türklerin Tarihte Kullandıkları Alfabeler

Türkler tarihleri boyunca geniş bir coğrafya içinde yayılarak, bulundukları coğrafyaya, mensup oldukları dine göre değişik alfabeler kullanmışlardır. Bugün için bilinen en eski Türk alfabesi Göktürkler'in kullandıkları alfabadir.³⁶⁶

Bu yazıya Göktürk, Orhun, Eski Türk, yazısı gibi çeşitli isimler verilmektedir. Bu yazı ile yazılmış en önemli belgeler Orhun Abideleri'dir. 1889'da bulunan bu anıtların bir yüzünde Çince yazılmış metinler vardı. Kül Tigin ve Bilge Kağan adına yapılan bu anıtların yazıları 1892'de Finlandiya ve Rusya'da yayınlandı. Çince metnin yardımıyla, Danimarkalı bilim adamı Thomson, metinleri Aralık 1893'de okumuştur. Göktürk alfabesi 38 işaretten ibarettir. İşaretlerden dördü ünlüleri, 27 tek ünsüzleri, üçü çift ünsüzleri, dördü de hece işaretlerini göstermektedir. Kaynağı tartışmalı olmakla birlikte yaygın kanı Aramî-İranî kaynaklı olmasıdır. Göktürkler'den sonra bölgede etkili olan Uygurlar (745-970), Soğut yazısının Türkçeye uyarlanmasıyla oluşan, sağdan sola yazılan Uygur Alfabesini kullanmışlardır.³⁶⁷ Bu alfabe on sekiz harflidir. Harflerden sadece üçü ünlüdür. Türkçe ünlüler bakımından zengin olması sebebiyle, yeterli değildi. Buna rağmen Uygur yazısı uzun yıllar Orta Asya'da kullanılmıştır.

Türkler Müslümanlığı kabul ettikten sonra, Uygur Alfabesinin yerini Arap Alfabesi almaya başlamıştı.³⁶⁸ Bunların dışında Türkler, az da olsa, Soğut, Mani, İbrani, Tibet, Çin, Süryani, Moğol yazılarını da kullanmışlardır.³⁶⁹

³⁶⁶ Ayrıntılı Bilgi için bkz: Talat Tekin, "Göktürk Alfabesi", **Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumu**, Ankara, T.T.K. Yay., 1981, s.27-39

³⁶⁷ Ayrıntılı Bilgi için bkz: Sedat Alp, "Eski Anadolu'da Yazı", **Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumu**, Ankara, T.T.K. Yay., 1981, s.19-23

³⁶⁸ Abdurrahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk Hayatı ve Eseri**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2002, s.349

³⁶⁹ Türklerin Tarihte Kullandıkları Alfabeler İçin bkz: Abdurrahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk Hayatı ve Eseri**, Ankara, Araştırma Merkezi Yay., 2002, s. 349; M.Şakir Ülkütaşır, **Cumhuriyetin 50.Yılında Atatürk ve Harf Devrimi**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yay., 1973, s.15; **Türk Dünyası El Kitabı**, C.2, 2.Baskı, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., 1992, s.72 ; Şinasi Sönmez, **Eğitim ve Siyasette Hasan Ali Yücel**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., no;2440, 2000, s.36; A.Afetinan, **Türkiye Cumhuriyeti Ve Türk Devrimi**, Ankara, T.T.K. Yay., s.181; Durmuş Yalçın ve Diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2005, s.110

Ancak İslamiyetin X. Yüzyıldan itibaren Türkler arasında büyük ölçüde yayılmasıyla, Arap alfabesi hâkim duruma gelmiştir. Arapça din dili olarak camilerde, medreselerde egemen hale gelmiştir. 29 harfli Arap alfabesinin en büyük eksikliği, sesli harflerin az olmasıdır. Sesli olarak a, e, i olarak okunabilen elif harfi vardır. Ayrıca v ve y harfleri de yerine göre ünlü olarak kullanılabilir. Türkçe de 8 tane sesli olduğundan Arap alfabesi Türkçeyi ifadeye yeterli olmuyordu. Bir kelime bu sebeple birkaç türlü okunabiliyordu. Ayrıca Türkçede bulunmayan sesler için de harfler vardı. Dört türlü z, üç türlü h, üç türlü s, iki türlü t sesi vardı. Arapça harfler kelimenin başında, ortasında veya sonunda olduğuna göre yazılışı değişiyordu. Bu sebeple bir kişinin yazıyı öğrenimi 3-4 yılı alıyordu. Arap yazısında p, ç, j, g seslerini ifade edecek harfler yoktu. Yazılan bu üç sesi karşılamak için b, c, z harflerine üç nokta eklenerek p, ç, j sesleri oluşturuldu.³⁷⁰

Dil yapıları bakımından da arada farklılıklar vardı. Arapça bükümlü bir dildi. Bu dilde kelime üretilirken kök değiştiği halde, eklemeli dil olan Türkçe’de kök sabit kalmaktaydı. Arap alfabesinin olumsuz bir etkisi de dil alanında kendinî gösterir.³⁷¹ Medresenin Arap dilini kullanmasıyla Arapça bilim dili haline gelir. Farsça ise edebiyat dili olarak benimsenmiştir. Zamanla Türkçe bu dillerin etkisiyle körelir, sıradan halkın konuştuğu bir dile dönüşür Arap alfabesindeki seslilerin yetersizliği Türk kitleleri arasındaki lehçe farklarını da artırmıştır.³⁷²

3.2.2. Cumhuriyetten Önce Yazı İnkılabı Konusunda Yapılan Tartışmalar

Türkiye Türkçesi’nin Lâtin harfleri ile yazılması, 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupalıların Osmanlı Devleti’nde elçilik ve konsolosluklar açmasıyla başlar. Ticari ilişkiler sonucunda Türkiye’ye karşı ilgi artmıştır. Türklerle iş yapmak isteyen

³⁷⁰ Abdurrahman Çaycı, a.g.e., s.351

³⁷¹ Ayrıntılı Bilgi için bkz: Mustafa Canbolat, Arap yazılı Türk Alfabesinin Gelişmesi”, **Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumu**, Ankara.T.T.K.Yay.,1981,s.49-55

³⁷² Abdurrahman Çaycı, a.g.e., s.351,

yabancılar çeviri yazı yolunu kullanmışlardır. Bu amaçla Türkçe gramerler kaleme almıştır. Bunlardan biri de İbrahim Müteferrika tarafından 1730'da basılmıştır.

Tanzimat'tan önce açılan askerî okullarda Lâtin harfleri gündeme gelir. 1827'de açılan Askeri tıp fakültesinde öğretim dili olarak Fransızca kullanılır. 1834'lerde artık yerleşik duruma giren Avrupa'da ki Osmanlı Elçilik memurları, gittikleri yerin dilini öğrenmekle görevlendirilmişlerdir. İstanbul'da tercüme odasında yabancı dil öğrenilir. Böylece Avrupa ile olan ilişkiler artar ve dolayısıyla Lâtin alfabesi kullanma gereği gittikçe artar.³⁷³

Konunun gündemde daha fazla yer alması gazetenin Osmanlı ülkesinde özel sektör kanalıyla yaygınlaşmasıyla gerçekleştirilir. Osmanlı'da resmi olmayan gazeteler 1860'larda ortaya çıkarılır. Gazetenin amacı daha çok okuyucuya ulaşmaktır. Bu ise okur-yazar oranı ve eğitimle ilgilidir. Bu sebeple okur yazar oranı konusundaki ilk tartışmalar 1860'larda başlar.³⁷⁴ Türk dili için Arap harflerinin yetersizliğini ve ıslah edilmesi³⁷⁵ gerektiğini ilk kez 1862-1863'lerde Münif Efendi (Paşa) ve Azerbaycanlı Ahundzâde Feth-Ali işaret etmiştir.³⁷⁶ Daha sonraları artık üzerinde önemle durulan bir

³⁷³ Aynı eser, s.351

³⁷⁴ Abdurrahman Çaycı, a.g.e., s.351; Osmanlı Devleti Döneminde Alfabe Tartışmaları ile ilgili olarak bkz, Sadettin Buluç, "Osmanlılar devrinde Alfabe Tartışmaları", **Harf Devriminin 50.yılı Sempozyumu**, Ankara.T.T.K.Yay., 1981, s.45-49

³⁷⁵ Mustafa Ergün'e göre, Türk eğitim sistemi Batı örneğine göre kurulmaya ve Türk aydınları Batı dünyasını bir başka gözle görmeye başladıktan sonra, yazının değiştirilmesi veya ıslah edilmesi sorunu, İstanbul'da da tartışılmaya başlamıştır. Bu sorunun ortaya çıkmasındaki ana faktörlerden en önemlisi, o zaman çözümlenilmesine başlanılan ilköğretim sorunu, "usul-ü atik - usul-ü cedid" akımlarıdır, bkz: Ergün, a.g.e., s. 110

³⁷⁶ Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, s.108; Durmuş Yalçın ve Diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s.110; F.Abdullah Tansel, "Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri", **Belleten**, S. 66 Ankara, s.223-249 ; Arap harflerinin ıslahı ile ilgili, ünlü Azerbaycanlı Muharrir -şair Ahundzade Mirza Fetali (Deth-Ali). 1857'de Farsça olarak yazdığı bir risale (broşür) ile Arap elifbasının (alfabe) ıslahı fikrini ortaya atarak bu konuda şöyle diyor:

"Huruf-ı kadimenin noktaları ilga olunup (kaldırılıp) yerlerine diğer bir alamet-i muttasıla vazından (konul-masından) ve kelimatın gereği gibi telaffuz olunmağı için bazı hareket-i cedide ihtira'l (bulumu) ile bunların mileli ecnebiyye (yabancı uluslar) hututa (yazıları) misillü (gibi) buruf sırasında (Latin alfabesi biçiminde) tahririnden (yazılışından) ibaret (bulunmaktadır)." Bkz, M.Şakir Ülkütaşır, a.g.e., s.18 (Buradaki bilgiye göre Feth-Ali, 1863 (1278)'de Tiflis'ten kalkıp İstanbul'a gelerek, Sadrazam Keçecizade Fuat Paşa'ya, eserleriyle birlikte, bu konuda hazırladığı "Harflerin Islahı" tasarısını da sunmuştur. Fuat Paşa, Ahundzade'nin bu Farsça kitapçığı ile birlikte tasarısını da incelenmek üzere "Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'ye göndermiştir. Cemiyetçe, gerek risale ve gerek tasarı önemle dikkate alınmıştır. Arap alfabesinin ıslahı ise, birisine Feth-Ali'nin de katılmış olduğu iki-oturma müzakere edilmiş ve Arap alfabesinin gerçekten Türkçeyi yazmağa elverişli olmadığından, ıslaha muhtaç bulunduğu çoğunlukla

konu haline gelen yazı tartışmasının en önemli faktörü, eğitimdeki başarısızlık ve verim düşüklüğüdür. Bu sorunun çözümü olarak bazıları öğretim metodlarının değiştirilmesini, bazıları da yazının ıslah edilmesini istemiştir.³⁷⁷

Tanzimat aydınlarından Şinasi, Namık Kemal ve Ali Suavi de alfabe iyileştirme konusuyla ilgilendiler. Ali Suavi de Arap harflerinin yetersizliğini belirtenler grubuna katılmış ama onların değiştirilmesini hiç düşünmemiştir. Yalnızca dilin arındırılması, yabancı kelimelerin atılması ve imlâyı biraz düzeltmekle alfabe işinin çözümleneceği fikrini savunmuştur.³⁷⁸

Namık Kemal de dile uymayan harflerin ıslah edilmesini ama onların terkedilmemesi gerektiğini savunanlardandır. Çünkü yazıyı değiştirmenin eski eserlerden yararlanmayı engelliyeceğini düşünmektedir. Zira Herkes yeniden okuma yazma öğrenmek zorunda kalacaktır. Ayrıca İmparatorluğun İslâmî birliği de tehlikeye girecektir. Tanzimat döneminden itibaren Arap yazısı tartışılır hale gelmiştir. II. Meşrutiyet’le birlikte de bu tartışmalar yoğunlaşmıştır.³⁷⁹ Farklılık olarak İkinci Meşrutiyet dönemine kadar Lâtin harflerinin kabul edilmesi önerisi açıkça ileri sürülmemiştir. İkinci Meşrutiyet döneminde yazı sorunu etrafındaki tartışmalar başlıca şu noktalarda toplanmıştır.³⁸⁰

a) Arap harflerinin ıslah edilmesi taraftarları: Bunlar sorunu bir imlâ sorunu olarak değerlendirmişler Çözüm olarak da Arapça ve Farsça kelimeleri kendi kuralları, Türkçe

karar verilmiştir. Şu var ki, bu sözlü karar yazıya olumsuz olarak geçmiş ve tasarı için bu defa; "Fevaid ve muhassenatı tasdik ve teslim olunmuş ise de, mücerred icrasında derkar olan müsâkilat-ı azîme" ile birlikte "...Eski asar-ı İslamiyyenin nisyanını da müeddi olacağından" bu düzenlemenin genel olarak kabulünün olanaksız olduğu ileri sürülerek, tasarının uygulanmasından vazgeçilmiştir. Projede bu gerekçe ile Sadarete geri gönderilmiştir. Bununla beraber, Feth-Ali'ye "Bu babdaki mesai ve ihtimamının tahsin ve sitayişe şayan görüldüğü" hakkında bir takdirname ile bir de Mecidiye Nişanı'nın verilmesi unutulmamıştır. Cemiyet-i İlmiye tarafından bu konuda Sadrazam Fuat Paşa'ya gönderilen takrirden, Feth-Ali'nin de bu sakıncaları kabul etmiş olduğu anlaşılmaktadır." Ahundzade Mirza Feth-Ali, bundan sonra "İslam alfabesini büsbütün bırakıp Latin harfleri üzerinde durmuş, bu yolda bir çalışmaya geçmiş, bir süre sonra, ikinci bir layiha hazırlamıştır. Fakat bu girişiminden de herhangi bir sonuç alamamıştır. Bkz: Ülkütaşır, a.g.e., s.19

³⁷⁷ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu** (Çeviren: Metin Kırıtlı) , 5. Baskı, T.T.K. Yay., 1993 s.422-423

³⁷⁸ Abdurrahman Çaycı, a.g.e., s.352

³⁷⁹ Aynı yer, s.352

³⁸⁰ Mustafa Ergün, a.g.e., s.109

kelimeleri de kendi belirleyeceğimiz kurallar içinde yazmamızı önermişlerdir. Bu gruptakilerden bazıları da Türkçe bir metinde, bütün kelimelerin Türkçe için belirlenecek kurallara göre yazılmasını istemişlerdir.³⁸¹ Bunlar, Türkçenin doğru yazılması için "hareke-i resmiye" yerine "hareke-i harfiye" kullanılmasını harflerin, ayrı ayrı yazılmasını ("huruf-u munfasıla") vs. önermişler; bu şekilde yazılmış alfabelerle kitaplar ve gazeteler çıkarmışlar, hatta Enver Paşa zamanında ordu yazışmalarında bir ara kullanmışlardır.³⁸²

b) Arap harflerinin bırakılarak tamamen Lâtin harflerinin kabul edilmesini savunanlar: Hüseyin Cahit, Celal Nuri, Dr. Abdullah Cevdet ve Kılıçzade Hakkı gibi bir grup aydın yazardan oluşmaktadır.³⁸³

Lâtin harflerine karşı olanların bazıları Arap harflerinin kutsallığını, bazıları da eski kültürün kaybolacağından duydukları endişeyi ileri sürmüşlerdir. Lâtin harflerini savunanlar ise Arap harflerinin dinen bir kutsallığı olmadığını, Türkçe'nin bu yazı ile

³⁸¹ Durmuş Yalçın ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.111; Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.109; M.Şakir Ülkütaşır, **a.g.e.**, s.23-26

³⁸² Bu yazı uzun ömürlü olmaz. Savaş başladıktan sonra terkedilir. O zaman karargâh da çalışan İsmet (İNÖNÜ) olayı şöyle anlatır. "*Ben 1. şube Müdürü idim. Hafız Hakkı, Erkânı Harbiye İkinci Reisi. Vazife için yanına giderim. İmzaya götürdüğüm evrak, hep yeni imlâ ile yazılmış. Kağıtları önüne koyar. Anlatırım. Hafız Hakkı, kağıtları okumaz, bana bakar. "Canım sen anlat, bunun içinde ne var?" der. Çünkü kendisi okuyamıyor. Bunun üzerine ben anlatırım. Bir gün bana 'getireceğim yazıları benim bildiğim yazı ile getir' dedi. İsteddiği bir evrakı iki ayrı yazı ile yazacağım. Birini kolayca okuyup anlayacak; ötekini de anlamış gibi imza edecek. İtiraz ettim. "yazamam dedim. Ben size başında söyledim. Yapamayacaksınız diye ikaz ettim. Şimdi ben sizin istediğinizi yapacağım ve bana da maiyetimde bulunanlar iki ayrı yazı ile evrak getirecekler. Böyle şey olmaz."* Savaş başlayınca karışıklığa yol açacağı gerekçesi ile bu yazı şekli terkedilir. Eskiye dönülür." Bkz : Abdurrahman Çaycı , **a.g.e.**, s.354; Server Tanilli, *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz*, İstanbul Cem Yayınevi, 1996, s.40

³⁸³ "*Çeşitli eserlerimde de söylediğim gibi, burada da tekrar ederim. Harflerimiz berbatır. Bu harflerle bir işimizi göremeyiz. Bunlar yetersizdir... Onün için, harflerin ıslahı gibi boş ve saçma tedbirlere başvuracağımıza, bir saat önce, cesaret ve olgunlukla Latin harflerini kabul etmeliyiz. Bunu yalnız biz kabul etmiş olmayacağız.*" Aynı eserin ilerleyen sayfalarında da: "*Latin harfleri hem pek doğal, hem de Türk dilinin yazmama pek uygundur. Bu harflerin kabul edilmemesi için öne sürülebilecek itirazlar o kadar adidir ki, tartışmasa bile tenezzül etmeyiz*" şeklinde belirtilir. Celal Nuri'nin "Mukadderat-ı Tarihiye 1328 (1913)" adlı kitabından aktaran; M. Şakir Ülkütaşır, "Harf İnkılabı ve Atatürk", **Türk Kültürü**, C.8, S.85; Kasım 1969, s.92-103; Celal Nuri, Arap harflerinin, Latin harflerine göre Türk dili açısından yetersizliğini, iki alfabeyi karşılaştırarak da kanıtlamaya çalışmıştır. Celal Nuri, **Türk İnkılabı**, İstanbul, Kaknüs Yay., 2000, s.153 v.d.; Hüseyin Durukan, **Türkiye Nasıl Laikleştirildi?**, İstanbul, Şule Yay., 1998, s.335 v.d.

yazılamayacağını, Lâtin harflerini bir gün mutlaka kabul edeceğimizi, onun için bir an önce, kabul etmemizi istiyorlardı.³⁸⁴

Yazı sorununu çözmek için ilk resmî girişim 1909'da Maarif Nezaretin'de bir "İmlâ Komisyonu" kurulmasıyla başladı. 1914 yılında ise Sarf, İmlâ ve Lûgat Encümenlerinin yanı sıra bir de "İstilahat-ı İlmiye Encümeni" kurularak, çalışmalar ve yayınlar yapılmıştır. Bunların dışında 1911'de "İslah-ı Huruf Cemiyeti", 1912'de "İslah-ı Huruf Encümeni" gibi dernekler kurulmuş, hattâ bu sonuncusu 1912 yılında bir "İslah-ı Huruf Kongresi" bile yapılmıştır.³⁸⁵

Bu tartışmalar, Birinci Dünya Savaşı yıllarında da bazen "imlâ", bazen de "Elifba" sorunu olarak konuşulmaya devam etmiştir.³⁸⁶ M. Kemâl, savaşı kazandıklarında Lâtin harflerini kabul edeceklerine dair, 1919'da söz veriyordu.³⁸⁷ 1922 yılında Azerbaycan hükûmeti Lâtin esaslı bir yazıyı kabul ettiği sırada kendisine sorulan soruya Mustafa Kemâl Türkiye'de Lâtin yazısını almanın daha zamanı gelmediğini söyleyerek cevap veriyordu.³⁸⁸

3.2.3. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yazı İnkılabı Konusunda Yapılan Tartışmalar

Cumhuriyet'in ilânından önce İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde, Lâtin harflerinin kabul edilmesi hakkında verilen bir önerenin okunmaması ayrıca Kongre Başkanı Kâzım Karabekir Paşa'nın tutumu ve konuşmaları,³⁸⁹ Türkiye'de bu sorunun

³⁸⁴ M.Şakir Ülkütaşır, **a.g.e.**, s.28-33 ; Ergün, **a.g.e.**, s.109

³⁸⁵ M.Şakir.Ülkütaşır, **a.g.e.**, s.34-36; Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.110,

³⁸⁶ Durmuş Yalçın ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.111

³⁸⁷ Mahzar Müfit Kansu, **Erzurumdan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.1.s.161

³⁸⁸ Ülkütaşır, **a.g.e.**, s.34-36 (Bu olayın geçtiği gün bir grup Gazeteci İzmir'e gelmiştir Aralarında Latin Harflerini Savunan Hüseyin Cahit'te vardır ve Gazi Mustafa Kemal'e Latin Harflerinin neden alınmadığını sorar başkumandan ise "Daha zamanı var" diyerek cevap verir.Bkz: Abdurrahman Çaycı, **a.g.e.**, s.384

³⁸⁹ Ali Nazmi ismindeki bir işçi temsilcisine ait olan teklife Kazım Karabekir Paşa harf değiştirmenin kültürel yönüyle zararlı olacağı ve İslam birliğini bozacağı düşüncesiyle karşı çıkmıştır. Daha önceden Latin alfabesinin kabulünü isteyen Hüseyin Cahit Yalçın'ın Mart 1923 tarihinde yaptığı teklif de iyi karşılanmamıştır. Falih Rifki Atay, Atatürk'ün bu teklif için kendisine "*Hüseyin Cahit bana vakitsiz iş yaptırmak istiyordu. Yazı inkılabının daha zamanı gelmemiştir*" dediğini belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Durmuş Yalçın ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.112; M.Şakir Ülkütaşır, **a.g.e.**, s.42

tartışmasını tekrar alevlendirdi. Bu tartışmalarda Lâtin harfleri taraftarları,yeni harflerinin kabul edilmesi için şu gerekçeleri ileri sürüyorlardı;

-Eskiyazı,güç ve geç öğreniliyor.

-Herkes bir çok kelimeyi çeşitli şekillerde yazıyor.

-Bu harflerle belirli bir yazım kuralı mümkün değildir.

-Bu harfler yüzünden yabancılar Türkçeyi öğrenmek istemiyor.³⁹⁰

Latin harflerine geçilmesine muhalif olanlar ise diğer grupta olanların eleştirilerine cevap mahiyetinde olan itirazlarını şu başlıklar altında toplamaktaydılar:³⁹¹

a) Eski harfler iki üç ayda kavranabiliyor. Öğrenmesi biraz zor fakat kullanılması gayet kolaydır. Steno gibi yazılarak daha az yer tutuyor.

b) İmla farklılıkları yüzünden yapılan eleştiriler bilimsel bir kurulun bunları belirlememiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bir imla kılavuzu oluşturularak bu mesele halledilebilir.

c) Yabancıların Türkçe'ye bu harfler yüzünden ilgi duymadıkları iddiası doğru değildir.Bir çok yabancı aynı harflerle Arapçayı öğrenebiliyor. Ayrıca, harflerini değiştirdi diye kaç kişi Arnavutça öğrenmeye başladı?

d) Bugün yazılarda bilinmeyen bazı kelimeler doğru okunamamaktadır. Bunlar Latin harfleriyle yazılıp okunsa da fark etmeyecek.³⁹²

Hüseyin Cahit YALÇIN da Resimli Gazete'de 22 Eylül 1923'de özetle: *“Okur yazar oranı çok düşük... cehaleti izale yolu harf değişikliğinden geçiyor... Memleketi kurtarmak için en lüzumlu tedbir harfleri değiştirmektir”* şeklinde demeç

³⁹⁰ Ergün, **a.g.e.**,s.111

³⁹¹ Lâtin alfabesi taraftarlarından Kılıçzade Hakkı, İhtihat dergisinde çıkan üç yazı ile bunlara cevap verdi. Adı geçen makalelerinden birinde Karabekir Paşa'dan şu suali sormaktaydı. *“Biz yalnız Müslüman mıyız? Yoksa hem Türk, hem Müslüman mıyız? Eğer biz yalnız Müslüman isek, bize Arap harfleri ve Arap dili lâzımdır. Ve ilim olarak Kur'an yetiştir. Bunun yanında millîyet ve hâkimiyet kavgaları ve davaları yoktur ve olamaz. Eğer Türk isek bir Türk harsına muhtacız. Bu hars ise her şeyden evvel dilimizden başlayacaktır”*.Bkz: Abdurrahman Çaycı,**a.g.e.**,s.355

³⁹² Durmuş Yalçın ve Diğerleri,**a.g.e.**,s.113; Mustafa Ergün, **a.g.e.**,s.112

veriyordu.1924'de Şükrü Saraçoğlu Meclis'de Arap harflerinin Türk dilini yazmaya uygun olmadığını vurgulamıştı.³⁹³

Bu tartışmalar devam ederken , devletin resmî yetkilileri hâlâ bu konuda fikirlerin olgunlaşmasını bekliyorlardı. Vasıf Bey, harflerimizin düzeltilmeye ihtiyacı olduğunu, ama eğitimin geniş kitlelere yaygınlaşmamasının tek nedeninin harfler olmadığını, bunun ıslah ve değişmesinin basit bir kararla da olamayacağını açıklıyordu. Bakan, bilim adamlarından bu hususta çalışmalarını ve istişare etmelerini, ama en son kararın bakanlık tarafından verileceğini ifade ediyordu. O sırada Maarif Müsteşarı Köprülüzâde Fuat Bey de bakanlık faaliyetleri hakkında bilgi verirken, harflerin ıslah ve değiştirilmesinin bir bilim meselesi olduğunu vurguluyor ama kendisinin ıslâh taraftarı olduğu, tamamen değiştirmenin zor olduğunu belirtiyordu.³⁹⁴

1925 yılında, Rumî takvim yerine milâdî takvimin kullanılmaya başlanması, Harf İnkılabı yolunda yapılan çalışmaları hızlandırmıştır, denilebilir. Zira 1926 yılında yazı tartışmaları biraz daha netleşti. Artık sorun tamamen Lâtin harflerinin kabul edilip edilmemesi haline dönüşmüştü. Lâtin harflerinin kabul edilmesi büyük bir ihtimal kazandığından Türk dili ile Lâtin harflerinin uyumu bilimsel olarak araştırılmaya başlandı.³⁹⁵ 1926 yılındaki tartışmalarda Akşam gazetesinin düzenlediği "Lâtin harflerini kabul etmeli mi, etmemeli mi?" anketi, bu konuda kamuoyu oluşturmaya yardım etti. Lâtin harflerinin kabul edilmesini istemeyenler, çeşitli gazetelerin yanı sıra "Türk Yurdu", "Millî Mecmua" gibi dergilere de fikirlerini açıklamışlar, çeşitli kitapçıklar yayınlamışlardır.³⁹⁶

Bu arada Bakû Türkiyat Kongresi'nde de alfabe sorunu tartışılıp bazı kararlar alındı. O sırada Özbekistan da Lâtin harflerini çoktan kabul etmiş ve eğitimde de önemli mesafeler almıştı. 1927 yılında Lâtin harfleri, Sovyetler Birliğindeki Türkler arasında önemli gelişmeler sağlarken, TBMM Başkanı, Lâtin harflerini kabul etmenin zorunluluk olduğunu bildiriyordu.³⁹⁷ Rusya'daki Türklerin Latin alfabesini kabule karar vermesi her

³⁹³ Abdurrahman Çaycı, **a.g.e.**, s.355

³⁹⁴ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.112; Durmuş Yalçın ve Diğerleri, s.114

³⁹⁵ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.113

³⁹⁶ Durmuş Yalçın ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.115

³⁹⁷ 1921 ve 1922 yılları içerisinde Azerbaycan'da ve Kuzey Kafkasya'da Latin alfabesi denemelerine girilmiş ve Temmuz 1922'de Ankara'ya Azerbaycan Hükümetinin yazının Latinleştirilmesi hakkında bir

iki taraftaki Türkçü çevrelerde görülen bu kaygıyı ortadan kaldırdı. Daha Bakü Kongresi devam ederken, Anadolu Türkleri'nin burada verilen karara ilgisiz kalamayacağı ve ergeç onların da kongre kararlarını izleyeceği Batılı araştırmacılar tarafından ifade edilmişti.³⁹⁸

3.2.4. Harf İnkılabına Yönelik Yapılan Hazırlıklar

1928 yılı başında Lâtin harfleri esas alınmak suretiyle yeni bir Türk alfabesi düzenleneceği artık iyice kesinleşti. Hatta "Paris Panayırı" filminin Türkçe alt yazıları Lâtin harfleriyle yazılmıştı. Ayrıca Rıza Nur da "Oğuzname"yi, İskenderiye'de Lâtin harfleriyle bastırmıştı.

Bu arada TBMM'de, Türkiye'de artık uluslararası rakamların kullanılması kanununu çıkarıyordu. Böylece yazının önemli bir kısmını oluşturan rakamların Lâtinceleştirilmesi, yazı inkılâbının da önemli adımlarından biri haline gelmişti.³⁹⁹

Meclis'te rakamlar yasası görüşülürken, hükûmetten "Beynelmilel harflerin ne zaman kabul edileceği" sorusu üzerine , devlet erkanı herşeyin bir sırası olduğunu; milletlerarası tarihin kabulü sırasında da rakamların ne zaman kabul edileceğinin sorulduğunu, ama hepsinin sırayla gerçekleşeceğini söylemişlerdir. Mustafa Necati aynı soruya "Medeniyet âleminin kabul etmiş oduğu esaslar dahilinde" çözümleneceğini

muhtırasının geldiği açıklanmıştı. 1 Mayıs 1925 günü Azerbaycan yüksek Sovyetinin bir kararnamesi, Latin alfabesini Azerî Türkçesinin resmî yazısı olarak kabul etmiştir. 1926 ilkbaharında Sovyetlerin himayesinde Bakü'de bir Türkologlar Kongresi başladı. Kongrenin kararlarından birisi, Sovyetler Birliğinin Türk dillerinde Arap yazısı yerine Latin yazısını kabul etmesi idi. Ertesi yıl da Orta Asya'da çeşitli nüanslarıyla Latin yazısı kabul edilmiştir. B. Lewis'e göre, Sovyetlerin bu yazıyı Latinleştirme politikasının bir amacı da İslamiyetin etkisini azaltmaktır. Diğer bir amaç da şüphesiz Sovyetler Birliği içerisindeki Türkler ile hala Arap alfabesini kullanan Türkiye Türkleri arasındaki kültürel teması kesmektir. Aksi düşünce yani Türkler arasındaki teması koruma düşüncesi bazı Türk milliyetçilerini Türkiye'de Latin alfabesinin kabulünü desteklemesine neden olmuştu. Sonunda 1928 yılında bu istek gerçekleştirildiğinde ise Ruslar, Latin alfabesini kaldırıp yerine Kiril alfabesini koymak suretiyle Sovyetler Birliği'ndeki Türkler ile Türkiye Türklerinin arasında tekrar engel koyarak yeni bir harekete giriştiler. 1925-28 de Türkiye'deki Azerbaycan kökenli vatandaşlar, Latin alfabesine geçilmesini istemekte özellikle aktif olmuşlardır. Bkz: Bernard Lewis , **a.g.e.**,s.427-428

³⁹⁸ İlhan Başgöz,**a.g.e.**,s.117

³⁹⁹Ülkütaşır,**a.g.e.**,s.60; Mustafa Ergün **a.g.e.**,s.114

Bakanlığın bu işi halletmek için uzmanlardan oluşan bir komisyon kurduğunu, çalışmalar biter bitmez harflerin hemen Meclis'e sunulacağını söylemiştir.⁴⁰⁰

Daha önce de belirtildiği gibi, Başvekalet'in 29 Mayıs 1928 tarihli emri gereğince Maarif Vekâleti, Haziran ayı ortalarında, "Lâtin harflerinin dilimizde sûret ve imkânı tatbikini" araştırmak üzere resmi bir "Dil Encümeni" kurdu. Bu komisyon Fransız, Alman, İngiliz, İtalyan, Macar gibi Lâtin alfabesi esaslı olan bir çok milletin alfabesini inceledi İlk toplantısını 26 Haziran 1928'de ve Gazi Mustafa Kemâl'in, başkanlığında yapan bu komisyon 14 üyeden oluşuyordu. Komisyon, çalışmaları nihayetinde Ağustos başında 41 sayfalık bir "Elifba Raporu" verdi.⁴⁰¹ Komisyon yazının değiştirilmesi doğrudur, değil midir, tartışmasını bir kenara bırakıp, yeni alfabe harflerini seçmekle işe başlamıştı. Türkçe ses özelliklerine göre tesbit edilen harfler, Falih Rıfkı tarafından Atatürk'e sunuldu.⁴⁰² Komisyonun bu olumlu raporu üzerine M. Kemâl, 8 Ağustos 1928 akşamı Gülhane Parkında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın düzenlediği halka açık bir toplantıda yazı inkılâbını halka şu şekilde açıkladı;⁴⁰³

"Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için Yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Bizim güzel ahenktâr, zengin lisanımız, yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir.

⁴⁰⁰ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.114

⁴⁰¹ Bu encümenin, önceleri üçü mebus (milletvekili), üçü Maarif Vekaleti yüksek memuru, üçü de uzman olmak üzere dokuz kişi olan üye sayısı, işlerinin artıp genişlemesi üzerine, beş kişi daha eklenerek on dörde çıkarıldı. Encümenin üyeleri şunlardı: Talim ve Terbiye Dairesi Reisi Mehmet Emin (Erişirgil), Talim ve Terbiye Daîresi üyesi Mehmet İhsan (Sungu), Fatih Rıfkı (Atay), Fasil Ahmet (Aykaç), Ruşen Eşref (Ünaydın), uzman Ragîfi Hulusi (Özdem), uzman Ahmet Cevat (Emre), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), uzman İbrahim Osman (Karantay), Talim ve Terbiye Dairesi üyesi Avni (Başman), İbrahim Nemci(Dilmen) ,AhmetRasim, CelalSahîr(Erozan), İsmailHikmet(Ertaylan) Bkz: Ülkütaşır , **a.g.e.**, s.61

⁴⁰² Falih Rıfkı bu arada Atatürk'le aralarında şu konuşmanın geçtiğini anlatmaktadır:

"Atatürk bana sordu:

- Yeni yazıyı tatbik etmek için ne düşündünüz?

- Bir on beş yıllık uzun, bir de beş yıllık kısa mühletli iki teklif var dedim. Teklif sahiplerine göre ilk devirleri iki yazı bir arada öğretilenektir. Gazeteler yarım sütundan başlayarak yeni yazılı kısmı arttıracaklardır. Daireler ve yüksek mektepler için de kademeli olarak bazı yöntemler düşünülmüştür. Yüzüme baktı:

- Bu ya üç ayda olur, ya da hiç olmaz, dedi.

Hayli radikal inkılapçı iken ben bile yüzüne bakakalmıştım.

- Çocuğum dedi, gazetelerde yarım sütun eski yazı kaldığı zaman dahi, herkes bu eski yazılı parçayı okuyacaktır. Arada bir harp, bir iç buhran, bir terslik oldu mu, bizim yazı da Enver'in yazısına döner. Hemen terk olunurverir."Bkz:Durmuş Yalçın ve diğerleri, **a.g.e.**,s.115

⁴⁰³ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.2, s.272; A.Bekir Palazoğlu, **Atatürk'ün Eğitimle İlgili Düşünceleri**,s.387

*Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu lüzumu anlamak mecburiyetindeyiz, Lisanımızı muhakkak anlamak istiyoruz. Bu yeni harflerle behemehal pek çabuk bir zamanda mükemmel bir surette anlayacağız. Anladığımızın asârına yakın zamanda bütün kainat şahit olacaktır. Ben buna kat'iyetle eminim, siz de emin olunuz.....⁴⁰⁴ Yeni Türk harflerini çabuk öğreniniz. Vatandaşa kadına, erkeğe, hamala sandalcıya öğretiniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüzki, bir milletin bir heyeti içtimaiyenin yüzde onu, okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmez nevindendir. Bundan insan olanlar utanmak lâzımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir, iftihar için yaratılmış, tarihini iftiharla doldurmuş bir millettir. Fakat milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu hata bizde değildir. Türk'ün seciyesini anlamıyarak kafasını bir takım zincirlerle saranlardadır. Artık mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız... En nihayet bir sene, iki sene içinde, bütün Türk heyeti içtimayesi yeni harfleri öğreneceklerdir. Milletimiz, yazısıyla, kafasıyla bütün âlemi medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir”.*⁴⁰⁵

Gülhane Park'ındaki bu nutuktan sonra yeni Türk harflerinin öğretilmesi konusunda Dolmabahçe Sarayı'nda dersler vermeye başlanmıştır. 11 Ağustos 1928'de yapılan ilk derse Cumhurbaşkanlığı maiyet memurları, milletvekilleri ve bazı eşraf katılmıştır.⁴⁰⁶ 25 Ağustos'ta yapıları ikinci derse de genellikle milletvekilleri katılmışlar, burada "Yeni Alfabe"den okuma alıştırmaları yapmışlardır.⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.2, s.272 ; A.Bekir Palazoğlu, **Atatürk'ün Eğitimle İlgili Düşünceleri**,s.391. Mustafa Kemal,burada nutku keserek o gece duyduğu hisleri Latin harfleri ile kağıda yazarak Falih Rıfkı Atay'a okumuş daha sonra da İnkılabın hedefini belirten nutku okumaya devam etmiştir.

⁴⁰⁵ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.2, s.272

⁴⁰⁶ Bu derste yeni harf şekilleri ve bunların delalet ettiği sesler açıklanmış,örneklerle uygulamalar yapılmıştır. Ders iki saat kadar sürmüştür. Bkz: Ülkütaşır,**a.g.e.**,s.73

⁴⁰⁷ Dolmabahçe sarayında yeni Türk harfleri üzerinde verilmeğe başlanan derslerin ikincisi 25 Ağustos günü, Gazi' nin huzurunda yapılmıştır. Dört buçuk saat süren bu dersin (konferansın) öğretmenliğini İbrahim Necmi (Dümen) yapmıştır. Bu derste, Türkçedeki ünlüler ile ünsüzler etraflıca anlatılmıştır. Bu arada bazı milletvekillerine Devlet Matbaasında ilk hamlede 100 bin nüsha basılıp bütün Türkiye içine dağıtılan *Yeni Alfabe* kitabından bölümler okutulmuş, bunun arkasından yine bazı milletvekilleri tahta başına çağırılarak kendilerine yeni Türk harfleri ile yazı yazdırılmıştır. Derse katılanlardan daha sonra Türk Dili Tedkik Cemiyeti başkanlığına getirilmiş olan Samih Rifat(ğ - g) harfinin Türkçede altı türlü sesi oldağanı açıklamış ve bunu da tartışmalar izlemiştir. Ders saat 19.30 a'kadar devam etmiştir

29 Ağustos'ta yapılan üçüncü derse şair ve yazarlarla devlet ileri gelenleri katılmışlardır.⁴⁰⁸ Bu üçüncü ders daha çok bir "konferans"a dönüşmüş, tartışmaların sonunda Başbakan İsmet Paşa bir nutuk söylemiştir.⁴⁰⁹ Başbakan konuşmasında, Gazi Paşa'nın Lâtin harfleri mücâdelesinin sebebini açıklayarak, Türk Milleti'ni, Türk irfanını, onun kurtulmasını düşünerek açtığını belirtiyor; eğitimde karşılaşılan zorluklar üzerinde durarak şöyle diyordu: ⁴¹⁰

"Efendilerim! Bütün bu müşkülat Arap harfleri yüzündendir. Harf mes'eleşi bütün milletler için mühimdir ve Türk milleti de nihayet kendi harflerini bulmuştur. Dil Encümeninin bütün faaliyet ve dikkatini teksif ederek bulduğu harfler (...) tamamen Türktür ve bütün dünya milletleri buna "Türk Elifbası" demekte tereddüt etmiyecektir."

Milleti cehaletten kurtarmak için varılan bu sonuçtaki harflerin bir komisyonca geçiş dönemi yazısı olarak hazırlandığını belirten İsmet Paşa, komisyona Arap harflerinin bırakılıp Lâtin esasından alınan yeni Türk harflerinin kabulü, komisyonun belirlediği alfabenin kesin olduğu ve gramer ve yazım kurallarının zamanla millî zevke göre gelişeceğini içeren üç maddelik bir önerge sundu⁴¹¹ ve Mustafa Kemâl'in oylamaya sunduğu önerge, oybirliği ile kabul edildi. ⁴¹²Önerge şu maddelerden oluşuyordu:

⁴⁰⁸ Üçüncü ders (konferans), yine Mustafa Kemal'in de katılımı ile , 29 Ağustos 1928 çarşamba günü Dolmabahçe'de yapılmıştır. Memleketin bilgin, aydın ve ediplerinden çoğunun (profesör, doçent, öğretmen, yazar, şair, gazeteci, ordu erkanı) katılımıyla öğleden sonra Sarayın ikinci kat büyük salonunda başlayan bu ders (konferans), harareti tartışmalarla geçmiş ve beş saat sürmüştür. Bu konferansta konu: *Yeni Türk Harfleri, Yeni Düşünce ve mütalaalar ile Özgür Düşünceler...* idi. Salona büyük bir yazı tahtası da konulmuştu. Konferansa, Büyük Millet Meclisi başkanı Kazım Paşa (Özalp) başkanlık ediyordu. Bu toplantıda ünlü yazar ve şairlerimizden Halit Ziya (Uşaklıgil), Celal Sahir (Erozan), Fahri (Ozansoy), Aka Gündüz, Ahmet Haşim, Yusuf Ziya (Ortaç), Orhan Şeyfi (Orhun), Peyami Sata, Ali Canip (Yöntem) bulunuyorlardı. Basını da: Ahmet İhsan (Tokgöz), Ahmet Şükrü (Esmer), Ali Naci (Karacan), Reşat Nuri (Güntekin), Mahmut Sadık, Abidin Daver (Dav'er), Kemal Salih, Falih Rifki (Atay), Ahmet Rasim, Celal Nuri (İleri), Samih Rifat, Veled Çelebi (İzbudak) temsil ediyordu. Başkan Kazım Paşa: *"Üçüncü konferansa bugün (26 Ağustos) devam edilecektir. Beyler, söz isteyen arkadaşlar, lütfen adlarını bildirsinler, not ettireyim."* dedi. Bunun üzerine, Hakkı Tank (Us) ilk konuşma iznini istedi. Daha sonra Halit Ziya Uşaklıgil söz aldı. Soruları çok kez İbrahim Necmi Ahmet Cevat (Emre) ile Ragıp Hulusi (Özdem) yanıtladı. Bu konferansta da tartışmalar herkesin rahatça konuşabildiği bir ortamda gerçekleşti. Bkz: Ülkütaşır, a.g.e., s.74-75

⁴⁰⁹ Mustafa Ergün, a.g.e., s.117

⁴¹⁰ M.Şakir.Ülkütaşır, a.g.e., s.76

⁴¹¹ Ülkütaşır, a.g.e., s.77 de İsmet Paşa'nın, daha önce, Kongreye verdiği bu kararname metnindeki çok açık ve kesin ifadeleri ile Kasım 1967'de (Milliyet gazetesi, :makale 13) Atatürk'ü anlatan ve bu arada *Harf inkılabına* temas eden sözleri arasında bir çelişki olduğunu bildirmektedir. Ülkütaşır bu çelişkiyi

“1. Milleti cehaletten kurtarmak için kendi diline uymayan Arap harflerini terk edip, Lâtin esasından alınan Türk harflerini kabul etmekten başka çare yoktur.

2. Komisyonun teklif ettiği alfabe hakikaten Türk alfabesidir, kat’idir. Türk milletinin bütün ihtiyaçlarını temin etmeğe kâfidir.

3. Sarf (gramer) ve imlâ kaideleri lisanın ıslahını, inkişafını, millî zevki takip ederek tekâmül edecektir.

Muhakkaktır ki, yeni Türk harfleriyle lisana ve imlâyâ ilk şeklini vermek için Komisyonun Projesi en kısa ve en amelîdir”⁴¹³

Önergenin yeni harflerle kara tahtaya yazılmasından sonra, Mustafa Kemal dinleyicilere, “Aynı mutalâada mısınız arkadaşlar?” Sorusunu yöneltti. Salondaki davetliler hep birden “hay, hay, hay, hay” karşılığını verdiler. Böylece yeni Türk harfleri, Türkiye’nin kalbur üstü siyasî ve entelektüel temsilcileri tarafından oy birliği ile kabul edildi.⁴¹⁴

3.2.5. Yeni Türk Harflerinin Tanıtımı ve Yurt Gezileri

Atatürk’ün yeni harflerin kabulü konusunda gösterdiği yoğun çalışma, herkesin takdirini kazandığı gibi, herkese büyük bir azim ve sorumluluk da yüklemişti. Necati Bey “Ben Cumhurbaşkanı hazretlerinin bu hususta gösterdiği çalışmalar karşısında hakikaten utandım. Ancak, bütün teşkilâtımızla beraber ona yetişmeye, onun bu hususta açmış olduğu yolda gayret sarfederek muvaffak olacağımıza inanıyorum” diyordu.⁴¹⁵

şöyle anlatıyor “Halbuki İnönü, o zaman (1928) Alfabe Komisyonu’nca hazırlanan yeni Türk harflerinin derhal ve kesinlikle kabulünü bildirdiği ve millete de bunu hararetle tavsiye ettiği halde, 1967’de bir gazete yazarına, anılarını anlatırken: “Ben, bu iş basında çok tereddüt çöstermiş ve mukavemet etmişim.” demektedir. Bu ilk ve son ifade çelişkili olmakla beraber, İsmet İnönü’nün yeni Türk harflerinin kabulünden itibaren Arap harfleriyle tek satır yazı yazmadığı görülmüştür.

⁴¹² Agah Sırrı Levent, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Ankara, T.D.K. Yay., 1960, s.403

⁴¹³ M.Şakir Ülkütaşır, **a.g.e.**, s.76; Bilal Şimşir, **Türk Yazı Devrimi**, Ankara T.T.K Yay., 1992, s.174

⁴¹⁴ M. Şakir Ülkütaşır, **a.g.e.**, s.77

⁴¹⁵ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.118

Bu işaretler üzerine ülkenin , her yanında yeni harfleri öğretecek kurslar açıldı, gazeteler 1928 Eylül'ünden itibaren bazı sayfalarını yeni harflerle yayınlamaya ve giderek yeni harflerle basılan sayfa sayısını arttırmaya başladılar. İstanbul Üniversitesi, yeni harfleri destekleyen bir dizi konferans düzenlediği ayrıca,Necati Bey'in harf seferberliği isteyerek başlattığı Türkiye Muallimler Birliği Kongresi de yeni harfleri benimsedi.“Medresetü'l-Hattatîn”, yeni harfleri öğreten kurs açtı.Devlet daireleri yeni harfleri kullanarak yazışmalarını düzenledi, dilekçeler yeni harflerle verilmeye başlandı.⁴¹⁶

Mustafa Kemâl ise, bir yandan gazetecilere mektuplar göndererek, konuşmalar yaparak yeni Türk yazısının halka en kısa sürede öğretilmesi gerektiğini vurgularken kendisi de bu inkılâbı yasalaştırmadan önce halka anlatmak ve halkın da desteğini almak için Ağustos ve Eylül ayları boyunca Tekirdağ, Bursa, Çanakkale, Eceabat, Gelibolu, Sinop, Samsun, Amasya, Turhal, Tokat, Sivas ve Kayseri'yi kapsayan çok uzun bir yurt gezisine çıktı.⁴¹⁷

Mustafa Kemal, Tekirdağ'da önce vilayeteki bir kara tahta başında halka yeni harfler dersi vermiştir.⁴¹⁸ Atatürk böylece memurlardan, halktan birçok kişiyi tahta başına çağırarak sınava tabi tuttu. Alfabe ve imla kurallarının hemen hepsini uygulama şekilleriyle açıkladı. Tam iki saat ayakta kalıp tahta başında alnından terler akarak okuttu ve öğretti.Ayrıca Ekim 1928 başına kadar da halk ve memurların yeni Türk harflerini öğrenmesini istedi.⁴¹⁹

⁴¹⁶ Aynı yer, s.118

⁴¹⁷ Şakir Ülkütaşır, a.g.e.,s.90

⁴¹⁸ Atatürk, 23 Ağustos 1928 perşembe sabah saat yedi civarında, Ertuğrul yatı ile, İstanbul'dan Tekirdağ'a gitmişti. Yanında içişleri Bakanı Şükrü Kaya, Kolordu Komutanı Salih Omurtak, Genel Yazman Tefvik, Bolu Milletvekili Fali Rıfkı Atay, Gaziantep Milletvekili Ali Kılıç, Sinop Milletvekili Recep Zühtü Soyak, Baş yaver Rusuhî, yazar Ruşen Eşref Ünaydın ve Denizyolları Genel Müdürü Sadullah vardı.Yolculuk sırasındaki konuşmalar hep yeni Türk harfleri üzerinde yapılmıştır.Bkz:Ülkütaşır,a.g.e.,s.90

Atatürk'ün geleceğini duyan Tekirdağ halkı iskele boyunda toplanarak Mustafa Kemal'i beklemişti. Gazi, tam saat 11'i çeğrek geçe Yattan karaya çıktı. Halkın yoğun, hareketli, candan alkışları arasında Hükümet konağına gitti. Bu sırada halk hükümet konağının önünde toplandı. Atatürk vali odasında bir süre istirahat etti. Hükümet konağında,bir kalabalık vardı.Atatürk bir kaç dakika sonra "*Bana bir Milliyet gazetesi getirirmisiniz?*" dedi.“Bir *Milliyet* gazetesi getirip takdim ettiler. Atatürk, Vilayet Genel Meclisi Salonuna geçti. Milletvekilleri vali ve bazı ziyaretçilerden meydana gelen yarım halkanın önüne siyah bir yazı tahtası da konuldu. Böylece ilk yazı dersi de başlamıştır.Bkz: Ülkütaşır,a.g.e.,s.90

⁴¹⁹ M.Şakir Ülkütaşır,a.g.e.,s.90

M. Kemâl, Tekirdağ'da öğretmenlik yaparak halka yeni harfleri öğretirken, Mustafa Necati de Ankara'da Muallimler Birliği Dördüncü Kongresi'nde "(...), *çünkü bu hareket yürümüştür. Bu hareketle birlikte yürüyen, hattâ onun önünde koşmayan muallim âtil kalmış, vatanî, meslekî vazifesini yapmamış demektir. Vazife sizi davet ediyor.*" diyordu.⁴²⁰

Amacın, bütün ülkede herkesi okur-yazar yapmak olduğunu bildiren Mustafa Necati Bey, öğretmenlerin yeni yazı konusundaki görevlerini de şöyle bildiriyordu:

*"Efendiler! Zannetmeyiniz ki, yalnız mekteplerin içinde çalışmakla, yalnız talebe yetiştirmekle vazifenizi tam ve şâmil bir sûrette yapmış olursunuz. En büyük vazifeniz halkı okutmak, halka yeni harflerle okuyup yazmayı öğretmektir. Vazifeniz bütün memlekete şâmildir."*⁴²¹

M. Kemâl, 26-27 Ağustos 1928 gecesi Marmara Denizi'ndeki yat gezisi sırasında telsiz aracılığı ile yayınladığı bir nutukta ise şöyle diyordu:

*"Bu kuvvetli hatıra güvenerek beyan edebilirim ki, bugün yeni Türk harfleriyle cehalete karşı açtığımız mücâdelenin, yarın millet için 26 Ağustos Zaferinden daha yüksek ve geniş saadet neticeleri getireceğini muhakkak görüyorum."*⁴²²

Gene bu yat gezisi sırasında, camilerdeki kutsal isimlerin hangi harflerle yazılacağını soran bir telgraf üzerine de,⁴²³ harf inkılâbının milletin bir arzu ve talebi olduğunu, kimsenin, hattâ kendisinin bile milleti hiçe sayarak bir şey yapmayacağını söylemiştir. Türk milletinin, bunca bin yıllık hayatında kendisinde açılan yaraları tedavi etmek için uzun adımlarla kurtuluş aradığını böyle bir anda milletin önüne çıkarak

⁴²⁰ Mustafa Ergün, **a.g.e.**,s.119

⁴²¹ **Aynı yer**,s.119

⁴²² M.Şakir,Ülkütaşır,**a.g.e.**,s.94

⁴²³ Dahiliye Vekili Şükrü (Kaya), Bursa'dan gelen bu telgrafnameyi, aynı gece Yatta Reisicumhur'la birlikte bulunan Başvekil İsmet Paşa'ya uzattı. Başvekil Paşa, telgrafnameye şöyle bîr baktı ve masanın üstüne attı. Gazi: "O nedir, ben de göreyim." dedi. Gördü, okudu."Böyle bir şeyi asla düşünmek lüzumunu duymamışım diyerek metinde belirtilen yorumu yaptı. Başvekil İsmet Paşa'nın masa üzerine attığı ve Atatürk'ün merak ettiği bu telgraf şöyleydi:

*"Arap harflerini terk ediyorsunuz. Türk'ün seçiyişini tayin, tesbit ve i'la etmeğe en müsait olan Türk harflerini kabul ediyorsunuz. Bu çok güzeldir. Amma, cevami-i şerîfede duvarların medar-ı tezyini olan Aşere-i Mübeşşer'nin isimlerini nasıl yazacaksınız. Arapça mı, Türkçe mi."*Gazi, buna bir cevap vermedi. Ona içişleri Bakanı Şükrü Kaya cevap verdi."*Türkiye'de dil ve yazı Türkçedir. Arapça olsun iddiasında Araplar dahi bulunamaz.*"Bkz:Ülkütaşır,**a.g.e.**,s.96

isteyenleri, milletin ezeceğini bunda bir engelle karşılaşırsa, kendisinin ve arkadaşlarının tereddütsüz milletin fedaileri olacaklarını belirtmiştir.⁴²⁴

Gazi M. Kemâl, 27 Ağustos 1928'de sabah Mudanya halkına yeni harfleri öğrenmelerini, dönüşte de kendilerini sınava çekeceğini söyleyerek Bursa'ya geçmiştir.⁴²⁵ Bursa Hükümet Konağı'nda şehrin ileri gelen yöneticilerini yeni harflerden sınav yapan Gazi,hepsinin yeni yazıyı öğrendiklerini görünce çok memnun olmuş, dönüşte de Mudanya'da, yeni yazı ile yazılmış afişler ve pankratlarla karşılanmıştı.⁴²⁶ M. Kemâl, 1 Eylül 1928 tarihinde yaptığı Çanakkale gezisinde de halka ilk önce "Yeni Türk harflerini öğrendiniz mi?" diye sormuş, her yerde olduğu gibi burada da, bir salonda siyah tahta önünde halka yeni yazı dersi vermiş, sınav yapmıştır. Eceabat'a da aynı amaçlı bir gezi yapıldıktan sonra,⁴²⁷ 15 Eylül'de Sinop'a gidilmiştir. Mustafa Kemâl burada da önce yazı mektebi sınıfında ve bahçesinde, vilayet ileri gelenlerini, öğretmenleri ve halkı sınav yapıp ders verdikten sonra, akşam da Belediye Parkı'nda yeni Türk harfleri, Türk imlâsı, Türk dilinin zenginliği, Türk tarihinin eskiliği ve dünya üzerindeki yeri hakkında konuşmalar ve sohbetler yapmış; Türk Tarih Tezi tartışmalarının başlangıç noktası olan Yusuf Ziya ve Köprülüzâde Fuat Bey tartışmalarında Yusuf Ziya Bey'i destekleyen konuşmalar yapmıştır.⁴²⁸

⁴²⁴ Mustafa Ergün ,a.g.e.,s.120

⁴²⁵ 26 Ağustos 1928 akşamı saat dokuz buçukta Ertuğrul yatı ile Dolmabahçe'den Marmara'ya açılan Reisicumhur Mustafa Kemal, yanlarında bulunan Başvekil İsmet Paşa, Şükrü Naili Paşa, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, Maliye Vekili Şükrü Saraçoğlu, Kütahya Mebusu Nuri Conker , Gaziantep Mebusu Kılıç Ali, Sinop Mebusu Recep Zühtü Soyak, Bozok Yozgat Mebusu Salih Bozok, Bolu Mebusu Gevat Abbas, Ruşen Eşref, Riyaseti-Cumhur Katibi Umumişî Tevfik Bıyıklıoğlu, Seryaver Rusuhî, Yaver Şükrü ile birlikte saat 13'de Bursa'ya varmıştır. Kendilerini Mudanya İskelesi'nde Bursa Valisi Fatin Bey ile Kumandan Cemil Cahit Paşa, Halk Partisi Müfettişi Nevzat ve vilayet erkânı karşılamışlardır. İmtihanlardan sonra Atatürk Bursalıların kendisine hediye ettiği Çekirge'deki köşke gitti ve öğle yemeğini orada yedi. Atatürk, köşkte biraz dinlendikten sonra saat 14.30'da yine halkın içten gelen coşkun tezahüratı arasında. Mudanya'ya dönmek üzere Bursa'dan ayrıldı.

⁴²⁶ Mudanya'da, yeni Türk harfleriyle yazılmış olan şu:"*Mudanyalılar, Büyük Gazilerinden şömendöfer hattatın Karaköy'e kadar temdidim arz ve istirham ederler.*" levhasını okuyan Atatürk, yardımcılara: "Muvafıktır, not alınız!" dedi. Atatürk, saat 16.00'da Mudanya halkının coşkun tezahüratı beraberinde Ertuğrul Yatı ile İstanbul'a gitmek için Mudanya-Bursa gezisinden döndü. Bkz:Ülkütaşır ,a.g.e.,s.98

⁴²⁷ Atatürk Eceabat'ta da Vali vekili, Jandarma Kumandanı ve Emniyet Müdürü ile ilçe ileri gelenleri ve büyük-küçük bütün halk tarafından sevinç gösterileriyle karşılandı.Eceabat'ta Anafartaları görmek istedi ve arabalarla oraya gidildi. Atatürk, yolda sık sık otomobilden inerek diyordu ki;"*Burası.düşman kurşnunun isabet ettiği saatimin beni kurtardığı yerdir.*""*Burası ilk karargahını kurduğum yerdir düşmana ilk darbeyi vurduğum yerdir....*""vb. Burada harp zamanından kalma patlamamış bir mermi de bulunup Atatürk'e sunulmuştur. Bkz: Ülkütaşır, a.g.e.,s.99

⁴²⁸ Mustafa Ergün,a.g.e.,s.121

Ertesi gün Samsun'a geçen "Yeni Elifba hocası" Gazi, burada Başvekil ve Sıhhiye Vekili tarafından karşılanmış, burada kaldığı iki günlük süre içinde yazı dersleri vererek, halktan acele yeni alfabeyi öğrenmelerini istemiştir. Samsun'dan özel treni ile Anadolu içlerine hareket eden M. Kemâl, Amasya Tren İstasyonu'nda, Tokat Vilayet Binası'nda, Sivas Hükûmet Meydanı'nda, Şarkışla'da, Kayseri parti binası önünde halka ders vermeye, sınav yapmaya devam ederek 21 Eylül 1928'de Ankara'ya dönmüştür. M. Kemâl, yazı öğretmek ve öğretimini kontrol etmek amacıyla yaptığı yurt gezisinde edindiği izlenimleri ve halkın kavrayamadığı bazı yazım kurallarının nasıl düzeltilmesi gerektiğini Başvekalet'e bir mektupla iletmiştir. Başbakan da bunları bir genelge ile tüm yurda duyurmuştur.⁴²⁹

3.2.6. Yeni Türk Harflerinin Mecliste Kabulü ve Kanun Metni

Türkiye'nin yaptığı yazı inkılâbı, bütün Avrupa basınında takdirle karşılanmaktaydı. Maarif Vekâleti de yeni harflerin okullarda nasıl uygulanacağı hususunda genelgeler yayınladı, gazeteler sayfalarının bir kısmını yeni yazı ile okuma-yazma öğretmeye ayırır, düşünürler yeni yazı ile doğru yazma yollarını araştırır, öteden beri açılması plânlanan Halk Dershanelerinin okuma-yazma öğretmek amacıyla "Millet Mektepleri" haline getirilmesi çalışmaları yapılırken, TBMM'nin açılması sebebiyle Harf İnkılâbını yasalaştırma çalışmalarına da başlandı.⁴³⁰

Nitekim 1 Kasım 1928'de Meclis'i açış konuşmasında Mustafa Kemal alfabe konusuna çok fazla yer ayırmıştı. Gazi: *"Büyük Millet Meclisi kararıyla Türk harflerinin kat'iyet ve kanuniyet kazanması bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır. Türk harflerinin kabulüyle hepimize, bu memleketin bütün vatanını seven yetişkin evlatlarına mühim bir vazife teveccüh ediyor, bu vazife, milletimizin kâmilten okuyup yazmak için gösterdiği şevk ve aşka bilfiil hizmet ve yardım etmektir. Hepimiz, hususî ve umumî hayatımızda rastgeldiğimiz okuyup yazma bilmeyen*

⁴²⁹ Aynı yer, s.121; Mustafa Kemal'in Baş Vekalet'e gönderdiği tezkerede daha çok soru eki olan "mi", bağlaç eki olan "ki" nin yazımı, bağlama işareti olan " – " tire çizgisinin kalkması, "ile, için, ise, iken," kelimelerinin hafifletilmiş olan "le, se, çin, ken" eklerinin kullanılması ve kendilerinden sonra gelen kelimeye bitişik yazıldığı, Türkçede yer alan Farsça terkiplerdeki bağlama çizgisinin kaldırıldığı, şimdiye kadar basılmış olan kitapların derhal tashihi ve yenilerin de belirtilen esaslara göre basılması gerektiğini vurgulamıştır. Tezkere metni için bkz: A.Bekir Palazoğlu, **Başöğretmen Atatürk, 1919-1928**, s.321

⁴³⁰ Aynı yer, s.122

erkek kadın her vatandaşımıza öğretmek için tehalük göstermeliyiz. Bu milletin asırlardan beri hallolunamayan bir ihtiyacı birkaç sene içinde tamamen temin edilmek, yakın ufukta gözlerimizi kamaştıran bir muvaffakiyet güneşidir. Hiçbir muzafferiyetin hazlarıyla kıyas kabul etmeyen bu muvaffakiyetin heyecanı içindeyiz. Vatandaşlarımızı cehaletten kurtaracak bir sade muallimliğin vicdanî hazzı mevcudiyetimizi işba etmiştir (doldurmuştur). Aziz arkadaşlarım: yüksek ve ebedî yadigârınızla büyük Türk milleti yeni bir nur alemine girecektir”⁴³¹ demişti.

1 Kasım 1928'de TBMM'nin üçüncü devre ilk oturumunda yazı kanunu hemen ele alındı. Sür'atle 15 kişilik bir geçici komisyon oluşturuldu. Komisyon da, toplantılarını derhal yapıp yasa tasarısının aynen kabul edilmesi kararını, Meclis Başkanlığına bildirmiştir. Hükûmet başkanı İsmet Paşa, yasa tasarısını Meclis'e sunarken yaptığı konuşmada yeni yazı girişiminin, milleti bilgisizlikten kurtarma girişimi olduğunu, milletin yeni harflerle çok kolay okuma-yazma öğrendiğinin görüldüğünü belirtmiştir. Ona göre, hiç bir yasa tasarısının daha Meclis'te görüşüldüğü sırada uygulanacağından, herkesce candan kabul edileceğinden bu kadar emin olunmamıştır.⁴³²

Hazırlanan yasa tasarısı ivedilikle görüşülerek 1353 sayılı kanunla yasalaşmıştır, teklif oybirliği ile kabul edilmiştir.⁴³³

Yeni Türk Harfleri'nin kanunlaşmasından hemen sonra üyelerden birinin teklifi üzerine, Gazi Mustafa Kemal'e altın bir levha üzerinde kabartma harflerden “Yeni Türk Alfabeti” yazılıp sunulması kararlaştırıldı.⁴³⁴ Çıkarılan kanun metni şöyleydi ;

⁴³¹ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.1,s.377-378 ;A.Bekir Palazoğlu,**a.g.e.**,s.392-395

⁴³² Mustafa Ergün, **a.g.e.**,s.123

⁴³³ Durmuş Yalçın ve Diğerleri.**a.g.e.**,s.118;Harf İnkılabı Kanunu'nun Resmi Gazete yayını için tezin ekler kısmına bakınız.

⁴³⁴ Abdurrahman Çaycı, **a.g.e.**, s.363 Bu levha şimdi Anıt Kabir'deki Atatürk Müzesi'nde bulunmaktadır.Bu levhanın resmi için tezin ekler kısmına bakınız.

Kanun No. 1353

Kabul Tarihi: 1 Teşrinisani (Kasım) 1928

(Resmî Gazete ile neşir ve ilanı: 3 Teşrinisani 1928)

“Madde 1- Şimdiye kadar yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esasından alınan ve merbut cetvelde cehilleri gösterilen harfler (Türk Harfleri) unvan ve hukuku ile kabul edilmiştir.

Madde 2- Bu kanunun neşri tarihinden itibaren Devletin bütün daire ve müesseselerinde ve bilcümle şirket, cemiyet ve hususî müesseselerde Türk harfleriyle yazılmış olan yazıların kabulü ve muameleye konulması mecburîdir.

Madde 3- Devlet dairelerinin her birinde Türk harflerinin Devlet muamelatına tatbiki tarihi 1929 kannnusanisinin birinci gününü geçemez. Şu kadar ki evrak-ı tahkikiye ve fezlekelerisin ve ilamların ve matbu muamelat cetvel ve defterlerinin 1929 haziran iptidasına kadar eski usulde yazılması caizdir. Verilecek tapu kayıtları ve senetleri ve nüfus evlenme cüzdanları ve kayıtları ve askerî hüviyet ve cüzdanları 1929 haziran iptidasından itibaren Türk harfleriyle yazılacaktır.

Madde 4- Halk tarafından vaki müracaatlardan eski Arap harfleriyle yazılı olanlarının kabulü 1929 Haziran'nın birinci gününe kadar caizdir. 1928 senesi Kanunuevvelinin iptidasından itibaren Türkçe hususî veya resmî levha, tabela ilan ve sinema yazıları ile kezaik Türkçe hususî, resmî bilcümle mevkut, gayr-i mevkut gazete, risale ve mecmuaların Türk harfleriyle basılması ve yazılması mecburîdir.

Madde 5- 1929 kanunusanisi iptidasından itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleriyle basılması mecburîdir.

Madde 6-. Resmî ve hususî bütün zabıtlarda 1930 haziran iptidasına kadar eski Arap harflerinin stenografi makamında istimali caizdir, devletin bütün daire ve müesseselerinde kullanılan kitap, kanun, talimatname, defter, cetvel, kayıt ve sicil gibi matbuaların 1930 Haziranı iptidasına kadar kullanılması caizdir.

Madde 7- Para ve hisse senetleri ve bonolar ve esham ve tahvilat ve pul ve sair kıymetli evrak ile hukukî mahiyeti haiz bilcümle eski vesikalar değiştirilmedikleri müddetçe muteberdirler.

Madde 8- Bilumum bankalar, imtiyazlı ve imtiyazsız şirketler, cemiyetler ve müesseselerin Türkçe muamelatına Türk harflerinin tatbiki 1929 Kanunusanişinin birinci gününü geçemez. Şu kadar ki, halk tarafından mezkur müesseselere 1929 Haziranı iptidasına kadar eski Arap harfleriyle müracaat vaki olduğu takdirde kabul olunur. Bu müesseselerin ellerinde mevcut eski Arap harfleriyle basılmış defter, cetvel katalog, nizamname ve talimatname gibi matbuaların 1930 Haziranı iptidasına kadar kullanılması caizdir.

Madde 9- Bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle matbu kitaplarla tedrisat icrası memnudur.

Madde 10- Bu kanun neşri tarihinden itibaren muteberdir.

Madde 11- Bu kanunun ahkâmını icraya icra Vekilleri Heyeti memurdur.”⁴³⁵

3.2.7. Yeni Türk Harfleri Kanun Metninin Açıklaması

Madde 1- Arap harfleri yerine Lâtin harfleri esasına göre Türk Harfleri Kabul edilmiştir.

Madde 2- Kanunun yayınlanmasından itibaren devletin bütün daire ve müesseselerinde ve bütün şirketlerinde, kamu ve özel müesseselerde Türk harfleriyle yazılmış olan yazıların işleme konulması şarttır.

Madde 3- Devlet dairelerinin her birinde Türk harflerinin uygulanma tarihi 1929 Ocak ayının birinci gününü geçemez. Tahkik evrakı ve fezlekeleri ve ilâmlar ve matbu muamelât cetvel defterleri, kayıtları ve senetleri, nüfus evlenme cüzdanları ve kayıtları, askerî kimlik ve cüzdanları 1929 Haziran başından itibaren yeni harflerle yazılacaktır.⁴³⁶

Madde 4- Halkın eski harflerle yaptığı başvurular 1929 Haziran'ının birinci gününe kadar kabul edilebilir. 1928 Aralık başından itibaren Türkçe her türlü özel veya resmî levha, tabela, ilâm ve sinema yazıları ile aynı şekilde Türkçe özel veya resmi her türlü gazete, risale ve mecmuaların Türk harfleriyle basılması ve yazılması mecburidir.

⁴³⁵ M.Şakir Ülkütaşır, a.g.e., s.79-80

⁴³⁶ Bilal Şimşir, a.g.e., s.213; Abdurrahman Çaycı, a.g.e., s.361; Necdet Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İstanbul, İletişim Yay. ,1992, s.44-45

Madde 5- 1929 Ocak başından itibaren Türkçe olarak basılacak kitapların Türk harfleriyle basılması şarttır.

Madde 6- Resmî ve özel bütün evraklarda , 1930 Haziran başına kadar, eski Arap harfleri stenografi gibi kullanılabilir. Devletin bütün daire ve müesseselerinde kullanılan kitap, kanun talimatname, defter, cetvel kayıt sicil gibi matbualar 1930 Haziran başına kadar kullanılabilir.⁴³⁷

Madde 7- Para ve hisse senetleri ve bonolar ve çekler ve tahviller ve pul ve diğer kıymetli evrak ile hukukî mahiyeti bulunan bütün eski vesikalar değiştirilmedikleri müddetçe geçerlidirler.

Madde 8- Bütün bankalar, imtiyazlı ve imtiyazsız şirketler, cemiyetler ve kurumların bütün Türkçe muamelelerine uygulanması 1929 Ocak ayının birinci gününü geçemez.Bunlar ellerinde mevcut eski Arap harfleriyle basılmış evrakları 1930 Haziran başına kadar kullanılabilirler.

Madde 9- Bütün okulların öğretiminde Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle basılmış kitaplarla öğretim yapılması yasaktır.⁴³⁸

3.2.8. Yeni Türk Harfleri'nin Uygulanışı

Bakanlar Kurulu kararıyla bütün devlet memurları 9 Kasım 1928'den itibaren yeni yazıdan sınava tabi tutuldular. 1 Ocak 1929'dan itibaren bütün devlet dairelerinin yeni yazıya geçmeleri sağlanmıştı. Yazışmayı kolaylaştırmak için Türk klavyesi oluşturulup gereken yazı makinalarının sipariş verilmişti.⁴³⁹

⁴³⁷ Bilal Şimşir, **a.g.e.**, s.214

⁴³⁸ Aynı yer, s.214; Abdurrahman Çaycı, **a.g.e.**, s.362

⁴³⁹ Abdurrahman Çaycı, **a.g.e.**, 362

1929 yılı Ocağında Devlet yazışmalarında tamamen yeni yazı kullanılacak, ancak basım işleri yüzünden bazı evraklar 1929 Haziranına kadar eski harflerle yazılabilecekti. 1928 Aralığından itibaren her türlü basılı evrak ve yayın yeni harflerle yazılmaya başlanacaktı. Ancak halkın zorlanmaması için 1929 Haziranına kadar eski harfli dilekçeler de kabul olunabilecekti. Kâtipler Türk steno yazısını öğreninceye kadar, ama en geç 1930 Haziranına kadar eski yazı ile zabıt tutulabileceklerdi.⁴⁴⁰

Basının en kısa zamanda ve toptan yeni yazıya geçebilmesi, başlatılan hareketin başarısı bakımından çok önemliydi. Kanun gereği, gazeteler 1 Aralık 1928'den itibaren yeni harflerle yazıya başladılar. O sıralarda İstanbul'daki en büyük gazetelerin tirajı 12.000'i geçmemekteydi. Yeni harflerle yayın başlayınca haliyle tiraj %50'lere varan oranlarda gerilemişti. Hükümet bu zararı telâfi için gazete ve dergilere, bir süre, aylık yardımda bulundu.⁴⁴¹

9 Eylül 1928'de Maarif Vekili Mustafa Necatiye: *“En büyüğünden küçüğüne bütün mektepler bu sene yeni harflerle öğretime devam edecekler”* talimatı verilmişti. Bu talimatın hazırlığı için Millî Eğitim'de yoğun bir çalışma başlamıştı. Önce öğretmenler yeni yazıya öğrendiler. Sade Türkçe ile yazılmış olan ders kitapları hazırlandı. Yeni ders yılında artık yeni Türk harfleri kullanılıyordu.⁴⁴²

Yeni Türk harfleri kısa bir süre içinde çarşı Pazar ve dükkanlarda da yerini aldı. Bütün ticarethane tabelâları süratle değiştirildi yeni harflerle yazıldı. 1 Aralık'dan itibaren sokaklarda artık yeni harfler hakimdi.

Harf inkılâbının başarısı yeni yazıyı öğrenenlerin sayısının, eski yazıyı bilenlerden daha çok olmasına bağlı olacaktı. Bunu 1 Ocak'ta 1929'da öğretime başlayan Millet Mektepleri sağladı.⁴⁴³ Millet Mektepleri, Halk Odaları, Halk evleri gibi kurumsal değişikliklerle bu seferberlik yürütülmeye çalışılmıştır. Özellikle Millet Mektepleri'nin okuma yazma seferberliğinin önemli bir yönü olan, okuma yazma

⁴⁴⁰ Mustafa Ergün, a.g.e., s.125

⁴⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Jale Baysal, “ Harf devriminden Önce ve Sonra Türk Yayın Hayatı”, **Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumu**, Ankara, T.T.K Yay., 1981, s.61-73

⁴⁴² Abdurrahman Çaycı, a.g.e., 362

⁴⁴³ Aynı yer ,s.362

bilmeyen yetişkin kitleyi eğitmek sorununun çözümünde bir araç olarak açıldığı görülmektedir. Yalnızca 1928-1929 ders yılında bir milyondan fazla kişinin derslere devam edip %50 oranında başarıyla bir yılda 500 binden fazla kişinin okuma yazma öğrenmiş olması, yeni harflerin okuma yazma öğretimindeki hızlandırıcı rolünü ortaya koymaktadır.⁴⁴⁴

Bu yasadan sonra, yeni basılacak alfabe, gramer ve okul kitaplarının, Devlet matbaasının ve Millet Mekteplerinin harcamalarına karşılık olması için eğitim bakanlığı bütçesine ek ödenek kondu. Ayrıca, yazı inkılâbını başarıyla tanıtma ve kamuoyu oluşturmaları için 1931 yılına kadar gazetelere prim verilmesi hususunda da bir yasa çıkartıldı.⁴⁴⁵

Büyük bir coşku ve heyecanla yürütülen yeni harfleri öğretme kampanyası 1933'lerden sonra hızını kaybetmiştir. Bunun sebebi ödenek azlığıdır. Millet Mekteplerinin giderlerinin büyük bir kısmı il özel idarelerinden sağlanmaktaydı.⁴⁴⁶

Buna rağmen, kısa bir müddet içinde devlet dairelerden eski yazı kalktı. Devlet memurları içinde eski yazıyı müsvedde olarak kullananlar, bu yazıyı bilmeyen insanlar memur olup görev başına geldikçe gittikçe seyrekleşti. Dolayısıyla yazı inkılâbının daha ilk yıllarında yeni yazı bilenlerin sayısı bilmiyenleri geçmişti. Bu oran her yıl ezici bir çoğunlukla artarak devam etmiştir.⁴⁴⁷

Harf Devrimi uygulamasında karşılaşılan bir başka problem ise, yeni Türk harflerinin kabul ve uygulamasına karşı çıkan ve bu amaçla Arap harfleri ile öğretim yapan dershanelerdi. Cumhuriyet hükümeti, bu soruna da çözüm oluşturmakta gecikmedi. Bunun için, 23 Aralık 1931 tarihli bir kararname çıkartıldı. Karamameye göre; *“Yeni Türk harflerinin kabulüne ve uygulanmasına muhalif olarak açılan ve Arap harfleri ile öğretim yapan, açık ve gizli dershaneleri açan ve öğretim yapanlar*

⁴⁴⁴ Uygur Kocabaşoğlu, “Harf Devrimi’nin Eğitim ve Kültür Yaşamımız Üzerindeki Kimi Etkilerine Değin Gözlemler,” **Harf Devrimi’nin 50.Yılı Sempozyumu**, Ankara,T.T.K. Basımevi, 1981,s.113-114

⁴⁴⁵ 1929-1930-1931 yıllarını kapsayan, yani üç yıllık olarak planlanan bu yardım, öncelikle günlük gazetelere ve dört sayfa çıkanlara göre düzenlendi. Diğer gazete ve dergiler de, değişen oranlar da bu primden yararlanacaktı, **TBMM Zabıt-ı Ceridesi**, Devre3, (27 Mart1930) ,C .17,s.18-21,71-72

⁴⁴⁶ Abdurrahman Çaycı,**a.g.e.**,s.364

⁴⁴⁷ Abdurrahman Çaycı,**a.g.e.**,s.364

*hakkında, Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümlerince ceza verilecekti.” Kanunun uygulaması için de hükümet görevli olarak tayin edilmişti. Kararnamenin, 1 Ocak 1932'den itibaren uygulanmasına başlandı.*⁴⁴⁸

Gazi M. Kemal'in “*Başöğretmen*” olarak büyük bir enerji heyecan ve kararlılıkla bizzat devam ettirdiği, tahmin edilenden çok daha kısa bir zaman içinde gerçekleştirdiği, harf inkılâbı dış ülkelerde de geniş yankılar uyandırdı, özellikle yurt dışındaki Türkler arasında etkili oldu.⁴⁴⁹

Türkiye sınırları dışında kalan Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya, Onikiada, Kıbrıs, Hatay Türkleri anavatanı örnek alarak yeni Türk harflerine geçmek için büyük çaba sarfettiler, engelleri ortadan kaldırdılar. Rusya'daki Türklerin büyük kısmı da birbiri arkasına Lâtin harflerini kullanmaya başlamışlardı.⁴⁵⁰ Dolayısıyla Türk kökenli topluluklar arasında bir kültür birliği oluşturma imkânı doğmuş gibiydi. Ancak Sovyetler Birliğine bağlı bütün Cumhuriyetlerde 1939'da Lâtin alfabesi terkedildi ve Kiril alfabesi kullanma mecburiyeti getirildi.⁴⁵¹

3.2.9. Harf İnkılabı'nın Sonuçları ve Yapılan Yorumlar

Latin alfabesinin kabul edilmesinde Batılılaşma çabalarının etkileri ve sonuçları bulunmaktadır. Zira, bu konuda Niyazi Berkes bütün bu yapılan inkılap ve modernleşme hareketini tek kelime ile “laikleşme” süreci olarak ele almaktadır. Zeynep Korkmaz, “*Harf inkılabının Türk dil ve kültür tarihinde önemli bir dönüm noktası olduğunu*” vurgulamıştır.⁴⁵² İnönü harf inkılabını, “*Ortaçağdan çıkıp, Yirminci yüzyıl*

⁴⁴⁸ Aynı yer, s.364

⁴⁴⁹ Aynı Yer, s.364

⁴⁵⁰ İlber Ortaylı, “Türk Harf Devriminin Dış Ülkelerdeki Etkileri Üzerine”, **Harf Devrimi'nin 50.Yılı Sempozyumu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, s.103-108

⁴⁵¹ İlber Ortaylı, **a.g.e.**, s.103-108

⁴⁵² Zeynep Korkmaz, “Atatürkçü Düşüncede Türk Dilinin Yeri”, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1998, s.167

*uygar topluluğuna girmenin en etkili aracı” olarak görür ve bu inkılabı Atatürk inkılapları’nın en önemlisi olarak gördüğünü belirtir.*⁴⁵³

Feroz Ahmad, bu inkılabın etkilerini çok büyük, çok derin ve uzun vadeli olarak düşünür ve "*Bu reform, Türkiye'nin doğusundaki İslam Dünyasıyla olan bağlarını öteki reformlardan daha fazla gevşetti ve ülkenin yüzünü bir daha geri çevrilemeyecek biçimde Batıya çevirdi...*" der.⁴⁵⁴

Bernard Lewis'e göre yeni yazıyı öğrenip eskisini unutmak suretiyle geçmiş unutulabilecek Osmanlı’dan Cumhuriyete geçiş kolaylaşacak ve yalnız yeni Latin harfli Türkçe’de ifade edilen fikirlere açık yeni bir kuşak yetiştirilecektir. Ayrıca bu, dil reformu için iyi bir fırsattır.⁴⁵⁵

Uygur Kocabaşoğlu Harf Devrimi’nin etkilerini; okuryazarlık ve dolayısıyla yaygın ve örgün eğitim üzerindeki etkileri ve basın yayın yaşamı dolayısıyla kültür yaşamımız üzerindeki etkileri olmak üzere iki grupta toplamaktadır.⁴⁵⁶

1927 nüfus sayımı verilerine göre, okur yazar olması gereken yaş grubundaki vatandaş sayısı 10.5 milyon kadardı ve bunun ancak bir milyonu okuma yazma bilmekteydi. Dolayısı ile okuma yazma bilenlerinin oranı yaklaşık %19 dolaylarında idi. Sekiz yıl gibi oldukça kısa bir süre sonra, 1935’te okuma yazma bilenlerin sayısı yaklaşık 2.5 milyon olmuştur. Bu ise okuma yazma bilenlerin oranında % 150’lik bir artış gösterdiğini ortaya koymaktadır.⁴⁵⁷

Harf devrimi’nin genel olarak yayın yaşamı üzerindeki etkileri ise üç grupta ele alınabilir. Harf Devrimi’nin, kitap basımı ve yayımı, kütüphaneler ve süreli yayınlara etkilerinin saptanması. Aynı zamanda, Harf Devrimi’ne yönelen eleştirilere de cevap niteliğinde olacaktır zira Kocabaşoğlu’na göre Harf Devrimi’ne karşı olanların ileri

⁴⁵³Turhan Oğuzkan, “Atatürkçü Eğitim Politikası ve Milli Eğitim”,**Atatürkçülük II.Kitap**,İstanbul,M.E.B.Yay.,2001 s.122 ; Durmuş Yalçın ve Diğerleri,**a.g.e.**,s.120

⁴⁵⁴Feroz Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, ÇevirenYavuz Alogan, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1995, s.119-120

⁴⁵⁵ Bernard Lewis,**a.g.e.**,s.428

⁴⁵⁶ Uygur Kocabaşoğlu,**a.g.m.**,s.114

⁴⁵⁷ **Aynı yer**,s.114

sürdükleri iddialardan biri de, harf değişikliğinin basın ve yayın hayatını felce uğratacağı ve uğrattığı iddiasıdır. Harf Devrimi'nin genel kütüphaneler üzerindeki etkileri arasında, yazmaların kataloglanması, yeni harfli Türkçe eserlerin bibliyografyalarının yayınlanması ve eski harfli Türkçe basmaların kataloglanması vb. düzenleme çalışmalarının başlatılması ve çabuklaştırılması yer alır. Harf Devrimi'nin genel olarak "kütüphanelerde yansımaları" Meral Alpay şöyle özetlemektedir⁴⁵⁸

1. *"Milli Kütüphane kurma eylemini getirmiş, Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu ile bu eylemin gerçekleştirilmesine yardımcı olmuştur.*
2. *1920-1938 yılları arasında çeşitli kütüphane türlerinin kuruluş ve gelişmesine katkıda bulunmuştur.*
3. *Devletin kütüphane hizmetlerini bir kamu görevi olarak benimsemesi ve bir meslek olarak kütüphaneciliğin gelişmesinde etkili olmuştur.*
4. *Yayın hayatının canlanması, dolayısıyla bibliyografya ve kataloglama hareketinin başlamasında önemli etkileri olmuştur"*

Kocabaşoğlu'na göre Meral Alpay'ın açıklamalarıyla harf değişikliğinin basın ve yayın hayatını felce uğratacağı iddiaları geçersiz bir hale dönüşmüştür.⁴⁵⁹

Emre Kongar'a göre Harf İnkılabı ile önce, dine ve geleneklere dayalı bir toplumun siyasal otoritesinin kaybolduğu simgeleniyor. Ayrıca yazının da devletle birlikte laikleştirildiği açıklanıyordu. Yazı İnkılabı doğulu bir toplum görünümünden batılı bir toplum görünümüne geçişi sağlamıştı. Yine Yazı İnkılabı okuma-yazma kolaylığı getirdiği için merkezî devlet gücünün artmasına, devletin kendini daha etkin olarak göstermesini sağlamıştı. Siyasal ve kültürel anlamda Türk milliyetçiliğinin gelişmesine zemin hazırlanıyordu. Ayrıca dil ve tarih alanlarındaki çalışmaların temelinde de bu inkılap yer almaktaydı. Doğu-batı gelişiminde yeni bir kültür oluşturma olanağı doğmuştu.⁴⁶⁰ Cevdet Perin'e göre "*Harf İnkılabı tam anlamıyla*

⁴⁵⁸ Bu bilgiyi Meral Alpay'dan Uygur Kocabaşoğlu aktarmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Meral Alpay, "Harf Devriminin Kütüphaneler Açısından Önemi", **Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumu**, Ankara, T.T.K Yay., 1981, s. 125-129

⁴⁵⁹ Uygur Kocabaşoğlu, **a.g.m.**, s.120

⁴⁶⁰ Emre Kongar, **Kültür Üzerine**, 3. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1989, s.109-110

halka dönük bir kültür atılımıdır. Her yönüyle başka hiçbir ülkenin tarihinde benzeri yoktur”⁴⁶¹

Bernard Lewis'e göre yeni yazıyı öğrenip eskisini unutmak suretiyle geçmiş unutulabilecek Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş kolaylaşacak ve yalnız yeni Latin harfli Türkçe'de ifade edilen fikirlere açık yeni bir kuşak yetiştirilecektir. Ayrıca bu, dil reformu için iyi bir fırsattır.⁴⁶²

Alfabe değişikliği eğitimin yaygınlaştırılması için yeterli görülmeyip, dilin de yeni ihtiyaçlara göre geliştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır, İsmet İnönü, daha 1925'te Fransızca Laroussa'un bütün kelimelerini karşılayacak bir Türkçe sözlük oluşturulmasını istemiş ve bir dil komisyonu kurulmuştur. Latin harflerinin kabulü, yazımda zorluk çıkaran yabancı sözcüklerin sadeleştirilmesi problemini tekrar gündeme getirmiştir. Mustafa Kemal'in talimatıyla 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kuruldu. Sonradan Türk Dil Kurumu adını alacak olan bu kurum, özel kuruluş olmasına karşın, devletin bütün desteğine sahip olarak çalışma imkanına sahip olmuştur. 1932-1935 yıllarında Türk Dili'nin hızlı bir şekilde sadeleştirilmesine başlanmıştır.⁴⁶³

İlk dil kurultayı 1932'de Dolmabahçe Sarayı'nda toplandı. Bu kurultaya Türk ve yabancı bilim adamları çağrıldı, önce ordudaki eski terimlerin Türkçeleştirilmesi sağlandı. Daha sonra okul kitaplarındaki eski terimlerin yerlerini yenileri aldı. Avrupanın milletler arası terimleri kabul edildi. En son olarak da Anayasaya "*Türkiye Devletinin Resmi Dili Türkçe'dir.*" maddesi eklendi⁴⁶⁴

Yeni Türkiye Lâtin harfleriyle kültür kaynağını değiştirip, çağdaş, dünyayı yeni ufuklara yöneltmiştir. Böylece Lâtin alfabesinin kabulüyle, Mustafa Kemal Türk Rönesansının kapısını açmış bulunuyordu.⁴⁶⁵

⁴⁶¹Cevdet Perin, **Doğumunun Yüzüncü Yılında Atatürk Kültür Devrimi**, İstanbul, İnkılap Aka Kitabevi,1981s,74

⁴⁶² Bernard Lewis,**a.g.e.**,s.428

⁴⁶³ İlhan Tekeli,**a.g.m.**,s.661

⁴⁶⁴ Perin, **a.g.e.**,s.75-77

⁴⁶⁵ Çaycı, **a.g.e.**,s.366

Atatürk'ün ülkesini çağdaştırma amacına yönelik olarak yapılan bu reform, Türk Millî Eğitimi'nde süratle yeni ufuklar açtı. Atatürk'ü de "muradına erme" yoluna yönelttiğini söyleyebiliriz.⁴⁶⁶

3.3.Millet Mektepleri

3.3.1.Millet Mekteplerinin Kuruluş Gayeleri

Cumhuriyet döneminin en dikkate değer inkılaplarından biri, Arap harflerinin bırakılarak yerine latin asıllı yeni Türk harflerinin kabul edilmesidir. İnkılap, 1928 yılında Atatürk'ün önderliği ile gerçekleştirildi. Gerek inkılap sırasında, gerekse inkılaptan sonra halkın tüm kitlelerine yönelik yaygın bir okuma yazma seferberliği başlatılmıştır.⁴⁶⁷

Harf inkılabı için ileri sürülen resmî gerekçe, halkın eline kolay öğrenilir, kolay kullanılır, basit ve sade bir bilgi aracı vermek; böylece,Atatürk'ün birinci hedef olarak belirlediği okur yazarlığı yaymak ve halk arasında yaygın bilgisizliği kısa zamanda gidermekti.⁴⁶⁸ Bu konuda Mustafa Kemal halka seslenerek , bütün vatandaşların elden geldiğince çaba göstermelerini istiyordu. Vatandaşlardan yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelerini ve istisnasız her vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretmelerini bekliyordu.⁴⁶⁹ Zira, halkın yüzde sekseninin-doksanının okuma-yazma bilmemesi, "utanılacak" birdurumdu. Bu utanç tablosunu ortadan kaldırma konusunda en büyük sorumluluk, hiç şüphesiz öğretmenlere aitti.

Yeni Türk harfleri kabul edilmeden önce, 26 Ağustos 1928 Cumartesi günü, Mustafa Necati Başkanlığında "Muallimler Birliği Dördüncü Kongresi" toplandı. Kongre sonunda bakan amacın, bütün ülkede herkesi okur-yazar yapmak olduğunu bildiriyor öğretmenlerin yeni yazı konusundaki görevlerini de şöyle bildiriyordu:

⁴⁶⁶Burhan Göksel, "Atatürk'ün Eğitim Konusundaki Görüşleri", **A.T.A.M.D.**, C.1, S.3, Temmuz, 1985, s.952

⁴⁶⁷ Turhan Oğuzkan, "Atatürkçü Eğitim Politikası ve Millî Eğitim", s.122

⁴⁶⁸ Aynı yer, s.122

⁴⁶⁹ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.2, s.255

⁴⁷⁰"Efendiler! Zannetmeyiniz ki, yalnız mekteplerin içinde çalışmakla, yalnız talebe yetiştirmekle vazifenizi tam ve şâmil bir sûrette yapmış olursunuz. En büyük vazifeniz halkı okutmak, halka yeni harflerle okuyup yazmayı öğretmektir. Vazifeniz bütün memlekete şâmilidir."⁴⁷¹ Mustafa Kemal Paşa da, en fazla bir ya da iki yıl içinde bütün Türk halkının yeni harfleri öğreneceğine inanıyordu.

Çağdaş uygarlık ile bütünleşmenin önemli bir aracı olan yeni harfleri, geniş halk kitlelerine ulaştırma ve öğretme işini hükümet üstlenmişti. Yeni Türk harflerinin kabul edildiği 1 Kasım 1928 günü Başbakan İsmet Paşa Hükümetin, yeni harfleri bütün memlekette Millet Mektepleri halinde işinde, tarlasında, fabrikasında çalışan vatandaşların "ayakları ucuna" götüreceğini, kolaylıkla öğreteceğini, öğretmenlerle, kolay sağlanacak araçlarla, büyük alfabeden en iyi bir şekilde yararlanmaları için bütün mesaisini harcayacağını belirterek, hükümetin sorumluluğunu vurguladı. İsmet İnönü bu konuşmasıyla aynı zamanda, yeni yazıyı halka ulaştırma aracı olarak Millet Mekteplerinin kullanılacağını da belirtmiş oldu. Millet Mekteplerinin, milletin yüzyıllardan beri çözilemeyen sorununu, birkaç yılda çözeceği inancında idi. Bu sayede vatandaşın hayatındaki düzeni hiç bozulmadan, okul çağını geçmiş birkaç yüz bin kişinin okur yazar hale getirileceği tahmin ediliyordu.⁴⁷²

Özetle belirtmek gerekirse Yeni Türk alfabesi kabul edilince Türkiye'de okuma-yazma oranı sıfıra düşmüştü. Eski yazıyı okuyup yazan %10'luk kesim de artık okuyup yazamaz hale gelmişti. Bu sorunun çözümü olarak ilk aşamada devlet memurları açılan kurslarda yeni yazıyı öğrenmişlerdir. Okullarda da yeni yazı kullanılacaktı, öğrenciler yeni yazıya geçip öğrenimlerini sürdürecekti. Bu durumda öğrenci ve memur olmayan kesim için yeni yazıyı öğretmek amacıyla Millet Mektepleri açılacaktır.⁴⁷³

⁴⁷⁰ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.119,

⁴⁷¹ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.2, s.272

⁴⁷² **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre:3, (8 Kasım 1928), C.5, s.26.; Gerçekte ise beklenen hedef daha büyüktü. Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras, Amerikan büyükelçisine, "*Hükümet on beş yılda okuma-yazma oranını yüzde yüze çıkarmayı umuyor*" diye belirtmişti. Şimşir, **a.g.e.**, s.234; Ayrıntılı bilgi için Bkz: M.Şakir Ülkütaşır, **a.g.e.**, s.86

⁴⁷³ Mustafa Duman, "Açılışının 71.Yıl Dönümü Dolayısıyla Millet Mektepleri", **Toplumsal Tarih**, C.13 ,S.73, Ocak 2000, İstanbul ,s.5

Bu amaca binaen 1927-28 öğretim döneminde Halk Dershaneleri açıldı. Açılan 3304 Halk Dershanesi'nde 64.300 kişi okuma-yazma öğrenmişti. Mustafa Kemal, öğretmen Necmi Dilmen'in yeni harfler üzerine düzenlediği kurslarda bulunmuştur. Ayrıca bir çok şehirde de yeni harfler üzerine sınavlar, denetlemeler yapmış, dersler vermiştir.⁴⁷⁴

3.3.2. Millet Mektepleri'nin Açılışı

Harf İnkılabı'nın yasallaşması ile birlikte ise Maarif vekili Mustafa Necati, 2 Aralık 1928'de valiliklere gönderdiği genelgede Millet Mektepleri'nde 1 Ocak 1929'dan itibaren derslere başlanacağını, bunun için o zamana kadar her öğretmene bir millet mektebi dershanesi açılacağını belirtti, 1 Kasım 1928'de "Millet Mektebi Teşkilatına Dair Talimatname" Bakanlar Kurulu'nca kabul edilip yürürlüğe girdi.⁴⁷⁵

51 maddeden oluşan yönetmelik ve yasa ile Türkiye'de örgün ve yaygın eğitim alanında coşkulu bir seferberlik başlatılmış, Türkiye tarihinde ilk kez eğitim ile ilgili bir konu, ülke gündeminin başında yer almıştı. Millet Mektepleri yasasının yürürlüğe girmesinden önce ilk mektep, 11 Ağustos 1928'de İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda açıldı.⁴⁷⁶

Millet Mektepleri açılmadan önce, resmi açılışın yapılacağı 1 Ocak 1929 günü için hummalı bir hazırlık dönemine girilmişti. Şehrin her yerine duvar ilanları ve resmi bildiriler asılmıştı. Özellikle İstanbul'da okullar süslenmiş, öğrenciler ders yapmayıp, açılış için gösteri hazırlıkları yapmıştı. Davulcular tutularak, halk Millet Mekteplerine

⁴⁷⁴ Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Ankara, T.T.K. Basımevi, 1991, s.183-184

⁴⁷⁵ Gaye Başlığı altında Bu talimatnamenin 1.Maddesinde Millet mekteplerinin kuruluş Sebebi Şu Şekilde vurgulanmaktadır, Madde 1 — Türkiye B. M. M. tarafımdan Türk dilinin ferdi ve umumi, hususî ve resmî bilcümle muharreratta Türk harflerile tesbiti Kanunen, kabul edilmiş olmasından bu kanuna müsteniden tatbikatta vuzuh ve veçhe iraesî için yani Türk harflerinin kısa bir zamanda ve kolay surette her ferde okuyup yazabilmek imkanını bahşeden mahiyetinden Türk milletî azamî surette istifade ettirmek ve büyük halk kitlelerim suratla okur yazar bir hale getirmek maksadile Millet Mektebi teşkilatı yapılmıştır., **Millet Mektebi Teşkilatı Talimatnamesi**, T.C.Başvekalet Müdevvenat Müdürlüğü Neşriyat Şubesi, Ankara.H.m.Matbaası, 1928,s,4

⁴⁷⁶ Cavit Binbaşoğlu, **Türkiyede Eğitim Bilimleri Tarihi**, Ankara, MEB. Yay., 1995, s.209

davet edilmişti. Üsküdar Askeri Fırka Komutanlığı da açılış törenlerine bando ile katılacaktı.⁴⁷⁷

Millet Mekteplerinin hazırlıkları Maarif Vekaleti tarafından büyük bir coşkuyla aylardır yapılmaktaydı. Yapılan hazırlıklar sonunda, tüm yurttaki büyük bir ilgi ve heyecanla beklenen Millet Mektepleri, 1 Ocak 1929 günü, olağanüstü törenlerle açıldı. Bu günü ve bu açılmayı büyük bir sabırsızlıkla bekleyen, bu atılıma büyük bir coşku, umut ve emekle bağlanan Cumhuriyet Tarihi'nin önde gelen eğitimcilerinden Maarif Vekili Mustafa Necati, açılış gününden önceki gece hayata gözlerini yummuştu.⁴⁷⁸ Mustafa Necati'nin en büyük isteği; ulus okullarının açılması, yeni yazının geniş halk kitlelerine öğretilmesiydi. İstanbul Maarif Müdürü Haydar Bey, bir günde 2500 kadar dersane açtıklarını anlatıyordu.⁴⁷⁹

Gazeteler, 1 Ocak 1929 gününü "Maarif Bayramı" diye kutladı. Hiç okuma-yazma öğrenmemiş kimseler akın akın okullara koşuyordu. Genç yaşlı demeden herkeste okur yazar olma, karanlıktan kurtulma umudu doğmuştu.⁴⁸⁰

1 Ocak 1929'da Maarif Vekili Mustafa Necati'nin ölümü üzerine Maarif Vekilliğini de üzerine alan Başbakan İsmet İnönü, Mustafa Necati'nin mezarı başında şunları söylüyordu; ".....*İnkılapçıların ölürken kalanlardan ve yeni yetenlerden bir tek dileği vardır.Cansız bileklerinde sallanan vazife bayrağının kavranıp daha yükseklerde dalgalandırılmasıdır.Necati,aziz Necati dileğin yerine getirilecektir.*"⁴⁸¹

⁴⁷⁷ **Cumhuriyet**, (31 Aralık 1928) Yine aynı gün ve tarihli **Vakit** Gazetesi de, açılış hazırlıklarını birinci sayfadan vermişti: "Yarın en büyük seferberlik başlayacak. Millet Mektepleri memleketin her köşesinde, muazzam tezahürat ve merasimlerle açılacaktır. Vilayetünüzde (İstanbul) Maarif Müdürü esas hazırlıkları bitirmiş, mekteplere devam mecburiyetinde olan kadın ve erkeklerin cetvelleri, mahalle muhtarları tarafından maarif idaresine gönderilmiştir. Diğer taraftan, ilk tedrisat müfettişleri de, kendi mıntıkalarında faaliyette bulunarak, dersanelerin yerlerini tespit ve noksanlarını ikmal etmişlerdir. Bazı mıntikalarda müdavim adedinin, tesis edilen dersanelere nispetle fazla olduğu anlaşıldığından, resmi dairelerin, hususi cemiyet merkezlerinin ve diğer bu gibi binaların boş odaları derhal Millet Mektebi itihaz olunmuştur." **Vakit**, 31 Aralık 1928.

⁴⁷⁸ Rauf İnan, "Yazı Değişimi", **Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumu**, Ankara, T.T.K.Yay., 1991, s. 177-178.

⁴⁷⁹ 2 Ocak 1929 tarihli **Cumhuriyet** gazetesinin verdiği habere göre ilk gün sadece İstanbul'da 1208 dersanede 45000 kişinin öğretime başlamıştı.

⁴⁸⁰ Mustafa Duman, **a.g.m.**, s.6

⁴⁸¹ Bilal Şimşir, **a.g.e.**, s.256

İsmet İnönü daha sonra 30 Ocak 1929'da, Millet Mektepleri öğretmenlerine hitap ederek, onları çalışmaya, çabaya iten, mektup şeklinde bir genelge yayınladı. Bu genelgenin özellikle ikinci ve üçüncü maddeleri, halkı Cumhuriyet ülkesi etrafında toplamak için uyulması gereken ilkelerden oluşmaktaydı. Burada Millet Mekteplerine devam eden öğrencilerin diğer sınıf öğrencisi ile karşılaştırılmasının mümkün olmadığı, bunlara karşı muamelelerin rıfk ve mülayemetle yapılması ve derslerin onların her an ilgilerini çekecek kadar cazip bir şekilde verilmesi, görevin yalnız harf öğretmek ve okutmaktan ibaret olmadığı geçmişteki ihmaller sonucunda bazı bilgilerden yoksun kalan bu halka muaşeret kaideleri ile yaşamayı, pejmürde elbise içinde bile temiz olmanın mümkün bulunduğunu anlatma gereği, gerekirse bu konuda daha fazla çalışmayı, mesayi sarfetmeyi, hatta öğrencinin azalmasının gurur meselesi bile yapabileceği belirtiliyordu.⁴⁸²

İsmet Paşa'nın üzerinde durduğu konuların hepsi önemli olmakla birlikte, mevcut sorunu yalnızca bir "okuma-yazma" seferberliği gibi görmeyip, bunun yanı sıra, öğrenciye bilgi, beceri ve alışkanlık gibi daha başka kabiliyetlerin de kazandırılması gerektiğini belirtmesi, dersanelerdeki öğrenci sayısının giderek azalmasını bir "onur sorunu" olarak değerlendirmesi, öğretmeni motive edip harekete geçirici bir etkeni.⁴⁸³

3.3.3. Millet Mekteplerinin Örgütlenmesi

Millet Mekteplerinin teşkilatlanması, bir amaç uğrunda tüm ulusun nasıl örgütlendiğine ilginç bir örnektir. Bu sebeple de Dünya tarihinde eşine rastlanılmayan "orjinal" bir projeydi.⁴⁸⁴ Millet Mektepleri örgütünün genel başkanı ve başöğretmeni Mustafa Kemal Paşa idi.⁴⁸⁵ Ayrıca, Büyük Millet Meclisi Başkanı, Başbakan ve

⁴⁸²Cavit Binbaşıoğlu, "Millet Mekteplerinde Yapılacak Öğretim Bir Mektup", **Öğretmen Dünyası**, S.96, Yıl.8, Aralık 1987, s.226

⁴⁸³Cavit Binbaşıoğlu, "Türkiye'de Millet Mektepleri Uygulamasının Tarihsel Gelişimi", **Abece**, S.67, Şubat 1992, s.12-13

⁴⁸⁴Bilal Şimşir, **a.g.e.**, s.237

⁴⁸⁵Bu konu Millet Mektepleri Talimatnamesinin (1928) 4.maddesinde şu şekilde belirtilmekteydi: "Bu teşkilatın reis-i umumiliğini ve millet mektebinin Baş Muallimliğini Reis-i Cumhuriyet Gazi Mustafa Kemal Hazretleri kabul buyurmuşlardır.", **M.M.T.T.**, 1928, s.5

Bakanlar, Genel Kurmay Başkanı, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri de bu örgütün yürütücüleri durumundaydı. Fakat, Millet Mektepleri örgütlenmesinde ve çalışmalarında asıl yön verici Maarif Vekaleti idi.⁴⁸⁶ Meclis başkanı, başbakan, bakanlar, genel kurmay başkanı, parti genel sekreteri, kuruluş başkanları; müfettişler ise teftiş kuruluydu.⁴⁸⁷

Maarif Vekaleti'nin yönlendirmesi ve verdiği emirler doğrultusunda, bütün ülkede Millet Mekteplerinin kurulması, işleyişi ve idaresi ise valiliklere aitti. Millet mekteplerindeki örgütlenme devletin yönetim kademelerine uygun olarak düzenlenmişti. Dolayısıyla her ilde millet mektebinin kuruluşu ve idaresi, vilayetin idari bölümlenmesine uygun olarak vilayet, kaza, nahiye, köy veya mahalle heyetlerine bırakılmıştı. Bu bölümleme çerçevesinde oluşturulan yerel heyetler ise şu şekilde örgütlenmişti: Vilayet İdare Heyeti; valinin başkanlığında, heyetin genel sekreterliğini yapan maarif müdürü, vilayet encümeninden bir üye, Cumhuriyet Halk Partisi mutemedi, belediye başkanı Türk Ocağı başkanından oluşuyordu. Vilayet İdare Heyeti başkanı olan valiler, her yıl iki ayrı raporu Maarif Vekaleti'ne göndermekle de sorumlu tutulmuştu.⁴⁸⁸

Birinci rapor, vilayet dahilinde ne kadar Millet Mektebi açıldığı, kaç öğretmenin görevlendirildiği, kaç vatandaşın öğrenim gördüğü ve bu vatandaşların devam durumları ile cinsiyet bilgilerini içeren rapordur. İkinci raporda ise valiler, birinci raporda sunduktan bilgilerde meydana gelen değişimleri belirteceklerdi. Aynı zamanda, halkı okutma faaliyeti konusunda genel düşünce ve isteklerini de ileteceklerdi. Bu raporlar her yıl aralık ve mayıs aylarında gönderilecekti.⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s.127

⁴⁸⁷ **M.M.T.T.,1928**, s.5 Bu müfettişlerin gittikleri yerlerde millet mektebi teşkilatını teftiş ve murakabe edecekleri, gördükleri eksiklikleri ve başarıları raporlarla teşkilat merkezine bildirecekleri talimatnamenin 5.maddesiyle karara bağlanmıştır.

⁴⁸⁸ Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s.129

⁴⁸⁹ Vilayet idare Heyetlerinin, ilgili raporları oluşturmaktan başka belirlenen bazı görevleri de vardı: Millet Mekteplerinin mali giderlerinin karşılanması için gereken ödeneği Vilayet butçesinden ayırmak, halkı Millet Mekteplerine teşvik etmek ve devamlarını sağlamak, Millet Mektepleri için bina sağlamak. Millet Mekteplerine destek verebilecek çeşitli yerel kuruluşlarla işbirliğini sağlamak. Köy Yatı Dershaneleri oluşturmak. Halk Okuma Odaları kurup, gerekli yayınları temin etmek.; **M.M.T.T. (1928)**, s.8-9, **M.M.T.T. (1929)**, s.1927-1928.; **M.M.T.T., (1940)**, s.7-9.

Millet Mektepleri örgütünün Kaza İdare Heyeti; kaymakam başkanlığında, heyetin genel sekreterliğini yapan kaza maarif memuru, belediye başkanı, Cumhuriyet Halk Partisi mutemedi, varsa Türk Ocağı başkanından oluşuyordu. Nahiye Heyetleri; nahiye müdürü, mektep başöğretmeni veya öğretmeni, varsa belediye başkanı ile Cumhuriyet Halk Partisi mutemedinden oluşuyordu. Köy ve mahallelerde; ihtiyar heyetleri ile köy ya da mahalle muhtarları ve köy öğretmeni Millet Mektepleri örgütünün yürütücüsü olarak görev yapıyorlardı, taşradaki idare heyetleri de Vilayet İdare Heyetleri'nin verdiği görevleri kendi bölgelerinde yerine getirmekle sorumlu idiler.⁴⁹⁰

Maarif Vekaleti müfettişleri, Millet Mektepleri'nin her türlü faaliyetini denetleme yetkisi ile teşkilat içinde görev almışlardı. Mülkiye Müfettişleri de, özellikle il İdare Heyetlerinin, Millet Mektepleri Talimatnamesi'nde yer alan görevlerini ne derece yerine getirdiklerini kontrol ve teftiş ile yetkili kılınmışlardı.⁴⁹¹

Düzenlenen ek talimatname ile Maarif Eminleri, Maarif Müdürleri, İlköğretim Müfettişleri, Kaza Maarif Memurları, Başöğretmenler ve Öğretmenler teşkilatı içindeki sorumlulukları belirlenmişti.⁴⁹² Millet Mekteplerinin ülke genelindeki teşkilatlanması. Maarif Vekaleti'nin teşkilatlanamadığı yerlere kadar uzanmaktaydı.⁴⁹³

Millet Mektepleri örgütünü oluşturan Cumhuriyet yöneticileri, hiçbir Türk vatandaşının bu uygulamanın ve Harf Devriminin dışında bırakılmasını istemiyorlardı. Bu hedef doğrultusunda, cezaevlerini de örgütlenmeye dahil edip, cezaevlerindeki vatandaşların okuma-yazma öğrenmesi için de talimatnameye madde koymuşlardı.⁴⁹⁴ Aynı amaç doğrultusunda devlet kuruluşları, belediyeler, tekell müdürlükleri, banka, demiryolu ve liman idareleri, sermayesinin yarısından fazlası

⁴⁹⁰ M.M.T.T.(1928), s.6-8; M.M.T.T.(1929), s.1929

⁴⁹¹ M.M.T.T.(1928), s.10-12; M.M.T.T.(1929), s.1934,

⁴⁹² M.M.T.T.(1940), ek, s.3-9

⁴⁹³ Bu konu 1928 tarihli talimatnamede "Maarif Vekaletinin resmi teşkilatının henüz teessüs edemediği yerlerdeki vatandaşlara okuyup yazma öğretmek üzere, seyyar muallim teşkilatı yapılacaktır." Şeklinde ve "Seyyar Talim Heyetleri" başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınıyordu. M.M.T.T.(1928), s. 14; diğer yıllarda çıkan talimatnamelerde ise konu "Seyyar Dershaneler ve Muallimler" başlığı ile yer almıştı

⁴⁹⁴ Zira talimatnameye göre altı aydan fazla bir suçla hapse giren bir kişiye okuma yazma öğretemeyen hapishane müdürlerinin ilgili bulundukları bakanlıkça sorumlu sayılacakları karar bağlanmıştı M.M.T.T.(1928), s.13; M.M.T.T.(1929), s.1932 ; M.M.T.T. (1940), s.16

devletçe verilen bütün şirketler, hamallar da dahil tüm personeli okutmakla yükümlü idi. Tüm memurlar,hizmetliler, işçiler en geç 1929 Haziranına kadar Millet Mekteplerinde kayıt yaptırıp öğrenim görecekti⁴⁹⁵

3.3.4. Millet Mekteplerinde Yapılan Çalışmalar ve Faaliyetleri

Türkiye halkının okur yazar hale getirilip ve kültürel seviyesinin yükseltilmesi amacıyla oluşturulan Millet Mekteplerinde öğretim kadrosu, genel eğitim teşkilatına uygun olarak oluşturulmuştu. Bu sebeple de ilköğretim okulu bulunan her yerde, öğretmen sayısı kadar Millet Mektebi dershanesi oluşturulacaktı. Maarif emînleri, maarif müdürleri, ilköğretim müfettişleri, ilköğretim okullarının müdürleri, baş öğretmenleri ve öğretmenleri, asli görevleri yanında Millet Mekteplerinin eğitim ve teftişinden de sorumlu idiler⁴⁹⁶

İlköğretim okullarının başöğretmenleri ve öğretmenleri de, normal öğretim faaliyetlerinin yanında Millet Mektepleri öğretim faaliyetinin asıl uygulayıcısı olarak görev yaparlardı.Görev yaptığı okulda Millet Mektebi dershanesi açılan her ilköğretim okulu müdürü ve başöğretmeni, öğretmen ve öğrencilerinin düzenli devamını, öğretim programının titizlikle uygulanmasını sağlamakla yükümlüydü.⁴⁹⁷

Öğretmenler ise, görev yaptıkları yerde 30 ile 50 vatandaştan oluşan bir Millet Mektebi dershanesi oluşturup, öğretimini yapmak zorundaydı. Bu öğretim sorumluluğunu yürütürken, öğrenci devamsızlığı ve kendi özel sorunları da dahil, bütün sorunlardan bölgesinin ilköğretim müfettişini bilgilendirip, sorunları çözmek zorundaydı.⁴⁹⁸

Millet Mektepleri teşkilatlarında yaşanan en önemli sorun öğretmen sayısının yetersizliği idi. Bu sorunun ortaya çıkarabileceği sonuçları önceden hesaplayan

⁴⁹⁵M.M.T.T.(1928), s.13; M.M.T.T.(1929),s.1932, M.M.T.T. (1940),s.15-16

⁴⁹⁶M.M.T.T.(1928),s.9

⁴⁹⁷Mustafa Duman,a.g.m.,s.6

⁴⁹⁸M.M.T.T.(1928),s.12,Madde20 Bir dersanedeki öğrenci sayısı daha sonra yayınlanan talimatnamelerde 15 ila 40 olarak değiştirilmiştir .Bunun sebebi ilk yılda yaşanan yoğunluğun ikinci yılda yaşanmaması ve dersanelerdeki öğrenci sayısının azlığı ile açıklanabilir

idareciler, çözüm için düşündükleri yolları da talimatnamede belirtmişlerdi. Bu sebeple Millet Mektepleri öğretim kadrosu, resmi veya özel Türk okullarının öğretmenlerinin yanısıra, yabancı ve azınlık okullarının Türkçe, Tarih ve Coğrafya öğretmenlerini de içine alacak şekilde düzenlendi.⁴⁹⁹

Ayrıca, Maarif emînleri gerekli gördükleri takdirde, bölgesinin orta dereceli okul öğretmenlerine de asli görevleri dışında olmak şartıyla öğretmenlik veya müfettişlik görevi verebilirlerdi. Yüksek okul öğretmenleri ise ancak maarif vekaletinden alınabilecek özel izin sayesinde böyle bir görevi yapabilirlerdi.⁵⁰⁰ Hatta gerekli olduğu takdirde öğretmen olmayan aydın kişilere vilayet veya kaza heyeti kararı ile oluşturulan bir yeterlilik kurulu tarafından "Millet Mektebi Öğretmeni" ünvanı ve belgesi verilebilecekti.⁵⁰¹

Millet Mektepleri, sadece okul olan yerlerde değil Milli Eğitim Örgütünün ulaşamadığı yerlerde de faaliyet gösteriyordu. Okulu olmayan köylerde "Seyyar Talim Heyetleri" şeklinde, cezaevlerinde, kamu binalarında, özel kuruluşlarda da örgütlenme söz konusu idi. Okul niteliği taşımayan bu yerlerin de öğretmen ihtiyacı söz konusu idi. Bu sorunun çözümü için buralarda seyyar Millet Mektepleri dersaneleri kuruldu ve seyyar öğretmenler görevlendirildi. Gezici öğretmenler gidecekleri yerlere tebeşir kâğıt kalem defter kitap portatif karatahta veya siyah mat muşamba gibi ihtiyaçları yanlarında götüreceklerdi.⁵⁰²

Devlet görevlilerinin millet mektebi dersanelerinden belge alması mecburî tutulmuştur. Millet Mektepleri karma idi. Eğitim Bakanlığı bu kurslar için özel alfabeler, yalın ve iri yazılı okuma kitapları bastırdı. Kursu bitirenlerin öğrendiklerini unutmaması için haftalık "Halk" gazetesi yayınlanmaya başlandı. Yayınlar öğrencilere ücretsiz veriliyordu.⁵⁰³

⁴⁹⁹ M.M.T.T.(1928),s.11

⁵⁰⁰ Aynı yer, s.11

⁵⁰¹ Fakat bu aydınlar sadece eski yazıyı bilen ve yeni yazıyı öğrenecek kişilerin dersanelerinde öğretmenlik yapabileceklerdi, zira hiç yazıyı bilmeyen kişilerin öğretimi yine yinede meslekten olan uzmanlara bırakılmıştı.

⁵⁰² M.M.T.T.(1928),s.20, madde39-43

⁵⁰³ İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkması ve Atatürk*, s.121

Millet mekteplerinde gece gündüz demeden öğretim veriliyordu, geceleri 5 numaralı lamba ışığında çalışmalara devam edilirdi. Yurttaşların devlete karşı görevlerinin yanı sıra devletin de yurttaşlara karşı görevleri öğretiliyordu. İlk yıllarda sınavlarda başarı gösterenlere bitirme belgesinin yanında armağanlar da verilirdi, ilk okuma-yazma öğrenenlere Mustafa Kemal, Anayasa armağan etmiştir. Anayasa'nın yanı sıra düzeylerine uygun kitaplar da verilirdi. Kitapların ilk sayfasında; *"Millet Mektebinden Çıkan...Efendiye Tarafından Hediye; Reis-i Cumhur ve Millet Mektepleri baş muallimi."*, yazılıyordu ve daha sonra Mustafa Kemal'in Gençliğe Hitabe'si yer alıyordu.⁵⁰⁴

Açıldığı ilk ay içinde Millet Mektepleri'ne 856.000 kişi yazılmıştı. Yalnız İstanbul'da 2655 dersane açılmıştı ve 104.458 kişi devam ediyordu. Bunların 55.106'si kadındı. Açılan 54.050 millet okulu dershanesinin 18.589'u kentlerde, 35.046'sı köylerde açılmıştır. Yeni yazı seferberliği geniş ölçüde köye de yayılmıştı. 1928-1929 ders yılında açılan dersane sayısı 2489 olmuştur.⁵⁰⁵

Millet Mektepleri'nde görevli olan öğretmenlere ek ücret veriliyordu. Denetim ücretlerini ise vilayetlerin maarif bütçeleri karşılıyordu. Cuma günü dışında her gün bir saat ders yapılacaktı. Eğer bir günde daha fazla ders yapılabiliriyorsa öğretim günleri haftada üç güne kadar indirilebiliyordu. Öğretmenlere ek ücretin yanı sıra takdirname de veriliyordu.⁵⁰⁶

Millet mekteplerinde her fırsatta ve her çeşit imkan ile halkın yeni yazıya ilgilerini çekmek, okuma-yazmanın faydalarını anlatmak için bir propaganda örgütü kurumuştur.⁵⁰⁷ Millet okullarına devam etmeyen ve belge almayan yurttaşlar, seçim

⁵⁰⁴ Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, s.122

⁵⁰⁵ Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s.242

⁵⁰⁶ Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s.129

⁵⁰⁷ Propaganda kurullarının görevleri 1928 tahlil talimatnamenin 44.maddesinde şöyle sıralanıyordu: Sinema ve tiyatrolarda, sahne alanlarında, okuyup yazmanın yararları konusunda uygun propaganda numaraları düzenlemek; kahvehane, gazino gibi yerlerde konferanslar vermek; kasaba ve köylerde panayır, pazar, güreş, koşu, sergi gibi halk kitlelerinin toplandığı yerlerde konferanslar vermek, eğitici afişler asmak, ilgiyi çekecek gösteriler düzenlemek; dergi, gazete, broşür yayınlamak; duvar gazeteleri, afişler hazırlayıp asmak; olanak varsa radyo konuşmaları yapmak ve meydanlara hoparlörler koyarak

hakkını kaybettiği gibi, ayrıca belirlenecek bir para cezasını da ödeyeceklerdi. Her öğretmen kendi bçlgesinde okuma yazma öğrenecek kişilerin sayımını yapar devam etmeyenleri bölgenin ilköğretim müfettişine bildirirdi.⁵⁰⁸

Millet mekteplerinde yapılacak masrafların temini için vilayet özel bütçelerinden maarif kısmına kaynak aktarılacaktı.Millet Mekteplerinin mali giderleri öğretmenlere ve okullarda çalışan diğer personele verilen ücretlerdi.⁵⁰⁹

Millet mekteplerinin masraflarını karşılamak üzere ilk ödenek Maarif Vekaleti'nin bütçesine 5 Kasım 1928 tarihinde konulmuştu.Dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati bu kanun mecliste görüşülürken söz alarak ilgili ödeneğin nerelere harcanacağı konusunda bilgiler veriyordu,⁵¹⁰ beş maddeden oluşan harcama kalemlerinden dördüncüsü Millet Mektepleri ve Halk Dersanelerini içermektedir.“ *Halk Dersanelerine ve Millet Mekteplerine ait her nevi masrafı yapmak bu dersaneler veya mektepler için yeni harflerle süreli ve belirli aralıklarla çıkan mecmua kitap vesaire basmak*”⁵¹¹

3.3.5. Millet Mektepleri'nde Eğitim Öğretim

Millet mektepleri çapında kurulan büyük bir teşkilattı.Yeni Türk Harflerinin Türk halkı tarafından kolay okunup yazılmasını sağlamak bu teşkilatın en önemli amacıydı.Fakat zamanla değişen dünya şartlarına ayak uydurmak isteyen Cumhuriyet yöneticileri okur yazar olmakla yetinmeyerek Türk halkının kendine yetecek günlük

halkı aydınlatmak. Yönetmelik yeni yazı propagandasının ölçülü olmasına, halkın usandırılmamasına da işaret etmiştir,**M.M.T.T.(1928)**,s.21

⁵⁰⁸ **M.M.T.T.(1928)**,s.16 madde28-29

⁵⁰⁹ **M.M.T.T.(1928)**,s.17

⁵¹⁰ Bu bütçe adına elde edilecek gelir kalemleri de talimatnamede yer almıştı:1- Hususi bütçelerden aynılıp nakledilecek miktar. Bu ilk sene için, tasarruf edilebilen miktarların nakledilmesiyle temin edilmekteydi.2-Yerel ticaret ve ziraat odalarından sağlanacak yardım, 3- Mahalli belediyelerden yapılacak yardımlar. Bu sene için tasarruflardan nakledilmek yoluyla temin edilir.4- Kişisel bağışlar 5- "Gazi Hitabesi" plağının satışından elde edilecek gelir,**M.M.T.T.(1928)**,s.17-18

⁵¹¹ **T.B.M.M.Zabıt-ı Ceridesi**, Devre3, (5 Kasım1928), C.5,s.22-26

bilgileri ve bir takım genel kültür bilgilerini de bu okullardan öğrenmesi için teşkilatın programını değiştirmişlerdir.⁵¹²

Millet Mekteplerinde dersler sabit ve seyyar olmak üzere A ve B dersanelerinde Halk Okuma Odaları ve Köy Yatı Dersaneleri'nde yapılıyordu.⁵¹³

A kategorisindeki okullarda hiç okuma-yazma öğrenmemiş okul çağını geçirmiş vartandaşlara okuma-yazma öğretilirdi. Bu okullarda sadece okuma-yazma öğretiliyordu, öğrenim süresi 4 aydı. Öğretim her yıl kasımda başlayıp şubat sonunda biterdi adın erkek her Türk vatandaşı bu mekteplerin öğrencisiydi 16 ve 30 yaşlarındaki bütün vatandaşlar derslere karma olarak devam edebilirdi gerekirse 30 yaşından büyüklerde dersaneler açılabilirdi.⁵¹⁴

Özellikle A dersaneleri tarafından halkın okuma yazmaya ilgisinin artırımı amacı ile dersler başlamadan oluşturulan propaganda örgütü motive edici özelliği açısından çok önemli görevler üstlenmişti

Millet Mekteplerinin A dersanelerinde öğretim süreleri sonunda sınavlar yapılır, başarılı olanlara mezuniyet belgesi verilirdi.⁵¹⁵ Başarısız olanlar da tekrar ikinci bir kursa devam ederdi.⁵¹⁶ Millet Mektepleri aracılığı ile okuma yazma öğrenenler, ihtiyaç duydukları mesleki ve bilimsel eğitimi almak ve gerekli uygulama eğitimini yapmak amacıyla açılacak olan, dil, ticaret ve sanat halk dershanelerine devam

⁵¹² M.M.TT. (1928),s.4, M.M.T.(1929), s.1925

⁵¹³ Mustafa Ergün ,a.g.e.,s.129

⁵¹⁴ M.M.T.T. (1928), s.5-14

⁵¹⁵ Millet Mektebi Mezunlarına verilen belgeler için tezin ekler kısmına bakınız.

⁵¹⁶ M.M.T.T. (1928), s.16; Aynı yer,s.22; Millet Mektepleri uygulamasının ilk yılında B dersaneleri de okuma yazma öğretiyordu. Bu nedenle, yapılan sınavlar ilk yıl B dersaneleri öğrencilerini de kapsıyordu. Millet Mektepleri dershanelerine devam ederek okuma yazma öğrenen öğrencilere, okur yazar olduklarını gösteren mezuniyet belgesi dışında, Mustafa Kemal imzalı bir Anayasa da hediye edilirdi. Bu anayasa, sınav sonucunda ilk üç dereceye giren öğrencilere verilirdi. Ayrıca Millet Mektebi İdare Heyeti tarafından çeşidi hediyeler verilir, bu vatandaşlar Maarif Vekaleti yayınlarından ücretsiz yararlanırlardı. Aynı yer, s.23.

edebilirdi. Millet Mektepleri dershanelerinde öğretim görmeyenler, bu dershanelere alınmazdı.⁵¹⁷

Yeni Türk alfabesiyle başlayacak öğrenime göre planlanmış olan "Alfabe", Millet Mektepleri'nin ilk ders kitapları olmuştur Burada imla bilgisi, eski yazıyı bilenlerin yeni yazıyı nasıl öğrenecekleri konusu ayrıntılı olarak ele alınıyordu.⁵¹⁸

B kategorisi okullarda ise eski yazıyı bilenlere yeni yazıyı öğretmek amaçlanmıştır. Bu okullar iki ay sürüyordu. Bu okullarda okuma yazmanın yanı sıra hesap ve ölçüler, sağlık bilgisi ve yurt bilgisi anlatılıyordu. Bu dersler, yönetime iyi vatandaş kazandırmaya yönelikti. Dersler; haftada iki saat okuma-yazma, iki saat hesap ve ölçüler, bir saat sağlık bilgisi, bir saat de yurttaşlık bilgisi olarak altı saatti.⁵¹⁹

B dershanelerinde okutulan en önemli kitap ise "Kıraat" olmuştur. Bu kitap ahlakî, millî esaslara göre seçilmiş parçaları içeriyordu. 128 sayfa olan bu kitap; şiirler, hikayeler, destanlar ve bazı tarihî parçalarla, yaşça büyük öğrencilerin ilgisini çekecek şekilde tertip edilmişti. En önemli diğer bir ders kitabı ise "Yurt Bilgisi", idi. İçeriğinde tarihi bilgiler, yurttaşlık görevleri yer alıyordu. Anayasa, Cumhuriyet Hükümetinin işleyişi, seçimler, T.B.M.M., vergi, askerlik gibi konular bulunuyordu.⁵²⁰

3.3.6. Millet Mektepleri'nin Kapanışı

1927-28'de Halk Dershaneleri olarak açılan bu okullar, 1928-35 arası Millet Mektepleri, 1936-1950 arasında da "Ulus Okulları" adıyla çalışmaya devam etmişlerdi. Ancak Millet Mektepleri sayısal verilerin gösterdiğine göre, 1928-1929 yıllarından sonra etkinliği gittikçe azalmış, ruhu gittikçe sönmüş bir kurum olmuşlardır. Bu nedenle, 1928 Harf İnkılâbı'nın bir parçası olarak, eğitim inkılâpları dönemi içinde

⁵¹⁷ M.M.T.T.(1928),s.17

⁵¹⁸ Mücteba İlgürel, "Millet Mektepleri", **Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan**, Ayır Basım, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1981, s.32-33

⁵¹⁹ Bilal Şimşir, **a.g.e.**, s.237

⁵²⁰ Mücteba İlgürel, **a.g.e.**, s.32-33

değerlendirilmişlerdir.⁵²¹ Zira 1 Ocak 1929'dan 1936 yılı sonlarına kadar etkin olan Millet Mektepleri, Türk Yazı İnkılabı sürecinde tarihi bir görev yerine getirmiştir. O yıllarda açılan Halkevleri ve daha sonra açılacak olan Köy Enstitüleri zincirinin ilk halkası olarak eğitim öğretim hayatından ayrılmıştır. Millet Mektepleri sayesinde köyde, kentte, kadında, erkekte yeni yazı kavramı yaratılmıştı. Harf İnkılabının uygulanması, öğretilmesi açısından millet okullarının büyük katkısı olmuştur.⁵²²

1939'lu yıllara gelindiğinde genel eğitim sorunları çözülmüş değildi. Okuryazar oranı hala düşüktü. Fakat yeni Türk harfleri yerleşmiş, yazı inkılabı başarıya ulaşmıştı. Mekteplere, açıldıktan sonra büyük umutlar bağlanmıştı, ülke genelinde seferberlik havası vardı. Fakat ilk zamanların hızı çabuk kesilmişti. Millet Mektepleri, ancak 8 yıl yaşatılabilmişti. 1933'te ve sonraki yıllarda birçok öğretmen yaş haddinden dolayı emekliye ayrıldı. Bu da Millet Mektepleri'nin sayıca azalmasına neden oldu. Ayrıca okuma yazma seferberliğinin hızının kesilmesinde aynı yıllarda yaşanan Dünya Ekonomik Krizinin de az da olsa etkisi olmuştur. O dönemde Mustafa Necati gibi bir bakanın olmaması, inkılab heyecanının sönmesi, ve yönetmelikte belirtilen sürelerin bu işe yetmemesi de başarısızlığa sebep olmuştur. Beş yıl içinde mektep sayısı açıldığı sayının dörtte biri oranında düşmüştür. Hem kente, hem de köyde işler büyük ölçüde yavaşlamıştır.⁵²³

*“ Millet Mektepleri'nde 1936'ya kadar 2.546.051 kişi okumuştur. Okuryazar nüfus %15'e yükselmiştir. Başlangıcından 20 yıl sonra bu oran %40'ı bulmuştur. 1950'den sonra halk eğitiminin durdurulması sebebiyle okur-yazarlık oranı %39'a düşmüştür.”*⁵²⁴

Millet Mektepleri'ndeki başarı oranı %48.78 idi . Köylerde genel başarı oranı %46, şehirlerde ise %54 dolayındaydı. Beş yılda 782.410 şehirliden 525.745'i, 1.523.511 köylünün de 699.176'sı başarı ile millet mekteplerini bitirdi. Köylerde erkeklerin başarı oranı %51, kadınların ise %35 idi. Hiç okuma-yazma bilmeyen köylü erkeklerden 907.314 kişi okullara devam etmiş ve bunların yarısı, 447.218 kişi okur-

⁵²¹ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.130

⁵²² Bilal Şimşir, **a.g.e.**, s.242

⁵²³ **Aynı**, s.242

⁵²⁴ Afet İnan, **a.g.e.**, s.193

yazar olarak okullardan çıkmıştı. 458.000 köylü kadından 152.968'i başarı göstererek diploma aldı. Yani köylerde millet okullarına devam eden hiç okuma yazma bilmeyen 1.365.317 kişiden 600.186 kişiye ilk kez okuma-yazma öğretilmişti. Şehirlerde de hiç okuma-yazma bilmeyen 590.729 kişi katılmış, bunların 303.874'ü okuma-yazma öğrenerek okullardan çıkmıştı.⁵²⁵

50.690 öğretmen, Millet Mektepleri'nde görev yapmıştı. Bunların 22.113'ü şehirlerde(%39), 28.577'si (%61) taşrada görev yapmıştı. Öğretmenlerin sayısı, dershanelerden azdı.Bu açık sebebi ile öğretmenler birkaç dershanede birden görev yapıyorlardı. 1928-1929 ders yılında 16.922 öğretmen görev yapıyorken, 5 yıl sonra bu rakam 4.084 düşmüştür. ⁵²⁶ Millet Mektepleri'ne devam edenlerin sayısı da düşüş gösteriyordu. 5 yıl içinde 2.305.924 kişi bu okula yazılmıştı. İlk yıl okula gelenlerin sayısı 624.778'i köylü olmak üzere 1.045.500'e ulaşmıştı. Ertesi yıl yarıya düşen bu sayı, beşinci yılında ise yalnız 157.639 kişi devam ediyordu. Yani %15'e düştü. Kentlerde düşüş oranı %91.46, köylerde %82 idi.⁵²⁷

Böylece Millet Mektepleri harf inkılabının yerleşmesindeki tarihi görevi yerine getirmiş oluyordu.Geniş halk kitlelerinin eğitimi görevini,Millet Mekteplerinden sonra Halkevleri devralacaktı. Zamanla da bu görevi Köy Enstitüleri üstlenecek ve Mustafa Kemal'in Türk Milleti adına hayal ettiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak için belirlenen yolda emin adımlarla yürümeye devam edilecekti.

3.4. Üniversite Reformu

3.4.1.Reform Öncesi Darülfünun

Darülfünun, 1470 tarihinde kurulan “Fatih Medresesi”nin devam eden bir uzantısı olarak kabul edilmektedir.⁵²⁸ Yüksek eğitim ve öğretim vermek amacı ile açılan ilk Osmanlı kurumu "Darülfünü"u 1863'te ortaya çıkar. Ama Osmanlı "Darülfünunu" bugünkü

⁵²⁵Bilal Şimşir, **a.g.e.**, s.243

⁵²⁶**Aynı yer**, s.243

⁵²⁷**Aynı yer**, s.243

⁵²⁸ Durmuş Yalçın, **a.g.e.**, s,137 (**Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I** adlı eserde Üniversite Reformu ile ilgili olan kısım Durmuş Yalçın tarafından yazılmıştır.)

anlamda bir üniversite kuruluşu değildir, öğretmenleri, dersleri, sınıfları bulunmamaktadır. Devrin tanınmış bilim adamlarının ve saygın paşaların serbest konferanslar verdiği bir program olarak devam etmektedir.Çoğu, Avrupa görmüş, laik eğitimi ve pozitif bilimleri savunan aydınlar Darülfünun'da fizik, kimya, matematik, felsefe ve tarih gibi alanlarda konferanslar vermektedir. Konular arasında,fıkıh ve kelam gibi islam bilimleri de bulunmasına rağmen yeni üniversitenin ağırlığı, medresenin tam karşısında, Dünya ilimleri okutmağa ve yaymaya yönelmiştir.⁵²⁹

1870'e kadar Darülfünun bu belirsizliğini korumuş, ancak o yıl üç fakülteli bir yüksek eğitim kurumu olarak tekrar teşkilatlanmıştır. Bunlar felsefe ve edebiyat; Matematik ve Fizik Bilimleri; bir de Hukuk Fakülteleridir. Yeni kuruluşun müdürlüğüne Hoca Tahsin Efendi getirilir. 1857'de medrese hocası olarak Fransa'ya giden Hoca Tahsin, pozitif bilimlerin tam bir inancısı ve koyu bir materyalist olarak Avrupa'dan döner. Üniversitenin öğretmenleri arasında Fransız, Rum, Ermeni ve Müslüman bilim adamları vardır. Azınlık öğrencilerini de kabul eden Darülfünun 450 öğrenci ile eğitime başlar ve bir iki yıl sonra da kapatılır. Kapatılma sebebi çok fazla bilinmemekle beraber Tanzimat ulemasının bu yeni laik eğitim kurumuna hoşgörü ile bakmamış olması ona karşı gelmesi önemli bir neden olarak gösterilebilir.⁵³⁰

Darülfünun 1900 senesinde Darülfünun-ı Şahane" adıyla bir defa daha açılmıştır. 1908 yılında "Darülfünun-ı Osmanî" adı ile yeniden düzenlenen ve Ekim 1919 tarihli "Darülfünun-ı Osmanî Nizannamesi"ne göre yönetilen Darülfünun Türkiye Cumhuriyeti'ne bu şekilde devrolmuştur. Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi'ne göre Darülfünun, yükseköğretimin gelişmesi ve ilerlemesine yarayan Hukuk, Tıp, Edebiyat ve Fen Fakültelerinden oluşan ve özerkliği bulunan ilmî bir kurumdur.⁵³¹

Öğrenciler mezun olduklarında lisans diploması almaya hak kazanırlar . Hukuk, Edebiyat, Fen ve Tıp Fakültelerinin ilim heyeti müderris (Profesör) ve muallimlerden

⁵²⁹ İlhan Başgöz, **a.g.e.**, s.180

⁵³⁰ **Aynı yer**, s.181

⁵³¹ 1919'da kabul edilen "Darülfünunu Osmani" kararnamesi ile üniversiteye bilimsel özerklik de verilmiştir. Ancak öğretim kadrosuna yapılacak atamalar, Milli Eğitim bakanından geçtikten sonra padişahın onaylaması ile kesinlik kazanabilirdi. Böylece bilimsel özerklik büyük ölçüde sınırlandırılmış oluyordu.

(Doçent)lerden oluşmaktadır. Müderris ve muallim olma şartları ve görevleri yine tüzükte belirlenmiştir.⁵³²

Darülfünun Emini ve Medrese Reisi olabilmek için müderris olmak şarttır. Maarif Nazırı üniversitenin başkanıdır. Rektör aracılığı ile üniversiteyi gözetir. Rektör, Müderris ve Muallimler tarafından iki senelik süre için seçilir. Görev süresi sona eren Rektör tekrar seçilebilir. 7 Ekim 1925 talimatnamesiyle Öğretim üyeleri arasında en çok oy alan iki kişiden biri Maarif Nazırı tarafından Rektör olarak atanır. Darülfünun'un bir senatosu vardır. Senato, ilmi görevinin yanı sıra, karar alma ve idarî görevleri de yerine getirir.⁵³³

Her medresede o medresenin müderris ve muallimlerinden oluşan bir Müderrisler Meclisi vardır. Müderrisler Meclisinin de ilmî, adlî ve idarî görevleri bulunmaktadır. Müderrisler Meclisi ilk toplantıda müderrisler arasından seçtiği iki kişiyi Rektöre bildirirdi. Senato kendi görüşünü de ekleyerek durumu Maarif Nazırı'na arz ederdi. Bunlar arasından nazırca seçilen dekan medresenin işlerini yürütürdü.⁵³⁴ Görev süresi bir yıldır , tekrar seçilme imkanı vardır ve gerektiğinde milli eğitim bakanı tarafından azledilebilir. Medreselerden birine kaydolabilmek için Mekteb-i Sultanilerden birinden mezun olmak şarttır.⁵³⁵

"Darülfünun Osmani" idarenin laik eğitim alanında hiçbir gelişmeyi istememesi ve fikir hayatı üzerindeki siyasi baskısı sebebi ile hiçbir gelişme göstermez. Darülfünun'da Şer'i Bilimleri okutan hocalar medrese tarzı zihniyetini sürdürürken, çoğu Avrupa'dan gelmiş, yabancı dilleri bilen ve fen derslerini veren öğretmenler de bir araştırma ve serbest tartışma geleneği oluşturamazlar. Öğrenci bunların, her yıl tekrar ede ede verdikleri notları okumakta, sadece ezber yeteneklerini geliştirmektedir, notlar ise, aslı yabancı dilde yazılmış bir kitabın sayfa sayfa çevirisinden ibarettir, öğrencinin okuyup faydalanacağı başka kaynaklar ise ülkede bulunmamaktadır, o dönemdeki ağır politik

⁵³² Durmuş Yalçın ,a.g.e., s.137

⁵³³ Aynı yer, s.137

⁵³⁴ Aynı yer, s.138

⁵³⁵ Aynı yer, s.138

baskı da eklenince üniversitenin serbest düşünce ve tarafsız bilimsel özgürlük veremeyeceği ortaya çıkar.⁵³⁶

Darülfünun'da yapılan yeni düzenlemelerle; Almanya'dan yirmi kadar profesör davet ederek öğretim kadrosuna yeni bir araştırma geleneği başlatılmak istenir. Ayrıca, Ziya Gökalp gibi, İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi kendi alanlarında iyi yetişmiş gençlerde üniversite kadrolarına yerleştirilir. Böylece üniversitede ulusal dil, ulusal tarih, edebiyat ve eğitim dallarında değerli araştırmalar yapılmaya başlar. Bu kadroya Fuat Köprülü'nün de katılması ile Türkoloji alanında bilimsel araştırma yöntemi Türk üniversitelerine girmiş olur.⁵³⁷

3.4.2.Reformun Sebepleri

Cumhuriyet'in ilanıyla beraber birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da yenilikçi bir politika benimsenmiştir. Başta laiklik olmak üzere Cumhuriyet'in temel ilkelerini işler hale getirmek isteyen yeni eğitim politikası beraberinde birçok yeni kurum ve uygulamayı getirmiştir. Başlangıçta ilk ve orta öğretim üzerine yoğunlaşan yeni eğitim politikası, yüksek öğretim konusunda kapsamlı bir değişiklik yapmak gibi bir uygulamayı programına almamıştır. Zira 1922 den 1932'ye kadar uzanan yolda Darülfünun'a yeni imkanlar verilerek kendini yenilemesi beklenmiştir.⁵³⁸

Bu anlamda ilk önce eski harbiye nezareti binası Darülfünun'a tahsis edildi , daha sonra ise,1923'te müderris maaşlarına önemli derecede zam yapıldı,bir yıl sonra ise bireylerin bağışlarını kabul etme ve vakıf mallarına sahip olma hakkı verildi,yine aynı yıl 499 sayılı kanunla üniversiteye tüzel kişilik tanındı.1925 talimatnamesi ile de idari ve ilmi özerklik tanındı dolayısı ile bahsedilen 1922 ve 1932 yılları arasında hükümet üniversitenin öğretim programına karışmamış gelişme ve değişimleri üniversiteden beklemiştir.⁵³⁹ Türkiye Cumhuriyeti eldeki eski kurumların hepsinde köklü reformlar yaparken. Darülfünun'u da yenileştirmek konusunda devlet adamları

⁵³⁶ İlhan Başgöz, **a.g.e.**, s.181

⁵³⁷ **Aynı yer**, s.182

⁵³⁸ Abdurrahman Çaycı, "Atatürk Bilim ve Üniversite", **A.T.A.M.D.**, S.10, s.61-68

⁵³⁹ Abdurrahman Çaycı, **a.g.m.**, s.64

arasında fikir ayrılığına sebep olmuştur Devrin ilk Eğitim Bakan'ı bu konuda bazı devlet adamlarından farklı düşünür ve fikrini şu şekilde açıklar:

*"Arkadaşlar Türk milleti yeni bir amaca doğru yürüyor. Memleketimizde uygarlığın timsali Darülfünun olacaktır. Eğitim Bakanlığı Darülfünun'u böyle basit bir durumda bırakamaz. Bırakırsa görevini yapmamış olur."*⁵⁴⁰

Vasıf Bey'in bu ifadesi üniversiteye karışmak isteyen reformcuların fikirlerini yansıtmaktadır. Bunlara göre Darülfünun, da tıpkı öteki Osmanlı kurumları gibi geçmişten devralınan kötü bir mirastır. Kendi haline bırakılırsa daha uzun zaman gerilikten ve tembellikten kurtulamayacaktır, özerklik adına Darülfün'u,serbest bırakmak aslında, üniversiteye hakim olan bilgisizliğe, çeşitli menfaatlerle birbirine sarılmış profesör çevrelerinin tembelliğine de karışmamak demektir.Türkiye Cumhuriyeti buna izin verecek durumda değildir.⁵⁴¹

Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati'nin de içinde bulunduğu ikinci fikir ise. üniversiteye müdahalenin şiddetle karşısındadır. Darülfünun'un gelişmesi ve ilerlemesi gene, ancak Darülfünun sayesinde olmalıdır. Üniversite demek özerklik demektir. Siyasilerin düzeltmek için üniversiteye yapacağı her müdahale durumu daha da kötüleştirmekten başka bir sonuç ortaya koymayacaktır.İlk on yıl yürütülen politika genelde birinci görüşün eseri olarak uygulanmıştır.⁵⁴²

Üniversitede ortaya çıkan bazı olaylar hükümeti üniversite ile ilgilenmeye, düzenlemeler yapmaya mecbur kılar.Örneğin, 1924 yılında, bir grup öğrenci üniversite bahçesinde fotoğraf çektirir. Darülfünun hocaları harekete geçer ve fotoğraf makinesinin karşısında poz veren öğrenciler cezalandırılır. Olaydan birkaç gün sonra Bursa'da bir konuşma yapan Mustafa Kemal, resim çektirmeyi günah kabul eden Darülfünun hocalarını, şiddetle kınar; aslında cezalandırılması gerekenlerin kendileri olduğunu belirtir. Bunun üzerine İstanbul savcılığı bir açıklama yaparak, öğrencileri değil, üniversite hocalarını mahkemeye vereceğini açıklar. Sorunun çözümü için Milli

⁵⁴⁰ İlhan Başgöz, **a.g.e.**, s.182

⁵⁴¹ **Aynı yer**, s.182

⁵⁴² **Aynı yer**, s.183

Eğitim Bakanlığı devreye girmek üzere iken, üniversiteden genç bir öğretmen grubu işe karışır ve olayı üniversite içinde çözeceklerini, bakanlığın işe karışmamasını rica ederler. Fotoğraf çektilme günahı böylece kapanır.⁵⁴³

Bir yıl sonra, "Darülfünun Emmini'nin" öğrencilerin yasa dışı olaylarını desteklemesi Ankara'yı yine tedirgin eder. Ve hükümet yeni bir öğrenci tüzüğü hazırlayarak, yürürlüğe koydurur. Bu ufak tefek olaylar üniversitenin özerkliğinin tartışmaya açılmasına neden olur. Üniversitenin özerk statüsünü gölgeleyen bu müdahale üniversiteyi halkın gündemine getirmekle kalmamış, üniversitenin kendi içinde de önemli tartışmalara sebep olmuştur. Bu tartışmalar bazen üniversite mensuplarının birbirlerinin bilimsel çalışmalarını eleştirmelerine kadar varmıştır. Bir Almanca profesörünün Almanca'dan yaptığı kısa bir çevirinin yanlışlıklarla dolu olduğu, diğer bir profesörün ise basılmak üzere olan bir çalışmasında Türkçeyi doğru dürüst kullanamadığı anlaşılır. Bu tür olaylar T.B.M.M.' de büyük yankı uyandırır.⁵⁴⁴

Darülfünun'a karşı yöneltilen en önemli eleştiri ise Darülfünun'un inkılaplara karşı kayıtsız kalmasıdır. 1930'lardan sonra gelişen dil ve tarih hareketleri de üniversiteden destek görmez. Mustafa Kemal'in çok önem verdiği her iki hareket de üniversite dışındaki genç uzmanların desteği ile yürütülmektedir. 1932 yılında toplanan Birinci Tarih Kongresi'nde, Darülfünun öğretmenleri tarafından ileri sürülen eleştiriler, bardağı taşıran son damla olmuştur. Bu kongrede İstanbul Darülfünun'undan bazı öğretmenler resmi dil ve tarih görüşlerini elıştırırlar. Mustafa Kemal'in öz ilgi ve desteği ile yürütülen ve hükümetin kültür politikası halini alan bu iki görüşün üniversitede destek bulamaması bir yana, bir de eleştirilmesi Ankara'da şiddetli bir tepki yaratır.⁵⁴⁵

Bu kayıtsızlığı 1 Ağustos 1933 tarihinde dönemin Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip İstanbul Üniversitesi'nin açılışında yaptığı konuşmada şu şekilde eleştirmektedir: *“Memlekette büyük politik ve toplumsal dalgalanmalar olmaktadır. Üniversite (Darülfünun) bunun karşısında tarafsız bir seyirci rolünü sürdürdü. İktisat alanında*

⁵⁴³ Abdurrahman Çaycı, **a.g.m.**, s.64

⁵⁴⁴ Tarık Zafer Tunaya, **Medeniyetin Bekleme Odasında**, İstanbul, Bağlam Yay., 1989, s.29

⁵⁴⁵ İlhan Başgöz, **a.g.e.**, s.184

önemli değişmeler olmaktadır. Darülfünun bunlara tamamen ilgisiz göründü. Hukukta köktenci değişiklikler yapıldı. Darülfünun yalnızca yeni kanunları ders programına almakla yetindi. Yazı reformu yapılmış, dilin özleştirilmesi hareketi başlamıştı. Darülfünun bunula hiçbir surette ilgilenmiyordu. Yeni bir tarih değerlendirilmesi ulusal bir hareket anlamında bütün ülkeyi sarmıştı. Darülfünun'un buna karşı ilgisini uyandırmak için, üç yıl beklemek ve çabalar sarfetmek gerekti. İstanbul Darülfünunu en sonunda sustu, kendi kabuğuna çekildi ve adeta bir ortaçağ yalıtılmışlığıyla dış dünyadan tamamen koptu.”⁵⁴⁶

Bu durum üzerine devrimleri ve hükümetin görüşünü destekleyen dergi ve gazetelerde Darülfünun'a yöneltilen eleştiriler alevlenir. Cumhuriyet, Hakimiyet-i Milliye ve Kadro bu kampanyaya katılır.⁵⁴⁷ Böylece İnkılapları ve hükümetin görüşünü destekleyen basın Darülfünun'u şiddetli bir şekilde eleştirir. Darülfün'a yöneltilen eleştiriler şu şekilde özetlenebilir.

1. Darülfünundaki çalışmalar bilimsel değerde değildir. Derslerde, yayınlarda bilimsel ciddiyet yoktur.
2. Öğretim elemanı atanmasında bilimsel yeterlilikten ziyade siyasi ilişkiler etken olmaktadır. Öğretim elemanı yetiştirilmemekte olduğu gibi, onların bilimsel derecelerini belirleyecek bir üst makam da bulunmamaktadır.
3. Üniversite toplumla uyum sağlayamamaktadır. Yeni devlet anlayışına ve Cumhuriyet'in yoğun inkılapçı temposuna ayak uydurmaktan uzaktır.
4. Kendi kendini yenileyemeyen Darülfünun tasfiye edilmeli, dışardan gelecek uzman yardımlarıyla yeniden oluşturulmalıdır.⁵⁴⁸

Dönemin bütün siyasi ve kültürel hareketlerine damgasını vuran Atatürk, çağdaş kültür ve medeniyet seviyesine ulaşabilmenin yolunun bilimden ve medeniyetten geçtiğini bilmektedir. Zira Atatürk'e göre inkılapların başarısı bu yoldaki kararlı adımlara bağlıdır, ileri görüşlü bir lider olan Atatürk on yıl bekledikten sonra meseleye köklü bir çözüm getirmek için harekete geçer. Üniversitenin incelenmesi yanlışların

⁵⁴⁶Reşit Galip'in konuşmasını aktaran, Horst Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, (Çev.) A. Kazancıgil ve S. Bozkurt, İstanbul, Kabalcı Yayınevi. 2000, s.72

⁵⁴⁷ İlhan Başgöz, **a.g.e.**, s.185

⁵⁴⁸ Abdurrahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk**, s.409

tespit edilip çözüm yollarının araştırılabilmesi için ve bu konuda rehber mahiyetinde bir rapor hazırlamak üzere İsviçreden Profesör, Alfred Malche'yi çağırır.⁵⁴⁹

4.3.Reformun Hazırlıkları

16 Ocak 1932'de İstanbul'a gelen Malche'ın neler yapacağı hakkında kimsenin bilgisi yoktu.⁵⁵⁰ Hattâ onun Dârülfünun'a yeni bir faaliyet plânı yapacağı düşünülüyordu. Başbakan ve Eğitim Bakanı ile görüşen Malche, Dârülfünun'un fakültelerini, kliniklerini, laboratuvarlarını, kütüphanelerini gezdi. Darülfünun emini, profesör ve asistanlarla konuştu; dersleri ve çalışmaları izledi, belgeler derledi. İstanbul'daki yüksek okulları ve bazı liseleri gezerek buraları yerinde gördü ,inceledi. Daha sonra Dârülfünun öğretim üyelerine ve yardımcılarına uygulanmak üzere bir anket bıraktı, Mart ayında, Fransa ve İsviçre'deki üniversite, laboratuvar, klinik ve kütüphaneleriyle asistanların durumunu, öğrencilerle ilişkilerini incelemek üzere Türkiye'den ayrıldı. Hollanda'daki okullarda da buna benzer incelemeler yaptı.Nisan 1932'de Türkiye'ye döndüğünde, hastahane ve liselerde incelemelerine devam etti. Öğrenciler arasında anketler yaptı, görüşmeler düzenledi. Bern Türk elçisi, Haziran başında incelemelerini bitirmek zorunda olduğunu bildirdiğinden dolayı, kendisinin ifadesine göre, incelemelerini çok mükemmel hale getirmeden raporunu vermek zorundakaldı.⁵⁵¹

Profesör Malche'ın önerileri şu şekilde özetlenebilir

1. Darülfünunun hukukî durumu netleştirilmeli, bilimsel özerklik korunmakla birlikte, idarî ve akademik personelin seçiminde hükümet yetkiyi üzerine almalıdır.
2. Darülfünun ilmi ve fikrî bir hızdan mahrum görünmektedir. Yeni bir teşkilatlanmayı gerektiren sebeplerden biri de budur.

⁵⁴⁹ Abdurrahman Çaycı, “Atatürk Bilim ve Üniversite”, s.66

⁵⁵⁰ Albert Malche , Cenevre Üniversitesi Pedagoji Profesörü'dür.

⁵⁵¹ Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, s.172-173,Raporun tam tercümesi ve Atatürk'ün değerlendirilmesi için Bkz: Utkan Kocatürk, “Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”,**A.T.A.M.D**, C.1, S.1, s.3-96

3. Profesörlerin atanması, Darülfünunun geleceği açısından her şeyden önemlidir. Darülfünun hocaları tercihen yurt dışında yetiştirilmelidir.⁵⁵²

4. Darülfünunda öğretim metodu ders notlarına dayalıdır. Öğrencilere genelde ansiklopedik bilgi verilmekte ve bunlar her sene geliştirilmeden tekrarlanmaktadır. Öğretim üretime dayalı değildir. Öğrenci uygulamalı dersler ve seminerlerle araştırmaya yönlendirilmelidir. Sınav teknikleri değiştirilmeli, hafızaya dayalı bilgi yerine, uygulamaya yönelik bilgiye öncelik tanınmalıdır. Darülfünunun öncelikli ödevi, düşünen beyinler yaratmaktır.

5. Türkçe bilimsel yayınlar yeterli değildir. Öğrenci yabancı dil bilmediğinden yabancı yayından yararlanamamaktadır. Dolayısıyla öğrenciye okuduğunu anlayacak ölçüde bir yabancı dil öğreniminin ilk yıllarında mutlaka verilmelidir.

6. Kütüphaneler fakir, hizmet saatleri ve çalışma şekilleri yeterli değildir. Kütüphaneler merkezileştirilmeli ve öğrenciye ödünç kitap verilmelidir.

7. Darülfünun ilmî canlılığı yaşatmakla görevlidir. Bu iş, öğrencileri bizzat kişisel araştırmalara yöneltmekle mümkündür. Dolayısıyla öğretim elemanlarının ders saatleri haricinde öğrencilerine zaman ayırmaları, öğrenci ve araştırma ile daha fazla meşgul olmaları gereklidir.

8. Darülfünun öğretimin yanında öğrencileri manen geliştirecek temiz ve seçkin bir sosyal ortam yaratmakla da görevlidir. Bu müessese öğrencilerin sosyal ihtiyaçlarını temin için pansiyonlar, yurtlar, kantinler temin etmeli, spor hayatını geliştirecek çözümler pekiştirmelidir. Ayrıca mezunlarla ilişkiyi devam ettirecek kuruluşlar oluşturulmalı, öğrencinin Darülfünun'u kendi evi ve fikrî vatanı gibi sevmesi sağlanmalıdır.

9. Türkiye gibi. baştan başa yeniden oluşturulan bir memleketin meseleleri Darülfünun'un çalışmalarında öncelikli konu teşkil etmelidir. Türkiye'nin jeolojisi, tarihi, coğrafyası, sağlık meseleleri, sanayisi, kültürü, güzel sanatları Darülfünun'un ilk araştırma konuları olmalıdır.

10. Darülfünunun yenileşmesi yeterli değildir. Kurumun dışarıya açılması, geniş bir çevreye faydalı olması gereklidir. Bunun için Darülfünun halka açık konferanslar

⁵⁵² Abdurrahman Çaycı, **a.g.e.**, s.443-444; Abdurrahman Çaycı, **a.g.m.**, s.66-67

düzenlemeli, tatil aylarında kongreler, seminerler tertiplenmeli, halka yönelik bir dergi yayımlamalıdır.⁵⁵³

Atatürk Prof. Malche'in raporlarını dikkatle incelemiş, önerilerinin önemli bir bölümünü kabul etmiş ve bu raporu bir kültür porgramı gibi ele alarak millî ve modern üniversitenin kurulması için hemen uygulanmasını istemiştir. Bu amaçla Milli Eğitim Bakanlığında oluşturulan bir komisyon hazırlıklara başlar. Dönemin aydınlarının da görüşleri alınır. Nihayetinde Atatürk İnkılaplarının uygulanış metoduna uygun bir çözüm yolu kabul edilmiştir. *“Darülfünun ıslah edilme yerine ilga edilerek İstanbul üniversitesi adıyla yeniden teşkil edilmesi kararlaştırılır.”*⁵⁵⁴

Atatürk bu reformu 1933'de Meclisin açılış konuşmasında milletvekillerine şöyle açıklar: *"Arkadaşlar üniversite tesisine verdiğimiz ehemmiyeti beyan etmek isterim. Yarım tedbirlerin kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi maarifte ve kurulan üniversitede de radikal tedbirlerle yürüme kat'i kararımızdır."*⁵⁵⁵

3.4.3. Reformun Uygulanması; Darülfünun'dan Üniversiteye

1933 yılı Mayıs'ında, Malche'in tekrar Türkiye'ye geldiği dönemlerde hükûmet de "İstanbul Dârülfünunu'nun ilgası ve yerine yeni esaslar dahilinde bir İstanbul Üniversitesi teşkiline dair" oluşturduğu yasa tasarısını Meclis'e sunuyordu. Hükûmetin Dârülfünunu ilga tasarısı Meclis komisyonlarında tartışılırken, Maarif Vekaleti ileri gelenleri de fakülte başkanlarıyla Malche'in raporunu inceliyor, fakülte komisyonlarının ve Dârülfünun Divanı'nın hazırladığı başka "ıslah" görüşlerinin de incelemeye devam ediyordu.⁵⁵⁶ Sonuçta üniversiteye olan acil ihtiyaç ve bu yöndeki sosyal gereklilik sebebi ile Türk Kültür hayatının bir dönüm noktası olan 31 Mayıs 1933'te 2252 sayılı kanunla *“İstanbul Darülfünunu'nun ilgasına ve Maarif vekaletince yeni bir üniversite kurulmasına”* karar verilmiştir.⁵⁵⁷

⁵⁵³ Abdurrahman Çaycı, **a.g.e.**, s.443-444, Abdurrahman Çaycı, **a.g.m.**, s.66-67

⁵⁵⁴ Abdurrahman Çaycı, **a.g.e.**, s.411

⁵⁵⁵ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.1, s.392

⁵⁵⁶ **Aynı Yer**, s.174

⁵⁵⁷ Mehmet Kayıran, "Atatürkçü Düşünce Işığında Çağdaş Eğitim", **A.T.A.M.D.**, C.14, S.42, (Kasım 1998), s.818

Hükümetin yasa tasarısı mecliste “ Kabul edenler....,Etmeyenler....Kabul edilmiştir.”tarzında çok sür’atli bir şekilde meclisten geçerek yasalaşmıştır.⁵⁵⁸ 31 Mayıs 1933 tarihli yasa ile 31 Temmuz 1933'ten geçerli olmak üzere tarile karıştı ve İstanbul Üniversitesi 1 Ağustos 1933 tarihi itibari ile kuruldu. 1 Ağustos 1933'ten 1 Mayıs 1934' e kadar devam edecek geçici dönemde idareyi Milli Eğitim Bakanı üstlenecekti.⁵⁵⁹ İstanbul Üniversitesinin yeni kadrosu üç değişik kaynaktan yararlanılarak oluşturuldu.

1. Eski Darülfünun'dan kadroya alınanlar.
2. Avrupa Üniversitelerinde öğrenim ve ihtisaslarını tamamlayıp yurda dönenler,
3. Yurt dışından getirilen yabancı bilim adamları.

Darülfünun'un tasfiyesi esnasında açıkta kalan öğretim elemanlarının bir kısmı emekliye, ayrılmış bir kısmı başka görevlere atanmıştır.⁵⁶⁰

Yeni üniversitenin başarısı kadronun değerli elemanlar ile oluşturulmasına bağlıydı. Bu esnada Almanya rejim değişikliği içindeydi. Hitler Ari ırktan olmayan üniversite hocalarını tasfiye etmeğe başlamıştı. Musevi kökenli Alman bilim adamları yabancı ülkelere sığınmaya başlamışlardı.Bunların kurdukları "*Alman Bilim Adamları Yardım Derneği*" ile Prof. Malche aracılığı ile temasa geçildi. Bu dernekle Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip arasında bir anlaşma yapıldı.

Bu anlaşmaya göre;üniversitede tam gün çalışacaklar, öğrenciler çevirmenler yardımıyla ders kitabı hazırlayacaklar,yabancı hocalar dersleri 3yıl içinde Türkçe olarak vermeye başlayacaklar,⁵⁶¹ gerektiğinde bilir kişi raporları hazırlayacaklar karşılığında

⁵⁵⁸ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.174

⁵⁵⁹ Abdurrahman Çaycı, **a.g.e.**, s.412

⁵⁶⁰ Darülfünun kadrosundaki 155 kişinin 59'u yeni kadroya atanmış 96'sı da kadro dışı bırakılmıştır Bkz, Hüseyin Korkut,“Üniversiteler”,**Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul, M.E.B.Yay., 1983, s.316

⁵⁶¹ İstanbul Üniversitesi'nde görev yapmaya başlayan Alman akademisyenlerin hiçbiri Türkçe bilmediğinden dersler Almanca yapılmış, bir çevirmen aracılığıyla eşzamanlı Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu konuda Niyazi Berkes'in anılarında o dönem Sosyoloji Bölümü'nde görev yapan Gerhard Kessler ile ilgili anlattığı şu olay sorunun boyutlarını çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

“Yaşlı Alman hocaları gibi Kessler bağıra bağıra konuşuyor, tercümanı olan kişi onun kullandığı özel terimlerin anlamlarını bilmediğinden sözlüklerden yalan yanlış bulduğu karşılıklar kullanıyordu. Başta Nusret Hızır ve biz olarak bütün sınıf kahkahalara boğuluyordu. Zavallı Kessler bunu, Türklere özgü bilim sevgisine vererek ve büsbütün heyecanlanarak daha da bağırıyordu. Zavallı adam Hitler rejiminin darbesini yemiş, sosyal demokrat türünden bir kişi olarak tevkif bile edilmiş, bizim hükümetin onu istemesi üzerine bırakılınca Türkiye'ye koşmuştu”Bkz: Niyazi Berkes, **Unutulan Yıllar**, İstanbul, İletişim Yay.,1997, s.103-104

kendilerine, yüksek maaş ve yol giderleri verilecek, sağlık sigortası ödenecektir. Verilen maaş Türkiye standartlarının çok üstündedir. Bir Türk profesör 150 TL. maaş alırken, yabancı profesörlere 500-800 TL maaş verilmiştir. Ayrıca kendileri yabancı arkadaşlarını Türkiye'ye getirip görevlendireceklerdi dolayısıyla yabancı bilim adamları devlet himayesine girmiş oluyorlardı⁵⁶²

Yeni üniversite tıp, hukuk, fen ve edebiyat fakülteleriyle sekiz enstitüden meydana geliyordu. Milliyetçilik ve devrimcilik ilkelerini esas alarak öğretim yapacak üniversite, Türk devrimi fikrini işleyip geliştirecekti. Bunun için "Türk İnkılâbı Enstitüsü" kurulmuştu.

İlk başta üniversitenin ders programı yapılmamıştı. Profesörler tamamlandıkça programlar hazırlanıyor, bir yandan da fiziki imkanlar sağlanıyordu. Üniversite öğretim üyelerinin, dışarda yazıhane ve muayenehane açmaları yasaklanıp dışarda kalan bazı Dârülfünun hocalarına "Telif ve Tercüme Heyeti"nde görev verilmiştir, Malche, sözleşmenin biteceği Temmuz 1934'e kadar yalnızca yabancı profesörlerin atanmalarıyla görevlendirilmiş, ıslahat komitesi dağıtılarak; görevleri Üniversite Emni, Fakülte Başkanları, Malche ve Talim ve Terbiye Dairesi Başkanı İhsan Bey'e bırakılmıştı.⁵⁶³

Öğretimde ders saatleri ve seminerler konması şeklinde yeni girişimlerde bulunulurken, profesörlere, dışardaki görevlerini bırakarak üniversitede çalışmaları bildirilmişti. Dışardan alınacak bazı profesörlerden vazgeçilmesine rağmen bazı Türk hocalar maaşlarının azlığından dolayı istifa etmişlerdi. Fen ve Tıp Fakültelerinde öğretim üyesi açığı çok fazlaydı. Buna göre Avrupa'dan bir çok profesörle daha sözleşme yapılmıştı.⁵⁶⁴

⁵⁶²Abdurrahman Çaycı, "Atatürk Bilim ve Üniversite", **A.T.A.M.D.**, S.10, s.67 Yabancı profesörleri görevlendirilirken gelenlerin siyasî eğilimleri dikkate alınmamıştır. Mülteci profesörlerin Almanya'dan hapisten kaçarak gelmiş,veya kamptan kurtarılmış ve Atatürk Türkiye'sinde tam bir huzur içinde kendilerini yenilemek imkanı elde etmişlerdir. Kendilerine geniş, yetkiler verilmiş, gerektiğinde özel yardımlar yapılmıştır. Buna karşılık yabancı hocalar, yeni üniversitenin oluşmasında, ders kitaplarının hazırlanmasında, geleceğin Türk bilim adamlarının yetişmesinde etkili olmuşlardır.Bilim adamlarının üniversitede kalmalarında nitelikli bir öğretim üyesi olup,bilimsel bilimsel yayınlarının olması etkili olmuştur. Bkz: Çaycı, **a.g.m.**, s.67

⁵⁶³ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.179-180

⁵⁶⁴ **Aynı yer**, s.179-180

19 Kasım 1933 günü yapılan bir törenle açılan İstanbul üniversitesinde önce başlangıçta profesör yardımcılarına "doçent" denilmiş, 1933 sonlarında ise üniversite öğretim üyelerine "Ordinaryüs", "Profesör" ve "Doçent" denmesi, eminliğe "Rektörlük", fakülte reisliğine de "Dekanlık" denmesi kararlaştırılmış ve resmi yazışmalarda kullanılmıştır, günümüzde de kullanılan kavramların kullanılacağı yerler netleştirilmiştir.⁵⁶⁵

İstanbul Üniversitesi törenle açıldığında, 32'si Alman olmak üzere 38 yabancı profesör gelmişti. Yabancılar daha sonra da grup grup gelmeye devam ettiler. 1933 yılı sonunda Türk ve yabancı oluşlarına göre üniversitenin öğretim üyeleri dağılımı şöyle idi:⁵⁶⁶

Öğretim Üyesi	Türk	Yabancı	Toplam
Ordinaryüs profesör	27	38	65
Profesör	18	4	22
Doçent	93	-	93
Toplam	138	42	180

1934 yılında ise, ıslahat programını uygulayabilmek için Ziraat Bankası'ndan borç alınmış, Leo Spizzer'in Müdürlüğünde bir Dil Okulu kurulmuş, üniversitenin en faal kısımları olan Enstitüler de bir bir açılmıştır. Albert Malche 1934 başlarında eğitim üzerine dört veda konferansı vererek, yabancı profesörlerin çok iyi bir incelemeden sonra geldiklerini, hepsinin tecrübeli kişiler olduklarını; bu yabancı profesörlere ve kürsülerine karşı yapılan yayınların üzücü olduğunu belirtmişti. Malche, Türkiye'den ayrılış hazırlıkları yaparken İstanbul'a gelen Eğitim Bakanı Abidin Özmen, üniversitede çeşitli toplantılar yaparak ve Malche ile görüşerek üniversite inkılâbının son pürüzlerini

⁵⁶⁵ Hüseyin Korkut, **a.g.m.**, s.317; Horst Widmann, **a.g.e.**, s.54-85

⁵⁶⁶ Mustafa Ergün , **a.g.e.**, s.179-180

de halletmiş, artık liseleri ıslah etmek gerektiğini düşünerek bir "Orta Tedrisat Islahat Komisyonu" kurmuştur.⁵⁶⁷

Eski Dârülfünun'un bütün kadrolarıyla beraber lağvedilmesi ile açığa çıkarılan profesörlerden bazılarının emekli edilmeleri ve bunların malî kaynağını üniversitenin karşılayamaması dolayısıyla Üniversite Bütçesi genel bütçe içine alınmış; ayrıca Avrupa'dan getirilen 60'tan fazla öğretim üyesi ve yeni üniversitenin fiziki ihtiyaçlarına ait mali kaynakları konusu da Meclis'ten yasalar çıkartılarak çözümlenmiştir.⁵⁶⁸

3.4.5. Ankara Üniversitenin Temelleri ve Doğu Üniversitesi Fikri

Atatürk Üniversite reformunu, Türk kültür programının bir parçası olarak ele telakki ediyordu. Üniversiteler ise bu programı gerçekleştirmede önemli bir araçtı. Bu görevi Batıda İstanbul Üniversitesi, merkezde Ankara'da kurulacak Üniversite, Doğuda da Van Gölü çevresinde oluşturulacak bir üniversitenin gerçekleştirmesi düşünülmektedir. Atatürk Milli Mücadele'nin ve yeni devletin yönetim merkezi olan Ankara'yı bir kültür ve eğitim merkezi haline getirmeye kararlıydı. Zira 1925'de Ankara'da Adliye Hukuk Mektebini açmıştı. Bu okul 1927'de Ankara Hukuk Fakültesi adını almıştı. 1924'te musiki öğretmenlerini yetiştirmek için Ankara Musiki Muallim Mektebi, ortaokullara öğretmen yetiştirmek için sonradan Gazi Eğitim Enstitüsü adını alan Gazi Orta Muallim Mektebi 1927'de faaliyete geçmişti. 1930'da Alman öğretim görevleri tarafından kurulan Ankara Yüksek Ziraat Mektebi 1933'de Yüksek Ziraat Enstitüsü adını aldı ve bugünkü Ziraat Fakültesinin temelini oluşturdu ve modern tarım metodlarını bilen teknik elemanların yetişme yolu açılmıştır.⁵⁶⁹

Atatürk'ün direktifleriyle, millî bilinci pekiştirmek, Türk gurur ve onurunu tatmin ederek, geleceğe güvenle bakmayı sağlayacak ve Türk Kültürü'nün bilimsel metodlarla incelenmesini sağlayıp Türk Kültürü'nü her yönüyle araştırarak ve öğretim kurumlarına bu konuda ihtiyaç duydukları öğretmenleri yetiştirmek maksadıyla Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi 1936'da açıldı. Zamanla bu fakülte Ankara

⁵⁶⁷ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.181

⁵⁶⁸ **Aynı Yer**, s.182

⁵⁶⁹ Abdurrahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk**, s.415

Üniversitesi'nin temel fakültelerinden ve başkent'in önemli kültür merkezlerinden biri olmuştur.⁵⁷⁰

Aynı amaca binaen 1859'da İstanbul'da kurulmuş olan Mekteb-i Mülkiye 30 Mayıs 1935 tarihli bir yasa ile Ankara'ya nakledildi ve ismi de Siyasal Bilgiler Okulu olarak değiştirildi.1936'dan itibaren ise öğretime başlamıştır.Ankara Üniversitesi'nin. 9 Haziran 1937'de kabul edilen yasa ile Ankara'da bir tıp fakültesi açılması kararlaştırıldı. Fakat ekonomik engeller ve ikinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi nedeniyle fakülte ancak 1945'te açılabilirdi. 1946'da çıkarılan bir yasa ile Ankara Üniversitesi kuruldu.⁵⁷¹

Atatürk, 1937'de TBMM'nin açılışında Doğu Anadolu'da güçlü bir kültür merkezi olarak Van gölü sahillerinde her seviyeden okulları ve Üniversitesiyle bir kültür şehri yaratılması için faaliyete geçilmesini ister.⁵⁷²

Burası Türk kültür politikasının doğudaki üssü görevini üstlenecekti. Hatta bu merkezin komşu ülkelerdeki Türk kökenli gençler için de bir cazibe merkezi olabileceği tasarlanıyordu. Atatürk'ün bu arzusu 1958'de Erzurum'da kurulan Atatürk Üniversitesi'yle gerçekleşebildi.⁵⁷³

3.5. Halkevleri ve Yansımaları

3.5.1. Halkevi Nedir?

Halkevi aydın kesim ile halkın bir araya gelgiği ev, kültürlerini yaşadığı yer anlamına gelmektedir.Burada kültürün bütün çeşitleri milli olarak yaşanmaktadır.Halk burada gericilik ve kültür yozlaşmalarıyla uğraşır. Halkevleri halkı bir millet haline

⁵⁷⁰ İlhan Başgöz, a.g.e., s.191

⁵⁷¹ Mustafa Ergün, a.g.e., s.183

⁵⁷² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.1, s.420

⁵⁷³ Abdurrahman Çaycı, a.g.e., s.416

getirmeye, Türk devrimini geniş halk kitleleri içinde kökleştirmeye, millî birliği sağlamaya çalışan kuruluşlardır.⁵⁷⁴

Türk insanını ikiye ayırmak mümkündür; halk ve aydın .Mustafa Kemal bu iki insan grubu hakkında 1923 tarihinde şunları söylemektedir."*Aydın sınıfın halka telkin edeceği ülküler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalı. Halbuki bizde böyle mi olmuştur? O aydınların telkinleri milletimizin ruhunun derinliğinden alınmış ülküler midir? Şüphesiz hayır! Aydınlarımız içinde çok iyi düşünenler vardır. Fakat genellikle şu hatalarımız da vardır ki, inceleme ve araştırmalarımıza zemin olarak çok kere kendi memleketimizi, kendi tarihimizi, kendi an'anelerimizi, kendi hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı almıyoruz. Aydınlarımız belki bütün cihanı, bütün diğer milletleri tanır; lâkin kendimizi bilmeyiz.*"⁵⁷⁵

Milliyeti fertlerin, ailelerin, mesleklerin ve hattâ insanlığın üzerinde tutan, millet olmayı zorunluluk sayan Atatürk milliyetçiliği 1931 ve 1932 yıllarında Türk Dilini Tetkik Cemiyeti, Türk Tarih Cemiyeti ve Halkevlerini oluşturmuştur. Bu kurumlar, Atatürk milliyetçiliğinin temel noktalarını teşkil etmişlerdir.⁵⁷⁶

Özellikle halkevleri 1932-1951 yılları arasında Türkiye'nin toplumsal ve kültürel tarihinde önemli yer tutmuştur. Başta Atatürk olmak üzere, dönemin önde gelen devlet adamları zaman zaman halkevleri çalışmalarına bizzat katılmak suretiyle bu kurumları desteklemişlerdir. Türkiye'de halk eğitimi düşüncesi oldukça eskilere dayanır. Örneğin Anadolu'nun henüz Türkleşmeye başladığı dönemlerde ortaya çıkan tekkeleri, zaviyeleri ve ahî örgütlerini, aynı zamanda birer halk eğitimi kurumları gibi görebiliriz. 15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet'in açtığı sıbyan mektebi halkçılık ve hayır işleme amacıyla kurulmuştur. Ayrıca medreseler hem parasız olmaları hem de yedirme ve giydirmeye avantajları bakımından halkçı kurumlardır. Bununla beraber eğitimdeki boşluğun giderilemesi ve 1865'te bir çıraklık eğitim merkezi olarak Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye kurulmuştur. Bu cemiyetin bünyesinde 1873'te halk eğitimi

⁵⁷⁴ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.193

⁵⁷⁵ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.193

⁵⁷⁶ **Aynı yer**, s.193

tarihinde önemli bir adım sayılan Darüşşafaka-ı İslâmiye açılmıştır. Darüşşafak-ı İslâmiye, kimsesiz Müslüman çocuklarına mahsus bir şefkat yuvası olarak bugüne kadar yaşamıştır.⁵⁷⁷

Daha sonraki dönemde ise yine halk terbiyesi işiyle uğraşan çok sayıda dernek kurulmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti siyasi bir kurum olmasına rağmen Türkiye'nin bir çok yerinde İttihat ve Terakki Mektepleri adıyla parasız mektepler açmıştır. Yine aynı partinin himayesinde kurulan Türk Gücü Cemiyeti (Kuruluşu 1913), Osmanlı Güç Dernekleri (Kuruluşu 9 Nisan 1914), Genç Dernekleri: Gülbüz Derneği ve Dinç Derneği (Kuruluşu 1916) gibi kurumlar halk eğitimi alanında ciddî çalışmalar yürütmüştür.⁵⁷⁸

Kuruluş aşamasında İttihat ve Terakki Partisi ile doğrudan bir ilişkisi olmamasına rağmen , sonraları çalışmalarını bu partinin dünya görüşü doğrultusunda yürüten Türk Ocakları da halk eğitimi tarihinde önemli bir kilometre taşıdır. Zira İmparatorluk içindeki ayrılıkçı ve milliyetçi hareketler güçlendikçe Türk Ocakları'nın etki alanı da genişlemiştir.⁵⁷⁹

1931 yılından itibaren ise ülke genelinde Türk Ocakları'nın işlevlerinin sona erdiği konusunda haberler yer almaya başladı. Zira bilimsel çalışmalar yapması gereken Türk ocakları, doğrudan politikaya giriyorlar, muhalefet partisi edasıyla Atatürk devrimleriyle savaşıyorlardı. Atatürk başlangıçta çalışmalarını desteklediği bu örgütün rejimi tehlikeye attığı düşüncesi ile kapatılacağını ve CHP'ye bağlanacağını açıklıyordu.⁵⁸⁰ Bunun yerine, Mustafa Kemal'in direktifleri ile Halk Evleri'nde sinema, kitaplık ve konferans salonu gibi halkın ilgisini çekecek imkanların yaratılacağı, buna CHP'nin ön ayak olacağı, duyuruluyordu⁵⁸¹

⁵⁷⁷ Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul, 1985, s. 531-536.

⁵⁷⁸ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s. 531-536.

⁵⁷⁹ Tefik Çavdar, "Halkevleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s.878

⁵⁸⁰ Anıl Çeçen, **Halkevleri**, Ankara, Gündoğan Yay., 1990, s.103-104

⁵⁸¹ Neşe G.Yeşilkaya, **Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s.65

3.5.2. Halkevleri'nin Açılma Sebepleri

"Türk-insanı", Anadolu'ya gelişinden XVI. yüzyıl ortalarına kadar çok kararlı bir şekilde koruduğu millî benliğini zamanla koruyamaz hale gelmişti. Bunu etkileyen en önemli faktörler dil ve din idi. Dil, Türklerin İslâmiyete girişlerinden beri yabancı unsurlarla karışarak, sadeliğini yitirmekte idi. Din ise yalnızca bir "arap hayranlığı" biçiminde algılanıyordu. Saray da, medrese de halkı millî değerlerinden ayırıyor, , müslümanlık derken Araplık, ilim-irfan derken Acemlik halka kabul ettirilmeye çalışılıyordu. Devletin aydın kesimi ise gerçek anlamda Türk aydını olmaktan çok uzaktı.⁵⁸²

Tanzimattan sonra ortaya çıkan "Avrupa hayranlığı" ise Osmanlı aydınını Türklüğünden utandırarak bütün gayretiyle değerlerini unutmaya, "Avrupalı" olmaya sürüklüyordu. Bunlara bir de "milliyet" fikrini yok etmeye çalışan Osmanlı siyasî görüşü de eklenmişti. Meşrûtiyet yıllarında ortaya çıkan Jön Türkler ise Fransız kültürünün etkisinde kalarak güya "Türk barbarlığı"nı "Medenî Avrupa'ya" affettirmeye çalışıyordu.⁵⁸³

Yabancı unsurlar Osmanlı Devleti'nden ayrılınca Devletin asıl sahipleri olan Türkler de kendi milliyetlerine eğilme yoluna girdiler. Aydınlar, Türklük değerlerini halkta aramaya başladılar. Zor günlerde Türk halkı ve Türk aydını "Mustafa Kemâl ateşi"nin etrafında toplandılar. Halkevleri, savaş günlerinin bu yakınlığını devam ettirerek millî benliğini tam olarak sağlamak için açıldı.⁵⁸⁴

⁵⁸² Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.189-190

⁵⁸³ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.189-190

⁵⁸⁴ Halkevleri yönetmeliğine göre evlerin kuruluş gerekçesi şu şekilde açıklanmıştı *"Memleketimize nazaran millet hazineleri daha zengin, maddî imkânları daha geniş ve okuma yazma bilenlerin nisbeti yüzde yüz veya yüzde doksanbeş olan memleketlerde bile, halk kültür teşkilâtlarına her gün daha ziyade artan bir ehemmiyet verilmektedir. Bu ehemmiyetin derecesi şu birkaç misalle ölçülebilir: Macaristan'da Millî Kültür Cemiyetleri 1867'den beri "Macar Millî Kültür Cemiyeti", "Uranya Cemiyeti", "Amele Jimnazları", "Çiftçi Dernekleri" vs. gibi isimler ve bunların yüzlerce kültür yurtları halinde sürüyor. Çekoslovakya'da "Mazarik Halk Eğitimi Cemiyeti"nin 400 kadar kültür yurdu, İtalya'nın "Dopolavora" adlı millî kültür teşkilâtı ki bunun 1586 kültür derneği, bin kadar amatör temsil grubu var. 1930'da 8000 Halk Kütüphanesi açmışlar, 1931'de çeşitli şehir, köy ve kasabalarda 27.000 kadar millî bayramlar tertiplenmişler. Bugün ise 1.500'den fazla Amele Bilgi Kursu var. Almanya'da ise böyle teşkilâtların sayısı pek çoktur. Meselâ Nürnberg'deki Kültür Cemiyeti Yüksek Halk Mektebi'nin 170 öğretmeni vardır.*

Aynı yıl açılan Türk Dilini Tetkik Cemiyeti ve Türk Tarih Cemiyeti de aynı gayeye hizmet için kurulmuştu. Türk Toplumunu kendi devletini çağdaş bir yapıda oluşturmuştu sıra halk eğitiminin yaygınlaştırılarak bilinçlenme düzeyinin arttırılmasındaydı. Okuma yazma eksikliği insanları kendi durumlarını düzeltmekten alıkoyduğu gibi ülke kalkınmasında aktif bir rol oynamalarına da engel teşkil etmekteydi. Zira ülkedeki eğitim yetersizliği sebebi ile yapılan yenilikler halka kısa zamanda ulaştırılamıyor amaçtan halk haberdar edilemiyordu. İşte bu noktada yoğun bir halk eğitimi ve örgütlenmesi gündeme geliyordu. Demokratik ülkelerin bu anlamda yaptığı denemeler Türkiye için yol gösterici oluyordu. Özellikle de İsveç , Türkiye açısından önemli bir model teşkil ediyordu.⁵⁸⁵ Cumhuriyet yönetimi bu amaçla Selim Sırrı Tarcan'ı İsviçre'ye gönderirken Vildan Aşır Savaşır da Ortaoğu ülkelerine araştırma amacıyla gönderiliyordu. Onların gözlemleri ve raporları Ankara'da incelenerek tartışılıyordu.⁵⁸⁶

Halk eğitiminin nasıl yapılacağı belirsizliği devam ederken Avrupa'da öğrenim görmüş olan Vildan Aşır Savaşır'ın Çekoslovakya'daki Sokol adlı kuruluşları anlatan bir konferansında, Türkiye'de de Halkinevleri adıyla onlara benzer örgütlenmeye gidilebileceği üzerinde durması işi kolaylaştırmıştır.⁵⁸⁷ Halkevlerinin kurulma sebeplerinden biri de CHP'nin kimlik arayışıyla alakalıydı. Partinin üçüncü büyük kurultayında ,da bu siyasal partinin ana nitelikleri, dayandığı temel ilkeler belirlenip altı ilke tüzüğe alınırken bunlar arasında halkçılığın rolü üzerinde önemle durulmuştu. Aynı şekilde de Halkevleri halkla bütünleşmenin vazgeçilmez kuruluşları olarak tasarlandı.⁵⁸⁸

İngiltere'de Halk Eğitimi Cemiyeti'nin radyo kurslarına 2.700.000 kişi devam ediyor. Öyleyse biz bu sahada her milletten daha çok çalışacağız. Çünkü onlardan her yönden eksikiz.... Cumhuriyet ve inkılâp esaslarını bütün ruhlarla hakim kılmak için, onu bir îman haline getirmek için çalışacağız. Menemen hadisesinden çok uzak değiliz.." Ergün, **a.g.e.**, s.191; Halkevlerinin açılış sebepleri ile ilgili olarak bkz: Ferit Celal Güven ,“Halkevlerinin Kuruluş Nedeni”, **Atatürk ve Halkevleri, Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler**, Ankara, T.T.K.Basımevi, 1974, s.59-65; Kadir Kaplan, “Halkevlerinin Doğuş Bilinci ve Tarihsel Görevi”, **Atatürk ve Halkevleri, Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler**, Ankara, T.T.K.Basımevi, 1974, s.51-59

⁵⁸⁵ Anıl Çeçen, **Halkevleri**, s.94-95

⁵⁸⁶ Aynı yer, s.95

⁵⁸⁷ Zeki Arıkan, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, Ankara Üniv. T.İ.T.E.D., **Atatürk Yolu**, Yıl, 12, C.6, S.23, s.267

⁵⁸⁸ Aynı yer, s.267

1930 yılı, Dünya Ekonomik Bunalımı'nın Türkiye'de bütün etkilerinin hissedildiği bir dönemdi. Dünya Ekonomik Bunalımı'nın sorunları karşısında ekonomi politikalarının sarsılmasıyla milliyetçilik yeniden gündeme getirilmiştir. Halkevleri, ekonomik bunalımın ülkede doruğa ulaştığı bu dönemde örgütlendi. Ekonomik sarsıntının ülke çapında büyük tartışmalar yaratmasından çekinen yönetim, devlet ve halk arasında kopukluğu giderecek ve halk arasında yeni bir heyecan yaratacak bir örgütlenmeyi ortaya koydu. Halkevlerinin kurulmasına Menemen Olayı, Serbest Fırka bunalımı gibi olaylardan doğan açığı kapatmak da diğer bir etken olmuştur.⁵⁸⁹

Halkevleri kurulurken Batıdaki buna benzer halk eğitimi kurumları dikkatle incelenmiştir, ama hiçbirisi Halkevlerine tam bir model olarak seçilmemiştir. Halkevleri gerek örgüt, gerek çalışma programları yönünden tamamen millî ve orijinal kurumlardır. Her kolun kendi yönetim kurulunu seçmesi, kolların başkan ve temsilcilerinin Halkevi yönetim kurulunu oluşturması, hiç bir ülkenin halk eğitim kuruluşunda bulunmamaktaydı. Aslında Halkevleri, millî kültür ocakları olduğu için "örneği kendinden" olması da beklenen bir sonuçtu."⁵⁹⁰

Halkevleri, halkı bilinçlendirmek, eğitim, kültür ve hayat düzeylerini yükseltmek için özel ve özgün bir kurumdur. Halkevleri, Atatürk inkılaplarının benimsetilmesi Cumhuriyetin kültürel alandaki yeniliklerini Millî Eğitimin yanında yürütmek için açılacaktır. Güzel sanatların, millî kültürün, bilimsel çalışmaların kuvvetlendirilmesi hedeflenmiştir.⁵⁹¹

Recep Peker, Reşit Galip ve İsmet İnönü'nün söylev ve demeçlerine göre Halkevleri'nin kuruluş gayeleri şu şekilde sıralanabilir;

1. Milleti bilinçli, birbirini anlayan, seven aynı ideale bağlı halk kitlesi halinde örgütlemek,
2. Kültür, ülkü, amaç ve düşünce birliğini güçlendirecek bir toplum olmayı sağlamak,
3. Millî birliği oluşturan, millî ruhu biçimlendiren kültür öğelerini çıkarıp geliştirmek,

⁵⁸⁹ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.191

⁵⁹⁰ **Aynı Yer**, s.192

⁵⁹¹ Tevfik Çavdar, **a.g.e.**, s.880; Özer Ozankaya, **Cumhuriyet Çınarı**, s.454

4. Köylü ve kentli, köylü ile aydın zümreler arasındaki ilişkileri arttıracak köycülük çalışmalarının yapılması,
5. CHP'nin ilkelerini ve bu ilkelerin ülke çapında nasıl uygulandığını anlatmak için merkez olması.⁵⁹²

Daha önce de belirtildiği gibi Mustafa Kemal yurtdışına gönderdiği araştırmacılardan Vildan Aşir'in araştırma sonuçlarını çok makul bularak tartışılmasını istemişti, kendisini de köşkten arayarak kutlamıştı. Bir müddet sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na getirilecek olan Dr. Reşit Galip Halkevlerini kurmayı üstlenmiş ve onun çağrısıyla dönemin önde gelen aydınları Ankara Türk Ocağı binasında yapılan toplantıya katılmıştı. Toplantıya çağrılanlar arasında Şevket Süreyya Aydemir, Recep Peker, Hasan Cemil Çambel, Cevdet Nasuhi, İsmail Hüsrev, Vildan Aşir Savaşır vb. vardı. Burada, Dr. Reşit Galip, kurulması tasarlanan Halkevlerinin kuruluş hazırlıklarının başlanacağını açıklamış ve konu enine boyuna tartışılmıştır. Oluşturulan komisyon Halkevlerinin ana tüzüğünü hazırlamakla görevlendirilmiş ve sonunda Halkevlerinin kurulması kesinlik kazanmıştır. 1932 yılı başında Halkevlerinin kuruluşuyla ilgili hazırlıklar tamamlanarak durum CHP Genel Sekreteri Recep Peker tarafından bütün örgüte duyuruldu.⁵⁹³

3.5.3. Halkevleri'nin Açılışı ve Çalışmaları

19 Şubat 1932 günü başta Ankara olmak üzere 14 il merkezinde⁵⁹⁴ Halkevlerinin törenle açıldı. Aynı gün Ankara Halkevi'nin salonları sabahtan dolmuş, 14 Halkevi Parti Genel Sekreterliğine töreni dinlemek için radyo ile Ankara'ya bağlanmış ve açılışı kutlama programına katılmışlardı. Genel Sekreter Recep Peker, Halkevlerinin kuruluşundaki amacını şöyle açıklıyordu: "...Bu asırda millileşmck için, milletçe kütteleşmck için, mektep tahsilinin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk terbiyesi yapmak ve halkı bir arada ve birlikte çalıştırmak esasının kurulması lazımdır..." Bu

⁵⁹² Aynı yer, s.880 ; Reşit Galip Bey'in Nutku için bkz: **Atatürk ve Halkevleri, Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler**, s.17-42 ; İsmet Paşa'nın nutku için bkz: Aynı yer, s.42-49, Recep Bey'in nutku için bkz: Aynı yer, s.9-17

⁵⁹³ Zeki Arıkan, **a.g.m.**, s.268

⁵⁹⁴ Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, Konya, Malatya, Van ve Samsun o gün açılan halkevleridir.

konusmasında gençliğin gelecekteki rolünü de şöyle açıklanıyordu: "*Gençlik istikbalin ışığıdır; gençlik mütemadiyen yetişen ve yetiştiren bir çalışmanın içinde yaşatılmalıdır.*"⁵⁹⁵

Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Halkevlerinin kuruluşu ile yöneldiği amaç da şu sözlerle dile getirilmiştir: "*Cumhuriyet Halk Partisinin Halkevlerle takip ettiği gaye, milleti şuurlu, birbirini anlayan birbirini seven, ideale bağlı bir halk kitlesi halinde teşkilatlandırmaktır.*"⁵⁹⁶

Cumhuriyet Halk Partisi, 1 Mart 1932 tarihli bir genelge ile durumu kendi örgütüne açıklamıştı. Buna göre; her parti örgütü kendi yöresinde bir Halkevi açacaktı. Her Halkevi kendi çalışmasını düzenleyecek, yönetim kurulu şube komitelerini, komiteler de üyelerini çalıştırabilecekti. Halkevleri'nin bir genel merkezi yoktu ve her Halkevi kendi bulunduğu bölgenin merkezidi. Halkevi gerçekten de halkın evi olacak, kendi bölgesindeki halkı ayırım gözetmeden bünyesinde toplayacaktı. C.H.P.yerel parti örgütleri bir Halkevinin kurulması için gerekli tesisleri, kolları, bütçeyi, üyeleri...vs hazırladıktan sonra partinin genel yönetim kuruluna başvuruyor, izin verilince o yılın 19 Şubat'ında Halkevi açılıyordu. 19 Şubat'ı takip eden ilk pazar günü eski Halkevleri'nin kuruluş yıldönümleri, yenilerinin açılış törenleri kutlanıyordu.⁵⁹⁷

Halkevleri kurulmaya uygun olamayan köy ve mahallelerde de Halkodaları açılmıştı.⁵⁹⁸ Bunlar 1936'da 500'e yükseldi. Halkevleri ve Halkodaları'nın kendilerine göre küçük kitaplıkları ve çalışma kolları vardı. Bunlar yoksul millet çocuklarının kitap, dergi, gazete okuyabileceği yerler olmuştu. Halkodalar yönetmeliğine göre binalar, toplantı ve konuşmalar için düzenli olarak hazırlanıyordu. Okuma yeri, müzik, halk oyunları, karagöz oyunları, sergiler, güreş, avcılık gibi çalışmalarla, yoksul halkla

⁵⁹⁵ Zeki Arıkan, **a.g.m.**, s.268

⁵⁹⁶ Zeki Arıkan, **a.g.m.**, s.268-269

⁵⁹⁷ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.186-187

⁵⁹⁸ Halkodalarının tarihsel işlevi ile ilgili olarak bkz.Uluğ İğdemir, "Halkevleri ve Halkodaları", **Atatürk ve Halkevleri, Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler**, Ankara , T.T.K. Basımevi, 1974 s.139-131

ilgileniliyordu.⁵⁹⁹ Aydınlar, ve öğretmenler akşamları ve bütün boş günlerinde Halkevleri'nde çalışıyordu. Bir yandan yetiştirme ve geliştirme çalışmaları vardı. Bu itibarla Halkevleri'nde kısa süre içinde önemli yazarlar ve özgün eserler ortaya çıkmıştır. Halkodaları'nın yayınları 1951'de 322'ye ulaşmıştır Aşık Veysel Şatıroğlu ve diğer halk ozanları bu yolla san'atlarını kitlelere ulaştırmışlardır.⁶⁰⁰

Halkevleri kuruluşundan itibaren yaptığı çalışmaları, İnkılabın aşılınması, geçmişe ait izleri silmek, kaynaşmış bir kitle yaratmak, canlandırma, laiklik , terbiye , telkin , güven verme esasları etrafında toplamıştı.⁶⁰¹

Halkevlerinin çalışmalarını, çalışma yerine göre Halkevi merkezinde ve Halkevi binası dışındaki çalışmalar olarak ayrılıyordu. Merkezdeki çalışmalar, çoğu eski Türk Ocağı binaları olan Halkevi binalarının imkanlarıyla şekilleniyordu. Okuma, konser, spor, tiyatro salonları, kütüphane olanaklarına göre "gece"ler, konferanslar, konserler, müsamereler, spor çalışmaları, sinema, tiyatro gösterileri vs. yapılıyordu.⁶⁰²

Halkevleri, merkez binası dışında da büyük etkinlikler gösteriyordu. Bunların en önemlisi, çeşitli kolların ortaklaşa yaptıkları köy gezileri ve ziyaretleri , kır sporları ve geniş saha sporları; kurslar, çeşitli yerlerde verilen konferanslar, sosyal yardım kolunun çeşitli çalışmaları, çevredeki eski ve tarihî eserlerin araştırılması, dil derlemeleri vs. gibi çok zengin çalışmaları.⁶⁰³

Halkevi çalışmalarını bir diğer yönden de şöyle sınıflayabiliriz; Halktan alınanlar ve halka verilenler. Halkevleri halktan dil derlemeleri, türkü derlemeleri, yerel ve millî oyunların derlemeleri, yâni kısaca millî kültürün öğelerini alıyordu. Halka ise çağdaş uygarlığın gerektirdiği bilgileri veriyor ve böylece halkla kaynaşmaya, millî kültüre bağlı aydın "Türk insanı"nı yetiştirmeye çalışıyordu.⁶⁰⁴

⁵⁹⁹ Nurhan Karadağ, **Halkevleri: Tiyatro çalışmaları** (1932-1951), Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1998 ,s.62 ; İlhan Başgöz, **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, s.198

⁶⁰⁰ Nurhan Karadağ, **a.g.e.**, s.62

⁶⁰¹ Neşe G.Yeşilkaya, **a.g.e.**, s.72

⁶⁰² Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.200-201

⁶⁰³ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.200-201

⁶⁰⁴ **Aynı yer**, s.200

Halkevleri'nin temel amaçlarından biri de Cumhuriyet yönetiminin esaslarını halka anlatmak ve benimsetmektir. Bu konuda Halkevleri'ne büyük görevler düşüyordu. Türkiye Cumhuriyeti halkı böyle bir coşkuyu Halkevleri'nin açılışından dört yıl önce yeni harflere geçilirken Millet Mektepleri'nin yolunu tutarak yaşamıştı. Şimdi de yurdun her köşesi halkın evi olmuştu. Halkevleri'nin kuruluşunun üçüncü yıldönümüne kadar yurdun 55 köşesinde açılan Halkevleri'ne 19 Şubat 1934 günü 25 tane daha eklendi. Nitekim bir yıl içinde Halkevleri'nin okuyucu sayısı 1.500.000'u bulmuş, 500.000 kişi Halkevleri'ndeki toplantılara katılmış ve yine bir yıl içinde buralarda 375 konser verilmişti. Halkevleri'nin üçüncü kuruluş yıl dönümünde derlenen sayılar, bu alanda elde edilen başarının somut göstergeleriydi.⁶⁰⁵

İlk yılda Halkevleri'nde çalışan üye sayısı 31.000 idi. Bunun 2.000'i bayandı. 1940'ta bu sayı 13.500'ü bayan olmak üzere 43.000'i bulmuştur. Köylerdeki halkın yardımlarıyla birlikte bu kurumlarda çalışanların sayısı 157.000'e yaklaştı. Halkevleri'nde yayın faaliyetlerine de önemle yer verilmiştir. Özellikle Halkevleri merkez organı olarak "Ülkü" dergisi çıkarılmıştır. 1936'da 136 Halkevi'nin yayınladığı dergi sayısı 25, kitapların sayısı da 120 olmuştur 5 ve daha çok yayın yapanlar; Ankara:7 Aydın: 10. Balıkesir:7 Bilecik:6, Gaziantep: 12, Bursa:6, İstanbul:7, Konya:5, Muğla:5 idi.⁶⁰⁶

Başta ülkü olmak üzere yayınlanan dergiler; Doğu: Kars, Güzel Günler: İzmir, Halkevi: Eskişehir, Kaynak: Balıkesir, Taşpınar: Afyon, Yeni Türkü: İstanbul, Altıok:Edirne, Yeni Doğu: Manisa, Aksu: Giresun, Akın-İnan-Köy: Trabzon, Ün: Isparta, Akpınar: Niğde, Yeni Tokat: Tokat, Türk'ün: Bursa, İlgaz: Kastamonu, Altın Yaprak:Bafra, Ülker: Niksar, Ülker: Burdur, Taşan: Merzifon, Konya: Konya, Altan: Elazığ, 19 Mayıs: Samsun, Orta Yayla: Sivas, Çağlayan: Ankara. Halkevleri'nin kitap yayınları 500'e yakın olduğu ve konferans yayınlarıyla beraber kitap sayısının 600 ü bulduğu bilinmektedir.⁶⁰⁷

⁶⁰⁵ Zeki Arıkan, **a.g.m.** s.270

⁶⁰⁶ Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, s.230-231

⁶⁰⁷ Afet İnan, **a.g.e.**, s.230-231

Halkevleri çalışmalarının önemli bir özelliği de, yaz aylarında büyük şehir Halkevleri'nin "nisbî bir durgunluk" geçirmeleridir. Öğrenciler, öğretmenler, memurlar tatillerinde Anadolu'daki daha küçük yerleşim merkezlerine, ailelerinin yanına dönerler ve çalışmalarını taşradaki Halkevleri'nde yaparlardı. Büyük kentlerdeki Halkevleri de ya köy Halkevleri'ne gezi düzenler ya da onları davet ederek dertlerini dinleyip onlara yardımcı olmaya çalışırdı.⁶⁰⁸

Macit Gökberk'e göre Halkevleri, Cumhuriyet'in dünya görüşünü aydınlar aracılığıyla halka kadar indirme girişimi ve denemesidir. Halkevleri pratik becerilerin kazanıldığı yerler olmaktan çok, çeşitli sanat dallarındaki çalışma ve gösterileriyle, yöre tarihi ve kültürü üstündeki araştırmalarıyla, çeşitli konulardaki konuşmalarıyla bilinçlenme yerleriydi.⁶⁰⁹ Halkevleri amacına uygun çalışmalar yapabilmek için 9 ayrı koldan oluşan bir yapıya oturtuldu. Dil, Edebiyat, Tarih, Güzel Sanatlar, Temsil, Tiyatro ve Seyirlik oyunları, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dersaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Köycülük, Müze ve Sergiler. Fakat her Halkevinde bu kolların hepsinin bulunması şart koşulmamış, bölge durum ve özelliklere göre üçünün açılması yeterli görülmüştür.⁶¹⁰

1- Dil ve Edebiyat Kolu: Bu kol halkın genel bilgisinin artırılmasına olduğu kadar parti ilkeleri doğrultusunda yurt sevgisinin yükselmesine yarayacak çalışmalar hazırlar ve yayın yolu ile topluma yayılmasına öncülük eder. Dil devriminin gelişmesine aracılık eder bu amaçla güzel yazı ve söz söyleme yarışmaları düzenler. Dergi ve diğer yayınlarla halkın Türk Dili konusunda bilinçlenmesine çalışır ayrıca yazım konusunda özel yeteneği olan kişileri yetiştirmek de bu kolun görevleri arasındadır.⁶¹¹

Yine bu kol sayesinde her yıl yüzbinlerce kişiye binlerce konferans veriliyor, parti genel merkezi büyük Halkevleri'nde önemli kişilerin verdiği seri konferanslar düzenliyordu. Ayrıca bu kolun yaptığı araştırma ve incelemeler il merkezlerindeki

⁶⁰⁸ Mustata Ergün, **a.g.e.**, s.201

⁶⁰⁹ Macit Gökberk, "Aydınlanma Felsefesi Devrimler ve Atatürk", **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, 2.baskı, İstanbul, Eczacıbaşı Vakfı Yay., 1986, s.325

⁶¹⁰ Zeki Arıkan, **a.g.m.**, s.272

⁶¹¹ Anıl Çeçen, **a.g.e.**, s.124

halkevlerinin çıkardığı dergilerde⁶¹² yayınlanıyor, hattâ bazıları kitap halinde bastırılıyordu. Halkevleri, dil çalışmaları yönünden de, âdeta Türk Dil Kurumu ile yarış etmişlerdir.⁶¹³

2- Güzel Sanatlar Kolu:Bu kolun görevi halkın güzel sanatlara olan ilgisini arttırmak ve bu alandaki ürünlerin topluma yayılmasını sağlamaktır.Bu kol güzel sanatlarla ilgilenenleri sanatsal etkinliklere yönlendirir ve bu yeteneklerin ustalaşması için gerekli olan eğitim çalışmalarına ağırlık verir.⁶¹⁴ Ayrıca müzik geceleri düzenlemek, koro çalışmaları yapmak, millî oyun ve türkülerin söz ve notalarını derlemek gibi görevleri de vardı. Halkevlerinin büyük çoğunluğunda bu kol çalışır vaziyetteydi. En tanınmış faaliyet biçimi, konserlerdi. 1938 yılında Halkevleri'nde 1.700'ün üzerinde konser verilmişti. Bazı evlerin koroları ve bandoları resim atelyeleri vardı. Her yerde resim sergileri açılıyordu radyolar da, halkın sanat eğitimini tamamlıyordu.⁶¹⁵

3- Temsil Kolu:Bu çalışma kolunun esas görevi,Türk halkına millî tiyatro kültürünü aşılardı. Buralardaki tiyatrolarında genellikle kukla, karagöz, orta oyunundan ziyade yerli oyun yazarlarının millî piyesleri oynanıyordu. Her Halkevi bir temsil grubu kuruyor; ancak "İdare Heyetinin tespit ettiği" oyunları oynayabiliyordu. Halkevlerinde tiyatro gösterilerinin yanı sıra film gösterileri de yapılıyordu."Bir Millet Uyanıyor" filmi uzun yıllar Halkevlerinde seyredilmiştir, törenler, balolar, eğlence partileri de bu kolun çalışmaları arasındaydı.⁶¹⁶

4-Spor Kolu: Spor kolu; sporu millî karakterlerle bütünleştirmeye, ülkeye sağlıklı ve ahlaklı insanlar yetiştirmeye yönelik çalışmalar yürütmüştür. Bu yolla gençliğin bedensel eğitimine yardımcı olunacak her Halkevi kendi bölgesinde millî spor şenlikleri düzenleyecek, halkın spora karşı ilgisini geliştirecekti. Yurdun değişik yerlerinin görülmesi ve oralarla ilişkiler geliştirilmesi için spor amaçlı geziler düzenlemek, konferanslarla halkın spor hakkındaki bilgisinin artırılması da bu kolun görevleri

⁶¹² 51 Adet dergi yayınlanmaktaydı.

⁶¹³ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.202

⁶¹⁴ Anıl Çeçen, **a.g.e.**, s.125

⁶¹⁵ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.203

⁶¹⁶ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.203; Anıl Çeçen, **a.g.e.**, s.125

arasındaydı.⁶¹⁷ Sokak koşuları, voleybol, basketbol futbol alanında gibi alanlarda pek çok çalışma yapılmıştır. Bunun yanısıra spor filmleri, spor bayramları yapılarak sporun sosyal hayata girmesi sağlanmış, gençler bisiklet ve motor kullanmaya teşvik edilmişti.⁶¹⁸

5-Sosyal Yardım Kolu:Yardıma gereksinimi olanları bulmak,ilgilenmek ve bu kişilere yardım sağlamakla görevlidir.Hastalara doktor ve gerekli tıbbi malzemelerin temini çalışkan ve yetenekli öğrencilerin koruma altına alınması ,dilencilikle savaş,yardım çalışmasına katılmak isteyenleri örgütlemek işsizlere iş bulmak halk yararına gezi ve eğlenceler düzenlemek bu kolun başlıca görevleri arasındaydı.⁶¹⁹

6-Halk Dershaneleri ve Kurslar Kolu: Bu kolun çalışmalarındaki amaç; saltanat döneminde cahil bırakılan halkın bilgi seviyesini yükseltmektir. Pratik yaşam bilgileri öğretilmek istenmiştir.Millet Mektepleri'nden sonra yaşlı öğrencileri yeni Türk insanı haline getirmek Halkevleri'nin görevi olmuştur Bu amaçla teknik ve uzmanlık alanlarında kurslar açılmıştır. Bu kol cezaevleri ve kahvehanelerle köylerde de kurslar düzenleyerek genel eğitimi sağlayacak Türkçe okuyup yazma, fen derslerinin yanı sıra daktilo, hesap tutma, dikiş nakış gibi meslek sağlayacak kurslar verilerek, orta dereceli okulların öğrencilerine bütünleme kursları açılmıştır. Bu kol sayesinde okuma-yazma halk arasında geniş ölçüde yayılmış, halkın bilgisini arttıracak dil ve uzmanlık kursları açılmıştır.⁶²⁰

7. Köycülük Kolu: Köylülerin toplumsal ve tıbbi açıdan gelişme ve ilerlemesine, köylü ile şehirli arasında karşılıklı sevgi ve bağlılık duygularının kuvvetlenmesine çalışmak, çevre köylere geziler düzenlemek, köylüyü okur okur yazar hale getirmek, hasta köylülerin şehir merkezlerinde muayene ve tedavilerini sağlamak, gazi köylülerle şehit köylülerin aile ve çocuklarını koruma ve bunların kasabadaki resmî işlerini kolaylaştırmak bu şubelerin aslî görevleri arasındadır.⁶²¹ Bu hizmetlerin

⁶¹⁷ Özer Ozankaya,Cumhuriyet Çınarı, s.455

⁶¹⁸ Neşe G.Yeşilkaya, a.g.e., s.99-100

⁶¹⁹ Anıl Çeçen, a.g.e., s.126

⁶²⁰ Mustafa Ergün, a.g.e., s.204-205

⁶²¹ Antalya Halkevi'nin örnek Solak Köyü için hazırladığı program, şubenin faaliyetlerinin anlaşılması açısından iyi bir örnektir. Örnek Solak Köyü'nde program şöyledir: Cumhuriyet meydanının acilen tanzimi,Köy odası inşaatının tamamlanması,basıboş hayvanlar için çoban sağlanması,damlarda kiremit

gerçekleştirilmesi için sık sık⁶²² köylere ziyaretler yapılması da bu kolun görevleri arasındadır.⁶²³

8-Kütüphane ve Yayın Kolu: Bu kol, Halkevleri'nin yayımlayacağı kitapların ve dergilerin basım ve yayın işlerini düzenlemekle görevliydi. Aynı zamanda gençler arasında kitap özetleme yarışmaları düzenlemek, gezici kütüphaneler kurmak, kitap sergileri açmak, okuma odaları kurmak gibi faaliyetler de sürdürülüyordu ⁶²⁴

9- Tarih ve Müze Kolu:Bu kolun görevleri, tarihsel ve kültürel zenginliklerin korunmasına, ortaya çıkartıp tanıtılmasına çalışmak; tarihimizi araştırmak,Türk tarihini anlatan yapıtları halka duyurmak, tarihsel yapıt ve kalıntılara zarar verilmesine, yok edilmesine ya da ülkemizden çıkartılmasına engel olmaya çalışmak, bu amaçla halkta tarih kültürü ve sevgisini geliştirmege çalışmak, sergiler ve müzeler açmaktı.⁶²⁵

3.5.4. Halkevleri'nin Kapatılışı

Halkın kültürel ve sosyal kalkınmasına ve yükselmesine hizmeti hedef bilen Halkevleri, bu hizmetinde başarıya ulaşmak için açıldıkları her çevrede aydınları ve halkın ilgisini daima yanlarında bulmuşlardır.Böylece kuruluş amacında olduğu gibi aydın halk dayanışmasının ve bütünleşmesinin en canlı örnekleri de halkevlerinde yaşanmıştır. Buralar aynı zamanda birer halk eğitim merkezi olmuştur. Kütüphaneleri, tiyatro, konferans salonları, sahneleri ve daha pek çok kullanım alanlarıyla halkevleri, Türkiye'de yeni bir toplumsal anlayış, ruh ve yaşamın mekanları durumuna gelmişlerdir⁶²⁶

II.Dünya Savaşı'nın getirdiği yokluk yılları, bu yılların halk üzerindeki etkisi, İnkılap dönemlerinin eleştirisinin yapılmaya başlanması, çok partili hayata geçiş ve

kullanılması için kiremitçiliğin Öğretilmesi,-Köyün ıslahı, evlerin sıhhileştirilmesi ve gelecek için gerek yol ve gerek inşaat için kroki ve program tanzimi.bkz: Neşe, G.Yeşilkaya, **a.g.e.**, s.104

⁶²² Her yıl yaklaşık 1000-1500 köye gezi yapılarak buralarda köylülere rehberlik yapılıyordu

⁶²³ Özer Ozankaya, **Cumhuriyet Çınarı**, s.456

⁶²⁴ Tefik Çavdar, **a.g.e.**, s.880

⁶²⁵ Özer Ozankaya, **a.g.e.**, s.456; Anıl Çeçen, **a.g.e.**, s.127-128

⁶²⁶ Zeki Arkan, **a.g.m.**, s.278

halk arasında oluşturduğu fikir ayrılıkları, Halkevleri'ni kapanma sürecine götürmüştür.⁶²⁷

1946 başlarında da Demokrat Partinin faaliyete başlaması, Halkevi çalışmalarında önemli bir gerilemeye sebep oldu. Çünkü daha önce CHP saflarında ve Halkevleri'nde çalışan bir çok bilim ve siyaset adamı, Demokrat Parti'ye geçmiştir. Her ne kadar CHP, Halkevleri'nin siyaset dışı bir kurum olduğunu söylese de bu kurumların daha çok CHP'ye yakın teşekküllerin toplantılarına sahne olması ve belli bir partinin yan kuruluşu imajından kurtulamaması yüzünden halk, zamanla Halkevleri'nden uzaklaşmaya başladı . CHP'nin 17 Kasım 1947'de toplanan 7. Büyük Kurultayı'nda halkevleri meselesi ele alınmış,fakat somut bir ilerleme yaşanmamıştı. Ayrıca Halkevleri, başlangıçta faaliyetlerine Türk Ocakları binalarında başlamıştı. 10 Mayıs 1949'da yeniden açılan Türk Ocakları ise kendi binalarına Halkevleri'nin kanun dışı yollarla el koyduğunu ileri sürerek bu binaları geri istemişti .⁶²⁸

Bu arada Halkevi bütçeleri de sorun olmuş, önceleri belediye ve özel idare bütçelerinden sorunsuz bir şekilde ayrılan ödenekler, çok partili hayata geçişten sonra Demokrat Parti iktidarınca ödenek yokluğu gerekçesiyle Halkevleri'nin faaliyetleri durdurulmuştur. Bu tarihten sonra kamuoyunda Halkevleriyle ilgili tartışmalar daha da artmıştır. Zira Demokrat Parti milletvekilleri tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan “*Halkevlerinin ve Bazı Halk Partisi Gayri Menkullerinin Hazineye İadesi Hakkındaki Kanun Lâyihası*”⁹ Ağustos 1951 tarihinde açık oylamaya sunulmuş ve Lâyiha, mecliste bulunan 365 milletvekilinden 362'sinin evet oyuyla geçmiştir. Yasa 11 Ağustos 1951 tarihli *Resmî Gazetede* yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁶²⁹ Bu yasa sonucunda halkevleri binalarına ve binalardaki mallara resmen el konulduğu ve bunlar hazineye iade edildiği için Halkevleri de fiilen çalışamaz hale gelmiş yani kapanmıştır.⁶³⁰

⁶²⁷ Melek Çolak, “Muğla Halkevi ve Çalışmaları” ,**Toplumsal Tarih**, C.13, S.73, Ocak 2000, s.55-56

⁶²⁸ Anıl Çeçen, **Halkevleri**, s.239-243

⁶²⁹ Kapatıldığı dönemde 478 Halkevi, 4322 Halkodası bulunmaktaydı.Ayrıntılı bilgi için bkz,Neşe G.Yeşilkaya,**a.g.e.**,s.80

⁶³⁰ Anıl Çeçen ,**a.g.e.**,s.252-255; Cevdet Perin,**Doğumunun Yüzüncü Yıldönümünde Atatürk Kültür Devrimi**,s.93

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

LAİK EĞİTİME YÖNELİK TARTIŞMALAR

4.1. Atatürk'ün Gözlem ve Tespitleri

4.1.1.Cumhuriyetin Devraldığı Eğitim Mirası

Bugünkü Türk Eğitim Sisteminin tarihi kökleri, 18. yüzyılın son dönemlerinden başlayarak ordunun subay, teknik eleman ve hekim ihtiyacını karşılamak üzere çağın gereklerine uygun askerî teknik ve ihtisas okullarının açılmasına dayanmaktadır.Yenileşme hareketi kapsamında dinî eğitimi esas alan "sibyan mektepleri" ve "medreseler" in yanısıra, "rüştîye", "idadî" ve "sultanî" adı altında yeni tür genel eğitim kurumları ile erkek ve kız öğretmen okulları, bazı yüksek okullar ve çeşitli meslek okulları kuruldu.Bu çoğalan yeni tarz eğitim kurumlarına rağmen geleneksel eğitim kurumları, önemlerini yitirmekle birlikte, varlıklarını devam ettirdiler. Devlet yıkıldığı zaman, geride eski ile yeniyi bir arada barındıran ikili bir eğitim sistemi bıraktı.⁶³¹

Sistemdeki ikilik, yalnız okullarda değil, buraların idaresinde de bariz problemler oluşturuyordu bazı okullar Evkaf Nezaretine bağlı, medreseler Şeyhülislam dairesi olan Meşihat Makamı'na ve yeni tür okullar Maarif Nezareti'ne bağlı bulunuyordu. Taşradaki bazı sibyan ve mahalle mektepleri ile medreseler ise kontrol dışı faaliyet gösteriyordu.Okul programlarında ise bazen, eski ile yeni arasında bocalamaya, uzlaşmaya veya çatışmaya kadar değişen tutumların etkileri görülüyordu. Eski okul programlarını yönlendiren dinî görüş, genellikle yeni tür okul programlarında da görülüyordu .⁶³²

Osmanlı Devletinde dinî veya dünyevî görüşe ağırlık veren iki tür okulla birlikte bazı hassas konularda da geleneksel uygulamalar sürdürülmüştür. Bunun en belirgin örneklerinden biri, kız ve erkek okullarının ayrı yapılması ve kızlara tanınan olanakların

⁶³¹Turhan Oğuzkan, "Atatürkçü Eğitim Politikası ve Milli Eğitim", **Atatürkçülük II.Kitap**, İstanbul, MEB.Yay., 2001,s.115; Ayten Sezer, "Atatürk Dönemi Eğitim Politikası",**Türk Yurdu**, C.20, S.160, Aralık 2000, s.113

⁶³² Özer Ozankaya, **Cumhuriyet Çınarı**, s.389

sınırlı tutulmasıdır. Böylece, Cumhuriyet Türkiye'si, kadın erkek eşitliği bakımından da çok adaletsiz bir eğitim sistemi devraldı.⁶³³

Tüm girişimlere rağmen Osmanlı devletinin yenileşme döneminin son zamanlarında bile, geniş halk kitlelerinin eğitimine dair dikkate değer bir değişim kazandırıldığı söylenemez, zira Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda bile halkın yüzde 90'ından fazlası okuma yazma bilmiyordu.⁶³⁴ Okul sayıları ve öğretmen sayıları çok azdı. Ayrıca diğer önemli bir konu da, eğitimde yenilik hareketlerinin şuradan buradan rastgele alınmış, taklit uygulamalarla hedefine varamıyacağı idi. Ülke ihtiyaçlarını ön planda tutmak suretiyle dikkatli tercihler yapılması gerekiyordu. Geleneksel eğitimin eskimiş programları, sistemi nasıl çıkmaza götürmüştü; yenileşme amacıyla körü körüne taklit de çocukları ve gençleri kendi kültüründen uzaklaştırarak toplumu çıkmazlara sürükleyebilirdi.⁶³⁵

Ayrıca ülkede Rum ,Ermeni,Yahudiler tarafından açılmış azınlık okulları ile yabancı devletlerin açtığı misyoner okulları da faaliyetlerini eğitim amaçlarının dışında ve Türklük aleyhtarı programlarla sürdürmekyeydiler Farklı dil din ve kültüre dayalı programlarla farklı zihniyette nesillerin yetişmesine yol açan eğitim sisteminin bu yönünü de Cumhuriyet yönetimi devralmıştı.⁶³⁶

4 Kasım 1920 günü, Balıkesir (o zamanki adı Karesi) milletvekili Vehbi Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde şöyle konuşuyordu;"*Bir kasabada yalnızca birkaç yüz hane gayr-ı müslim ve buna karşılık binlerce hane müslüman yaşadığı halde, gayrimüslimlerin düzenli ilkokulları, ortaokulları, yüksek öğrenim görmüş öğretmenleri olduğunu görüyoruz. Buna karşılık onbinlerce müslüman nüfusun bir tek okulu yoktur.*" Yine aynı gün bazı milletvekilleri kendi şehirlerinde hiçbir okul bulunmadığını, üniversite bitirmiş iki kişi bulmanın mümkün olmadığını açıklıyordu.Dahası, gerçek zenginlik ve güç kaynağı olan bu tarım dışı sanat ve meslekler, Türk halkına, biraz da

⁶³³ Turhan Oğuzkan , **a.g.m.**, s.116

⁶³⁴ **Aynı yer**, s.116

⁶³⁵ **Aynı yer**, s.116-117

⁶³⁶ Ayten Sezer, **a.g.m.**, s.113

kasıtlı olarak ve "gavur mesleği" olarak tanıtılmıştı. Kurtuluş Savaşı sırasında ordunun gereksinimi için nalbant yetiştirme kursları bile açılmak zorunda kalınmıştı.⁶³⁷

Cumhuriyet Dönemi böyle bir eğitim sisteminin yıkıntıları üzerinde çalışarak yepyeni laik modern bir eğitim tarzı oluşturmak için kolları sıvamıştı.

4.1.2. Mustafa Kemal'in Geleneksel Eğitim Sistemine Dair İlk Gözlemi; "Toplumumuzda Yaygın Bir Bilgisizlik Vardır"

Mustafa Kemal'e göre toplumumuzda yaygın bir bilgisizlik vardır, kurtuluş ve ilerlemek mevcut bilgisizliği ortadan kaldırıp toplumda bilimi, eğitimi yaymakla sağlanacaktır.⁶³⁸ Atatürk yaptığı konuşmalarda bilgisizlikle nasıl savaşmamız gerektiği de vurgulamıştır, 21 Mart 1923 tarihinde Konya Lisesi'nde yaptığı konuşma bu husustaki en önemli örneklerdendir. *"Milleti, yüzyıllarca başkalarının hırs ve faydalanma aracı kulan en büyük düşmanı bilgisizliktir. Milleti yüzyıllarca kendi benliğine sahip yapmayan, milleti yüzyıllarca kendi hakkında ihtiyatsız bulunduran hep bu bilgisizliktir. Hükümdarların, şunun bunun, milleti esir gibi, köle gibi kullanmaları, bütün vatanı kendi öz arazileri gibi saymaları hep milletin bu bilgisizliğinden istifade edilmek sayesinde idi Gerçek kurtuluşu istiyorsak, her şeyden önce, bütün kuvvetimiz, bütün süratimizle bu bilgisizliği yok etmeye mecburuz. Burada bilgisizliği yalnız okuyup yazmak manasına almıyorum."*⁶³⁹ Mustafa Kemal, burada yaptığı konuşmada amacımızın genç beyinleri bu bilgisizliğe düşmemek için hazırlamak olduğunu dile getirerek Türk milleti olarak bu konuda hiçbir engel tanımayacağımızı önemle vurgulamıştır.

1 Mart 1922 Tarihinde Meclisin açılışında yaptığı konuşma da mevcut bilgisizlikle ilgilidir Mustafa Kemal yüzyıllardan beri eğitimin yaygınlaştırılmaya çalışıldığını fakat bunu yaparken doğu batı taklidi yapıldığından dolayı milletin bilgisizlikten kurtarılamadığını açıklamıştır. Takip edilecek yoldan bahsederken de

⁶³⁷ Özer Ozankaya, **a.g.e.**, s.390

⁶³⁸ Yahya Akyüz, "Atatürk ve Eğitim", **Atatürkçü Düşünce El Kitabı**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1995, s.184

⁶³⁹ Menendi Erdem, "Bir Eğitim Lideri Olarak Atatürk", **A.T.A.M.D.**, C.14, S.40, Ankara, Mart 1998, s.307-308; Konuşma metni için bkz: **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.2, s.158

milletin asıl sahibinin köylü olduğunu fakat bu kesimin yıllarca eğitimden bilgidен yoksun olduğunu belirterek takip edilecek milli eğitim politikasının öncelikle var olan bilgisizliği ortadan kaldıracağını, köylüye en azından okuma yazma, vatanını milletini tanıyacak kadar coğrafya, tarih,din ve ahlak bilgisi ile dört işlemi kavratacağını belirtmiştir.⁶⁴⁰

4.1.3. “Eğitim Öğretim Yöntemlerimiz Uygun Değildir.”

Geleksel eğitim tarzında iki türlü eğitim öğretim yapıldığı bilinmektedir bunlardan ilki“baskıcı yöntemlerin yanında kısmen serbestiye dayanan yöntemler”diğeri ise “pasif, nakilci ve ezberci yöntemlerin yanında kısmen aktif, akılcı, deneyci, etkin yöntemler”dir. Mustafa Kemal öğrencilik yılları boyunca bu iki sistemi de bizzat görmüş ve yaşamıştır.⁶⁴¹ İlk önce gittiği mahalle mektebindeki eğitim sistemini beğenmemiş yıllar sonra subay olarak bulunduğu Selanik’te bu mektebi ziyaret etmek istediğinde kapısının kilitli olduğunu görünce kapanmasının çok isabetli olduğunu söylemiştir. Mustafa Kemal’in Mülkiye Rüşdiyesi’nde öğretmeninden dayak yemesi de,dayakçı eğitime karşı çıkmasına yol açan, çok önemli bir olaydı. "Öğretmenin vurduğu yerde gül biter", "dayak cennetten çıkmadır" anlayışına sahip bir eğitim sistemi;ona göre insanlık haysiyet ve onuruna ters düşmektedir.⁶⁴²

Bütün bu tecrübelerden, izlenimlerden sonra Atatürk, 15 Temmuz 1921’de Ankara’da toplanan 1.Maarif Kongresi’nde , Türk Eğitim Tarihi’nin en önemli teşhislerinden birini yapmıştır ki bu, teşhis öğretim yöntemlerine ilişkindir:⁶⁴³ *"Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usüllerinin, tarih-i tedenniyatımızda en mühim bir amil (etkili sebep) olduğu kanaatindeyim."*⁶⁴⁴ demiştir.

⁶⁴⁰ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C.1, s.245

⁶⁴¹ Atatürk’ün öğrenim hayatı ile ilgili olarak bkz,Burhan Göksel, “Atatürk’ün Eğitim Konusundaki Görüşleri”,A.T.A.M.D., C.1, S.3, Ankara, Temmuz 1985 ,s.922

⁶⁴² Yahya Akyüz, a.g.m., s.186

⁶⁴³ Menendi Erdem, a.g.m., s.308

⁶⁴⁴ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri ,C.2,s.19; Mustafa Ergün, Atatürk Devri Türk Eğitimi, s.17

4.1.4. “Çocuklarımız Üzerinde Ailenin Baskısı Vardır”

Atatürk çocukların dünyadaki en güzel varlıklardan biri olduğunu söyleyerek çocukların en güzel yanlarının iki yüzlülük bilmemeleri; bütün istek ve duygularını içlerinden geldiği şekilde açıklamaları olduğunu söylemiştir. Fakat çocuklar üzerinde bazı ailelerin yanlış tutumları olduğuna dikkat çekmiş ve şöyle demiştir. “*Çoğu ailelerin öteden beri çok kötü bir alışkanlıkları var; çocuklarını söyletmez ve dinlemezler... Zavallılar söze karışınca, "Sen büyüklerin konuşmasına karışma." Der, sustururlar.*”⁶⁴⁵ Atatürk’e göre bu , çok yanlış ve hatta zararlı bir harekettir. Halbuki tam tersine, çocukları serbestçe konuşmaya, düşündüklerini , duyduklarını olduğu gibi ifade etmeye teşvik edilmelidir. Böylece hem hatalarını düzeltmeye imkan bulunur, hem de ileride yalancı ve ikiyüzlü olmalarının önüne geçilmiş olur. Özetle çocuklarımızı artık düşüncelerini, hiç çekinmeden açıkça ifade etmeye, içten inandıklarını savunmaya, buna karşılık da başkalarının samimî düşüncelerine saygı duymaya alıştırmamız gerekmektedir.⁶⁴⁶

Aynı zamanda onların; yurt, ulus, aile ve yurttaş sevgisiyle beraber doğruya, iyiye ve güzel şeylere karşı sevgi ve ilgi uyandırmaya çalışmalıdır. Atatürk’e göre bunlar, çocuk eğitiminde, ana kucağından en yüksek eğitim ocaklarına kadar her yerde, her an üzerinde durulacak önemli noktalardır. Ancak bu şekildedir ki çocuklarımız memlekete yararlı birer vatandaş ve mükemmel birer insan olurlar.⁶⁴⁷

4.1.5. “Eğitim Sistemimiz Milli Değildir”

Atatürk’e göre eğitim sistemimiz milli değildir ve bu durum yüzyıllardır süren felaketlerin yıkımların sebebidir. Zira Balkan topraklarındaki isyanların ve ayrılıkçı hareketlerin de sebebi buradaki azınlıkların eğitimleri ve dilleri aracılığı ile milli duygularının ortaya çıkarılmasıdır. Mustafa Kemal bu konuda yaptığı konuşmalarda şöyle demektedir.⁶⁴⁸ 22 Eylül 1924 tarihinde Samsun’da öğretmenlerle yaptığı konuşmada “*Terbiyedir ki bir milleti ya hür, müstakil; şanlı, âli bir heyeti ictimaiye*

⁶⁴⁵ Ahmet Bekir Palazoğlu, **a.g.e.**, s.169

⁶⁴⁶ Ahmet Bekir Palazoğlu, **a.g.e.**, s.169

⁶⁴⁷ Ahmet Bekir Palazoğlu, **a.g.e.**, s.169

⁶⁴⁸ Yahya Akyüz, **a.g.m.**, s.186; Menendi Erdem, **a.g.m.**, s.308

halinde yaşatır veya bir milleti esaret ve sefaletle terk eder."⁶⁴⁹ demiştir. Yine aynı gün yaptığı konuşmada dini terbiye ve milli terbiyenin farklı amaca bağlı olduğunu belirttikten sonra dini terbiye alan bazı Müslüman toplumların esaretten kurtulmasına aldıkları bu eğitimin yetmediğini çünkü bu eğitimin amacının milli olmadığını dile getirmiştir.⁶⁵⁰

Yine aynı gün yaptığı konuşmada Milli Eğitimle ilgili olarak geçmişte yüzyıllarca süren Türk devletlerinin tarihine bakıldığında bazı devletlerin kendi ruhunu, benliğini, hayatını unutmuş, nereden geldiği belirsiz bir takım başkanların şuursuz vasıtası olmak durumuna düştüğünü belirtmiştir. Türk Milleti'nin kendi benliğini, kendi dimağını, kendi ruhunu unuttur gibi olduğu ve mevcudiyetiyle, neticesi hor görülüş, esaret olan, karşılıksız, köle olmaya giden alçak bir amaca doğru sürüklendiğini söylemiştir. Milletin, ne yazık ki, bu dalgınlık halini çok sürdürdüğü, bu yüzden de her türlü yoksulluklara ve olumsuz durumlara katlanmalara uğramaktan kendini kurtaramadığını bütün bu başeğmelerin, aldığı millî olmayan eğitimin kaçınılmaz gereği olduğunu farketmeden, sağlam bir terbiyenin etkisi olduğunu düşünerek uyguladığını söyleyerek eğitimin esasının , amacının ve mahiyetinin çok büyük olduğunu belirtmiştir.⁶⁵¹

4.1.6. "Eğitim Politikamız İstikrarlı Değildir."

Atatürk Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki eğitim sistemi ile ilgili olarak 1923'te yaptığı konuşmalarda her eğitim bakanının bir eğitim programı olduğunu ve bu farklı programlar sayesinde ülke eğitiminin berbat durumda olduğunu söylemiştir.⁶⁵² Mustafa Kemal Eskişehir'de bir maarif müdürü ile konuştuktan sonra eğitim programlarımızla ilgili tespit ettiği bazı noktalarda açıklamalar yapmıştır. Memleketin çeşitli yerlerini dolaşmış yirmi otuz yıllık bir maarif müdürünün gittiği her yerde birbirine uymayan çok farklı ve birbirine zıt programlar uyguladığını söylemiştir ve şöyle devam etmiştir. *"....her nazır, kendine göre bir program yapıyor, onu tamim*

⁶⁴⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II, s.206

⁶⁵⁰ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi, (Başlangıçtan 2001'e)*, 8.baskı, İstanbul ,Alfa Yayınları, 2001, s.306

⁶⁵¹ Aynı yer, s.306

⁶⁵² Yahya Akyüz, a.g.e., s.307

*ediyor, uygulamaya çalışıyor. Bir müddet sonra başka bir nazır geliyor, onu beğenmiyor, başka bir program uygulatıyor....”*⁶⁵³ Bu konuşma Atatürk’ün istikrarlı bir eğitim programımızın olmadığına dair önemli bir tepsidir.

4.1.7. “Eğitim Sistemimiz Tüketici İnsan Yetiştirmektedir.”

Mustafa Kemal,her bakanın farklı bir program uyguladığını söyledikten sonra mevcut eğitim programlarının sonuç olarak kendini ve hayatı bilmeyen her konuda yüzeysel bilgi sahibi tüketici insan yetiştirdiğini söylemiştir ve konuya şöyle devam etmiştir; *" Bütün bu uygulama ve programlar ne veriyordu? Çok bilmiş, çok öğrenmiş bir takım insanlar... Ama neyi bilmiş? Bir takım nazariyatı bilmiş! Fakat neyi bilememiş? Kendini bilememiş, hayatını, ihtiyacını bilememiş ve aç kalmış! İşte bu öğrenim tarzının uğursuz sonucu olarak denilebilir ki, memlekette aydın olmak demek, çok bilmiş olmak demektir, sefalet ve fakirliğe mahkum olmak demektir."*⁶⁵⁴

4.2. Atatürk’ün Öneri ve Talimatları.

4.2.1. Misak-ı Maarif

Mustafa Kemal’in daha Kurtuluş Savaşını örgütlediği günlerde karar verdiği bir gerçek vardı o gerçek şuydu ki; kurtuluş demek sadece düşman işgalinden, silahlı baskıdan kurtulmak demek değildi .Kurtuluş denilince her alanda bağımsızlık ve özgürlük akla gelmeliydi yani çağdaş dünyada kurtuluş demek bağımsızlığa kavuşarak modern devletler düzeyine ulaşabilmek demektir. Mustafa Kemal önderliğinde başlatılan mücadelede daha Amasya genelgesi sırasında *“Ulusun istiklalini ancak ulusun azim ve kararı kurtaracaktır”* denilerek ulusal bağımsızlığın formülü olan Misak-ı Milli

⁶⁵³ Menendi Erdem, **a.g.m.**, s.309

⁶⁵⁴ Ahmet Bekir Palazoğlu, **a.g.e.**, s.215

vurgulanmış diğer kongreler de bu fikri pekiştirmiş ve ulusallık kavramı mücadelenin temel hedefi olmuştur.⁶⁵⁵

Bu amacın daha da işler hale getirilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi kuruldu.Meclis açılır açılmaz bağımsızlık ve çağdaşlaşma isteğini ulus düzeyinde yaygınlaştıranın tek çaresi olan eğitim sorunu gündeme getirilerek Maarif Encümeni oluşturuldu.Atatürk Türk ulusunun her türlü tutsaklıktan uzaklaştırılması gibi zor bir ideale ulaşabilmenin yolunun; halkın düşünce ve bilgi düzeyinin yükseltilmesi oduğunu vurgulamış daha Ankara'ya geldiği günlerden itibaren ülkenin çağdaş ve ulusal eğitime olan gereksinimine dikkati çekmiştir.⁶⁵⁶

Eğitimin ulusallaşması alanında yol alabilmek için daha Sakarya Savaşı gibi ölüm kalım mücadelesinin hemen arifesinde 15 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da 1.Maarif Kongresi toplanmıştır.Atatürk'ün kongrede yaptığı açılış konuşması Türk eğitiminin temel ilkelerini saptamaktaydı.Bu ilkelerin başında Eğitimin ulusallaşması geliyordu.1921 Maarif Kongresi eğitimin ulusallaşması alanında atılmış ilk ve en güçlü adımıydı.⁶⁵⁷Atatürk kongrede yaptığı konuşmada önceki eğitim sistemini eleştirerek yeni devletin eğitim politikasının ulusal olacağını, doğu ve batı tesirlerinden uzak, milli egemenlik ve tam bağımsızlık ilkelerinin ışığında yeni nesiller yetiştirileceğini vurgulamıştır⁶⁵⁸

Atatürk ,1922 yılında Meclisin üçüncü toplanma yılını açarken Türk Ulusu'na şöyle seslendi:

"Bizim takib edeceğimiz maarif siyasetinin temeli, evvela mevcut cehli izale (yok) etmektir. Tüm halka okumak-yazmak ve vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafi, tarihi, ahlaki, dini malumat vererek amal-i erbaayı (dört işlemi) öğretmek maarif programınızın ilk hedefi olacaktır... Bir taraftan izale-i cehle (cahilliği yok etmeye) uğraşırken bir taraftan da memleket evladını hayat-i içtimaiye ve

⁶⁵⁵ Seçil Akgün, M.Uluğtekin "Türk Eğitim Sorunu içinde Misak-ı Maarif", **ODTÜ.Atatürk'ün Ölümsüzlüğünün 50.Yıl Dönümü Uluslararası Sempozyumu, 10-11-12 Kasım 1988 Ankara, Bildiriler** , Ankara, 1991, s.14

⁶⁵⁶ Aynı yer, s.15

⁶⁵⁷ Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, s.17

⁶⁵⁸ Seçil Akgün, "Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, s.100-101

iktisadiyeye (toplumsal ve ekonomik) fiilen müessir ve müsmir (etkili ve yararlı) kılabilmek için elzem olan iptidai malumatı (gereken basit bilgileri) (pratik) ameli bir tarzda vermek usulü maarifimizin esasını teşkil etmelidir... Kadınlarımızın da aynı derece-yi tahsilden geçerek yetişmelerine atf-ı ehemmiyet (önemle ele) olunacaktır" ⁶⁵⁹

Atatürk 1923 tarihinde kurumsal ulusallaşmanın önemini vurgularken iktisadi bakımdan da ulusallaşma gereğinin üzerinde önemle durmuştur. 19 Şubat 1923 tarihinde toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde Misak-ı İktisadi ilkeleri belirlenirken ekonomik bağımsızlık ve eğitim arasındaki bağlantı üzerinde durulmuş ve pratik ve uygulamalı eğitim çağrısı yapılmıştı. İşte burada Türk Milleti için 3. bir misak olan ve Atatürk'ün daha 1921 tarihinden itibaren vurgulamaya başladığı temel eğitim ilkelerinden oluşan Maarif Misakı esasları da belirlenmiş oluyordu. ⁶⁶⁰

Zira İzmir İktisat Kongresi'nin bitiminden dört gün sonra 8 Mart 1923 tarihinde Maarif vekili İsmail Sefa Özler, Atatürk'ün ön gördüğü ve ulusallaşmanın temel dayanağı olan Milli Eğitimi ele alan bir genelge yayınladı. Ayrıntılı bir eğitim programı şeklinde beliren bu ilkelere ⁶⁶¹ eğitim sisteminin amaçları, sorunları ve çözüm yolları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. ⁶⁶²

Maarif Misakına göre İlköğretim programları iki esasa göre düzenlenmektedir. Bunlar programın çocuğun ruhuna uygun olması ve okulun toplumsal hayatın küçük bir modeli olarak çocukları günlük hayata hazırlaması esasıdır. ⁶⁶³

İsmail Sefa Bey aynı Misak-ı Milli gibi eğitim alanında yeni devletin ulaşmayı planladığı amaçları içeren bir eğitim planı yani Misak-ı Maarifi belirlemiştir. Bu misakın ana ilkeleri şunlardır;

⁶⁵⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.1, s.245

⁶⁶⁰ Seçil Akgün, M. Uluğtekin, a.g.m., s.19

⁶⁶¹ Ayrıntılı bilgi ve ilkelerin tamamı için bkz: Mustafa Rahmi, **Gazi Paşa Hazretlerinin Maarif Umdesi ve Asri Terbiye ve Maarif**, (Yayına hazırlayan Mustafa Şahin), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2004, s.24-28; Bu eserin içinde Orta Öğretim kısmında Atatürk'ün Maarif Misakı'nda açıkladığı ilkelere bağlı olarak ve Amerikalı tanınmış eğitimci Dewey'den esinlenerek uygulanacak esasların teferruatı ve yetenekli çocukların eğitimi gibi konular da yer almaktadır.

⁶⁶² Aynı yer, s.20

⁶⁶³ Burhan Göksel, "Atatürk'ün Eğitim Konusundaki Görüşleri" **A.T.A.M.D.**, C.1, S.3, Temmuz, 1985, s.939

- “Türk milletini medeniyet safında en ileriye götürmek ve yeni nesilleri, Türk olmak haysiyetinin gerektirdiği bu amaca en kısa zamanda varmayı mümkün kılacak aşk, irade ve kudretle yetiştirmek;
- Milliyetçi, halkçı, inkılapçı ve laik cumhuriyet vatandaşları yetiştirmek;
- İlköğretimi yaygınlaştırmak; herkese okuma-yazma öğretmek;
- Yeni nesilleri bütün öğretim kademelerinden geçirmek, onları, ekonomik hayatta başarılı kılacak bilgilerle donatmak;
- Toplum hayatında dünya ve ahiret cezaları korkusundan doğan ahlak yerine, hürriyet ve barış içindeki gerçek ahlak ve erdemleri hakim kılmak.”⁶⁶⁴

Safa Bey, öğretimin amacı olarak da Gazi Paşa'nın şu prensibini kabul ediyor: “Terbiye ve tedriste tatbik edilecek usul, malumatı insan için fazla bir süs, bir vasıta-ı tahakküm yahut medenî bir zevkten ziyade, maddî hayatta muvaffak olmayı temin eden amelî ve kabil-i istimal bir cihaz haline getirmektir. ” Safa bey’in eğitim amacı ise gençlere kardeşlik ,vatan sevgisi, çalışıp daha fazla üretmek fikrini ve soğukkanlılığı öğretmektir.⁶⁶⁵ Bu ilkelere dayalı bir Türk Eğitim Program’ı oluşması hedefini düşünen Mustafa Kemal daha Cumhuriyetin ilanından evvel kamu oyunu aydınlatacak konuşmalar yaparak eğitim öğretim konusunda bir takım öneri istek ve talimatlarda bulunmuş ve düşündüğü programın bu önerilere göre inşa edilmesini istemiştir.

4.2.2. “Eğitimimiz Milli Olmalıdır.”

Atatürk daima her anlamda milli bir eğitimin zorunluluğu üzerinde durmuştur. Türk Milleti’nin gideceği yolu tarif ederken dünyanın her türlü bilimsel ve teknolojik gelişmelerinden yararlanılacaktır fakat özümüzden uzaklaşmadan modernleşilecektir demektedir.⁶⁶⁶

⁶⁶⁴ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.25-26

⁶⁶⁴ **Aynı yer**, s.26

⁶⁶⁵ Mustafa Ergün **,a.g.e.**,s.26

⁶⁶⁶ Mehmet Kayıran, “Atatürkçü Düşünce ışığında Çağdaş Eğitim”, **A.T.A.M.D.**, C.14, S.42, Ankara, Kasım 1998, s.791

Atatürk, yeni eğitim modelinin, geleneksel ve dini eğitim sisteminden uzak, modern yöntemlerin kullanılması ile oluşturulmasını istemişti. Bu konudaki fikirlerinin en açık bir şekilde 16 Temmuz 1921'de Maarif Kongresi'ni açarken yaptığı konuşmada ifade etmişti *"... Eski devrin hurafelerinden ve milletimizin doğuştan sahip olduğu özellikleriyle hiçbir ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelebilecek her türlü zararlı etkilerden uzak, milli karakterimize uygun ..."* bir eğitim sisteminin gereği üzerinde durmuştu.⁶⁶⁷

Atatürkçü düşüncede, eğitimin millilik esası "milliyetçilik" anlayışıyla benzerlik gösterir. Eğitimdeki millilik anlayışı da toplayıcı, birleştirici ve bütünleştiricidir. Bu sistemin, hedefi; Atatürk'ün söylediği gibi, yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri öğrenimin sınırı ne olursa olsun, ilk önce ve her şeyden önce Türkiye'nin bağımsızlığına, kendi benliğine, milli geleneklerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etmek gereğinin öğretilmesidir.⁶⁶⁸

Atatürk yine Konya'da 1923 Martında yaptığı konuşmada aydınların Türk milletini ilerletme çabalarına seslenerek herhangi bir millet nasıl ilerlediyse biz de aynısını yapalım diyen anlayışın daima yanlış olduğunu bir millet için çok isabetli olan bir ilerleme yönteminin diğer bir millet için hüsrana olabileceğini dünyadaki bütün ilerlemelerden gelişmelerden yararlanacağımızı fakat özümüzden uzaklaşmadan kendimize göre olması esasına dikkat edeceğimizi söylemiştir.⁶⁶⁹

4.2.3. "Eğitimimiz Bilimsel Olmalıdır."

Yeni Türkiye'nin izlenecek yöntemin ne olacağını Atatürk "Hayatta en hakikî mürşit; ilimdir, fendir" ifadesiyle dile getirmiştir. Bu düşüncesi, gereği yapılan tüm işlerde bilimsellik ilkesine uyulmuş ve alınan kararlar ve yapılan değişikliklerde

⁶⁶⁷ Şerafettin Yamaner, *Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim*, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1999, s.108, Orjinal metin için bkz: *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.2, s.19-20

⁶⁶⁸ Şerafettin Yamaner, *a.g.e.*, s.109. Konuşma metni için bkz: *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.1, s.246

⁶⁶⁹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.2, s.145

bilimsel yöntemler izlenmiştir. Eğitim alanında da aynı ilkeye uyulmasını ve ilim ve fennin gösterdiği yoldan sapılmamasını özellikle istemiştir.⁶⁷⁰

27 Ekim 1922 tarihinde Bursa’da yaptığı konuşmada vatan çocuklarını yetiştirecek olan okulların ve üniversitelerin açılmasında ilim ve fen yolunun takip edileceği, milletimizin siyasi ve sosyal eğitiminde ilim ve fen yolundan ayrılınmayacağı, ilim ve fen neredeyse gidip alınacağı bilim ve teknik için bir sınır olmayacağını belirtmiştir.⁶⁷¹

22 Eylül 1924 tarihinde Samsun’da yaptığı konuşmada ise “*Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakikî mürşit ilimdir, fendir, ilim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir. Yalnız; ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekamülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanla takip eylemek şarttır. Bin, ikibin, binlerce sene evvelki ilim ve fen lisanının çizdiği düsturları, şu kadar bin sene evvel bugün aynen tatbika kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir.*”⁶⁷² diyerek bilimsel yöntemlere verdiği önemi her fırsatta dile getirmiştir. Atatürk döneminde yapılan tüm eğitim düzenlemelerinden ve eğitimle ilgili en önemli kararlardan önce bilimsel bir ön çalışma yapılmış, yerli ve yabancı uzmanların görüşleri alınarak, yurt dışındaki benzer çalışmalar izlenmiş ve en son olarak sistemde bir değişikliğe gidilmiştir.⁶⁷³

4.2.4. “Eğitimimiz Uygulamalı Olmalıdır.”

Atatürk’ün geleneksel eğitime yaptığı en önemli eleştirilerden birisi de eski eğitim modellerinin toplum için üretici birey yetiştirmediği konusundaydı. Atatürk’e göre üretici nesiller yetiştirmek için eğitim sistemimizin işe ve üretime dönük uygulamalı yöntemler benimsemesi gerekmektedir. Bu konudaki en önemli örnek 1 Mart 1922 tarihinde Meclisin açılışında yaptığı konuşmadır. Burada memleket çocuklarını

⁶⁷⁰ Galip Karagözoğlu, “Atatürk’ün Eğitim Savaşı”, **1.Uluslararası Atatürk Sempozyumu, 21-23 Eylül 1987**, Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1994, s.330

⁶⁷¹ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, C.2, s.48

⁶⁷² **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, C.2, s.202

⁶⁷³ Galip Karagözoğlu, **a.g.m.**, s.331

toplumsal alanda etkin ve verimli kılabilmek için eğitim sisteminin ve bilhassa orta öğretimin uygulamalı olması gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁷⁴

Aynı yıl yaptığı Bursa konuşmasında bu isteğini yineleyerek pekiştirmiştir ve eğitimde tatbikat yönteminin mutlaka uygulanmasını istemiştir. 1 Mart 1923 tarihinde T.B.M.M.'nin açılışında yaptığı konuşmada da eğitim ve öğretimde uygulanacak yöntemin amacının bilgiyi insan için gereksiz bir süs, bir baskı aracı ya da medenî bir zevkten çok hayatta başarıya ulaşmayı sağlayan, uygulanabilir ve kullanılabilir bir araç haline getirmek olduğunu ,Millî Eğitim Bakanlığı'nın bu ilekeye önem verdiğini, Uygulamaya dayanan ve yaygın bir eğitim öğretim için yurdun önemli merkezlerinde çağdaş kitaplıklar, çeşitli bitkileri ve hayvanları içine alan bahçeler, konservatuvarlar, atölyeler, müzeler, sergi salonları kurmak gerekli olduğu gibi, ilçe merkezlerine dek bütün yurdun basımevleriyle donatılması gerektiğini açıklamıştır.⁶⁷⁵ Böylece bu konunun bir devlet politikası haline getirildiğini vurgulamıştır. Atatürk 17 Şubat 1923 tarihindeki İzmir İktisat Kongresi'nde ise eğitim programlarımızın uygulamalı esasa göre düzenlenmesini emretmiştir.⁶⁷⁶

4.2.5. “Eğitimimiz Birlik Esasına Dayanmalı ve Laik olmalıdır.”

Atatürk, yeni Türkiye'nin toplumsal birliğinin ancak eğitimsel birlik ile mümkün olacağına inandığından dolayı o günkü eğitim sistemimizde görülen mektep medrese ikilemini ortadan kaldırarak öğretim birliğini kurmak istemiştir. Atatürk 1 Mart 1923'te, TBMM'ni açış konuşmasında ise *“Eğitim ve öğretimde birlik, toplumumuzun gelişmesi ve devamı bakımından çok önemlidir. Bu nedenledir ki Şeriye Vekaleti ile Maarif Vekaleti'nin bu konuda fikir ve çalışma birliği yapması temenniye şayandır”* diyordu.⁶⁷⁷

⁶⁷⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.1, s.245

⁶⁷⁵ Galip Karagözoğlu, “Atatürk'ün Eğitim İlkeleri” ,Türk Eğitim Derneği V.Eğitim Toplantısı 4-5-6 Kasım 1981, (Yayına Hazırlayan Nizamettin Koç) Ankara, Şafak Matbaası, 1981, s.219

⁶⁷⁶ Galip Karagözoğlu, “Atatürk'ün Eğitim Savaşı”, s.332

⁶⁷⁷ Galip Karagözoğlu, a.g.m., s.333; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri ,C.1,s.318

1Mart 1924'te TBMM yeni toplantı yılını açarken artık öğretimde birliği sağlama zamanının geldiğini belirtiyor ve “*Kamu oyununda kabul görmüş bulunan eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ilkesinin bir an kaybetmeksizin uygulanması gerektiğini görüyoruz. Bu yolda meydana gelecek gecikmenin zararları ve bu yolda çabuk davranmanın ciddi ve büyük yararlarının bulunması bu konuda bir an önce karar vermemizi gerektirmektedir*”⁶⁷⁸ diyerek derhal bu önemli değişikliğin yapılmasını istiyordu. Bu konuşmadan iki gün sonra 429 sayılı kanunla Şeriye Vekaleti (Din işleri Bakanlığı) kaldırılıyor, 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Yasası ile Türkiye'deki tüm eğitim kurumları Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanıyor ve dinsel görünümünden uzak laik bir nitelik kazanıyor ve 431 sayılı yasayla da Halifelik kaldırılıyordu.⁶⁷⁹

Mustafa Kemal, Öğretim birliğinin kabulünden sonra yurt gezilerinde yaptığı konuşmada uygar uluslar önünde saygınlık kazanmak isteyen Türk Ulusu'nun çocuklarına vereceği eğitimi mektep ve medrese adında birbirinden çok farklı iki çeşit kuruma teslim etmeye hala katlanabilir miydi? Eğitim ve öğretimi birleştirmedikçe aynı fikirde, aynı zihniyette kişilerden oluşan bir ulus yapmaya imkan aramak abesle iştigal olmaz mıydı? diyerek laik eğitim konusundaki kararlılığını yinelemiştir.⁶⁸⁰

4.1.6. “Eğitimimiz Karma Olmalıdır.”

Yeni Türk toplumunda Türk kadınının rolünü çok iyi bilen Atatürk, eğitim sistemimizde kadın eğitime ayrı bir önem vermiştir. Atatürk'e göre: “*Bir toplum aynı hedefe bütün kadınları ve erkekleriyle beraber yürümezse o toplumun ilerlemesine bilimsel açıdan imkan ve ihtimal yoktur*.”⁶⁸¹ Toplumun kalkınmasında kadının rolünden ise şu şekilde bahsetmiştir. “*Toplumu kaldırmak istiyorsak izlememiz gereken daha emin ve daha etkili yol vardır. O da büyük Türk Kadını'nı çalışmalarımıza ortak etmek,*

⁶⁷⁸ Galip Karagözoğlu, **a.g.m.**, s.333 ; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri** ,C.1,s.347

⁶⁷⁹ Menendi Erdem, **a.g.m.**, s.313

⁶⁸⁰ Galip Karagözoğlu, “Atatürk İnkılaplarının Yerleşmesinde ve Gerçekleşmesinde Eğitimin Rolü ve Yeri”, **Atatürkçülük**, II.Kitap, İstanbul, M.E.B.Yay., 2001, s.139

⁶⁸¹ Galip Karagözoğlu, “Atatürk'ün Eğitim Savaşı”, s.334

hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk Kadını'nı bilimsel, toplumsal, ekonomik hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve koruyucusu yapma yoludur."⁶⁸²

Atatürk'e göre bir toplumun hayatta başarılı olması için, başarılı olabilmenin gerektirdiği bütün sebep ve şartlara sahip olması bilim ve teknik şart ise bunları aynı derecede hem erkek ve hem de kadınlarımızın öğrenmeleri şarttır. Çünkü dinimiz hiçbir zaman kadınların erkeklerden geri kalmasını istememiştir. Allah'ın emrettiği şey Müslüman olan erkek ve kadının birlikte ilim ve irfan kazanmasıdır. Türk toplum hayatında kadınlar irfan ve diğer hususlarda erkeklerden geri kalmamışlardır, ileri gitmişlerdir. "*O halde Türk eğitim sisteminde "erkek ve kız çocuklarımızın bütün öğrenim basamaklarında eşit eğitim ve öğretim görmeleri sağlanmalıdır.*"⁶⁸³

Atatürk, 30 Ağustos 1925'te Kastamonu'da yaptığı tarihî konuşmayla karma eğitimin Türk Eğitim Sistemi'nin temel ilkelerinden birisi olması gerektiğini net ifadelerle vurgulamıştır: "*Bir içtimai topluluk, bir millet erkek ve kadın denilen ilki cins insandan mürekkeptir. Kabil midir ki, bir kitlenin bir parçasını terakki ettirelim, diğerini müsamaha edelim de, kitlenin bütünü ilerletilebilmiş olsun? Mümkün müdür ki, bir camianın yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı semalara yükselebilir? Şüphe yok, terakki adımları dediğim gibi iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve terakki ve teceddüd sahasında birlikte kat'ı merakil edilmek lazımdır. Böyle olursa inkılâp muvaffak olur*".⁶⁸⁴

Böylece Türk Eğitim Tarihine ilk defa, karma eğitim bir ilke olarak yerleşmiştir. Atatürk'ün bu konudaki kararlı tutumu sonucu mesele III. Heyet-i İlmiye'nin 1926 yılında aldığı kararlarla kesinleşmiş 1927-1928 öğretim yılında, 71 ortaokuldan 23 tanesinde derhal karma öğretime geçilmiştir.⁶⁸⁵

⁶⁸² Galip Karagözoğlu, **a.g.m.**, s.334; konuşmaların tam metni için bkz: **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.II, s.155

⁶⁸³ Galip Karagözoğlu, **a.g.m.**, s.334; Konuşmaların tam metni için bkz: **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.II, s.89-90

⁶⁸⁴ Kemal Aytac, "Atatürk'ün Eğitim Görüşü", **Atatürkçülük, II. Kitap**, İstanbul, M.E.B. Yay., 2001, s.111, Konuşmanın tamamı için bkz: **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.II, s.226-227

⁶⁸⁵ Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, s.83

4.3. Laik Eğitim ve Yabancı Okullar

4.3.1.On Sekizinci Yüzyıla Kadar Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar

Osmanlı Devleti, eğitim ve öğretim hususunda kendi halkını serbest bıraktığı gibi azınlıkları da serbest bırakmıştır, İstanbul'un Türkler tarafından fethiyle siyasi bağımsızlıklarını kaybeden Rumlar'a, "Patrik" başkanlığında cemaat halinde yaşama hakkı verilmiştir. Yani bu cemaate din, dil, gelenek ve göreneklerinde tamamen serbest hareket etme hakkı tanınmıştır. Aynı zamanda patriğe Rum Cemaati'nin eğitim ve kültür kurumlarını, kiliselerini, hastanelerini yönetme yetki ve sorumluluğu verilmiştir. Rumlar'a verilen bu haklar daha sonra Ermeni ve Yahudilere de tanınmıştır. Böylece devletin yönetiminde bulunan gayri müslimlere de müslümanlar gibi eğitim ve kültür kurumları açma ve yönetme hakkı verilmiştir.⁶⁸⁶

Bu okullar Türk-İslam okullarında olduğu gibi zenginler, hayır severler ve cemaatler tarafından kurululup destekleniyordu. Her caminin yanındaki mektep ve medrese geleneği, her kilisenin yanındaki azınlık okulları ile devam ettirilmişti. Aynı şekilde mektep ve medreselerde hocalar tarafından yapılan öğretim, azınlık okullarında papazların elindeydi.⁶⁸⁷

Osmanlı ülkesinde açılan ikinci grup gayri müslim okulları, "yabancı okullar" dır. Bu okulların Türkiye'de açılışlarının başlangıcı, Fransa ile Osmanlı Devleti arasında 1536 yılında imzalanan ve "kapitülasyon"lar adıyla bilinen iktisadi ve ticari antlaşmaya kadar gitmektedir. Bu antlaşmayla, Osmanlılara karşı olan Avrupa birliğini ve haçlı ruhunu yıkmak amacıyla Fransızlar'a verilen iktisadi ve ticari bazı ayrıcalıklar daha sonra dini, siyasi, hukuki ve sosyal muhtevalar da kazanmıştır. Devletin zayıflamasıyla da,yabancı devletlerden “*Fransa ve İtalya, katolik Hristiyanları; Almanya hem Katolik hem de Protestanları; Rusya Ortodoksları; İngiltere ve Amerika Protestanları himaye haklarını elde etmişlerdir.*” Bu fırsatı değerlendiren Hristiyan Misyonerleri, Osmanlı

⁶⁸⁶ Ersoy Taşdemirci, “Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.10, Yıl: 2001 s.13; Osman Ergin ,**Türkiye Maarif Tarihi**, C.1-2, İstanbul, Eser Neşriyat Dağıtım, 1977, s.725

⁶⁸⁷ Ersoy Taşdemirci, **a.g.m.**, s.13

devleti içerisinde çeşitli eğitim ve kültür kurumları açmışlardır. Açılan bu gayri müslim okulları, özellikle Tanzimat'ın ilanından sonra zararlı faaliyet göstermeye başlamışlardır⁶⁸⁸

Osmanlı ülkesi içerisinde açılan azınlık okullarını milletlere göre ayırmak mümkündür Bunların en önemlilerinden birisi Rum Okulları'dır. İstanbul'da en eski Rum Okulu, Patrikhane Mektebi adıyla İstanbul'un fethinden önce kurulan Fener Rum Mektebi'dir. Yunan Dili, felsefe, teoloji, riyaziyyat, fiziki ilimler okutulur. Buradan çıkan gençlerin bir kısmı Rum kilise ve okullarında, bir kısmı da Osmanlı devlet hizmetinde görevlendirildi. Mezunları öğretmen müellif, patrik, despot, tercüman ve Eflak ve Boğdan Voyvodası olarak atanıyordu.⁶⁸⁹

Rumların diğer önemli okulları ise, Heybeliada Papaz Mektebi ve diğeri de laik eğitim yapılan ve 1805-1820 tarihlerinde var olan Kuruçeşme Üniversitesi'dir.⁶⁹⁰

Azınlık okullarının diğeri ise Ermeni okullarıdır ki, Onsekizinci yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı ülkesi içinde okul mahiyetinde bir Ermeni kuruluşuna rastlanmaz.⁶⁹¹ Görülen bazı dini eğitim müesseseleri ise ancak şahısların nüfuzlarıyla ayakta kalabilen yerlerdir. Mesela Kumkapı Ermenileri'nin çocuk terbiye evi, Bitlis'teki Amlortı Manastırı, 1641 yıllarında Galata civarındaki çocukların eğitim öğretimi için yapılan çalışmalar, 1706 yılında Papaz Apraham'ın Üsküdar'daki evinde oluşturduğu okul, 1710'da ise Sivas'lı rahip Mihitar'ın, Beyoğlu'nda Ermeni çocuklarına verdiği ders, 1715 yılında Patrik Ohonnes Golod, tarafından Üsküdar açılan papaz adaylarına yönelik Teoloji ve Felsefe okulu, 1741-1745 tarihlerinde Kumkapı'da Patrik Nalyan'ın himayesinde kurulan kız mektebi, 1752 yılında Erivanlı Simon'un, Balat'ta açtığı Ermeni Kilisesi bunlara örnek olarak gösterilebilir Buralardaki fikri uyanış 18. Yüzyıldan sonra başlamıştır.⁶⁹²

⁶⁸⁸ Osman Ergin, **a.g.e.**, s.725,726

⁶⁸⁹ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, 8. Basım, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001, s.93-94

⁶⁹⁰ Aynı yer, s.94

⁶⁹¹ Ermeni okullarının siyasi faaliyetleriyle ilgili olarak daha fazla bilgi için bkz: İlknur Polat Haydaroğlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ankara, Ocak Yay., 1993. s.170-175

⁶⁹² Ersoy Taşdemirci, **a.g.m.**, s.16; Osman Ergin, **a.g.e.**, s.750-751

Yahudi okulları ise ülkeye geliş tarihleri olan 1492 yılı düşünüldüğünde diğer azınlık okullarına göre daha geç açılmıştır. Buralarda ibrani Dili ve Grameri, Dini Bilgiler, Hesap, Hendese, Tarih, Coğrafya gibi dersler okutuluyordu. Fakat zamanla buralarda verilen eğitim öğretim zayıflamıştır.⁶⁹³ Bu dönemki yabancı okullar ise İstanbul'un fethinden sonra Latin çocuklarının eğitim işini üstlenmiş olan Katolik mektepleridir. Bu okulların öğretim programları oldukça zayıftır. Din Bilgisi, Kıraat ve Yazı dersleri okutulmaktaydı. Ancak 1583 yılında Pera Hristiyanları'nın çocuklarının eğitilmesi için beş tane Jezvit geldi. Böylece Saint Benuva Mektebinin temeli atılmış oldu. Fakat 1586 yılında çıkan bir salgın hastalıkta beş Jezvitten dördünün ölümüyle okul kapatıldı. Bundan sonrada kısa aralıklarla kapanıp açılan Saint Benuva Okulunda kıraat, gramer ve grekçe, riyaziye, lisan ve serbest sanatlar okutuluyordu. Zamanla buralarda Türkçe ve İtalyanca ayinler yapılmaya başlandı.⁶⁹⁴

1587 yılında Fransız elçisinin Osmanlı Hükümeti'nden aldığı izin sonucu açılan okulda İtalyan ve Fransız çocuklar öğretim görmekteydiler. Saint Luis Mektebi olarak bilinen bu okulda üç yıl boyuna Türkçe, Farsça ve Arapça öğretimi de yapılmıştı, tercümanlar şarkiyatçılar da yetiştirilmişti.⁶⁹⁵

4.3.2. On Sekizinci Yüzyıldan Sonra Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar

Fatih, İstanbul'u alır almaz, bir lütuf olarak, Rumlar'a ve Galata Latinleri'ne, inanış, mahallî idare ,geleneklerini,göreneklerini korumalarına, eğitimlerini sürdürüp geliştirmelerine imkan veren hak ve imtiyazlar tanımıştı. Ermeniler ve sonraları Yahudiler de aynı haklardan yararlandırılmıştır.⁶⁹⁶

İlk zamanlarda bir lütuf olarak verilen bu haklar, XVIII. yüzyıldan itibaren, onun birliğine karşı bir silah olarak kullanılmıştır. Azınlıklar, her fırsatta bu haklarını ve

⁶⁹³ Yahya Akyüz, **a.g.e.**, s.94

⁶⁹⁴ Ersoy Taşdemirci, **a.g.m.**, s.17

⁶⁹⁵ Ersoy Taşdemirci, **a.g.m.**, s.17

⁶⁹⁶ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.93

ayrıcalıklarını devletin siyasi birliği aleyhine genişletmişlerdir. Mesela, 1839 Tanzimat Fermanı'yla getirilen esaslar 1854 Islahat Fermanı'yla genişletilmiş, azınlık çocuklarının devletin askeri ve sivil okullarına, müslüman çocuklarıyla beraber alınmaları ve gayri müslim tebaanın da devlet memuriyetine herhangi bir kayda bağlı olmaksızın girmeleri karara bağlanmıştır.⁶⁹⁷ Fakat onlar daha ziyade yabancı dil ile öğretim yapan okullara ve sivil meslek okullarına girmişlerdir. Gayri Müslim çocuklarının eğitim görme imkanları, müslüman çocuklarından daha geniştir. Çünkü bunlar devlet okullarının dışında hem kendi azınlık okullarına, hem de yabancı okullara devam ediyorlardı.⁶⁹⁸

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve 1876 Kanun-ı Esasisi azınlık okullarının özel okul olduklarını kabul ederek , "Osmanlılık birliği"ni sağlamak için devletin kontrolü altında olduklarını belirtmiştir. Oysa, cemaatlerin amacı Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız devlet haline gelmektir. Zira azınlıklar okullarını devamlı olarak devlet denetiminden uzak tutmaya çalışmışlardır. Örneğin 1909 yılında Maarif-i Umumiye Kanunu Tasarısı azınlık milletvekilleri ve patrikhaneler tarafından engellenmiştir, ancak kapsamı daraltılarak 1913 yılında Tedrisat-ı İptidaîye Kanun-ı Muvakkati adıyla çıkarılabilmektedir.⁶⁹⁹

Birinci Dünya Savaşı öncesi kapitülasyonları da kaldırarak (geçici olarak) tarafsızlığını ilan eden Osmanlı Devleti daha sonra savaşa girmekle beraber, kapitülasyonların yokluğundan yararlanarak 1915 yılında "Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi" ile azınlık okullarına yeni düzenlemeler getirmiş ve kontrol altına alınmıştır ayrıca ,Türk Dili, Tarih ve Coğrafyası derslerinin Türk öğretmenlerce okutulmasını da hükme bağlamıştır. Fakat Osmanlı Devleti savaştan yenik çıktığı için, azınlık okulları tekrar eski hallerine döndüler. Mudanya Mütarekesi'ne kadar zararlı faaliyetlerini sürdüren azınlık okulları bu tarihten itibaren tekrar 1915 tarihli Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'ne uymak zorunda kalmışlardır. Bu dönemde de azınlık okulları üç gruba ayrıldılar.⁷⁰⁰

⁶⁹⁷ Osman Ergin, **a.g.e.**, s.725-728; Ersoy Taşdemirci, **a.g.m.**, s.18; Necdet Sevinç, **Ajan Okulları**, 2.Baskı İstanbul , Oymak Yay.,1975, s.13

⁶⁹⁸ Ersoy Taşdemirci, **a.g.m.**, s.18,

⁶⁹⁹ Ersoy Taşdemirci, **a.g.m.**, s.19,

⁷⁰⁰ **Aynı yer**, s.19

Rum Okulları; Azınlık okulları içinde Rum okulları sayıca fazladır⁷⁰¹ ve bu dönemde devlete karşı iyice başkaldırmışlar ve devlet denetiminden uzak, devletin siyasî birliği aleyhindeydi. Yunan okullarında okutulan kitaplarla yapılan eğitimde Türkçe'ye yer verilmiyordu. Gayri Müslimler Türkçe'yi okutmamak için direndikleri halde Osmanlı devlet adamları, Mülkiye Mektebi ve İdadilerin programlarına Rumca, Ermenice ve Bulgarca derslerini koymuşlardır. Nihayet Rumlar, Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi gereğince Rum okullarında Türk Dili, Tarih ve Coğrafyası derslerinin Türk öğretmenleri tarafından Türkçe olarak okutulmasına razı olmuşlardır.⁷⁰²

Bu dönemde Osmanlı Devletinin siyasi birliği aleyhinde Yunan propagandası yapan kültür kuruluşları da mevcuttur. Bunların en meşhuru Rum Cemiyeti Edebiyesi adıyla bilinen ve daha sonra Beyoğlu Rum Sillog'u adını alan kuruluştur. Yunan Milleti'nin kültür merkezi görevini gören bu kuruluşun İzmir, Yanya, Kıbrıs, Kahire ve İskenderiye gibi merkezlerde de şubeleri vardır⁷⁰³

Ermeni Okulları; 1790 yılında İstanbul'da ilk resmi Ermeni okulu kuruldu. Bu tarihten sonra İstanbul'da Ermeni okulları hızla artmıştır.⁷⁰⁴ Tanzimat ve Islahat Fermanlarından en çok yararlananlar Ermeniler olmuştur. Ermeniler, devlet okullarına devam edebildikleri gibi, devlet memuriyetlerine de girmişlerdir. Ermeniler kendi okullarının yanında yabancı okullara da devam ediyorlardı. Gün geçtikçe Ermeni okullarının sayıları hızla artmış ve bu okullardaki öğretimin kalitesi yükselmiştir.⁷⁰⁵

⁷⁰¹ Azınlık okulları içinde sayı bakımından en çok bulunan Rum okullarının sayısı Birinci Dünya Savaşı öncesinde 3500'e ulaşmıştır. Kurtuluş Savaşından sonra Anadolu'daki Rumlar ile Yunanistan da Batı Trakya hariç, diğer bölgelerdeki Türkler mübadeleye tabi tutulduğundan; İstanbul, İmroz, Bozcaada ve İzmir dışında Rum okulu problemi kalmamıştır ve sayıları da bir hayli azalmıştır. Buna rağmen Cumhuriyet dönemine intikal eden azınlık okulları içinde sayı bakımından yine birinci sırayı Rum okulları işgal etmektedir. Bkz: Ersoy Taşdemirci, **a.g.m.**, s.20; Osman Ergin, **a.g.e.**, s.191

⁷⁰² **Aynı yer**, s.20

⁷⁰³ Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, C.1-2, s.789-796

⁷⁰⁴ 10 Temmuz 1824 tarihinde Ermeni Patriği Karabet, Anadolu'daki Ermenilere gönderdiği bir genelge ile her vilayette okulların açılmasını emretmiştir. Bu genelgeden sonra 1834 yılında yapılan bir istatistiğe göre Anadolu'nun muhtelif yerlerinde 120 Ermeni okulu kurulmuştur. Bkz: Osman Ergin, **a.g.e.**, s.749-753

⁷⁰⁵ Mesela 1871 yılında sadece İstanbul'da 48 tane Ermeni okulu vardır. Yine 1874 yılında Anadolu'da 469 ana ve ilkokul vardır. 1880 yıllarına doğru maddi yetersizlikten dolayı cemaat okullarının sayılarının azalmasına karşılık, özel Ermeni okullarının sayısının arttığı görülmektedir. Ermeni okullarının sayısı, Birinci Dünya Savaşı öncesinde 2500'e çıkmıştır. bkz: Osman Ergin, **a.g.e.**, s.762-765

Rumların olduğu gibi Ermenilerin de bir çok kültür merkezleri vardır. Ermenilerin birinci dereceden kültür merkezleri Venedik'teydi. Venedik merkezine bağlı ikinci dereceden merkezler İstanbul, Kudüs, Amsterdam, Londra'da idiler.⁷⁰⁶

Yahudi Okulları;Tanzimatın İlanı'yla gayri müslimlere tanınan müsaade ve serbestiden mutassıp görüşe sahip olan Yahudiler hemen yararlanamadılar. Mesela 1854 yılında açılan ilk modern Yahudi Okulu'nda İbranice yanında Türkçe ve Fransızca okutulmasına karşı çıkmışlardır.Busebeple de, 1875 yılından itibaren açılan bütün Yahudi Okulları'nda aynı zamanda dini öğretim ve ibadet yapılacak şekilde tedbirler almıştır. 1895 yılında açılan Şule-i Maarif e haham yetiştirecek ayrı sınıflar eklenmiştir.⁷⁰⁷

Yahudi Okulları'nda okullarda ilk zamanlarda Fransızca öğretimine önem veriliyordu, daha sonra Türkçe, Almanca, İtalyanca öğretimine de yer verilmeye başlandı. Bu okullar, Rum ve Ermeni Okulları'nın aksine Türkçe öğretimine daha çok yer vermişler ve Türklüğe daha çok yakınlık ve ilgi duymuşlardır.⁷⁰⁸

Yahudilerin de kültür merkezlerinin başında 1860 yılında Paris'de kurulmuş olan Aliyans İsrailit (Yahudi Birliği) Cemiyeti vardır . Bu cemiyetin görevi; “Rusya, Türkiye, İran ve Kuzey Afrika'daki” Yahudiler'in eğitim seviyelerini yükseltmektir.⁷⁰⁹

Yabancı Okullar; İlk defa 1536 yılında Fransa'ya "kapitülasyon" lar adıyla verilen imtiyazların ürünü olan bu okullar sayı ve çeşit bakımından hızla artmışlardır. Okulların ve kültür kurumlarının amacı, azınlıkta bulunan Hristiyan çocuklarını eğitmek ve onları Türklere ve Müslümanlara ve Ruslara karşı üstün hale getirmek ve Müslüman çocukları milli değerlerinden koparmaktı. Dünyanın hiçbir ülkesinde bu kadar çok sayıda ve türde yabancı okul yoktur. İşin ilginç yanı, bu dini okullar Osmanlı ülkesinde çoğaldıkları sırada Avrupa'da kovuşturuluyor ve sınır dışı ediliyorlardı fakat Osmanlı

⁷⁰⁶ Ersoy Taşdemirci, **a.g.m.**, s.21

⁷⁰⁷ Aynı yer, s.22; Necdet Sevinç, **a.g.e.**, s.169

⁷⁰⁸ Aynı yer, s.22

⁷⁰⁹ Ersoy Taşdemirci, **a.g.m.**, s.22

ülkesinde açılmasını sakıncalı bulmaktan öte , insan hakları adına gerekli görüyorlardı⁷¹⁰

Yabancı okullar,1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle de⁷¹¹ yasal temel kazanmışlardır. Bu Nizamnamenin 129. maddesinde Osmanlı vatandaşı olsun olmasın herkese Osmanlı Ülkesinde okul açma izni verilmekteydi. Böylece azınlıkların da Osmanlı ülkesinde yabancı okul açılabilmesi için gereken yasal zemin de hazırlanmış oluyordu. Gerek Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve gerek Kanun-u Esasi'nin içerisindeki bazı maddeler tahlil edildiğinde ülkedeki bütün okullar üzerine devlet denetimi getirmek istenmiştir. Fakat yabancı okullar devletin denetiminden kaçmışlardır. Aynı azınlık okulları gibi, devlet içinde devlet edasıyla hareket etmişlerdir. Hükümet ise, yabancı ülkelerin hışımlarını üzerine çekmemek için, bu okullara karşı daima çekingen davranmıştır.⁷¹²

Yabancı okullar, ancak 1914 yılında kapitülasyonların geçici olarak kaldırılmasından sonra devlet denetimi altına alınabilmişlerdir. 1915 yılında hazırlanan Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi ile denetim bakımından yeni bir düzenlemeye tabi tutulmuşlardır. Fakat Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşı yenilgisinden sonra yabancı okullar tekrar eski hallerine dönmüşler, yani Türk devleti ve milleti aleyhine faaliyetlerine devam etmişlerdir. Ta ki, Mudanya Mütarekesi imzalandıktan sonra, 1915

⁷¹⁰ Aynı yer, s.22-23

⁷¹¹ 1869 tarihli *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*, Türk olsun olmasın Osmanlı Tebaası'nın ve yabancıların özel okul açmaları konusunu 129. ve 130. maddelerinde düzenlemiştir. Bu maddeler özetle bugünkü dile şöyle çevrilebilir:

Md. 129— Özel okullar, toplumlar ya da Osmanlı veya yabancı devletlerin teba-ası fertler tarafından ücretli veya ücretsiz olarak kurulan okullardır. Masraflarını kurucuları ya da bağlı oldukları vakıfları karşılar. Kurulmalarının şartları şunlardır:

a) Bu okulların öğretmenlerinin elinde Eğitim Bakanlığı tarafından ya da mahallî eğitim idaresi tarafından verilmiş şهادetname bulunması,

b) Bu okullarda terbiye ve ahlak kurallarına ve devletin politikasına aykırı ders okutturulmaması ve ders programları ve kitaplarının Eğitim Bakanlığı ya da mahallî eğitim idaresi ve vali tarafından tasdik edilmesi,

c) Eğitim Bakanlığı ya da mahallî eğitim idaresi ve vali tarafından resmî izin verilmesi.

Md. 130— Özel okullarda çocukların uygunsuz hareketleri ve tembellikleri nedeniyle dövülmesi ve onlara yakışsız sözler söylenmesi yasaktır. Bu tür çocuklar özel talimata göre cezalandırılacaktır.Bkz: Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s.159

⁷¹² Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C.3-4, İstanbul,Eser Neşriyat Dağıtım,1977, s.1044-1046

tarihli Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'nin hükümleri tekrar işletilmeye başlanmıştır ve bu okullar tekrar devlet denetim ve gözetimi altına alınmışlardır.⁷¹³

Yabancı okulların içinde en kalabalığının Fransız okulları olduğu söylentilerine rağmen daha sonraki araştırmalar Amerikan okullarının olduğunu göstermektedir. Mesela 1886 yılında Osmanlı ülkesinde 400'e yakın Amerikan okulu vardır. Oysa 1912-1913 Türk-Fransız Antlaşması ile tanınan Fransız okulunun sayısı yaklaşık olarak 100 civarındadır.⁷¹⁴ Bu okullara gayri Müslim çocukları devam ettikleri gibi, Müslüman Türk çocukları da devam ediyorlardı. Örneğin yabancı okullara devam eden öğrenciler arasında Müslüman çocuklarının oranları şöyle idi: “1890'da %15, 1911'de %56, 1926'da %51, 1931'de %64, 1939'da %76” dır⁷¹⁵.

4.3.3. Kurtuluş Savaşı Döneminde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar

Yunanistan Başbakanı Venizelos, Şubat 1919'da Paris gazetelerine verdiği demeçlerde yalnızca Aydın ve Bursa illerinde 652 Rum okulu ve 91 548 öğrenci bulunduğunu iddia eder. Yunanlılar, o yıllarda Anadolu'daki okullarının sayısını 2 228, öğrenci sayısını 187 577, öğretmen sayısını da 4 930 olarak gösterirler. Bunlar Avrupa kamuoyunu Yunan kültür ve etkisinin önemine inandırma amacıyla abartılmış rakamlardır. Böylece Rum ve Yunanlılar, Türklerin kendilerine tanıdığı eğitim ve öğretim hakkını, Türkiye'ye karşı propaganda amacıyla kullanmışlardır.⁷¹⁶

Rum okulları ve öğretmenleri; Rumlaştırma, Yunan işgaline yardım, Trabzon ve çevresinde bir Pontus Rum Devleti kurulması amaçlarını güdüyorlardı. Bu öğretmenler, Rum din adamlarıyla el ele çalışıyorlardı. İstiklal Mahkemeleri, TBMM Hükümeti'nin kontrolündeki bölgelerde zararlı eylemleri görülen Rum öğretmenleri cezalandırmış, Maarif Vekaleti de bazı bölgelerde bu okulları kapatma yoluna gitmiştir.⁷¹⁷

⁷¹³ Aynı Yer, s.1044-1046

⁷¹⁴ Ancak, imparatorluktan Cumhuriyete intikal eden Amerikan okulunun sayısı, Fransız okulunun sayısından azdır. Çünkü Cumhuriyetin ilk yıllarında (1 l) Amerikan ve (41) Fransız okulunun dışında (1) Alman, (2) Avusturya, (17) İtalyan, (1) İran, (3) İngiliz, (1) Yugoslav okulu vardı. Bkz: Ersoy Taşdemirci, **a.g.m.**, s.24

⁷¹⁵ Ersoy Taşdemirci, **a.g.m.**, s.25; Osman Ergin **a.g.e.**, C.1-2, s.777; Necdet Sevinç, **a.g.e.**, s.83-84

⁷¹⁶ Yahya Akyüz, **a.g.e.**, s.293

⁷¹⁷ Aynı yer, s.293

Yabancı okullar ve öğretmenleri de bu dönemde zararlı eylemlerini daha şiddetle sürdürmüşlerdir. Özellikle Merzifon'daki Amerikan Kolejinde yaşanan olay dönemin en çarpıcı olayıdır. Bu okulun Türkçe öğretmeni Zeki Bey, okulun eylemlerini hükümete bildirdiği için öğretmenler ve öğrencileri tarafından şehit edilmiştir.⁷¹⁸

Maarif Vekili Hamdullah Suphi, Şubat 1921'de TBMM'de yaptığı konuşmada bazı sakıncaları olmasa, Türkiye'deki bütün okulları kapatacağını fakat bunun aynı zamanda bir dış mesele olduğunu bu okullar kapatıldığında ortaya çıkacak sonuçları gözönüne almamız gerektiğini, alternatif olarak okullarımızı ailemizi, yabancı okullara ihtiyaç göstertmeyecek seviyeye yükseltebileceğimizi şayet bunu sağlarsak bir tek ailenin bile çocuğunu yabancı okullara göndermeyeceğini belirtmiştir.⁷¹⁹

Daha Cumhuriyet ilan edilmeden, beş ay kadar önce bir gazetenin Osmanlı ülkesindeki Hristiyanlara, onların sosyal yaşantılarına ve eğitimlerine ilişkin gözlemleri çok önemli bir belgedir. Gazetede Hristiyanların Osmanlı ülkesinde ve sarayında yükseldiği makamlar, Türklerden daha çok kazandığı paralar bunun yanında ne savaşa gittikleri, ne askere gittikleri, ihmal edilenin daima Türk çocuğu olduğu Türk çavdar ekmeği yerken, onların arabalarda gezdiklerini, Bizim çocuklarımız mahalle mekteplerinde yetersiz bir eğitim alırken onların Avrupa'da okumuş muallimlerle yepyeni mekteplerde dünya işlerine ait dersler aldıkları hatta onları bakan; müsteşar bile yapabildiğimizi buna rağmen onların el altından casusluk yaptığını yazmaktadır.⁷²⁰

4.3.4. Laik Eğitime Geçiş Sürecinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar

Türkiye Cumhuriyeti kendi mekteplerini ve medreselerini kapatma kararı aldığı süreçte ülkedeki yabancı okulları da aynı karara tabi tuttu. Hattâ Tevhid-i Tedrisat Kanunu öncesi, Lozan Barış Antlaşması sonrası Türkiye, daha önceden tasarladığı yabancı okullar politikasını uygulamaya başladı. Türkiye laik bir ülke olma yolundaydı

⁷¹⁸ Bu olayla ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz: Ersoy Taşdemirci, **a.g.m.**, s.25-26

⁷¹⁹ Yahya Akyüz, **a.g.e.**, s.294

⁷²⁰ **Aynı yer**, s.294 (Yahya Akyüzün bildirdiğine göre zikredilen gazete **26 Mayıs 1923** tarihli **Karagöz** gazetesidir.)

sınırları içinde hiç bir dinin ve mezhebin propagandasının yapılmasını izin veremezdi. Türkiye, bu amaçla kendi medreselerini kapatmayı göze almıştı ve bundan Hristiyan okullarına daha fazla ayrıcalık vermek istemiyordu. Üstelik bunu tamamen bir iç sorun kabul ederek yabancı devletlerin tepkilerine duyarsız kalıyordu.⁷²¹

Lozan Görüşmeleri sırasında Türk hükümeti bu konudaki fikirlerini İsmet Paşa aracılığı ile Fransızlara ilettiler. Fransızlar da bunları kabul etmek şöyle dursun Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'ne tamamen ters diğer bazı isteklerde bulundular. Bu istekleri kabul edilmediği gibi papaz okullarının laik bir Cumhuriyet ile örtüşmeyeceği, onun için dinî okulların laik bir tarzda eğitim yapmalarını, aksi halde kapatılacaklarını bildirmiştir.⁷²²

1924 yılı içerisinde bakanlık yabancı okullara 2 genelge gönderdi. Bu genelgede, bazı okulların dinî ibadet ve törenlere fazla yer ayırdığı öğrencileri bunlara zorla iştirak ettirdiği ve okullarda dinî resimler olduğu belirtiliyor; okul ile kilisenin ayrı olduğu, okullardaki din yayıcılığının hoş görülemeyeceği bildirilerek okul yönetimlerinin şu maddelere uymaları emrediliyordu;⁷²³

-Yabancı okullar dinî öğretim ve özel bir yerde ibadet yaptırabilirler. Mabetlerin dışında heykel, tasvir ve haç bulundurmak yasaktır.

-Müslümanların ve başka mezhepten öğrencilerin okullardaki dinî törenlere katılmaları yasaktır.

Bunun için denetlemeler yapılacak ve suçlular cezalandırılacaktır. Bu genelgeye İtalyan Okulları gibi bazı okullar uymuşlar, Fransız Okulları ise uymadığı için kapatılmıştır. Bu durumda Fransa Katolik okullarının savunucusu durumuna gelmiştir.⁷²⁴

Vasıf Bey, İstanbul'daki incelemeler sonunda verdiği demeçte, laik Cumhuriyetin dinî tesir ve müdahalelere, Hristiyanlık eğitimine kesinlikle izin vermeyeceğini belirtiyordu. Emirlerle uymayan yabancı okullar kapatılırken,

⁷²¹ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, 2. Baskı, Ankara, Ocak Yay., 1997, s.66

⁷²² Aynı yer, s.67

⁷²³ Ayten Sezer, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar*, Ankara, T.T.K.Yay., 1999, s.31; Hidayet Vahapoğlu, *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, İstanbul, M.E.B.Yay., 1997, s.218

⁷²⁴ Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s.68

yabancıların da işlerimize karışmalarına izin verilmeyecekti. Maarif müsteşarı Köprülüzâde Fuat Bey'in de belirttiği gibi yabancı okulların siyasî yollara başvurmaları da bir şeyi çözümleyemeyecekti. Hatta hiç olmazsa sınav devresi süresince öğrenime devam etsinler isteği karşısında bile şart olarak hükümet kararlarını uygulamaları getiriliyor ve bu okulların da laik eğitimin bir parçası olduğu ve kesinlikle taviz verilmeyeceği belirtiliyordu.⁷²⁵

Fransa ancak 1924 Ağustos ayında Türkiye'deki okullarına dini sembollerini kaldırmalarını emretmiştir. Fakat bakanlık temkinli davranarak okulları bir süre sonra açmıştır. Aynı yıl Musevi Okulları'na da ya tamamen Türkçe ya da İbranice eğitim yapmaları emredilmiştir. Museviler de bu emri iki yıl sonra uygulamaya başlamışlardır.

⁷²⁶

Yabancı okullarla ilgili olarak yaşanan sorun sadece Fransız okullarında değil, Robert Koleji gibi Amerikan okullarında ve Bulgar okullarında da görülmeye başlamıştı. 1925 yılında ise devletin laik eğitime yönelik çabalarında hiçbir eksilme olmadı. Bu yılda gönderilen genelgede yabancı okullarda uyulacak esaslar belirtilmiştir.⁷²⁷

Genelge yabancı okullardaki Türkçe ve tarih-coğrafya öğretmenlerine verilen ücretleri yakından takip ederek, azınlık okulları müdürlerini imtihana tâbi tutmayı, bu okullarda ders veren Türk öğretmenleri örgütlemeyi ve bunlarla yakından ilgilenmeyi hedefliyordu.⁷²⁸

⁷²⁵ Aynı yer, s. 68 ; Ayten Sezer, **a.g.e.**, s. 48

⁷²⁶ Ayten Sezer, **a.g.e.**, s. 48

⁷²⁷ Hidayet Vahapoğlu, **a.g.e.**, s. 219

⁷²⁸ Genelgenin tamamı şu maddelerden oluşuyordu;

— Hiçbir okulda Türklük ve Türk Devleti aleyhine, derslerde veya ders dışında bir ifade kullanılmayacaktır.

— Türkler'in bugününü ve dününü kötüleyen Türklük ve Türk Devleti aleyhine yazılmış kitap bulunmayacaktır.

— Türk Tarihi ve Coğrafyasına ilişkin yanlışlar, ders kitaplarında, duvar panolarında bulunmayacaktır.

— Türk toprakları hiçbir ülkenin parçası olarak gösterilmeyecektir.

— Ders kitaplarında hiçbir devletin propagandası bulunmayacaktır.

— Bütün yabancı okullarda haftada beş saat Türk dili, Türk Tarihi ve Coğrafyası okutulacaktır.

— Türk dili, Türk Tarihi ve Coğrafyası öğretmenleri Türk olacak ve Millî Eğitim Bakanlığı'na seçilecektir.— Okullarda her türlü dinî propagandanın yapılması yasaktır.

— Okullarda dinî sembol bulundurulmayacaktır. Bkz: Ayten Sezer, **a.g.e.**, s. 32

1926 yılında ise yabancı okullarla ilgili yayınlanan genelgeye ek olarak denetimlerin de sıklaştırılması kararlaştırıldı. Denetlemeler bizzat İlköğretim Genel Müdürlüğü tarafından yapılacaktı. İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından bizzat yapılan denetlemelerde Türkçe öğretimi üzerinde duruluyor, Türkçe öğretmenleri denetleniyor, Türkçe ve tarih ve coğrafya dersi öğretmenlerinin Türk olmalarına özellikle dikkat ediliyordu. Yine aynı yıl yapılan düzenlemelerle yabancı okul son sınıf öğrencilerinin elçiliklerde sınava girmeleri yasaklandı.⁷²⁹

Bu kurallara uymadığı için kapatılan İstanbul Kız Ortaokulu ancak şartlar yerine getirilince tekrar açılmıştı. Yine aynı yıl Yabancı ve Hususi Mektepler Talimatnamesi'nde eksik kalan hususlar da uzman kişilerce tamamlanarak uygulanmaya başladı. 1927 yılında da bakanlığın sıkı denetimleri devam etti.⁷³⁰

Daha sonraki dönemlerde de laik eğitime geçiş sürecinde Mekteb-i Hususi Talimatnamesi ve 1935 yılında yayınlanan Yabancı Okullar Yönergesi doğrultusunda yabancı okullara yönelik denetlemeler ve incelemeler sürekli olarak devam etmiştir. Laik Cumhuriyet kendi geleneksel eğitim sistemine bile tanımadığı serbestliği, amaçları dışında faaliyet göstererek Misyonerlik faaliyetlerinde bulunan ve Türk Milleti'ne ait öz değerleri kendi ülkesi içinde yok etmeye çalışan bu kurumlara tabiki gösteremezdi. Bu durumda hareket edilecek tek bir nokta vardı o da aynı zamanda bir eğitim lideri olan Atatürk'ün çağdaşlaşma konusundaki fikirleriydi; zira onun çağdaşlaşma yöntemi milli benliğimizden uzaklaşmadan yabancı tesirlerden uzak bir nitelik taşımaktaydı.

4.4. Yabancı Eğitim Uzmanları

4.4.1. Yabancı Uzmanların Türkiye'ye Gelişi

Yabancı Uzmanlar, çağdaşlaşma ve modernleşme kavramlarıyla birlikte bu süreci yaşayan devletlerin hayatına girmiştir. Almanya ve Japonya yerli bürokratlar ve yabancı uzmanlarını uyum içerisinde çalıştırarak bu konuda dünya'ya örnek olurlarken Osmanlı Devleti ve Çin ise bunun başarısız örneklerini teşkil etmekteydi.

⁷²⁹ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s.70-73

⁷³⁰ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s.70-73

Bu ülkelerden Osmanlı devleti 19.yüzyıldan itibaren askerlik, tıp, müzik, Mekteb-i Sultani, posta ve telgraf işlerinde, maliyede gümrükte, yabancı uzmanlardan yararlanmış fakat bu ilk teşebbüs uzman seçimi ,çalışma şartları ,uzmanların kontratlarındaki pürüzler ,o dönemlerde ardarda yaşanan savaşlar yüzünden başarısız olmuştur.⁷³¹

1924 yılı bütçesinde yabancı uzmanlar için bütçede günün şartlarında çok ağır olan bir milyon lira ayrılarak yenileşme kararlılığı ortaya koyuldu fakat yine önceki hatalar yapılarak acele bir şekilde yabancı uzmanlarla sözleşmeler yapıldı.Aynı yılın sonlarına gelindiğinde çiftçilik alanında 2 ,demirolu alanında 25 Alman uzman, tarım alanında 11 Macar uzman, postada 4, eski eserler,orman,veteriner,kimya ,petrol alanlarında birer uzman çalışıyordu.1925-1926 yıllarında ise yabancı uzmanlar çalışmalarına devam ettiler .Bu uzmanların bir kısmı çok ciddi çalışırken bazıları ise raporları ülkelerinden göndermişlerdir.1928 yılı ve daha sonraki dönemler de inkılap hareketlerinin hızı arttığı için yabancı uzmanların sayısı da artmıştır.⁷³²

4.4.2.Eğitim İnkıpları Döneminde Gelen Yabancı Uzmanlar

Eğitim İnkıpları kapsamında Türkiye'ye gelen yabancı eğitim uzmanlarının en önemlilerinden birisi şüphesiz ki; John Dewey'dir.

John Dewey; Columbia Üniversitesi öğretim üyelerinden olan Prof.Dr. John Dewey,Türkiye'nin daveti üzerine 1924 yazında Türkiye'ye gelmiştir.İşe Darülfünun'da liselerde öğretmen okullarında ve diğer okullarda yaptığı incelemelerle başlamıştır.Sonunda verdiği bildiri de ise Türkiye'ye eğitim için geldiğini hazır bir eğitim programından ziyade araştırmalar sonucunda her yönü ile yeni bir Türk Eğitim Sistemi oluşturacağını açıklamıştı.Eğitim yöntemlerine proje metodunu getirerek öğrencilerin kendi kendine düşünme yeteneklerinin gelişmesini savunuyordu. Bu

⁷³¹ Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, s.134

⁷³² Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.135

sebeple de Muallimler Birliği Kongresi'ne katılarak nitelikli öğretmen yetiştirmenin düşündüklerini yapmada sağlayacağı kolaylığı açıklamıştı.⁷³³

John Dewey,görüşlerini iki raporla bakanlığa bildirmiş ve eğitim sistemimizin modernleşmesi ile ilgili olarak yerine getirilmesi gereken bazı esasları belirtmiştir.Rapora göre ;öğrencilerin köylerle hayat ve çevre ile sürekli olarak bağlantısı olmalıdır.Orta öğretimden mezun olan bir öğrenci üniversiteye gidemese de bir mesleğe hazırlanmış olmalı girişimci,aktif öğrenciler yetiştirilmeli tüm vatandaşlar ülke gelişimine katkı sağlayacak şekilde yetiştirilmelidir.⁷³⁴

Dewey'e göre eğitim sistemleri ayrıntılardan ziyade esasları göstermeli ve esasların tespitinde çevre şartları dikkate alınmalıdır.Eğitimi belli kesimlere has hâle getirmek yerine halkın bütünü hayat şartlarının gerektirdiği şekilde eğitmelidir.Okullar özellikle de köy okulları bulundukları yerin merkezi olmalı, sağlık açısından öğretmen doktor,hemşire sağlık memuru birleşerek halka rehberlik yapmalıdır.okullar tüm halkın eğlenip spor yapmasına imkan verecek şekilde donatılmalı endüstri ve ekonomi bilgilerini toplamak için de okullardan yararlanılmalıdır.⁷³⁵

Dewey'e göre nitelikli bir eğitim programı için Avrupa'ya sürekli olarak öğrenci ve öğretmenler gönderilmeli ve ayrıca Avrupa'dan öğretmen ve öğretim üyeleri getirilmelidir.Ayrıca eğitimin en önemli unsuru olan öğretmenlerin maaşları yükseltilerek ev ve yakacak ödenekleri tahsis edilmeli devlet araçlarında indirimli seyahat hakkı tanınmalıdır.Eğitim sisiteminde fikri ve zihni bir birlik sağlanmalıdır.⁷³⁶

Dewey'in raporu 1926 yılından itibaren Necati Bey tarafından uygulanmaya başlamıştır.Necati Bey,Dewey'in raporu doğrultusunda Talim ve Terbiye Dairesi'ni kurmuş,öğretim kademeleri dairelerini şubelere ayırmış ve merkez örgütünde İnşaat,Hıfzıssıhha ve Yüksek Öğretim Müdürlüklerini ve Dairelerini ve Maarif Eminlikleri oluşturmuştu. Necati Bey, Dewey raporunda onaylanan ve daha öncesinde

⁷³³ Cavit Binbaşıoğlu, **Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi**, İstanbul, M.E.B.Yay., 1995, s.187

⁷³⁴ Şevket Gedikoğlu, **Kemalist Eğitim İlkeleri Uygulamalar**, İstanbul, Çağdaş Yay., 1978, s.41

⁷³⁵ İlhan Başgöz, **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, s.136-137

⁷³⁶ Aynı yer, s.136-137

Safa Bey tarafından da uygulanan okul açmama ve okul birleştirme politikasını da devam ettirmiştir.⁷³⁷

Alfred Kühne; Dewey'den sonra, Alman Ticaret Bakanlığı ileri gelenlerinden ve Berlin'deki büyük bir meslek okulunun kurucusu olan Kühne 1925 Ekim ayı başlarında Türkiye'ye gelmiş, Ankara, Eskişehir, Bursa, İzmir ve İstanbul'daki meslek okullarında ve "Hayat Mektepleri"nde incelemeler yapmıştır. Kendisi'nin deyimi ile de Türkiye'ye meslek okulları için gelmiştir.⁷³⁸

Bakanlığa verdiği raporda da şu hususlar üzerinde durmuştur; Mesleki Eğitimde en önemli nokta ilkokul öğretmenlerinin öğrencileri pratik hayata göre eğitmeleri ve meslek seçimine yönlendirilmelidir. Teknisyen okulu, makine inşaatı okulu ve süsleme sanatları okulu açılarak İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi ıslah edilmelidir. Ticaret okulları ve ev idareciliği okulları geliştirilerek mesleki eğitim yöneticiliği kurulmalıdır. O da Dewey gibi öğretmenlerin daha etkili çalışmaları için sosyal durumlarının iyileştirilmesini savunmaktadır. Fakat bakanlık tarafından Kühne'nin raporları uygulanabilir bulunmadığından dolayı çok fazla dikkate alınmamıştır.⁷³⁹

Omar Buyse; Mısır asıllıdır. Amerika'da ve Belçika'da çalışarak "İş Üniversitesi"ni kurup burayı dört yıl yöneterek, sonuçlarını ve programını "İş Üniversitesi" adıyla yayınlamış ve Belçika Meslekî Eğitim Müdürlüğü yapmıştır. 1927'de ise Türkiye'deki ziraat, sanayi ve meslek okullarını incelemek üzere gelmiştir. Buyse, yurdun çeşitli yerlerinde⁷⁴⁰ yaptığı incelemelerle, üç yüz küsur sayfalık büyük ve ayrıntılı bir rapor-proje ve öneriler topluluğu sunmuştur. Buyse'nin ana öneri ve projeleri şöyle özetlenebilir:⁷⁴¹

Sanayi Okulları'nın geliştirilmesi konusunda bölgenin sayıcılarından ders ve para olarak faydalanılmalıdır. Meslek okulları halka yönelik bilgi ve teknik yetenekleri

⁷³⁷ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 139-140

⁷³⁸ Şevket Gedikoğlu, **a.g.e.**, s. 43

⁷³⁹ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 141

⁷⁴⁰ Buyse; İstanbul, Ankara, Kütahya, Konya, Adana, Mersin, Uşak, İzmir, Aydın, Ordu gibi şehirlerde çalışmalarda bulunmuştur.

⁷⁴¹ İlhan Başgöz, **a.g.e.**, s. 140

vermeli genel okullara da çağdaş üretimi gösteren dersler konmalı ,akşam meslek okulları açılmalı,mesleki ve teknik okullar sanayiye usta ve uzman yetiştirecek şekilde programlanmalı ,Türkiye'nin doğal kaynakları okullarda tanıtılmalıdır.Meslek okulu öğretmenleri ülke içerisindeki sanatkarlardan seçilmelidir.⁷⁴²

Buyse ayrıca Mustafa Kemâl Paşa İş Dârülfünü'nu, İsmet Paşa Kız Enstitüsü kurulmasını teklif ederek bu konuda proje hazırlamıştır.Bunun yanında İstanbul, Konya, İzmir, Aydın vs. yerlerdeki sanayi okullarının düzenlenip geliştirilmesi projeleri, orta tarım okulları, İstanbul'da sosyal hizmetler okulu, İzmir'de Sanayi-i Nesciye (Dokumacılık), Uşak'ta dokuma, şeker sanayii ve debbağlık okulu kurulması, her şehirde, yörenin özelliklerine göre erkekler için çiftçilik, kunduracılık, ağaç ve maden işleri, duvarcılık, ticaret ve dil kursları; kızlar için de biçki-dikiş, ev işleri, süsleme sanatları, dil ve ticaret kursları düzenlenmesini de öngörüyordu.⁷⁴³

Buyse'nin 1927 yılında hazırladığı rapor Talim Terbiye Dairesi'nce incenerek uygulanması yolunda karar alınmıştır. Aynı yıl başlamak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde ticaret okulları,sanat okulları ve meslek okulları açılarak Buyse'nin verdiği raporu aynen uygulamak Maarif Vekaleti'nin birinci görevi olarak tayin edilmiştir.⁷⁴⁴ Buyse'nin direktiflerini uygulamak üzere Fransa'dan bay ve bayan Ruatalet getirilmiştir.Bayan Ruatalet bakanlığın ,Mesleki Tedrisat Umum Müdürü olmuş ve öğretmenlere kurslar düzenlemiştir,eşi ise İstanbul'da sanat okulu teftişini yapmıştır.Buyse'nin ev işleri tedrisatı ile ilgili direktiflerinin uygulanması işleri için ise Brüksel'den Bayan Bocard davet edilmiş ve Kız Sanayi Mekteleri Umum Müdürlüğü'ne getirilmiştir.⁷⁴⁵

Mimar Ernest Egli; 1927 yılında Dewey'in önerilerine göre teşkiledilen Mektep Mimarisi Bürosu'nun başına, Egli getirildi. 1930'dan itibaren İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde çalışmaya başlayarak 1932'den itibaren de Akademi'nin Mimarî Şubesi Müdürü olmuştur.Okul binaları yanı sıra şehircilik alanında da çalışmış, Edirne, Niğde

⁷⁴² Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.145

⁷⁴³ **Aynı yer**, s.146

⁷⁴⁴ Şevket Gedikoğlu, **a.g.e.**, s.44

⁷⁴⁵ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 149-150

ve İstanbul şehir plânlarının üzerinde de çalışmıştır. Başlangıçta ilkokul binaları üzerinde çalışan Egli, 30 Mart 1927'den itibaren bir yurt gezisine çıkmıştır. İstanbul, Bandırma, Balıkesir, İzmir, Afyon, Konya ve Adana taraflarında iklim, coğrafi durum, okul binalarının yerini, inşaat esaslarını vs. araştırmış ve mimari konusunda bazı fikirler ileri sürmüştür.⁷⁴⁶

Egli'ye göre İstanbul'da görülen binalar okul değil, ikametgâhtır. Oysa ki, çağdaş okul binası basit ve şehir dışında olmalıdır. Yeni yapılacak okul binalarında bu esaslara dikkat edilmelidir. Ayrıca Egli ülkedeki pek çok ilkokul ve orta dereceli okulun yanı sıra Konservatuvar binası, İsmet Paşa Kız Enstitüsü gibi birçok önemli eğitim kurumunun plânlarını da yapmıştır.⁷⁴⁷

Eğitim Reformları döneminde Türkiye'ye gelen en önemli yabancı uzmanlardan biri de Üniversite Reformu konusunda da değinilen, Darülfünun üzerinde düzenlemeler yapmak üzere raporlar hazırlayan, görüşlerine başvuru Prof. Dr. Albert Malche'dir. Darülfünun yerine oluşturulan üniversite'nin oluşumu aşamasında kendisinin görüşlerinden yararlanılmıştır.⁷⁴⁸

4.4.3. Resmi Görev Dışında Gelen Uzmanlar

Eğitim reformları aşamasında bazı uzmanlar resmi bir davet olmaksızın Türkiye'ye gelerek araştırmalar yapıp konferanslar vermiştir. Colombia Üniversitesi'nden Edward Aurel, tarih öğretimi alanında, Ticaret Okulu'ndan Brandt; ticari ve iktisadi eğitim alanında , yine Colombia Üniversitesi'nden Paul Monroe ise Türkiye'deki çeşitli okulları incelemek üzere Türkiye'ye gelmişlerdir. Özellikle, Monroe daha önceki yıllarda Çin, Filipinler, Portoriko, Polonya, Çekoslovakya ve Irak'ta yaptığı incelemelere de dayanarak Türk Eğitim Sistemi hakkında rapor vermiştir.⁷⁴⁹

⁷⁴⁶ Aynı yer, s. 142-143

⁷⁴⁷ Aynı yer, s. 142-143

⁷⁴⁸ Şevket Gedikoğlu, **a.g.e.**, s. 44; Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için ve Malche' nin raporu için tezimizin Üniversite Reformu adlı kısmına bakınız.

⁷⁴⁹ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 151

Monroe, verdiği raporda; Türk Eğitim Sistemi'nin sadece Fransa'ya bağlı kalmamasını okullarda pratik ve üretime dayalı tarım dersleri verilmesini programdaki fen derslerinin ağırlığının artırılmasını ,öğretmenlik mesleğinin haysiyet ve refah seviyesinin attırılmasını istemiştir.Ayrıca 1926 yılında Amerikan Eğitim Bakanlığı tarafından gönderilen Prof.Franklin ve 1928 yılında Prof.Henri Suzallu ,1928 yılında ise İsviçreli eğitimci Adolphe Ferriere Türkiye'ye gelerek çeşitli şehirlerde konferanslar vermiştir.Ferriere Cenevre'de verdiği demeçte Türkiye'nin inkılap hareketleriyle yeni bir döneme girdiğini,eğitim alanında tek okul,laik okul,karma eğitim ve üretime dayalı eğitimi gerçekteştirerek büyük bir atılım gerçekteştirdiğini bildirmiştir.⁷⁵⁰

⁷⁵⁰Aynı yer, s.152-153

SONUÇ

Laiklik kavramı yakın tarihimizde olduğu kadar 2006 Türkiye'sinde de hâlâ tartışılan bir kavramdır. Teokratik düzeni reddetmek anlamına gelen laiklik , din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması olarak da ifade edilebilir. Bu anlamıyla laikliğin Türkiye'ye yerleşme süreci ise , Atatürk'ün kişiliğinde laiklik kavramın gelişmeye başlaması ile aynı başlangıca sahiptir.

Atatürk'ün laiklik anlayışının gelişiminde Mondros Ateşkesi'nin yankılarının Osmanlı Devletinde hissedilmeye başladığı günlerin etkisi vardır.Çünkü vatanın ve milletin kurtuluşunun ancak millet egemenliğine dayandığını bilen Mustafa Kemal'in laiklik anlayışının temelleri daha Amasya Genelgesi'nde şekillenmeye başlamıştır. Bu tarihi genelge milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır sonucu ile Türk ulusunun laik devlet konusundaki emin adımlarından ilkinin burada atmıştır, hemen akabinde gerçekleşen Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde ise İrade-i Milliye'yi hâkim kılmak esası bu fikri pekiştirmiştir.

Türk Milletine laik,demokratik ve millet egemenliğine göre kurulmuş yeni bir devleti layık gören Mustafa Kemal, bunu sağlama yolundaki en büyük girişimi 23 Nisan 1920 tarihinde T.B.M.M.'nin açılışı ile gerçekleştirmiştir.20 Ocak 1921 tarihli ilk anayasamız Teşkilat-ı Esasiye laik devlet fikrinin yasal boyutunu tamamlayarak egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu devlet güvencesi altına almıştır.Bütün bu gelişmeler halihazırda mevcut olan yönetim şeklinin de artık geçersiz olduğunu ortaya koymuştur ki;bundan sonra gerçekleştirilen inkılaplar ve reformların hepsi de bunu doğrular niteliktedir.Türk milleti laik görünümünden uzak oluşumların hiç birine yeni kuracağı devlette yer veremezdi.Bu düşünce eyleme saltanatın kaldırıldığı tarih olan 1 Kasım 1922 'den itibaren dönüştürülmeye başlamıştır.

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanı ve 3 Mart 1924 tarihinde Halifeliğin kaldırılması ile Türkiye, Mustafa Kemal'in hedeflediği demokratik laik bir devlet görünümüne kısmen ve şeklen ulaşmıştır.Artık devletin bütün kademelerinin tek tek elden geçirilerek modernize edilme süreci başlamıştır.Mustafa Kemal'in eğitim

konusundaki hassasiyeti ise bu yeniden yapılandırma döneminde eğitim işlerinden başlanmasını gerektirmektedir. Mustafa Kemal daha Kurtuluş Savaşı'nın en şiddetli çatışmalarının olduğu, top seslerinin Ankara yakınlarında bile duyulduğu sırada 15 Temmuz 1921 tarihinde 1. Maarif Kongresi'ni toplayarak eğitim ve öğretim sistemlerinin laikleştirilip modernleştirilmesinin birinci dereceden acil işler arasında olduğunu ortaya koymuştur. Adeta ölüm kalım savaşının verildiği Sakarya Savaşı'nın hemen arefesinde Ankara'da öğretmenlerin bir araya gelerek eğitim öğretimin geleceğini tartıştıkları 1. Maarif Kongresi düşmanlarımızı hayretler içerisinde bırakarak savaş sonrası tasavvur ettikleri Türk milleti konusunda endişelenmelerine sebep olmuştur.

Atatürk Doğudan ve Batıdan gelebilecek her türlü olumsuz etkiye karşı sağlam bir kültürel altyapı gereğinin şart olduğu kanaatindeydi. Yine kendisi mevcut eğitim programlarının ulusal değerlerimize uymadığı yabancı etkilere maruz kalarak kişilere göre değişkenlik gösterdiği tespitinde bulunmuş ve bu ihmallerin ve yanlışlıkların memleketin içerisinde bulunduğu durumda büyük ölçüde etken olduğuna işaret etmiştir.

Şimdiye kadar eğitim ve öğretim sisteminde yapılan yanlışlar ancak ulusal değerlerimizle yoğrulmuş gereksiz ve boş uğraşlardan arındırılmış demokratik , laik ,ulusal bir eğitim modeli ile telafi edilebilirdi. Şayet Cumhurbaşkanı olmasaydı eğitim bakanı olmak istediğini söyleyen Atatürk'ün hedeflediği topluma ancak laik bir eğitim sistemi ile geçilebilmiştir.

Nitekim bunu sağlamadaki en önemli aşama olan 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu bu konudaki çabaları hızlandırmıştır. Böylece milli olmaktan uzak ve üç farklı görünüm arz eden geleneksel eğitim kurumları tek bir çatı altında toplanıp milli ve laik bir görünüme kavuşturulmuştur. Çağın gereklerine karşı kendini yenileyemeyen ve gerek bilimsel gerekse toplumsal açıdan herhangi bir fonksiyonu kalmayan medreseler de yine aynı kanuna dayanılarak lağvedilmiştir. 1926 yılında kabul edilen Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun'la, devlet her türlü eğitim kurumunun açılıp kapanma yetkisini eline alarak laik eğitime geçişi tesis edecek eğitim programlarının ve milli eğitim örgütünün oluşmasını hedeflemiştir. Fakat Mustafa Kemal bununla işinin

bitmediğini yavaş yavaş netleşen laik eğitimi sağlayacak programların uygulanması aşamasının daha çok vakit alacak ve çaba gerektirecek bir dönem olduğunu biliyordu.

Laik eğitimi amaçlayan uygulamalara, ilk olarak eğitimde fırsat eşitliği ilkesinin gereğinin katiyetle sağlanması lüzumunu hissedilmesinden dolayı karma eğitime geçişi sağlayarak başlanmıştır. Artık yeni açılan modern okullarda kız erkek vatanın bütün çocukları aynı tahsil derecelerinden geçeceklerdir. Kız çocuklarının erkeklerle beraber bütün eğitim kademelerinden geçmelerine özellikle önem verilmiştir.

1926 yılından itibaren bir çok okulda laik eğitim sisteminin ilk uygulamaları görülmeye başlanmıştır. Artık eğitimin toplumun tüm kademelerine yayılması gerekmektedir. Tabiki bunu sağlamanın en etkin yolu ise Türk milletinin daha kolay okuyup yazmalarını ve Türkçe'yi ortak dil yapmalarını sağlayacak olan Latin Harflerinin kabulüdür. Takdir edilmelidir ki, Latin Harflerinin kabulü ile bir anda zaten düşük olan okur yazar oranı süratli bir şekilde azalmıştır . Fakat yaptığı yenilikleri kararlı bir şekilde yerleştirme yöntemini seçen Mustafa Kemal, bizzat kendisi kara tahta başına geçerek başöğretmen sıfatı ile halka yeni harfleri öğretmiş, yaptığı yurt gezilerinde halka yeni harflerle dersler vermiştir.

Türk öğretmenlerinden ise yeni harfleri çok kısa sürede halkın tüm kesimlerine yaymalarını, kadına, erkeğe, hamala sandalcıya tüm vatandaşlara öğretmenlerini istemiştir. Mustafa Kemal'in bu arzusunu 1 Ocak 1929 tarihinden itibaren faaliyet göstermeye başlayan millet mektepleri büyük ölçüde sağlamış , kitlelerinin okur yazar hale getirilmesi çalışmaları ,köy, kent demeden devam ettirilmiştir. Hatta gerektiğinde seyyar talim heyetleri ile bu hizmet halkın ayağına götürülmüş, cezaevlerinde bile eğitim yapılmıştır.

Diğer taraftan geri kalışlığın sebebi olarak büyük ölçüde eski dönemin dini hurafeleri gösterilirken din eğitimi verecek ehil kadroların yetiştirilmesi işi de Darülfünun bünyesinde kurulacak bir İlahiyat Fakültesi'ne bırakılmıştır. Yapılan düzenlemelerle artık bilimsel üretkenliğini yitiren Darülfünun yenilenmiş, bunu

gerçekleştirmede yurt dışından gelen saygın hocaların okullarımızda yaptığı inceleme raporları da dikkate alınmıştır.

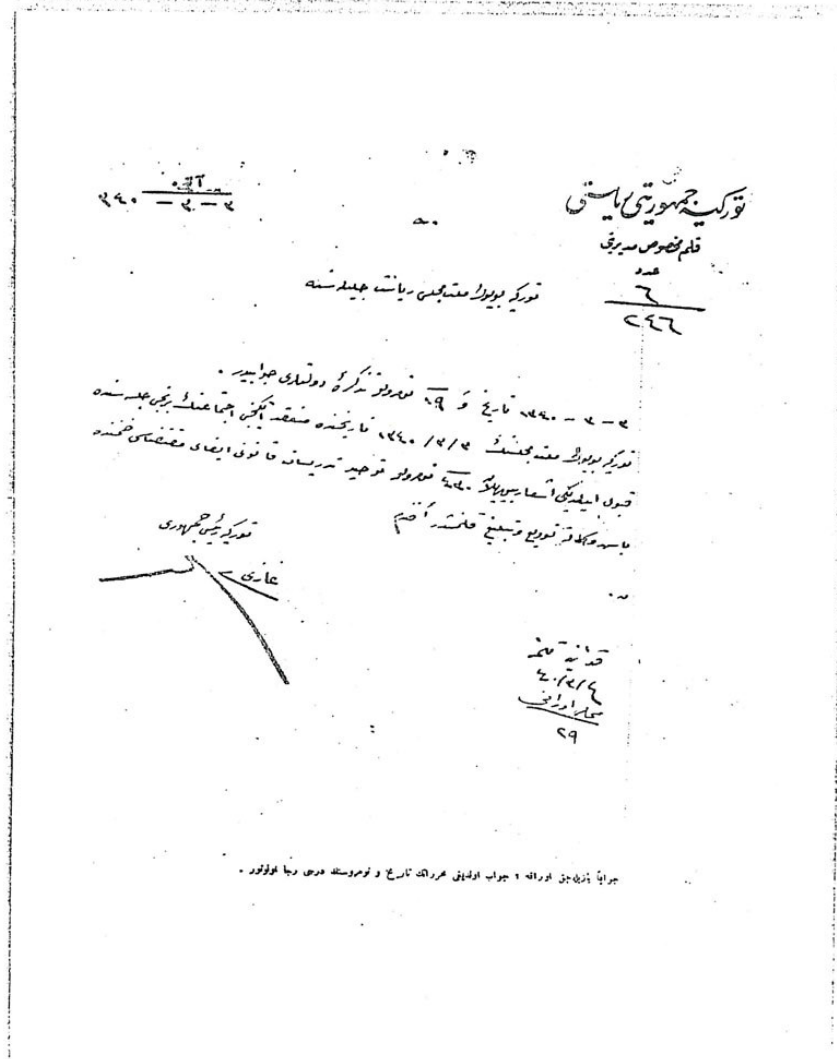
Eğitimi, öncelikle de okur yazarlığı halk düzeyinde yaygınlaştırmak laik eğitimin tesisinde çok önemli bir basamaktır. Millet mekteplerinden sonra bu amacı yurdun her köşesinde yaygınlaştırılan halkevleri ve halkodaları üstlenmiştir. Halkevleri sadece okur yazar oranını arttırmak değil halkın kültürel ve sosyal kalkınmasını arttırmayı, dayanışmayı ve bütünleşmeyi de sağlamış değişik kollarda halkın ve aydın kesimin kültürel düzeyini arttırmıştır.

1938'lere gelindiğinde ise, çıkılan yolda epeyce mesafe katedilmiştir. Mustafa Kemal'in daha Sakarya Savaşı arefesinde , Yunan taarruzlarının Ankara yakınlarına ulaştığı günlerde topladığı 1. Maarif Kongresi'nde oluşan fikirleri İzmir İktisat Kongresi'nden 4 gün sonra ilan edilen Misak-ı Maarifle olgunlaştırmıştır. Yapılan inkılaplarla Türk eğitim sistemi Atatürk'ün hedeflediği demokratik laik görünümüne kavuşmuştur.

Böylece, laik eğitimi sağlama yolunda belirlenen hedeflerin büyük bir kısmı gerçekleştirilmiş halkın okur yazar oranı büyük ölçüde artmış , yeni açılan okullarda modern eğitim metotları ve programları ile Türk milletinin kız ve erkek çocukları eşit şartlarda ve beraber eğitim görür hale gelmiştir. Kısacası temellerini Kurtuluş Savaşı öncesine ve hatta Atatürk'ün eğitim yıllarında gördüğü aksaklıklarla oluşan fikirlere dayandırdığımız laik eğitim sistemi, günümüz eğitim teşkilatının en bariz özelliğini teşkil etmektedir. Bu uzun süreli kampanya, Türk aydınları, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk öğretmenleri tarafından sonsuza dek Atatürk'ün mirası olarak korunacaktır.

EKLER

BAŞÖĞRETMEN ATATÜRK

Belge-26 : Gazi'nin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne -Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun, yürürlüğe konulması için Bakanlar Meclisi'ne gönderildiğine dair- yazısı (3 Mart 1924) Ahmet Bekir Paşazade Başöğretmen Atatürk, C.1, Ankara, M.E.B. Yayını, 1991

MAARİF TEŞKİLATINA DAİR KANUN [*]

Birinci madde:

..... [1].

İkinci madde:

..... [2].

Üçüncü madde:

Maarif Vekâleti veya diğer bir vekâlet tarafından açılmış veya lüzumuna göre açılacak mekteplerle bilûmum hususî mekteplerin derecelerinin tayini Maarif Vekâletine aittir. Diğer vekâletlere merbut orta tedrisat derecesindeki mekteplerin programları alâkadar vekâletle Maarif Vekâleti tarafından müştereken yapılır. Yüksek tedrisat mekteplerinin programları - Maarif Vekâletinin mütealeası alınmak şartıyla - ait olduğu vekâlet tarafından tanzim ve Maarif Vekâletince tescil olunur.

Dördüncü madde:

Türkiyede hiçbir mektep Maarif Vekâletinin ruhsat ve muvafakati olmaksızın açılmaz. Vekâletler muayyen tahsil dereceleri haricinde kendi memur ve mensupları için muvakkat kurs ve talimgâhlar açabilirler.

Beşinci madde:

İlmektepler:

- 1 — Şehir ve kasaba gündüz,
- 2 — Şehir ve kasaba yatı,
- 3 — Köy gündüz,
- 4 — Köy yatı mektepleridir.

Gündüz ilmektepleri vilâyetlerin idarei hususiye varidatıyla açılır.

Şehir ve kasaba yatı mekteplerini muhtaç ve isimsesiz çocuklara mahsus olmak üzere Maarif Vekâleti açar. Bu nevi

[*] Bu kanunun:

Numarası	— 789
Kabul tarihi	— 22/III/926
Nesir tarihi	— 3/IV/926
Res. Ga. No.	— 338
Bulunduğu düstur	— 7/1085

[12] Bu maddeler Maarif Vekâleti Merkez Teşkilât ve Vazifeleri Hakkındaki 2287 Numaralı kanunla tadillere uğramış ve hükümsüz kalmıştır.

— 19 —

*Maarifle İlgili Kanunlar, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, s.19-31

mektepler aranılacak şartları haiz olmak üzere Vekâletin müsaadesiyle mahallî idareler ve belediyeler tarafından dahi açılabilir.

Köy yatı mektepleri, mektebi olmayan köylerin çocuklarına mahsustur. Bu mektepler gerek umumî ve gerek hususî bütçelerle idare olunabilir.

Bilünüm köy mektepleri idare ve talim heyetleri, çocukları köy hayatından ayırmıyacak bir talim ve terbiye usulünü tatbik ile mükelleftir.

Köy mekteplerinin tahsil müddeti en az üç senedir.

Altıncı madde:

İlk tedrisat mektepleri Maarif Vekâletinin müsaadesiyle açılır. Bunların programlarıyla tedris tarzlarının tayini ve murakabesi Maarif Vekâletine aittir. İlk tahsil çağındaki çocuklar meslek mekteplerine giremezler. İlk tahsil çağın geçirmiş ve hiç tahsil görmemiş çocukları kabul eden müesseseler bunlara ilk tahsili de vermeğe mecburdur.

Yedinci madde:

Orta tedrisat mektepleri:

- 1 — Liseler,
- 2 — Orta mektepler,
- 3 — İlk muallim mektepleri,
- 4 — Köy muallim mektepleridir.

Bu mekteplerden başka yüksek ve orta muallim mektepleri vardır.

Yüksek muallim mektebi lise muallimlerini, orta muallim mektebi ortamekteplerle ilk ve köy muallim mekteplerinin muallimlerini ve ilk tedrisat müfettişleriyle müdürlerini yetiştirir.

Sekizinci madde:

İlk, orta ve ana ve yüksek muallim mektepleri mezunları leyli mecznî olarak tahsil ettikleri müddetin bir buçuk misli ve Vekâletin göstereceği yerlerde hizmete mecburdurlar. Bu mecburiyetleri ikmal etmeden evvel isteğiyle hizmeti terkedenlerden veya kefillerinden leyli mecznî olarak tahsil ettikleri müddete ait mektep masraflarından masafaz lüzumelerine düşen miktar yüzde elli fazlasıyla Tahsili Emval Kanununa tevlikan tahsil olunur. Ancak bu suretle tazmin ettirilerek masraf, faiz ve yüzde elli fazlasını y.könundan hizmet müddetine tekabül edecek miktar tanzil edilir.

Muallim mektepleri mezunlarından hizmeti mecburiyesini ikmal etmemiş ve bu madde mucibince tazminatını tamamen tediye eylememiş olanlar Devlet devair ve müessesesinde istihdam edilemezler.

Bu gibileri hizmete almış olan hususî müessesat ve şirketler Maarif Vekâletince vakı olacak ihtar üzerine alacaklarını bir ay zarfında katetmezlerse tazminatı üzerlerine almış olurlar.

Muallim mektepleri talebesinden tahsili isteğiyle bırakanlar ve mücbir bir sebebe müstenit olmaksızın üst üste iki sene sülûsan müddet devam etmediği cihetle imtihanlara kabul edilmeyerek ipka ve bu yüzden mektepten ihraç edilmiş ve yahut ahlâkî ve inzibatî bir hareketten dolayı inzibat meclisi kararına müstenit olarak ihracı kat'î cezasıyla mektepten çıkarılmış bulunanlar ile muallim mektepleri mezunlarından hizmeti mecburiyesini ikmal etmeden memuriyetten ihraç cezasına duçar olanlar bu madde ahkâmına râbidirler. Şimdiye kadar muallim mektepleri mezunlarından bu maddede yazılı mecburi hizmeti ifa etmemiş olanlar hakkında dahi kezaîk bu madde ahkâmı tatbik olunur.

Ecnabi memleketlerde devlet hesabına tahsil etmiş olanlar hakkında memurin kanununun altmış dördüncü maddesi ahkâmı caridir [1].

Dokuzuncu madde:

..... [2].

Onuncu madde:

..... [3].

On birinci madde:

İlk tedrisat muallim ve muavinlerine ayrıca ayda bin kuruştan çok, beş yüz kuruştan az olmamak üzere ev kirası verilir [4].

On ikinci madde:

Maarif hizmetinde asıl olan muallimlikdir.

On üçüncü madde:

İlk mektepler müdür ve başmuallimlerine, kademlerine göre alacakları muallimlik maaşından başka, idarî hizmetlerine mukabil olmak üzere ücret olarak, ilk tedrisat meclislerinin kararıyla, ayda on liradan yirmi liraya kadar tahsisat verilir [5].

(İlk tedrisat müfettişleri kademlerine göre alacakları maaşın başka, ücret olarak, vilâyet maarif idarelerinin takdiri ve Vekâletin tasdiğiyle, on beş liradan otuz liraya kadar tahsisat alırlar) [6].

[1] Sekizinci madde, 1338 Numaralı Kanunla değiştirilerek bu son şekli almıştır.

[2] Dokuzuncu madde, 1702 ve 3656 Numaralı Kanunla hükümden düşmüştür.

[3] Bu madde 1452 Numaralı kanunun 19 uncu maddesiyle ilga edilmiştir.

[4] Bu maddenin hükmü;

1707 Numaralı kanunla 2 sene,

2297 Numaralı kanunla 2 sene,

2798 Numaralı kanunla 2 sene ve

3208 Numaralı kanunla da 1 sene müddetle tecil edilmiş bulunmaktadır.

[5] 3656 Numaralı kanunun 18 inci maddesiyle cadde uğramıştır.

[6] Parantez içine alınmış olan bu fıkra, 3407 numaralı kanunun 6 inci maddesiyle ilga edilmiştir.

On dördüncü madde:

Ortamektep müdürleri kıdemlerine göre kanunen alacakları maaştan başka idari vazifelerine mukabil, ayda yirmi liradan otuz liraya kadar ücret alırlar.

Lise ve muallim mektepleri müdürleri kıdemlerine göre kanunen alacakları maaştan başka, idari hizmetlerine mukabil, otuz liradan altmış liraya kadar ücret alırlar [7].

On beşinci madde:

..... [8].

On altıncı madde:

Maarif mesleğinin her hangi şubesinde idari vazife ifa eden muallimlerle meb'us ve asker olanların hizmet müddetleri muallimlik kıdemlerine zammolunur. Ancak muallimlikten çekilen ve sonradan muallimliğe gelmek isteyen kimselerin maarif mesleği haricinde geçirdikleri müddetler kıdemlerine zammedilmez. Bu gibiler evvelce maarifte geçirdikleri hizmet müddetlerine göre müstehak oldukları maaşı alırlar [9].

Müzeyyel fıkra:

Yüksek, orta ve ilk muallim mektepleri mezunlarından mezuniyetlerini müteakip kendileri tarafından sadır olmuş bir sebebe müstenit olmaksızın bir vazifeye tayin edilmemiş bulunanların kıdemleri, mezuniyetleri tarihinden hesap olunur. Tayin olundukları vazifeyi kabulde taallül ve gitmekte bilâmazeret teahhur edenler arada geçen müddetten istifade edemezler [10].

On yedinci madde:

Uzaklıklarına veya sıhhi ve idari esbaptan dolayı hususi vaziyetleri haiz olmalarına binaen İcra Vekilleri Heyetince tayin ve tefrik ve dereceleri tesbit olunan mahallere bu mahaller haricinden gönderilen muallimlere südüsrün bir misle kadar maaş zam ve ana göre tahsisatı fevkalide ita ve iki senei kâmileye mukabil bir seneye kadar kıdem zammolunur. Bu gibi mahallere gönderilen muallimler üç senei kâmile nihayetinde başka mahallere tahvillerini istihakkin talep edebilirler. Müracaatları ertesi tedris senesi iptidasına kadar terviğ olunmayan muallimlerin istifaları mücaz olup

[7] İlk ve orta tedrisat kadrolarında çalışan başmuallim ve müdürlere, bu idari hizmetlerine mukabil, ücret verilmekte ise de bu ücretler 15 üncü ve 14 üncü maddelerde tasrih edilen miktarlarda değildir. Bu ücret miktarları bir takım kanunlarla ayrı ayrı tesbit edilmiştir. Bu ücretlerin miktarı en son 3413 Numaralı Kanuna bağlı cetvelde gösterilmiştir.

[8] Bu maddedeki hükmün 1702 Numaralı Kanuna muhalif olduğundan mülga sayılmaktadır (K. 1702 — M. 44).

[9] Yukardaki metin, bu maddenin 22/VI/1927 Tarihli ve 1152 Numaralı Kanunla tadil edilen şeklidir. Bu muaddel metin de 1702 Numaralı Kanunun 15 inci maddesine tekbül ettiğiinden hükmünden düşmüştü sayılmaktadır.

[10] Bu fıkra, 15/XII/1927 tarih ve 1183 Numaralı Kanunla bu muaddel 16 mci maddeye tezyil edilmiştir.

kendilerine memuriyeti sabıkalarına muadil memuriyet verilinceye kadar tam maaş ve tahsisat ita kılınır.

On sekizinci madde:

Maarif Vekâletinin mesleki hizmetleriyle mektep müdürlüklerine muhasıran müderris ve muallimler tayin olunur.

On dokuzuncu madde:

Bu kanunun neşrinden sonra ilk muallim mektepleriyle köy muallim mekteplerinden mezun olanlara elbise ve teçhizat bedeli olarak bir defaya mahsus olmak üzere seksener lira verilir.

Yirminci madde:

Türkiye Maarif teşkilâtı idariyle muntakalara ayrılmıştır. Bir veya birkaç vilâyetten teşekkül eden her muntakada bir Maarif Emni bulunur. Her vilâyette ayrıca bir Maarif Müdürü veya Memuru dahi vardır [1].

Yirmi birinci madde:

İlmektep muallim ve muallim muavimleriyle müdür ve başmuallimlerini, ilk tedrisat müfettişlerini, Eminlik maiyetindeki kalem heyetini, talimatnamesine tevfikân, Maarif Vekâleti tayin eder [2].

Yirmi ikinci madde:

Maarif Vekâleti muallimleri - maaş ve sınıflarına hâsıl gelmemek üzere - lüzum gördüğü yere tahvil eder. Bilmâzaret kabul etmeyenler müstafi addolunur.

Yirmi üçüncü madde:

..... [3].

Yirmi dördüncü madde:

Türkiyede yapılacak resmi mektep binaları, kütüphaneler ve müzeler ancak Maarif Vekâletinin hazırladığı projeler dairesinde yapılır.

Yirmi beşinci madde:

Diğer kanunların bu kanuna uymıyan ahkâmı muallimler hakkında mer'i olamaz.

Yirmi altıncı madde:

Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Yirmi yedinci madde:

Bu kanunun ahkâmını icraya Dahiliye, Maliye ve Maarif Vekilleri memurdurlar.

[1] Bu maddenin ikinci fıkrasında yazılı Maarif Eminlikleri teşkilâtı 2/VII/1931 tarihli ve 1834 Numaralı Kanunun birinci maddesiyle ilga edildiğinden mezkûr fıkra da hükümden düşmüştür.

[2] Yukarıdaki metin, bu maddenin ilk fıkrasının 9/IV/1929 tarih ve 1409 Numaralı Kanunla tadil edilen ve hâlen mer'i olan şeklidir. Maddenin eski metninde mevcut ve Maarif Eminlerinin vazife ve salâhiyetine ait olan ikinci fıkra, 1834 Numaralı Kanunun neşriyle hükümden düşmüştür. Buraya alınmamıştır.

Not: Maarif Eminlikleri, 2/VII/1931 tarihli ve 1834 Numaralı Kanunla ilga edilmiştir.

[3] Bu maddede 1683 Numaralı Askerî ve Mülkî Tekaüt Kanunu ile hükümden düşmüştür.

**MAARİF TEŞKİLATINA DAİR 22 MART 1926
TARİHLİ KANUNA MÜZEYYEL KANUN [*] [']**

Birinci madde:

Maarif teşkilâtına dair 22 mart 1926 tarihli kanunun mevkii meriyete vaz'ında müddeti hizmetleri beş seneden on seneye kadar olan orta tedrisat sabir muallimlerinin maaşına; mebdei maaş olan 2500 kuruşun % 15 i, on ve daha ziyade sene hizmeti bulunan bu kısım muallimlerin maaşlarına yine mebdei maaşın % 30 u zammolunur.

İkinci madde:

Müddeti hizmetleri beş seneden on seneye kadar olan orta tedrisat mektepleri mevkut muallimlerinin maaşlarına mebdei maaş olan 1700 kuruşun % 10 u, on ve daha ziyade sene mesbukulhidme bulunanların maaşlarına ise yine bu mebdei maaşın % 20 si zammolunur.

Üçüncü madde:

İşbu kanun 1926 senesi eylülünün iptidasıyla itibaren mer'idir.

Dördüncü madde:

İşbu kanunun ahkâmını icraya Maliye ve Maarif Vekilleri memurdur.

[*] Bu kanunun:

Numarası	— 832
Kabul tarihi	— 6/V/926
Neşir tarihi	— 17/V/926
Res. Ga. No.	— 374
Bulunduğu düstur	— 7/1433

['] Bu kanundaki hükümler, 1702 Numaralı Kanundaki hükümlerle taa-ruz halinde olduğundan, halen mer'iyetten kalkmış bulunmaktadır.

MAARİF EMİNLİKLERİNİN İLGASI HAKKINDA KANUN [*]

Birinci madde:

Maarif teşkilâtına dair olan 22 mart 1926 tarih ve 789 numaralı kanunun 20 nci maddesi mucibince teşkil edilmiş olan Maarif Eminlikleri lâğvolunmuştur.

İkinci madde:

Devlet memurları maaşının tevhit ve teadülüne dair olan 1452 numaralı kanunun ikinci maddesine merbut cetvelin Maarif Vekâletine ait kısmından derece, adet ve maaşları aşağıda yazılı memuriyetler tayyedilmiştir [1].

Üçüncü madde:

Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Dördüncü madde:

Bu kanunun hükmünü icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

[*] Bu kanunun:	
Numarası	— 1834
Kabul tarihi	— 29/VI/1931
Neşir tarihi	— 2/VII/1931
Res. Ga. No:	— 1838
Bulunduğu düstur	— 12/591

[1] Bu maddeye bağlı olan kadro cetveli, 3656 Numaralı Kanunun 25 inci maddesiyle ilga edildiğinden, gerek madde, gerek cetvel, hükümden düşmüşlerdir.

**MAARİF TEŞKİLATI KANUNUNUN 11 İNCİ
MADDESİNİN İKİ SENE MÜDDETLE TECİLİ
HAKKINDA KANUN [*]**

Birinci madde:

789 Numara ve 22 mart 1926 tarihli Maarif Teşkilâtı Kanununun 11 inci maddesi ahkâmı iki sene müddetle tecil edilmiştir. Ancak ilköğretim muallimlerinin tecdül kanununa göre girecekleri derecede alacakları maaş miktarı gegen sene ev kirasıyla beraber aldıkları miktardan az olduğu takdirde farkı bu müddet zarfında tazminat olarak kendilerine verilir.

İkinci madde:

Bu kanun 1 haziran 1930 tarihinden müteberdir.

Üçüncü madde:

Bu kanunun icrasına Dahiliye, Maliye ve Maarif Vekilleri memurdur.

[*] Bu kanunun:	
Numarası	— 1707
Kabul tarihi	— 10/VI/1930
Neşir tarihi	— 12/VI/1930
Res. Ga. No.	— 1524
Bulunduğu dârrar	— 11/18-9

**22 MART 1926 TARİH VE 789 NUMARALI
KANUNUN 11 İNCİ MADDESİNİN TECİLİ HAK-
KINDAKİ 1707 NUMARALI KANUNUN İKİ SENE
DAHA TEMDİDİNE DAİR KANUN [*]**

Birinci madde:

789 Numaralı Maarif Teşkilâtına dair Kanunun 11 inci maddesi hükmü iki sene müddetle tecil edilmiştir.

1707 Numaralı kanunun hükmü bittiği tarihten bu kanunun meriyeti tarihine kadar ilköğretim muallimlerinin tahakkuk eden mesken bedelleri hususî idareler tarafından ödenecektir. Defaten vermeğe muktedir olmaları vilâyetler üç taksitte ve üç senede ödiyebilirler.

İkinci madde:

İlköğretim muallimlerinin Devlet memurları maaşının tevhit ve teadülüne dair kanuna göre girdikleri derecede almakta oldukları maaş miktarı Bareme girdikleri tarihe takaddüm eden sene ev kirasıyla beraber aldıkları miktardan az olduğu takdirde farkı iki sene zarfında tazminat olarak kendilerine verilir.

Ancak Devlet memurları maaşının tevhit ve teadülüne dair kanunun tatbikından sonra terfi görenler bu tazminattan istifade edemez.

Üçüncü madde:

Bu kanun 1 haziran 1933 tarihinden muteberdir.

Dördüncü madde:

Bu kanunun hükmünü icraya Dahiliye, Maliye ve Maarif Vekilleri memurdur.

[*] Bu kanunun :	
Numarası	— 2297
Kabul tarihi	— 11/VI/933
Neşir tarihi	— 24/VI/933
Res. Ga. No.	— 2435
Bulunduğu düstur	— 14/1519

**KÜLTÜR ÖRGÜTLERİNE İLİŞKİN KANUNUN 11 İNCİ
MADDESİNİN İKİ YIL SONRATILMASI HAKKINDA
KANUN [*]**

Birinci madde:

Kültür örgütlerine ilişkin 3 nisan 1926 tarih ve 789 sayılı kanunun 11 inci maddesinin hükmü iki yıl sonratılmıştır.

İkinci madde:

Bu kanunun hükmü 1 haziran 1935 tarihinden başlamak üzere yayıldığı günden yürür.

Üçüncü madde:

Bu kanunun hükmünü İçişleri ve Kültür Bakanları yerine getirirler.

[*] Bu kanun:	
Numarası	— 2798
Kabul tarihi	— 14/VI/935
Neşir tarihi	— 22/VI/935
Res. Ga. No.	— 3035
Bulunduğu düstur	— 16/1493

MAARİF TEŞKİLATINA DAİR OLAN 789 SAYILI
KANUNUN 11 İNCİ MADDESİ HÜKMÜNÜN BİR
YIL TECİLİ HAKKINDA KANUN [*]

Birinci madde:

Maarif teşkilâtına dair olan 3 nisan 1926 tarih ve 789 sayılı kanunun 11 inci maddesi hükmü bir yıl tecil edilmiştir.

İkinci madde:

Bu kanunun hükmü 1 baziran 1937 tarihinden başlar.

Üçüncü madde:

Bu kanun hükmünü yerine getirmeye Dahiliye ve Maarif Vekilleri memurdur.

[*] Bu kanunun:	
Numarası	— 3208
Kabul tarihi	— 7/VI/937
Neşir tarihi	— 21/VI/937
Res. Ga. No.	— 3636
Bulunduğu düstur	— 18/1186

**MAARİF VEKÂLETİ MERKEZ TEŞKİLATI VE
VAZİFELERİ HAKKINDA KANUN [*]**

Birinci madde:

Kültür Bakanlığı merkez örgütleri aşağıda yazılı orun ve dayrallardır:

- A) Yönetçerlik,
- B) Kültür Danıştı,
- C) Kültür Kurulu,
- Ç) İspekterlik Kurulu,
- D) Yüksek Öğretim Genel Direktörlüğü,
- E) Orta Öğretim Genel Direktörlüğü,
- F) İlk Öğretim Genel Direktörlüğü,
- G) Etik ve Teknik Öğretim Genel Direktörlüğü,
- H) Ar Genel Direktörlüğü,
- İ) Özel Okullar Direktörlüğü,
- J) Beden Eğitimi ve İzcilik Direktörlüğü,
- K) Yayın Direktörlüğü,
- L) Anıtkite ve Müzeler Direktörlüğü,
- M) Kitapsaraylar Direktörlüğü,
- N) Okul Müzesi Direktörlüğü,
- O) Zat İşleri Direktörlüğü,
- Ö) Özel Büro Direktörlüğü,
- P) Yapılar Dayrası,
- R) Gereç Direktörlüğü,
- S) Arşiv Direktörlüğü,
- T) Seferberlik Direktörlüğü [*],
-) Hukuk Müşavirliği [*].

[*] Bu kanunun :

Numarası	— 2287
Kabul tarihi	— 10/VI/1933
Neşir tarihi	— 22/VI/1933
Res. Ga. No.	— 2484
Bulunduğu düstur	— 14/1459

[*] Bu madde, 2773 ve 3225 Numaralı Kanunların birinci maddeleriyle değiştirilmiştir. Yukarıdaki metin, bu maddenin 3225 Numaralı Kanunla tadil edilmiş son şeklidir. 22/VI/1933 tarihli ve 2799 Numaralı Nafra Bakanlığının Teşkilât ve Vazifeleri Kanununa ek kanunun 2 nci ve 4 üncü maddeleriyle Vekâletimiz Merkez Teşkilâtından olan (P) Yapılar Dayresi 1936 Mali Yılı bağından itibaren kaldırılmıştır.

[*] 3656 Numaralı Kanuna bağlı kadro cetveliyle Vekâlet Merkez Teşkilâtına "Hukuk Müşavirliği Dairesi" ilâve olunmuştur.

İkinci madde:

Müsteşar, Vekâlet işlerinin mes'ul âmir ve murakıbbı olup bu işleri Vekilden aldığı talimat dairesinde Vekil namına yapar.

Üçüncü madde:

Maarif Şûrası cümhuriyet maarifinin terbiye ve tedrisata talîk eden işlerinde Talim ve Terbiye Dairesince hazırlanacak nizamname; talimatname, program ve esaslarla Şûra azası tarafından yapılacak teklifleri tetkik ederek bir karara bağlar. Maarif Şûrasının kararları Maarif Vekilinin tasdiğiyle kat'îleşir.

Dördüncü madde:

Maarif Şûrası şu zatlerden teşekküp eder:

- 1 — Maarif Müsteşarı,
 - 2 — Millî Talim ve Terbiye Dairesi reis ve azaları,
 - 3 — Darülfünun Emini ve Darülfünunun her fakültesiyle Güzel San'atlar Akademisinin her şubesiinden ve Maarif Vekâletine bağlı yüksek mektepler muallim meclislerince seçilecek birer müderris veya muallim,
 - 4 — Tedrisat umum müdürleri ve kütüphaneler, müzeler müdürleriyle mektep müzesi müdürü,
 - 5 — Müfettişlerce kendi aralarından seçecekleri iki müfettiş,
 - 6 — Maarif müdürlerinden Vekâletçe seçilecek iki zat,
 - 7 — Her lise ile muallim mekteplerinin muallim meclislerince gösterilecek birer namzetten Vekâletçe seçilecek üçer zat,
 - 8 — Maarif müdürlerince gösterilecek birer namzet arasından Vekâletçe seçilecek iki ilk tedrisat müfettişi ve üç ilk mektep muallimi,
 - 9 — İhtisaslarından istifade olunmak üzere Vekâletçe davet olunacak yedi zat,
- Şûraya seçki ile gelen zatlar her üç senede bir seçilirler. Şûranın Reisi Maarif Vekilidir.

Beşinci madde:

Maarif Şûrası üç senede bir defa toplanır. Ancak lüzumu halinde Maarif Vekili Şûrayı fevkalâde toplanmaya da davet edebilir.

Müzeyyel madde:

Kültür Bakanlığı merkez teşkilâtı ve vazifeleri hakkındaki 10 haziran 1933 tarih ve 2287 sayılı kanunun 5 inci maddesine göre üç yılda bir toplanacak olan Maarif Şûrasının ilk toplantısı 1939 yılına tehir olunmuştur [1].

[1] Bu maddede, 11/1/1938 Tarih ve 3298 Numaralı Kanunun birinci maddesiyle bu kanuna tezyil edilmiştir.

BAŞÖĞRETMEN ATATÜRK

تورکيه جمهوريتي پايستی
قلم مخصوص مديريت
عدد

آفرد
9222 عدد

است غويده در لک بنبره
پايست جويور کا بنبره

A	17-12
D	21
F	6-1

تدقيق بک آندى به :
مصلحه مائک بر آره اول هائى حضرتيه تقديم
اونست تدقيق اينکديوم هيتا اعضاء و ناع
ايمه استا خوله در فالح حضرتيه ده بکود
اورده بکود هتد کذبته رده هتلا ايتيم
تايده بکودت تاخوه مانع اولکزه سردره
باني حد جايديوم افغ
باسه دين
عفت

احميد اوج

دوايا جايديوم افغ : جايديوم افغ و نمرودنده دوجر و جايديوم افغ

Yor No:	
Em No:	
Em No:	
Em No:	

CUMHURBAŞKANLIĞI ANKARA ANKARA

Belge, 65 : Başvekil İsmet Paşa'nın -Alfabe çalışmalarına dair- Riyaseti Cumhur Kâtibi Umumiliğine gönderdiği cevap telgrafi (29 Temmuz 1928)

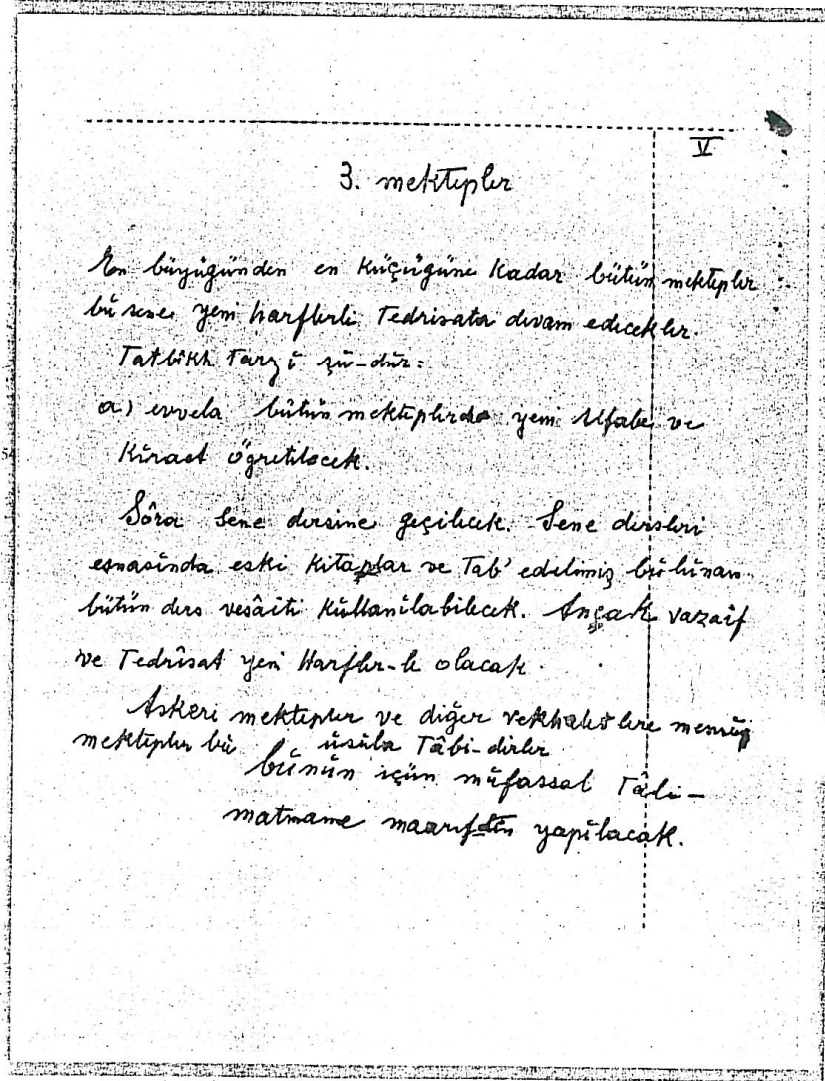
406

Ahmet Bekir Palazoglu, **Başöğretmen Atatürk**, C.1, Ankara, M.E.B. Yayını, 1991, s.406

753

*Ahmet Bekir Palazoglu, **Başöğretmen Atatürk**, C.1, Ankara, M.E.B. Yayını, 1991, s.406

BAŞÖĞRETMEN ATATÜRK

Belge, 119.5 : Başvekil İsmet Paşa'nın, yeni Türk harflerinin uygulanmasına ilişkin olarak Maarif Ve-killiğine verdiği emir ve çalışma plânının 5. sayfası (9 Eylül 1928)

536

Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk*, C.1, Ankara, M.E.B. Yayını, 1991, s.536

754

* Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk*, C.1, Ankara, M.E.B. Yayını, 1991, s.536

BAŞÖĞRETMEN ATATÜRK

Harfler Marşı
Gâzî Hz. nin emir ve arzû-
ları üzerine tanzîm olu-
nan harfler marşı

Harfler marşının notası

Bu nota istisnâsıdır. Hz. emir ve arzuları üzerine, Riyaset-i cumhûr orkestra yetli Zeki H. tarafından marş olarak yapılmış ve ayrıca piyano ile çalınarak işin tanzim edilmiştir. Okul mektepler ve halk Alfabe-yi ve harfler-i marş tarzı telâffuzunu bu suretle kolaylaştırmak üzere yazılmıştır.

Notanın başı « Harfler marşı » dir,
 Cümle Alfabe-i olduğı gibi, şifri
 şu şekilde söylenmektedir : a , b ,
 c , ç , d , e , f , g , h , ı , i , j , k , l ,
 m , n , o , p , q , r , s , ş , t , u , v ,
 w , x , y , z .

Belge, 141 : 27 Eylül 1928 tarihli Hakimiyeti Milliye gazetesinde yayımlanan Harf(ler) Marşı

576

* Ahmet Bekir Palazoğlu, **Başöğretmen Atatürk**, C.1, Ankara, M.E.B. Yayını, 1991, s.576

755

* Ahmet Bekir Palazoğlu, **Başöğretmen Atatürk**, C.1, Ankara, M.E.B. Yayını, 1991, s.576

BAŞÖĞRETMEN ATATÜRK

TÜRK ALFABESİ

LÂVHASI

MATBAA HARFLERİ		YAZI HARFLERİ		MATBAA HARFLERİ		YAZI HARFLERİ	
Büyük harf	Küçük harf	Büyük harf	Küçük harf	Büyük harf	Küçük harf	Büyük harf	Küçük harf
A	a	A	a	G	g	G	g
B	b	B	b	Ğ	ğ	Ğ	ğ
C	c	C	c	H	h	H	h
Ç	ç	Ç	ç	İ	i	İ	i
D	d	D	d	I	ı	I	ı
E	e	E	e	J	j	J	j
F	f	F	f	K	k	K	k

Belge, 157.1: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 1 Kasım 1928 günü kabul edilen "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun" a göre yeni Türk Alfabeti Levhası: I

602

*Ahmet Bekir Palazoğlu, Başöğretmen Atatürk, C.1, Ankara, M.E.B. Yayını, 1991, s.602

756

*Ahmet Bekir Palazoğlu, Başöğretmen Atatürk, C.1, Ankara, M.E.B. Yayını, 1991, s.602

1 9 2 8

MATDAA HARFLERİ		VAZİ HARFLERİ		MATDAA HARFLERİ		VAZİ HARFLERİ	
Büyük harf	Küçük harf	Büyük harf	Küçük harf	Büyük harf	Küçük harf	Küçük harf	Büyük harf
L	l	L	l	S	s	S	s
M	m	M	m	Ş	ş	Ş	ş
N	n	N	n	T	t	T	t
O	o	O	o	U	u	U	u
Ö	ö	Ö	ö	Ü	ü	Ü	ü
P	p	P	p	V	v	V	v
R	r	R	r	Y	y	Y	y
		Z	z	Z	z		

757

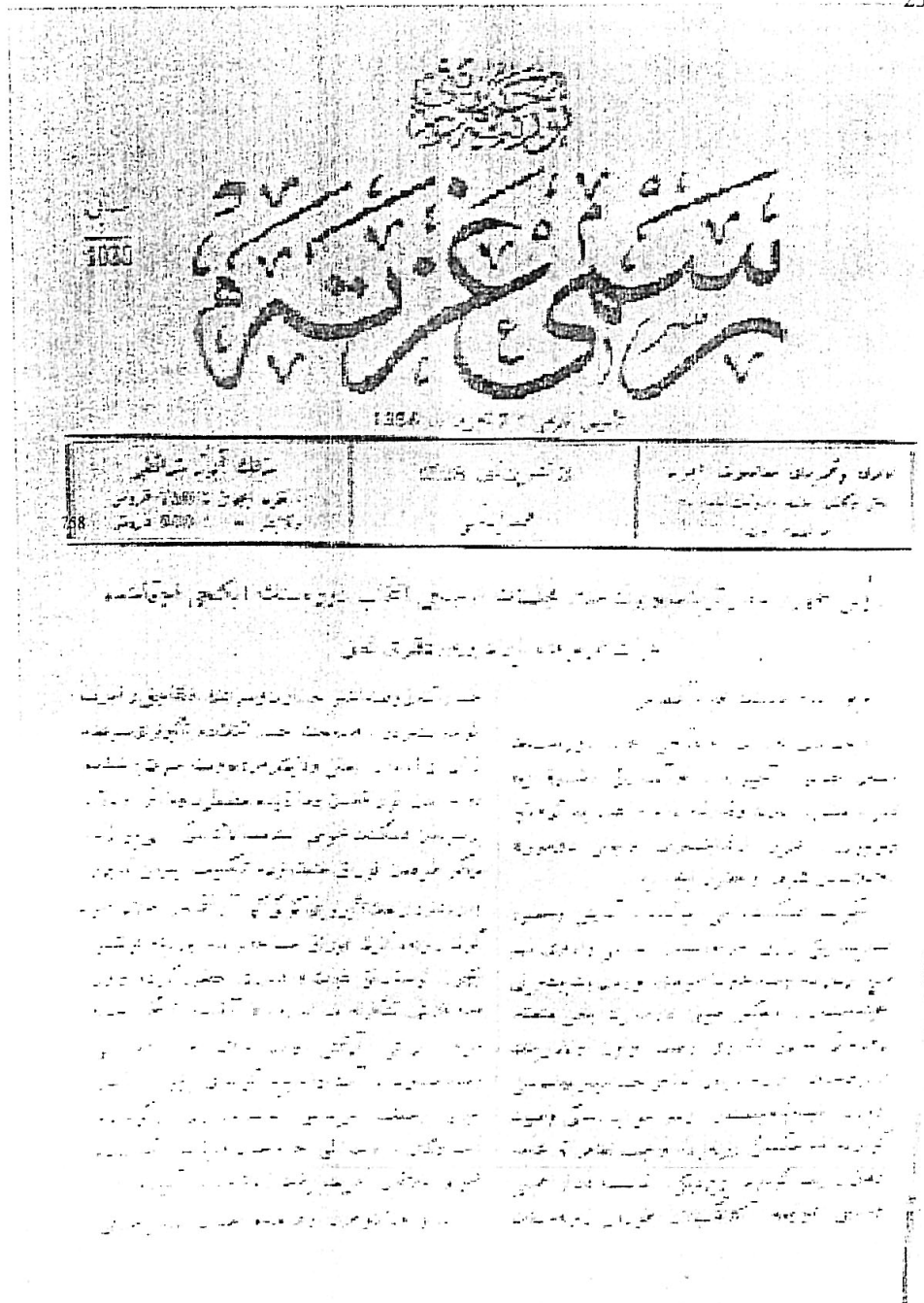
Belge, 157.2: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 1 Kasım 1928 günü kabul edilen "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun" a göre yeni Türk Alfabeti Levhası: II

603

* Ahmet Bekir Palazoğlu, Başöğretmen Atatürk, C.1, Ankara, M.E.B. Yayını, 1991, s.603

757

* Ahmet Bekir Palazoğlu, Başöğretmen Atatürk, C.1, Ankara, M.E.B. Yayını, 1991, s.603

759

1 9 2 8

Türkiye Cumhuriyeti
BAŞVEKÂLET

Muameleat müdürü: *Şube*
 Sayı: *2284*

Kararname

Millet mektebi teşkilâtına dair tanzim ve Şurayı devlet heyeti umumiyesine tetkik ve tadil olunup Şurayı müşarûn ileyha riyasetinin 8/II/928 tarih ve 9III numaralı tezkeresile tevdi edilen merbut talimatnamenin mer'iyete vaz'ı, İcra Vekilleri Heyetinin II/II/928 tarih li içtimasında tasvip ve kabul olunmuştur .

Reisicumhur
Cafer M. Kemal

M.M.V.
M. M. V.

Ad.V.
Ad. V.

Es.V.
Es. V.

Ma.V.
S. Saracoglu

Ha.V.
S. R. R.

Da.V.
S. R. R.

S.M.I.V.
S. M. I. V.

İk.V.
İk. V.

Na.V.
Na. V.

Mf.V.
M. V.

Belge, 158 : Millet Mektebi Teşkilâtı Talimatnamesinin kabulü hakkında Bakanlar Kurulu Kararı (11 Kasım 1928)

913

758

* Ahmet Bekir Palazoğlu, **Başöğretmen Atatürk**, C.1, Ankara, M.E.B. Yayını, 1991, s.913

مِلَّت مَكْتَبَتِی تَشْکِیلَاتِی
 تاسیس تاریخی : 7 تشرین اول 1336

سانی
 1048

اداره و محاسبی معامولت اموره باش وکالت جلیله مدونات مدیریت سراجت اولتور	24 تشرین ثانی 1928 محمد ابرسی	مدلتک ابرر شراطی آتیه ایچون : 750 فروش ولایتی : 900 فروش
---	----------------------------------	--

قرادنامه

قرار نامه نومردسی : 7284
 ملت مکتبی تشکیلاته دار تنظیم و شورای دولت هیئت عمومی منجه تدقیق و تعدیل اولتوب شورای شارانلیا ریاستنک 8 - 11 - 1928 و 9111 نومردلو تذکره سیله تودیع ایدیلان مربوط تعلیماتیه نك مرعیه وضی اجرا وکیللری هیئتک 11 - 11 - 1928 تاریخی اجتماعده تصویب و قبول اولمیشدر .
 1928 - 11 - 11

رئیس جمهور
غازی مصطفی کمال

مدارف وکیل	مالیه وکیل	خارجیه وکیل	داخلیه وکیل	مدافعه ملیه وکیل	مدافعه وکیل
مصطفی نجاران	سراج اوغلوشکری	دوقورونوق رشیدی	شکری قایا	مصطفی عبدالحق	عومدا سید
مصارف وکیل	مصارف وکیل	مصارف وکیل	مصارف وکیل	مصارف وکیل	مصارف وکیل
مصطفی نجاران	سراج اوغلوشکری	دوقورونوق رشیدی	شکری قایا	مصطفی عبدالحق	عومدا سید

ملت مکتبی تشکیلاتی تعلیماتیه سی
(غایه)

ماده 1 — تورکيه بوبوک ملت مجلسی طرفندن تورک دیلینک فردی و عمومی، خصوصی و رسمی باجمله محررانده تورک حرفلریله تشییق قانوناً قبول ایدیلش اولمیشدن بوقانونه مستنداً تطبیقده وضوح و وجهه اراشمی ایچون یینی تورک حرفلری نكسه بر زمانده وقولای صورتده می

فرده اوقوبوب بازایاسلک امکانی بخش ایدن ماهیتندن تورک ملتی اعظمی صورتده استفاده ایتدیرمک و بوبوک خلق کتلهلری سرعتله اوقور بازار بر حاله کتیرمک مقصدیه ملت مکتبی تشکیلاتی یاییلمشدر .

Belge, 159 : Millet Mektebi Teşkilâtı Talimatnamesinin Resmî Gazete'de yayımı (24 Kasım 1928)

4)

Millet Türkiye Etnikbirliğini
Kısaca Türkiye Halkına
türk Milleti denir .

millet sözünden ne anlaşı
lır ! ne anlaşılacak lazım-
dır ? bunun anlatayımı :
Sözlerimin kolay anlaşılması
için, yine Türk milletine
bakacağım : Çünkü, dünya
yüzünde ondan daha büyük
ondan daha eski, ondan
daha temiz bir millet yok-
tur ve bütün insanlar
tarichinde görülmemiştir .
Bugünkü Türk milletine - bu
Resim tablosuna bakar gibi
bakalım ve o simliye kadar
edindiğimiz bilgilerin yord-
muşla düşünelim ! bu tabloda
neler görüyorsak, bu tablo
bize neler hatırlatıyorsa,
onları, birer birer söyleyelim !

761

Belge, 170.1 : Gazi'nin, okullarda okunmak üzere, yazdığı Yurtbilgisi (Vatandaş İçin Medeni Bilgiler)
ders notlarından: "Millet" 1. sayfa (Ekim 1929)

931

760

* Ahmet Bekir Palazoğlu, **Başöğretmen Atatürk**, C.1, Ankara, M.E.B. Yayını, 1991, s.931

Cilt	No	Umumi	Hususi
KURS			
Millet Mektebi			
Şahadetname			
MAARİF MINTAKASI:			
VİLÂYET:		KAZA:	
NAHIYE:		ŞEHİR:	
KASABA:		KÖY:	
SEMT:		MAHALLE:	
DERSHANESİ			
..... doğumlu dan kadar derslere devam etmiş ve yapılan imtihan neticesinde yeni harflerle türkçe okuma ve yazmayı iyi- ce öğrendiği anlaşılmış olduğundan ken- disine bu şahadetname verilmiştir. / /192			

IX. Maarif Vekaleti Mecmuası, 1929, Sayı no:17,s.86.

762

*Maarif Vekaleti Mecmuası,Sayı17,Yıl,1929,s.86

761

*Maarif Vekaleti Mecmuası,Sayı17,Yıl,1929,s.86

Millet Mektebi		
Devam vesikası		
Maarif Mintakası..	Vilâyet ..	
Kaza	Nahiye ..	Köy ..
Şehir	Kasaba ..	Semt ..
Mahalle ..	Vesika sahibinin adı ..	
Doğum senesi ..	Sınıfı ..	

763

192

VIII. Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt no:10, s.17.

*Millet Mektebi Teşkilat-ı Talimatnamesi, T.C. Başvekalet Müdevvenat
Müdürlü Neşriyat Şubesi, H.m. Matbaası, Ankara , 1928, s.140

762

*Millet Mektebi Teşkilat-ı Talimatnamesi, T.C. Başvekalet Müdevvenat
Müdürlü Neşriyat Şubesi, H.m. Matbaası, Ankara , 1928, s.140

764

MİLLET MEKTEPLERİ
DERSANESİ
MEZUNİYET VESİKASI

VİLİYETİ

KAZASI ŞEHİRİ
NAHIYESİ SEMTİ
KÖYÜ MAHALLESİ

ADI

YAŞI

İŞİ

dan tarihine kadar millet mektebi dersanesinde okuyun
yapılan imtihanlarda muvafak olmuş ve kendisine bu mezuniyet vesikası verilmiştir.

Millet Mektebi

Muallimi

Tarih: / / 1930

Vilayet millet mektepleri

idare heyetli reisi namına

Umumi kâtip

X. Resmi Gazete, (17 Ekim 1929), No: 1322.

*Millet Mektebi Teşkilat-ı Talimatnamesi, T.C. Başvekalet Müdevvenat
Müdürlü Neşriyat Şubesi, H.m. Matbaası, Ankara, 1928, s.142

763

*Millet Mektebi Teşkilat-ı Talimatnamesi, T.C. Başvekalet Müdevvenat
Müdürlü Neşriyat Şubesi, H.m. Matbaası, Ankara, 1928, s.142

KAYNAKÇA

A.Arşiv Kaynakları* ¹

Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi

B.Gazete ve Dergiler*

Türk Yurdu

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Türk Kültürü

Belleten

Tarih Vesikaları Dergisi

Atatürkçü Düşünce Dergisi

Toplumsal Tarih

Öğretmen Dünyası

Abece

Atatürk Yolu

Eğitim Araştırmaları Dergisi

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Selçuk Üniversitesi Ata Dergisi

Milli Eğitim Dergisi

Çağdaş Eğitim Dergisi

Türkiye Günlüğü

Hakimiyeti Milliye

Cumhuriyet

Vakit

C. Zabıtlar, Belgeler*

Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, (1911-1922) Tarihleri Arasına Ait 106 Belge,Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, No:1 , Ankara, 1982.

^{*1} Belge gazete ve dergilerin sayı cilt ve numaraları,kaynakların sayfaları metin içerisinde gösterilmiştir.

JGESHKE, Gotthard , **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Çev: Cemal KÖPRÜLER. T.T.K. Yayını, Ankara, 1991.

Maarifle İlgili Kanunlar, Maarif Matbaası, İstanbul,1940.

Millet Mektebi Teşkilatı Talimatnamesi , T.C. Başvekalet Müdevvenat Müdürlü Neşriyat Şubesi,.H.m. Matbaası, Ankara , 1928.

T.B.M.M. Zabıt-ı Ceridesi,Devre: I-II

D.Kitaplar

ADEM, Mahmud, **Devrim Yasaları Odağında Öğretim Birliği**, Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları,Yayın no:4, İstanbul, 2001.

AHMAD, Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çeviren Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995 .

AKSAN, Akil, **Atatürk Der ki**; Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1981.

AKŞİN, Sina ,**İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele ,C.1**, Cem Yayınevi, İstanbul , 1976.

AKYÜZ, Yahya , **Türk Eğitim Tarihi Başlangıçtan 2001'e**,8.Baskı,Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

ARAR, İsmail , **Atatürk'ün Halkçılık Programı ve Halkçılık İlkesinin Tarihçesi**, Baha Matbaası , İstanbul , 1963.

ARSEL, İlhan , **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları**, Mars Matbaası, Ankara, 1965.

ATATÜRK,Mustafa Kemal , **Nutuk 1919-1927** ,Yayına Hazırlayan, Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005.

Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, (1911-1922) Tarihleri Arasına Ait 106 Belge ,
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, No:1 , Ankara, 1982.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri ,Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1997.

Atatürk'ün Millî Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları,Bugünkü Dile Aktaran
(Vasfi Bingöl) ,Ankara,T.D.K.Yayınları, 1970

BALTA, Tahsin Bekir , “ Türkiye’de Yasama-Yürütme Münasebeti” , **İncelemeler**,
AÜSBF Yayını , Ankara ,1960.

BAŞGÖZ, İlhan ve Howard A. Wilson ,**Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk**,
Dost Yayınları, Ajans Türk Matbaası, Ankara ,1968.

BAŞGÜL, Ali İhsan , **Anadolu ve Rumeli’de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası**, C.1, T.B.M.M.Kültür Sanat Yayınları,
Ankara, 1993.

BAYAR, Celal ,**Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş**, C.1 ,2.Baskı, Baha
Matbaası, İstanbul 1967.

BERKES, Niyazi ,**Unutulan Yıllar**, İletişim Yayını , İstanbul, 1997.

BIYIKOĞLU, Tefik, **Atatürk Anadolu’da** ,(1919-1922), Türkiye İş Bankası
Yayınları, Ankara ,1959 .

BİNBAŞIOĞLU, Cavit **Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi**, M.E.B.Yayını İstanbul,
1995.

CEBESOY, Ali Fuat ,**Mili Mücadele Hatıraları**,Temel Yayınları,İstanbul,1993

CRISS, Bilge , **İşgal Altında İstanbul,1918-1923**, 1. Baskı, İletişim Yayını ,İstanbul,
1993.

Cumhurbaşkanları,Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri,C.1-2, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları,Ankara,1946

ÇAYCI, Abdurrahman ,**Gazi Mustafa Kemal Atatürk Hayatı ve Eseri,** Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2002.

ÇEVİK, Zeki , **Milli Mücadelede Müdafaa-i Hukuktan Halk Fırkasına Geçiş,** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara , 2002.

DOVNS, Robert, **Dünyayı Değiştiren Kitaplar,** Çev. Erol Güngör, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980.

Durmuş Yalçın ve Diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I,II** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005.

DURSUNOĞLU, Cevat , **Millî Mücadele'de Erzurum,** Kaynak Yayınları, Ankara, 1946.

ERGİL, Doğu , **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi,**1.Baskı Turhan Kitabevi ,Ankara ,1981.

ERGÜN,Mustafa , **Atatürk Devri Türk Eğitimi,** 2.Baskı, Ocak Yayınları, Ankara, 1997

GEDİKOĞLU, Şevket ,**Kemalist Eğitim İlkeleri Uygulamalar,** Çağdaş Yayınları , İstanbul, 1978.

GOLOĞLU, Mahmut , **Erzurum Kongresi,** Nüve Matbaası, Ankara, 1969.

GOLOĞLU, Mahmut, **Sivas Kongresi.,** Başnur Matbaası, Ankara , 1969.

GÖKBİLGİN, Tayip , **Millî Mücadele Başlarken,** Birinci Kitap, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara,1959.

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref , Suna Kili, **Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye İş Bankası Yayınları , Ankara , 1985.

GÜNER, Zekai -Orhan Kabataş, **Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basımı**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1990.

HAYDAROĞLU, İlknur Polat ,**Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar**, Ocak Yayınları, Ankara, 1993.

İNAN, A.Afet , **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, T.T.K Basımevi, Ankara, 1977.

İNAN, M. Rauf , **Mustafa Necati**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1980.

JGESHKE, Gotthard , **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri** ,Çev: Cemal KÖPRÜLER. T.T.K. Yayını, Ankara, 1991.

KARAKÜTÜK, Kasım, **Laik Eğitim**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2001

KANSU, M.. M. , **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk ile Bereber C.1**, 2.Basım, T.T.Y. Yayını , Ankara,1986.

KARABEKİR, Kazım , **İstiklal Harbimizin Esasları** (Kazım Karabekir Paşanın Hatıratı), Hazırlayan Nihat Uzcan, Yelken Matbaası, İstanbul, 1981.

KARADAĞ,Nurhan , **Halkevleri:Tiyatro Çalışmaları**(1932-1951), Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1998.

KASALAK, Kadir , **Milli Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi**, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara,1993.

KILIÇ, Mehmet , **Amasya Genelgesi ve Protokolü**, Amasya Valiliği Kültür Yayınları, Amasya, 2004.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, **Bütünüyle Erzurum Kongresi**, Ziraat Bankası Yayınları, Ankara, 1993.

KINROSS, Lord , **Atatürk, Bir Milletın Yeniden Doğuşu**, Çev: Necdet SANDER, 8. baskı Sander Yayınları, İstanbul, 1981.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolijisi (1918-1938)**, T.T.K. Yayınları , Ankara, 1983 .

LEVENT, Agah Sırrı ,**Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, T.D.K. Yayını, Ankara, 1960.

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çeviren:Metin Kıratlı) , 5.Baskı,T.T.K.Yayını , 1993.

Maarifle İlgili Kanunlar, Maarif Matbaası, İstanbul,1940.

MARDİN, Şerif , **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

MENÇ, Hüseyin, **67.Yılında Amasya Tamimi**, Amasya Belediyesi Yayınları,Amasya 1986.

MERAY, Seha L., Osman Olcay ,**Sevr Anlaşmasına Doğru**, A.Ü.S.B.F.Yayını, Ankara, 1981.

MERT, Abdülbaki ve Çınar Bahçacı (Yayına Hazırlayan),**Türkiye'de Din Eğitimi**, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

Millet Mektebi Teşkilatı Talimatnamesi, T.C.Başvekalet Müdevvenat Müdürlüğü Neşriyat Şubesi, H.m. Matbaası, Ankara , 1928.

Milli Eğitimle İlgili Kanunlar,C.1, MEB Yayını, Ankara,1953.

MUMCU, Ahmet , **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, 9. Baskı, İstanbul, 1984.

NURİ, Celal, **Türk İnkılabı** , Kaknüs Yayınları, İstanbul , 2000.

OZANKAYA, Özer , **Cumhuriyet Çınarı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

ÖZALP, Reşat; ATAÜNAL, Aydoğan, **Türk Milli Eğitiminde Düzenleme Teşkilatı** , M.E.B. Yayını, İstanbul, 1977

PALAZOĞLU, Ahmet Bekir , **Atatürk'ün Eğitimle İlgili Düşünceleri**, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1999.

PERİN, Cevdet , **Doğumunun Yüzüncü Yılında Atatürk Kültür Devrimi**, İnkılap Aka Kitabevi, İstanbul, 1981.

RAHMİ, Mustafa , **Gazi Paşa Hazretlerinin Maarif Umdesi** , **Asri Terbiye ve Maarif**, (Yayına hazırlayan) Mustafa Şahin, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.

SAKAOĞLU, Necdet , **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

SAKAOĞLU, Necdet , **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

SEVİNÇ, Necdet , **Ajan Okulları**, 2.Baskı, Oymak Yayınları , İstanbul , 1975.

SEZER, Ayten , **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar**, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1999.

SHAW/E, S. J. . K. SHAW, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C.2, e Yayınları, İstanbul, 1983 .

SONYEL, Selahi R., **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'de Eylemleri** , T.T.K.. yayınları, Ankara, 1995.

SOYSAL, Mümtaz , **Anayasaya Giriş**, 2. Basım, A.Ü.S.B.F. Yayını , Ankara, 1969.

SÖNMEZ, Şinasi, **Eğitim ve Siyasette Hasan Ali Yücel**, ,Kültür Bakanlığı Yayını no;2440, Ankara , 2000.

ŞAPOLYO, Enver Benhan ŞAPOLYO , **Mustafa Kemal ve Milli Mücadele'nin İç Alemi**, Hamle Matbaası, İstanbul, 1967.

ŞİMŞİR, Bilal ,**Türk Yazı Devrimi** , T.T.K Yayınları, Ankara 1992.

TANÖR, Bülent , **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, Der Yayınları, İstanbul, Ekim 1996.

TANÖR, Bülent , **Türkiye’de Yerel Kongre İktidarları**, Yapı Kredi Yayınları, Ankara, 1998 .

TANSEL, Selahattin , **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar C.1**, M.E.B.Yayınları, İstanbul,1991.

TİMUR, Taner , **Türk Devrimi**, Ankara, AÜSBF Yayınları, İstanbul,1968.

TUNAYA, Tarık Zafer , **Medeniyetin Bekleme Odasında**, Bağlam Yayınları, İstanbul,1989.

Türk Dünyası El Kitabı,C.2,2.Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992.

TÜRKGEİ, Ali Fuat , **Görüp İştiklerim**,3.Baskı, T.T.K Yayınları, Ankara, 1984.

Türkiye’yi Laikleştiren Yasalar,(3 Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları)Hazırlayan Sadeleştiren Reşat Genç, Giriş Reşat Kaynar, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2005.

ÜLKÜTAŞIR, M.Şakir , **Cumhuriyetin 50.Yılında Atatürk ve Harf Devrimi**, Türk Dil Kurumu Yayınları , Ankara,1973.

VAHAPOĞLU, Hidayet ,**Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar**, M.E.B.Yayınları , İstanbul,1997.

WIDMANN, Horst , **Atatürk ve Üniversite Reformu**, (Çev.) A. Kazancıgil ve S. Bozkurt, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.

YALÇIN, Durmuş ve Diğerleri,**Türkiye Cumhuriyeti Tarihi C.1-II** , 4.Basım , Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005.

YAMANER, Şerafettin, **Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim** , Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1999.

YEŞİLKAYA, Neşe G., **Halkevleri:İdeoloji ve Mimarlık**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

E. Makaleler

AKBULUT, Dursun Ali, “ T.B.M.M’nin Açılması”,**Milli Mücadele Tarihi,Makaleler**, Yayına Hazırlayan Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.

AKGÜN, Seçil , M..ULUGTEKİN , “ Türk Eğitim Sorunu içinde Misak-ı Maarif ”, **ODTÜ Atatürk’ün Ölümsüzlüğünün 50.Yıl Dönümü Uluslar Arası Sempozyumu** 10-11-12 Kasım 1988 ,.ODTÜ Yayını, Ankara ,1991.

AKGÜN, Seçil, “Tevhidi Tedrisat”, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim** , Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.

AKYÜZ, Yahya , “Atatürk ve Eğitim”, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı** ,Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara ,1995.

AKYÜZ, Yahya, “ Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi”, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, Milli Eğitim Basımevi , İstanbul ,1983.

ALP, Sedat ,“Eski Anadolu’da Yazı”, **Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumu**, T.T.K.Yayınları, Ankara,1981.

ALPAY, Meral, “Harf Devriminin Kütüphaneler Açısından Önemi”, **Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumu**, T.T.K Yayınları , Ankara ,1981.

ALPAYLI, Talip, “Öğretim Birliği Yasası”, **Atatürkçü Düşünce Dergisi**, C.6, S.60 (Nisan 1999),Ankara,1999.

AYTAÇ, Kemal,“Atatürk’ün Eğitim Görüşü”, **Atatürkçülük, II.Kitap**, İstanbul, M.E.B.Yayınları , 2001.

AYDIN, Ahmet Sezai ,“Laikliğin Birkaç Yüzü”, **Çağdaş Eğitim** , C.21, S.219, Ankara,1996.

BALTA, Nevin, “3 Mart 1924 Yasaları”, **Atatürkçü Düşünce Dergisi** ,C.3 ,S.35, Ankara,1997.

BALTA, Tahsin Bekir , “ Türkiye’de Yasama-Yürütme Münasebeti” , **İncelemeler**, AÜSBF Yayınları , Ankara ,1960.

BAYKAL, Hülya, “Atatürk ve Amasya”, Sempozyum Konuşması ,**Atatürk ve Amasya Sempozyumu 22 Haziran 1990**, Amasya Valiliği Yayınları ,Amasya ,1992.

BAYSAL, Jale , “ Harf Devriminden Önce ve Sonra Türk Yayın Hayatı”, **Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumu** ,T.T.K Yayınları , Ankara, 1981.

BİLGİN, Beyza, “Tevhidi Tedrisat Kanunu ve Din Eğitimi”, **A.T.A.M.D**, C.12 S.35 , Ankara,1996.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit , “Millet Mekteplerinde Yapılacak Öğretim; Bir Mektup”, **Öğretmen Dünyası**, S.96,Yıl 8,(Aralık 1987),Ankara,1987.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit ,“Türkiye’de Millet Mektepleri Uygulamasının Tarihsel Gelişimi”, **Abece**, S.67, Şubat 1992, Ankara,1992.

BULUÇ, Sadettin , “Osmanlılar Devrinde Alfabe Tartışmaları”, **Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumu**, T.T.K.Yayınları, Ankara ,1981.

CANPOLAT, Mustafa , “Arap yazılı Türk Alfabesinin Gelişmesi”, **Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumu**, T.T.K.Yayınları, Ankara.,1981.

ÇAVDAR, Tevfik, “Halkevleri”,**Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

ÇETİN,Kadir, GÜLSEREN,H.Ömer, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Stratejileri”, **Milli Eğitim Dergisi**, S.160, Ankara,2003.

ÇİFTÇİ, Ahmet , “Cumhuriyet Eğitiminin Yasal Dayanakları”, **Atatürk Döneminden Günümüze Cumhuriyetin Eğitim Felsefesi ve Uygulamaları Sempozyumu Bildirileri** (Ankara: 16-17 Mart 2006, Gazi Üniversitesi Yayını ,) Ankara ,2006.

DOĞRAMACI, Emel , “Atatürk ve Kadın Hakları”, **Atatürkçü Düşünce Dergisi** , Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları , Ankara, 1992.

DOĞRAMACI, İhsan, “ Atatürk ve Eğitim”, **A.T.A.M.D.**, C.1,S.3, (Temmuz1985), Ankara, 1985.

DUMAN, Mustafa , “Açılışının 71.Yıl Dönümü Dolayısıyla Millet Mektepleri”, **Toplumsal Tarih**, C.13,S.73, Ankara, 2000.

FEYZİOĞLU, Turhan, “Atatürk ve Milli Eğitim”, **Atatürkçü Düşünce** ,Atatürk Araştırma Merkezi Yayını , Ankara,1992.

FEYZİOĞLU, Turhan, "Atatürk ve Fikir Hayatı", **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi 11**, Yüksek öğretim Kurulu Yayını, , Ankara, 1986.

GİRİTLİ, İsmet , “Milli Mücadelede Amasya Tamimi’nin Önemi”,**Milli Mücadelede 1.Amasya Sempozyumu**, 20-22 Haziran 1986, Amasya Valiliği Yayınları , Amasya 1986.

GÖK,Dursun, “Atatürk ve Eğitim”, Selçuk Üniversitesi ,**Ata Dergisi**, S.10, Konya, 2002.

GÖKBERK, Macit “Aydınlanma Felsefesi Devrimler ve Atatürk”, **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, 2.Baskı,Eczacıbaşı Vakfı Yayını, İstanbul,1986.

GÖKSEL, Burhan , “Atatürk’ün Milli Eğitim Politikası ve Misak-ı Maarif”,**1.Uluslar Arası Atatürk Sempozyumu 21-23 Eylül 1987** ,Atatürk Araştırma merkezi Yayını, Ankara ,1994.

GÖKSEL Burhan,“ Atatürk’ün Eğitim Konusundaki Görüşleri”, **A.T.A.M.D.**, C.1,S.3, Ankara, Temmuz,1985.

GÜÇLÜOL, Kemal , “Milli Eğitimde Teşkilatlanma”, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,1983.

GÜNEŞ, Hasan , “Atatürkçü Düşünce sisteminde Eğitim politikası”, **Eğitim Araştırmaları Dergisi** ,Ankara, Kış-2003.

GÜRSES, Hilmi, “Atatürk ve Milli Eğitim”, **1.Uluslararası Atatürk Sempozyumu 21-23Eylül1987**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara , 1994.

GÜVEN, Ferit Celal, “Halkevlerinin Kuruluş Nedeni”, **Atatürk ve Halkevleri ,Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler**,T.T.K.Basımevi , Ankara ,1974.

HOCAOĞLU, Durmuş, “Batı Tarzı Dünyevileşme ,Laiklik ve Sekülerlik”,**Türkiye Günlüğü**, S.72,Ankara,2003.

İĞDEMİR, Uluğ , “Halkevleri ve Halkodaları”, **Atatürk ve Halkevleri, Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler**,T.T.K. Basımevi, Ankara ,1974.

İHSAN, Sungu “Tevhid-i Tedrisat” , **Belleten**,2-(7-8) , Ankara, 1938.

İLGAZİ, Abdullah, “**19 Mayıs’ın Önemi**”, Atatürk Haftası Armağanı (10 Kasım 2002), ATASE Yayını, Ankara,2002.

İNAN, M. Rauf, “Mustafa Necati” **Cumhuriyet Döneminde Eğitim** ,Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.

İNAN, Rauf , "Yazı Değişimi", **Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumu**, T.T.K.Yayınları, Ankara, 1991.

KAPLAN, Kadir, “Halkevlerinin Doğuş Bilinci ve Tarihsel Görevi”, **Atatürk ve Halkevleri , Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler**,T.T.K.Basımevi, Ankara ,1974.

KARAGÖZOĞLU, Galip, “Atatürk’ün Eğitim Savaşı”, **1.Uluslararası Atatürk Sempozyumu, 21-23 Eylül 1987**,Atatürk.Araştırma Merkezi Yayını, Ankara ,1994.

KARAGÖZOĞLU, Galip , “Atatürk’ün Eğitim İlkeleri”, **Türk Eğitim Derneği V.Eğitim Toplantısı 4-5-6 Kasım 1981**,Yayına Hazırlayan (Nizamettin Koç) Şafak Matbaası, Ankara, 1981.

KARAGÖZOĞLU, Galip, “Atatürk İnkılabının Yerleşmesinde ve Gerçekleşmesinde Eğitimin Rolü ve Yeri”, **Atatürkçülük II.Kitap** ,MEB,Yay., İstanbul ,2001.

KAYIRAN, Mehmet , “Atatürkçü Düşünce Işığında Çağdaş Eğitim”, **A.T.A.M.D.**,C.14, S.42 ,Ankara, (Kasım 1998),

KOCABAŞOĞLU, Uygur , “Harf Devrimi’nin Eğitim ve Kültür Yaşamımız Üzerindeki Kimi Etkilerine Değin Gözlemler,” **Harf Devrimi’nin 50.Yılı Sempozyumu**, T.T.K. Basımevi, Ankara ,1981.

KORKUT, Hüseyin ,“Üniversiteler”, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, M.E.B.Yayını, İstanbul, 1983.

KURAN, Ercüment, “Milli Mücadele’de Amasya Tamimi’nin Önemi”,**Milli Mücadele’de 1.Amasya Sempozyumu**, 20-22 Haziran 1986, Amasya Valiliği Yayınları,Amasya, 1986.

MENENDİ, Erdem “Bir Eğitim Lideri Olarak Atatürk”, **A.T.A.M.D.**,C.14, S.40, Ankara, Mart1998.

OĞUZKAN, Turhan, “Atatürkçü Eğitim Politikası ve Milli Eğitim”,**Atatürkçülük II.Kitap**, MEB.Yayınları , İstanbul, 2001.

OĞUZKAN, Turhan, “Orta Dereceli Genel Öğretim Kurumlarının Gelişmesi”, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim** , Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1983.

ORTAYLI , İlber, "Harf Devriminin Dış Ülkelerdeki Etkileri Üzerine",**Harf Devrimi’nin50.Yılı Sempozyumu**, T.T.K. Basımevi, Ankara ,1981.

ÖYMEN, H. Raşit , “Cumhuriyet Eğitime Geçişte Atatürk’ün Etkisi”, **Atatürk Konferansları**,1973-1974, T.T.K.Yayını,Ankara, 1975.

ÖZALP, Reşat -Aydoğan Ataüinal, “Milli Eğitimde Kongreler ve Şuralar”,**Cumhuriyet Döneminde Eğitim** , M.E.B. Yayını, İstanbul, 1983.

ÖZER, Ahmet Hamdi, “Talim Terbiye Kurulu ve İşleri”, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.

ÖZKAYA , Yücel, “Mustafa Kemal Paşa Anadolu’da”, **Milli Mücadele Tarihi**, Hazırlayan;Berna Türkdoğan , Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.

POLAT, İlknur , “Atatürk ve Milli Eğitim”, Ankara Üniv. T.İ.T.E.Dergisi **Atatürk Yolu** Yıl2, C.1,S.3,Ankara,1989.

SENE, Nusret, “ Laik Eğitimden Geri Dönüş Tamamlanıyor mu? ”, **Öğretmen Dünyası**, C.16, S.191, Ankara,1995.

SEZER, Ayten, “Atatürk Dönemi Eğitim Politikası” , **Türk Yurdu** C.20, S.160, Aralık 2000,Ankara.

ŞAHİN, Halil İbrahim, “Öğretim Birliği Üzerine”, **Atatürkçü Düşünce Dergisi**, S.92, Ankara, Mart 2002.

TANSEL, F.Abdullah, “ Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri”, **Belleten**, S. 66 Ankara.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy, “Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.10, Kayseri, 2001.

TELELİ, İlhan, “Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”,**Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,C.3**, İletişim Yayınları , İstanbul, 1983.

TOPRAK, Zafer, “II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri”,**Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul,1985.

TURAN, Şerafettin ,“Tevhid-i Tedrisat(Öğretimin Birleştirilmesi)”, **Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi** , Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara ,1972.

UNAT, Fahir Reşit , “Mustafa Kemal Paşaya 9. Ordu Kıtat-ı Müfettişi Sıfatıyla Verilen Vazife ve Selahiyetlere Dair Bazı Vesikalar I” , **Tarih Vesikaları Dergisi**, C.II, S.12, Ankara, Nisan 1943.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, “Harf İnkılabı ve Atatürk”, **Türk Kültürü**, C.8, S.85; Kasım Ankara,1969.

ÜNER, Hasan, “Tevhid-i Tedrisat,Gerekçe ve Uygulama”, **Öğretim Birliği’nin 75. yılı, Eğitim Bilimlerinin Dünü, Bugünü ve Yarını, Sempozyum Bildirileri ve Panel Tartışmaları 3-4 Mart 1999** , Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, Ankara (1999).

YAVUZ, Nuri, ”Erzurum Kongresinin Milli Mücadeledeki Yeri ve Önemi”, **Erzurum ve Sivas Kongreleri Sempozyumu**,27-29 Mayıs2002 Ankara Gazi Üniversitesi A.İ.İ. T Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları,Ankara ,2003.

F. Ansiklopediler, Sözlükler

ERGİN,Osman Nuri ,**Türkiye Maarif Tarihi,C.1-5**,Eser Neşriyat ve Dağıtım,İstanbul,1977.

TOPRAK, Zafer, “II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul,1985.

ELELİ, İlhan, “Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”,**Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**,C.3, İletişim Yayınları , İstanbul 1983.

ÇAVDAR, Tefik, “Halkevleri”,**Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

PALAZOĞU,A.Bekir, **Başöğretmen Atatürk, (1919-1938)**,C.1-2, Milli Eğitim Basımevi, Ankara,1991.

DEVELLİOĞLU,Ferit,**Osmanlıca –Türkçe Ansiklopedik Lugat**,11.Baskı,Aydın Kitabevi Ankara,1993.

ÖZÖN,Mustafa Nihat ,**Resimli Türk Dili Sözlüğü**,Ankara,1972.

G.Sempozyum Bildirileri

AKGÜN, Seçil , M.ULUĞTEKİN , “ Türk Eğitim Sorunu içinde Misak-ı Maarif ”,**ODTÜ Atatürk’ün Ölümsüzlüğünün 50.Yıl Dönümü Uluslar Arası Sempozyumu** 10-11-12 Kasım 1988 ,.ODTÜ Yayını, Ankara ,1991.

ALP,Sedat ,“Eski Anadolu’da Yazı”, **Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumu**, T.T.K.Yayınları, Ankara,1981.

ALPAY, Meral, “Harf Devriminin kütüphaneler açısından önemi”, **Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumu**, T.T.K Yayınları , Ankara ,1981.

BAYKAL, Hülya, “Atatürk ve Amasya” , Sempozyum Konuşması , **Atatürk ve Amasya Sempozyumu 22 Haziran 1990**, Amasya Valiliği Yayınları ,Amasya ,1992.

BAYSAL, Jale , “ Harf Devriminden Önce ve Sonra Türk Yayın Hayatı”, **Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumu** ,T.T.K Yayınları , Ankara, 1981.

BULUÇ, Sadettin “Osmanlılar devrinde Alfabe Tartışmaları”, **Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumu**, T.T.K.Yayınları, Ankara ,1981.

CANPOLAT, Mustafa , “Arap yazılı Türk Alfabesinin Gelişmesi”, **Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumu**, T.T.K.Yayınları, Ankara.,1981.

ÇİFTÇİ, Ahmet , “Cumhuriyet Eğitiminin Yasal Dayanakları”, **Atatürk Döneminden Günümüze Cumhuriyetin Eğitim Felsefesi ve Uygulamaları Sempozyumu Bildirileri** (Ankara: 16-17 Mart 2006), Gazi Üniversitesi Yayını , Ankara ,2006.

GİRİTLİ, İsmet , Milli Mücadelede Amasya Tamimi’nin önemi”, **Milli Mücadele’de 1.Amasya Sempozyumu**, 20-22 Haziran 1986, Amasya Valiliği Yayınları , Amasya 1986.

GÖKSEL, Burhan , “Atatürk’ün Milli Eğitim Politikası ve Misak-ı Maarif”,**1.Uluslar Arası Atatürk Sempozyumu 21-23 Eylül 1987** , Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara ,1994.

GÜRSES, Hilmi, “Atatürk ve Milli Eğitim” **1.Uluslararası Atatürk Sempozyumu 21-23 Eylül1987**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara , 1994.

İNAN, Rauf , "Yazı Değişimi", **Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumu**, T.T.K.Yayınları, Ankara, 1991.

KARAGÖZOĞLU, Galip, “Atatürk’ün Eğitim Savaşı”, **1.Uluslararası Atatürk Sempozyumu, 21-23 Eylül 1987**,Atatürk.Araştırma Merkezi Yayını, Ankara ,1994.

KARAGÖZOĞLU, Galip , “Atatürk’ün Eğitim ilkeleri” **Türk Eğitim Derneği V.Eğitim Toplantısı 4-5-6 Kasım 1981**,Yayına Hazırlayan (Nizamettin Koç) Şafak Matbaası, Ankara, 1981.

KOCABAŞOĞLU, Uygur , “Harf Devrimi’nin Eğitim ve Kültür Yaşamımız Üzerindeki Kimi Etkilerine Değın Gözlemler”, **Harf Devrimi’nin 50.Yılı Sempozyumu..T.T.K. Basımevi, Ankara ,1981.**

KURAN, Ercüment, “Milli Mücadelede Amasya Tamimi’nin önemi” , **Milli Mücadelede 1.Amasya Sempozyumu, 20-22 Haziran 1986**, Amasya Valiliği Yayınları,Amasya, 1986.

ORTAYLI ,İlber,"Harf Devriminin Dış Ülkelerdeki Etkileri Üzerine" **Harf Devrimi’nin 50.Yılı Sempozyumu, T.T.K. Basımevi, Ankara ,1981.**

ÜNER, Hasan, “Tevhid-i Tedrisat,Gerekçe ve Uygulama”, **Öğretim Birliği’nin 75. yılı, Eğitim Bilimlerinin Dünü, Bugünü ve Yarını, Sempozyum Bildirileri ve Panel Tartışmaları 3-4 Mart 1999** , Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, Ankara (1999).

YAVUZ, Nuri, “Erzurum Kongresi’nin Milli Mücadeledeki Yeri ve Önemi”, **Erzurum ve Sivas Kongreleri Sempozyumu, 27-29 Mayıs2002** Ankara Gazi Üniversitesi A.İ.İ.T Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları,Ankara ,2003.

DİZİN

- Alfabe, 128, 136, 138, 139, 152, 165, 273, 280
- Amasya, 6, 7, 8, 23, 26, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 44, 49, 62, 139, 142, 203, 230, 267, 268, 272, 274, 276, 280, 281
- Anayasa, 60, 61, 62, 63, 64, 67, 123, 162, 164, 165, 264, 267
- Ankara, 11, 13, 16, 18, 19, 20, 21, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 36, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 53, 54, 56, 60, 61, 64, 65, 66, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 80, 81, 82, 84, 87, 88, 89, 92, 96, 97, 98, 100, 101, 104, 107, 110, 111, 116, 118, 119, 120, 123, 126, 127, 128, 133, 138, 140, 142, 147, 148, 149, 151, 155, 156, 172, 180, 181, 183, 185, 187, 188, 189, 190, 199, 200, 204, 205, 206, 208, 209, 213, 221, 226, 231, 233, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 257, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281
- Azınlık, 11, 12, 105, 106, 168, 212, 213, 214, 216, 219, 220, 221, 271, 277
- Bakü, 134
- Başvekalet, 135, 142, 155, 261, 262, 264, 268
- Büyük Millet Meclisi, 13, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 81, 88, 92, 95, 119, 137, 142, 157, 195, 198, 204
- Cumhuriyet, 15, 19, 24, 38, 59, 64, 69, 71, 84, 86, 88, 89, 92, 93, 94, 97, 100, 103, 107, 110, 111, 121, 122, 123, 131, 135, 145, 148, 153, 156, 157, 158, 159, 163, 165, 170, 173, 177, 183, 185, 186, 188, 190, 191, 193, 194, 197, 198, 199, 204, 216, 220, 221, 223, 263, 269, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280
- Dahiliye, 30, 140, 141
- Darülfünun, 6, 7, 10, 11, 70, 76, 94, 99, 103, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 224, 228, 232
- Dewey, 205, 224, 225, 226, 227
- Egemenlik, 19, 38, 62
- Erzurum, 6, 7, 8, 23, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 60, 62, 181, 230, 266, 267, 278, 281
- Evkaf Nezareti, 197
- Farsça, 100, 106, 127, 128, 129, 142, 214
- Fransız, 21, 26, 27, 49, 66, 83, 84, 87, 105, 135, 168, 184, 214, 219, 221, 222
- Genelge, 222
- Gözlem, 11, 197
- Hakimiyet-i Milliye, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 80, 95, 102, 103, 109, 173
- Halkevi, 11, 181, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 195
- Halkevleri, 6, 11, 166, 167, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 233, 267, 271, 273, 275, 279
- Hamdullah Suphi, 72, 73, 74, 76, 78, 79, 92, 96, 220
- Havza, 31, 33, 44
- Islah, 131
- İdadi, 86
- İlköğretim, 5, 74, 85, 113, 159, 160, 205, 223
- İsmet İnönü, 138, 152, 154, 156, 157, 186
- İstanbul, 9, 16, 18, 19, 20, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 48, 49, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 64, 66, 69, 71, 73, 78, 81, 82, 84, 86, 87, 88, 93, 94, 96, 98, 102, 103, 104, 110, 111, 117, 121, 122, 123, 128, 130, 139, 141, 145, 147, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 162, 165, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 179, 180, 181, 183, 190, 191, 197, 202, 207, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 221, 223, 225, 226, 227, 228, 235, 264, 265, 266, 267,

- 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274,
275, 276, 277, 278, 279
Kanun-u Esasi, 218
Karma Eğitim, 10, 116, 117, 118, 121,
123
Kazım Karabekir, 34, 36, 43, 131, 267
Ladini, 19
Laik Eğitim, 11, 12, 212, 220, 267, 277
Laiklik, 3, 4, 6, 16, 18, 19, 20, 21, 22,
23, 24, 104, 230, 275
Maarif Kongresi, 6, 7, 9, 69, 70, 71, 72,
74, 75, 77, 78, 79, 80, 82, 89, 200,
204, 207, 231, 233
Maarif Teşkilatı, 6, 7, 9, 109, 110, 111,
112, 113, 231
Malche, 174, 176, 177, 178, 179, 228
Medrese, 104, 109, 169
Millet Mektebi, 13, 155, 156, 158, 160,
161, 162, 164, 261, 262, 268
Misak-ı Maarif, 11, 80, 82, 120, 203,
204, 205, 233, 271, 274, 279, 280
Reform, 6, 7, 21, 167
Samsun, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 37,
42, 43, 44, 47, 139, 142, 187, 190,
201, 208
Sivas, 6, 7, 8, 9, 33, 34, 35, 36, 38, 40,
41, 43, 44, 45, 47, 49, 50, 51, 52, 60,
62, 72, 139, 142, 190, 213, 230, 266,
278, 281
Sultani, 224
Talimatname, 155
Teokratik, 23, 230
Teşkilat, 9, 13, 23, 37, 58, 59, 67, 230,
261, 262
Teşkilat-ı Esasiye, 9, 13, 23, 58, 59, 67,
230
Tevhid-i Tedrisat, 7, 9, 83, 84, 86, 88,
90, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 100,
101, 102, 103, 105, 106, 107, 210,
220, 231, 275, 278, 281
Tıp Fakültesi, 117
Ülkü, 190
Üniversite, 10, 104, 117, 123, 167, 170,
171, 172, 173, 174, 178, 180, 228,
271
Vahdettin, 26, 28, 30
Vilayet, 63, 139, 142, 158, 159
Yabancı Okullar, 11, 12, 105, 212, 213,
214, 217, 219, 220, 221, 223, 267,
269, 271, 277
Yazı İnkılabı, 10, 126, 127, 131, 151,
166